

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

Természettudományi Kar

Földtudományok Doktori Iskola

Aborigin Ausztrália - adalékok az aborigin kérdés társadalomföldrajzához

PhD-értekezés

Osvát Krisztina

Témavezető:

Dr. habil Pap Norbert egyetemi docens, PhD., tanszékvezető

Pécs, 2014

Tartalomjegyzék

1. fejezet: A kutatás általános jellemzői	4
1.1. Bevezetés.....	4
1.2. A témaválasztás indoklása.....	6
1.3. A kutatás definiálása	7
1.3.1. Az értekezés célja és a kutatási hipotézisek.....	7
1. hipotézis:	8
2. hipotézis:	9
3. hipotézis:	9
4. hipotézis:	9
1.3.2. A kutatás forrásbázisa és módszertan	10
1.3.3. Az alapfogalmak áttekintése.....	18
2. fejezet: Az őslakosok történelme, az aborigin-kérdés történeti áttekintése.....	23
2.1. Az őslakosok megjelenése a kontinensen.....	23
2.2. A kontinens benépesedése.....	30
2.3. Ősi kultúra	33
2.4. Hagyományos közösségi élet	38
2.5. Gyarmatosítás.....	41
2.6. Az aborigin-politika kezdetei	47
2.7. Az őslakosok életkörülményei	51
2.8. Aborigin politikai mozgalmak.....	54
2.9. Megbékélési politika	60
2.10. Nemzeti bocsánatkérés	65
3. fejezet: Az első hipotézis vizsgálata	70
3.1. Ausztrália energiabiztonsági helyzete	70
3.2. Viták az ausztráliai őslakosok földjogi helyzetéről.....	80
3.3. Az ősi jogok elismerése.....	81
3.4. A megállapodások kultúrája.....	85
3.5. Az ősi jog érvényesítése	88
3.6. A megállapodások háttere	93
3.6.1. Konzsernek	93
3.6.2. Aborigin törzsek	96
3.6.3. Állami kormányok	97
3.6.4. A szereplők magatartásának összegzése.....	98
3.7. Az ősi földjog piacának jellemzői	98
3.7.1. Az adatok bizalmas kezelése	98
3.7.2. Kárpótlási szemlélet.....	100
3.7.3. Megegyezés az érdekek mentén	102

3.7.4. Megegyezés alkukötéssel, a tárgyalási jog értékesítése.....	103
3.7.5. Az alkukötés sajátosságai.....	105
3.8. Az ősi földjog megszépítő értelmezései.....	109
3.8.1. Alternatíva.....	110
3.8.2. Az őslakosok hátrányos helyzetének csökkentése.....	111
3.8.3. Elégedettség.....	113
3.8.4. Megbékélés.....	114
3.8.5. Aborigin kollektívizmus.....	117
3.8.6. A megszépítő elméletek összegzése.....	118
3.9. A földjogi ügyletek értékelése.....	118
4. fejezet: A második hipotézis vizsgálata.....	123
4.1. Ausztrália őslakosainak művészete a kezdetektől napjainkig.....	123
4.2. Alapanyagok és motívumok.....	125
4.3. Barlangrajzok.....	129
4.4. Fakéreg-festmények.....	131
4.5. Sziklaábrák.....	134
4.6. Az őslakosok mítoszai.....	136
4.7. Szakrális művészet.....	138
4.8. A szertartások művészete.....	141
4.9. Használati tárgyak.....	146
4.10. Az aborigin művészet jelene.....	148
4.11. Az aborigin művészet iparrá válása.....	150
4.12. Aborigin művészeti munkások.....	152
4.13. Az aborigin műkereskedelem magatartási kódexe.....	155
4.14. Művészeti és üzleti tanulságok.....	157
5. fejezet: A harmadik hipotézis vizsgálata.....	160
5.1. Az aborigin tudás kései elismerése.....	160
5.2. Az aborigin tudás rendszerezése.....	163
5.3. Az aborigin tudás hasznosítása.....	165
5.3.1. Turizmus.....	165
5.3.2. Táplálék és egészség.....	167
5.3.3. Gondozott környezet.....	169
5.4. Földművelés nélküli kultúrtájak.....	170
5.5. A hagyományos táplálékok feldolgozó ipara.....	172
5.6. A természetes táplálékok értéke.....	177
5.7. A természetes táplálék jövője.....	180
6. fejezet: A negyedik hipotézis vizsgálata.....	182
6.1. Aborigin szegénység és az ebből fakadó problémák.....	182
6.1.2. Népeségi adatok.....	182
6.1.3. Településszerkezet.....	188
6.1.4. Településfajták.....	192
6.1.5. Fizikai és mentális egészségi állapot.....	197
6.1.6. Aborigin szegénység.....	202

6.1.7. Beilleszkedés a többségi társadalomba.....	208
6.2. Nemzetközi kitekintés, az Új-Zélandon élő maorik helyzete.....	210
7. fejezet: Konklúziók	217
7.1. A hipotézisek értékelése.....	217
1. hipotézis:.....	217
2. hipotézis:.....	218
3. hipotézis:.....	219
4. hipotézis:.....	220
7.2. Egy lehetséges közép-európai párhuzam.....	222
7.3. A kutatás további irányai.....	224
Irodalomjegyzék.....	227
1. Könyvek és önálló kiadványok:	227
2. Tanulmányok:.....	234
3. Honlapok:	238
Függelék.....	240

1. fejezet: A kutatás általános jellemzői

1.1. Bevezetés

A kisebbségi problémákkal terhelt európai kontinens országai „gondtalan nemzetek” nevezték el Ausztráliát. A világ másik feléről nézve a csúcstechnológia, a felhőkarcolók sokasága és az ásványkincsek mérhetetlen gazdagsága jellemzi a kontinensnyi országot. Ez a kép részben valós, ugyanakkor túloz, és felületes általánosításon alapul. A metropoliszok belvárosában valóban büszkén törnek az ég felé a felhőkarcolók, de ez csak a csillogó felszín: három-négy nemzetközi repülőtérrel rendelkező nagyváros központi kerülete. Azt is szokták mondani, hogy Ausztráliában mindig süt a nap, és a világ legszebb tengerpartjai övezik. A nap tényleg sokat és rendkívül erősen süt, az ország mégis az egyik leggyakoribb szereplője a természeti katasztrófákról szóló híradásoknak. A megyényi, sőt nem ritkán országnyi területeket elpusztító bozóttüzek és a hatalmas áradások szintén hozzátartoznak az örök napsütés idilli birodalmához. A tengerpartok tájképi szépsége lenyűgöző, általában a vízfokkal sincs gond, az élvezeti értéket azonban gátolják a cápák és északon a krokodilok. A gondtalan nemzet fogalma hasonlóképpen árnyalható: az ausztrál jóléti társadalom sem mentes a kisebbségek és a hátrányos helyzetű térségek problémáitól. A legnagyobb nehézség nem az Ázsia felől érkező csónakos menekültek folyamatos áradata, bár a politika, a tömegtájékoztatás és a közvélemény rendkívül sokat foglalkozik velük. Az illegális bevándorlás a választási kampányok visszatérő és vezető témája. Rendkívül sok szó esik róla, de érdemi intézkedésre általában nem kerül sor. A tárgyilagosság kedvéért hozzá kell tenni, hogy a folyamatos menekültáradat visszaszorítása, a kiváltó okok megszüntetése jóval túlmutat az ausztrál szövetségi kormány jogkörén. A menekültek beengedésének, illetve letelepedésének korlátozása azonban csak felszíni kezelés, és leginkább belpolitikai célokat szolgál.

Gyökeresen más megítélés alá esik egy valóban ausztrál társadalmi probléma: a kontinens őslakosainak, az aborigineknek a helyzete. A bevándorlók és az őslakosok közös történelme 1788-ig nyúlik vissza. Az aborigin jelenlét az európai telepések

megérkezése óta fontos szerepet játszott az ausztrál történelemben. A XIX. századi írók, felfedezők és utazók még egzotikumként számoltak be a helyiekkel való találkozásról. Az európai közönség ekkor még élénk érdeklődéssel fogadta a vadregényes tájakról szóló útleírásokat és a feketék életét bemutató élménybeszámolókat. A XIX. század végére azonban jelentősen megváltozott a helyzet. Az európai telepesek krónikáiból fokozatosan kiszorultak az őslakosok. Ennek egyik oka abban rejlett, hogy a zord természeti körülmények között kemény munkával boldogulni vágyó bevándorlók iránti európai rokonszenvet kedvezőtlenül befolyásolták volna az őslakosokkal folytatott kegyetlen küzdelmekről szóló történetek. Másrészt mind a tudományos-mind a közélet kihaló félben lévő fajnak tekintette az aborigineket. Az európai telepesek szemében az őslakosok nem játszottak meghatározó szerepet sem az ország múltjában, sem annak jövőjében. Az aboriginek történelmi mellőzése egészen az 1960-as évek végéig fennállt. Walter Murdoc, a XX. század első felének kiemelkedő irodalmi személyisége szerint, Ausztrália a tengerentúlról érkezett fehérek lakóhelye, és kizárólag az ő feladatuk annak bemutatása, hogy ez a kultúra hogyan rendezkedett be, és talált otthonra az új kontinensen (Murdoch, W.1915).

Ausztrália természeti környezetével, különleges növény- és állatvilágával, befogathatlan távolságaival rengeteg érdekességet tartogat a turisták számára. Az európaiaknak, különösen a magyaroknak eseményszámba megy egy ausztráliai utazás. A magyar ember abban a pillanatban érdekessé válik a családjá, a rokonai, a barátai és a munkatársai számára, amint Ausztrália földjére lép. Nem kell különleges dolgokat csinálnia, nem kell a páratlan természeti csodákhoz elzarándokolnia – pusztán attól érdekes, hogy ott van. Messziről nézve érdekesnek tűnnek azok a magyarok is, akiket a XX. századi történelem viharai vagy a közeli múlt gazdasági megfontolásai hajtottak a világ túlsó felére. Sokan közülük tekintélyes vagyont és tiszteletreméltó egzisztenciát teremtettek maguknak. A tehetősebb nyugdíjasok az állandó nyarat élvezve ingáznak a két ország között. A kinti szóránymagyarságot is beleszámolva jó százezresre tehető az Ausztráliát többé-kevésbé ismerő magyarok száma. Ehhez képest megállapítható, hogy a távoli kontinens csak a népszerű útikönyvek és természetfilmek szintjén létezik a magyar köztudatban, a tudományos életben viszont gyakorlatilag nincs jelen. Elgondolkodtató, hogy a magyar vonatkozású kisebbségi témákra konzervatívan érzékeny ausztráliai magyarok közül eddig még senki nem tett kísérletet az ausztrál társadalmi problémák magyar nyelven történő feldolgozására. A tar-

tózkodás persze érthető is, hiszen nagyon távol vagyunk egymástól, és kevesen gondolkodnak el azon, hogy mi történik az ausztrál outbacken. Igaz, hogy az őslakosok sokszínű kultúrája és hagyományokban gazdag életmódja a bedekkereknél jóval nehezebb feladat elé állítja az érdeklődőt. Megismerésükhöz nem elég hosszabb időt eltölteni az országban, az sem elég, ha évekig ott él valaki, ahhoz komoly elkötelezettséget kell érezni Ausztrália egzotikumára iránt.

1.2. A témaválasztás indoklása

A témaválasztás egy nagy kaland következménye. Az ausztráliai munkavállalás lehetősége első hallásra különösnek, és a nagy távolság miatt kicsit félelmetesnek tűnt. Némi bizonytalansággal utaztam ki Canberrába, de az első pillanattól kezdve érdekelt az új környezet. Ezért választottam ausztrál témát. A kisebbségkutatás irányába indultam el, de az első kísérlet csak részleges eredményeket hozott: két tanulmány született a közel hetvenezres ausztráliai magyarságról (Osvát, K. - Osvát, Sz. 2010). Rendszeresen találkoztam a magyar szervezetek vezetőivel és tagjaival, és sok ismerősöm volt a szervezeti keretekhez lazábban kapcsolódó magyarok között. Olvastam a magyar közösségek újságait, részt vettem a kinti magyar közéletben. Az intenzív érintkezés során világosan láttam az ausztráliai szóránymagyarság értékeit, és megértettem a problémáit. A tanulmányok kedvező visszhangra találtak (Csapó, E. 2011) körökben, de nem igazán nyújtottak továbblépési lehetőséget. Felvetődött a diaszpóra tudományos kisebbségkutatási vizsgálatának az ötlete, ez azonban meghaladta a lehetőségeimet. Az amerikai magyarság mintául szolgáló vizsgálatát népes kisebbségkutató-csapat végezte egy hivatalos program keretében, és az eredményeket több száz oldalas kötetbe foglalták (Papp, Z. A. 2008). Marad az önismereti vizsgálat, ezt viszont alapvetően a kinti magyaroknak kellene elkészíteni, némi magyarországi biztatással és esetleg hazai támogatással. Ez sem lenne azonban egyszerű vállalkozás, mert a diaszpóra tagjai közül egyre kevesebben lennének képesek ismereteiket magyarul is színvonalasan papírra vetni. A klasszikus bevándorló-hullámok utolsó képviselői nyolcvan év körül járnak. A nyelv elhalása, illetve anyanyelvi szintről idegennyelv-ismereti szintre csúszása a szóránymagyarság egyik legnagyobb problémája.

Így fordult érdeklődésem az ausztrál őslakosok problematikája felé. Úgy döntöttem, hogy megpróbálom feldolgozni, azt a bonyolult és mai napig politikailag nagyon érzékeny témakört, mely akkor született meg, amikor az angol felfedezők Ausztrália partjaihoz érkeztek és elkezdődött az angolszász kultúra és a bennszülöttek kultúrájának megannyi konfliktussal terhelt együttélése.

2008. február 13-án Kevin Rudd¹ ausztrál miniszterelnök betérjesztette a canberri parlamentben az őslakosoknak szóló ünnepélyes indítványát. A kontinensnyi országban ezt a gesztust történelmi fordulópontként értékelték. Az aborigin kérdés egyik napról a másikra megkerülhetlenné vált és szinte átszötte az élet minden területét a diplomáciától a gazdasági életen keresztül a turizmussal bezárólag. Napjainkban a téma kutatása egyre nagyobb teret hódít és egyre újabb területekre terjed ki pl. etnobotanikai ismeretek, az égetéses technika újbóli meghonosítása a művelés alatt nem álló kultúrtájakon. Az aborigin témakör vizsgálata több szempontból is időszerű. Ausztráliának egyik legnagyobb kulturális vonzerejét jelentik az aboriginek és művészeti alkotásaik. Ugyanakkor az ország gazdaságában és kivitelében meghatározó szerepet betöltő bányatermékek több mint 60%-a aborigin földeken valósul meg. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a két kultúra egymás mellett éléséből adódó nehézségek, kihívások valamilyen formában rendezést igényelnek. Az őslakosok politikai, társadalmi, gazdasági és jogi helyzetének elemzése és a szükséges intézkedések vizsgálata túlmutat az ausztrál kérdéskör keretein és lehetőséget kínál a világ más tájain élő őslakosok helyzetének összevetésére.

1.3. A kutatás definiálása

1.3.1. Az értekezés célja és a kutatási hipotézisek

Ausztrália sajátos helyet foglal el az antropológia-történetben, hiszen az egyedüli olyan kontinens, amelynek őslakosai évezredekken keresztül megőrizték a vadászó és

¹ Ausztrál munkáspárti politikus 2007–2010 között és 2013-ban a szövetségi kormány miniszterelnöke.

gyűjtögető életmódot. Ráadásul a gyarmatosítás kezdetétől napjainkig két alapvetően eltérő kultúra él egymás mellett. Ennek megfelelően az értekezés céljai az alábbiak:

1. cél: A szakirodalom áttekintésével, értékelésével továbbá személyes beszélgetések, diplomáciai források alapján a kontinens őslakosaiként számon tartott aboriginek történelmének, gazdasági életének és kultúrájának a feltárása a bevándorlástól napjainkig. Ennek érdekében kiemelten vizsgálom az alábbi területeket:

- a) Az őslakosok története a bevándorlástól a fehér gyarmatosítás kezdetéig.
- b) A fehér gyarmatosítás folyamata és következményei.

2. cél: Feltárni és bemutatni a két teljesen különböző dimenzióban élő kultúra (aborigin versus ausztrálok) egymás mellett élését, egymásrataltságát és az ebből fakadó problémákat. Ennek érdekében külön vizsgálom az alábbi területeket:

- a) Az aboriginek politikai-gazdasági és kulturális helyzetének változása a XX. században.
- b) Az aborigin-fehér ausztrál együttélés dimenzió és problematikája a XXI. század elején.

A kutatási céloknak megfelelően az 1.a) és az 1.b) területek vizsgálatára dolgozatom második fejezetében kerül sor, amikor áttekintem az aboriginek történetét a bevándorlástól a 2013-as választásokig.

A 2.a) és 2.b) területek vizsgálata érdekében az alábbi négy hipotézist állítottam fel.

1. hipotézis:

A gyarmatosítás során alkalmazott „terra nullius-elv” feladása az ausztrál politikai és gazdasági elit részéről a XX. század végén és az őslakosok földjogi értelemben vett elismerése, egyfajta felemás kárpótlás, mely jelentős lépés a „megállapodás kultúrá-

ja” felé. Az ősi jog érvényesítése azonban nem volt és nem is lesz az elmaradottságot megszüntető varázsszer.

2. hipotézis:

A XX. század végére az ősi gyökerekkel rendelkező aborigin művészet komolynak tekinthető iparrá nőtte ki magát, mely viszonylag jelentős bevételt könyvelhet el évente. Az aborigin művészeti ipar és a belőle származó jövedelmek azonban nem elégendők arra, hogy érdemben változtassanak az elmaradott területeken élő őslakosok helyzetén.

3. hipotézis:

Az aborigin közösségek a mai napig különleges viszonyban állnak a természettel. Ennek következtében komoly természeti és botanikai tudás birtokosai. Különösen fontos a táplálkozástudománnyal összefüggő ismeretanyag, mely egyre inkább beépül a modern tudományba (etnobotanika) és a mindennapi életbe (élelmiszerfeldolgozás, ételek). Az aborigin közösségek természeti ismeretei egyre nagyobb szerepet játszanak az ausztráliai természeti környezet gondozásában és a földművelés nélküli kultúrtájak karbantartásában. Az őslakosok azonban nem képesek arra, hogy piaci szempontok alapján értékesítsék ezt a hasznos és jelentős tudást, és ezzel javítsanak saját életkörülményeiken.

4. hipotézis:

Az őslakosok hátrányos helyzetének csökkentésére tett erőfeszítések nem számolták fel az aborigin szegénységet. Sajátságos módon azt történt, hogy az aboriginek segítése, illetve csekély és rendszertelen bevételeik sokkal látványosabbá tették problémáikat, és világosan rámutattak a modern ausztrál társadalomba való beilleszkedési korlátaikra. Ennek oka az, hogy az aboriginek ősközösségi „szegénysége” alapvetően más jelenség, mint a kapitalista társadalomban csekély bevétellel és vagyonnal

rendelkezők szegénysége, ezért azt nem is lehet a modern jóléti állam szociális intézkedéseivel hatékonyan kezelni.

A fentiekből következően a dolgozat további szerkezete az alábbiak szerint alakul:

- Az első hipotézis vizsgálatára a harmadik fejezetben
- A második hipotézis vizsgálatára a negyedik fejezetben
- A harmadik hipotézis vizsgálatára az ötödik fejezetben
- A negyedik hipotézis vizsgálatára a hatodik fejezetben kerül sor

Befejezőképpen dolgozatom hetedik fejezetében a hipotézisekkel kapcsolatos vizsgálatok konklúzióit vonom le.

1.3.2. A kutatás forrásbázisa és módszertan

Az aborigin témakör feltárása során primer és szekunder forrásokat használtam. A források felkutatását jelentős mértékben elősegítette, hogy több mint három évet dolgoztam Ausztráliában. Ennek során lehetőségem nyílt az alábbi szociálgeográfiai jellegű primer források bevonására a kutatásba:

- Az ausztrál statisztikai hivatal aboriginekre vonatkozó adatsorai
- Terepbejárás
- Prominencia vizsgálatok

Az ausztrál szakirodalom kiegészítését és megbízható alátámasztását jelentették az ausztrál statisztikai hivatal honlapján és a statisztikai évkönyvekben rendelkezésre álló adatok és táblázatok. A statisztikai hivatal alapvetően három forrásra támaszkodik adatgyűjtése során: a népszámláláskor beérkező adatokra, a célirányosan őslakosokat érintő kutatásokból és felmérésekből szerzett adatokra, továbbá az államigazgatási adatbázisra, mely jellemzően egészségügyi, rendőrségi, igazságszolgáltatási adatokat tartalmaz. Az őslakosok esetében nem lehet teljes pontossággal dolgozni, ezért a rájuk vonatkozó adatok mindig becsült értékeket jelentenek, melyek természetesen időről időre frissítésre szorulnak.

Második primer forrásként a terepbejárást alkalmaztam. Tanulmányutakat tettem olyan vidékekre, amelyeken napjainkban aborigin törzsek, illetve tagjaik élnek. Utazásaim és az aboriginokkal való érintkezés során kihasználtam a diplomácia kínálta lehetőségeket. A jelentős kulturális szakadék miatt klasszikus kérdőívezést nem tudtam végezni, mert a beszélgetések hivatalossá tétele jelentősen rontotta volna a bizalmi tényezőt, és végső soron a tartalom rovására ment volna. Ezzel együtt számos alkalommal találkoztam különböző törzsek képviselőivel, köztük vezetőikkel, művészekkel és családtagjaikkal, akikkel mélyinterjúkat készítettem. A jelentős kulturális különbségek olyan konkrétabb problémákat is felvetettek, hogy sok aborigin például nem rendelkezik európai értelemben vett szabályos névvel. Valójában kötetlen hangú beszélgetéseket folytattam velük, melyeket igyekeztem a mélyinterjú kutatás-módszertani szabályai szerint lebonyolítani. Legnagyobb számban művészeket mélyinterjúvoltam:

- Dianne Robinson dísz tárgykészítőt Melbourne-ben a Better World Arts (Művészet a jobb világért) őslakosokat segítő művészeti és kézműves projekt keretében
- Russell H. Walkert, a Yorta Yorta törzs képviselőjét az új-dél-walesi Cummeragunjából
- David Roo Dryden dísz tárgykészítőt Victoriából
- Julie Paige és Linda Huddleston festőket az Ulurunál az Északi Területen
- Yidinjit, az azonos nevű queenslandi Yidinji törzs képviselőjét, és néhány művész családtagját
- Ausztrál állami rendezvények keretében többször találkoztam Elder Matildával, a Fővárosi Területen élő Ngunnawal őslakosok rangidős képviselőjével.

Felkerestem és tanulmányoztam Ausztrália szerte több aborigin kulturális központot, és megtekintettem kiállításait. A kulturális központok aborigin munkatársainak közbenjárása lehetőséget teremtett számomra olyan – az őslakosok számára kiemel-

kedően fontos szakrális helyek – aborigin kísérelővel történő megtekintésére és számos személyes találkozó megszervezésére az adott területen élő törzsek tagjaival:

- Burringi Aboriginal and Torres Strait Islander Cultural Centre, Canberra, Fővárosi Terület
- Uluru-Kata Tjuta Aboriginal Cultural Centre, Ayers Rock, Északi Terület
- Musgrave Park Aboriginal Cultural Centre, Brisbane Queensland
- Blue Mountains Aboriginal Cultural Centre, Új-Dél-Wales
- Gavala Aboriginal Cultural Centre, Sydney, Új-Dél-Wales
- Yarrawarra Centre, Corindi Beach, Új-Dél-Wales
- Ballarat Aboriginal Centre, Victoria
- Brambuk Aboriginal Cultural Centre, Victoria
- Bunjilaka Aboriginal Cultural Centre, Melbourne, Victoria
- Koorie Heritage Trust, Melbourne, Victoria
- Narana Creations, Geelong, Victoria

A terepbejárás során az aborigin tárgyi kultúrával való megismerkedés mellett bepillantást nyertem az őslakosok mindennapi életébe és lehetőségem nyílt eredeti aborigin zenei előadások meghallgatására is. Családi barátunk, Yidinji is kitűnően játszott didzseridun, de egy-két perces improvizációi jobbára a törzs kézműves termékei iránti figyelem felkeltését szolgálták a vásárokkal egybekötött kulturális rendezvényeken. A canberrai Zeneakadémián (School of Music) azonban többször előfordult, hogy egy modern szimfonikus zenedarabot vagy annak változatát didzseridu szólistával adtak elő. Érdekes ausztrál színfolt a didzseridu komolyzenei rangra emelése, és kifejezetten izgalmasan hangzott egy-egy didzseridu szóló a szimfonikus művekben. Bartók és Kodály nemzetének fiaként igazából még különlegesnek sem lenne szabad éreznünk egy ősi hangszer integrálását a modern komolyzenébe. A virtuóz aborigin szólisták egyébként lélekből játszanak, lényegében Yidinji barátunkhoz hasonlóan improvizálnak egy témára vagy inkább hangulatra, és nem kottából játszanak, a kottát talán nem is ismerik.

A konkrét terepbejárás mellett korunk megkerülhetetlen követelményeként és a praktikum okán a virtuális teret is kutattam: felkerestem és elemeztem aborigin honlapokat. Két megbízható és részletes aborigin témájú honlap volt különösen nagy segítségemre. Az indigenous.gov.au az ausztrál szövetségi kormány honlapja, melynek legfőbb célja, hogy az őslakosokat érintő kezdeményezésekről és programokról tájékoztatást nyújtson. Az Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Islander Studies (AIATSIS) nevű kutatóintézet őslakos közösségeknek és tagjaiknak kínál tanulási, kutatási és publikációs lehetőséget. Külön elektronikus könyvtárral rendelkezik, továbbá ősi földjog-érvényesítéssel és az ellopott nemzedék számára családfakutatással is foglalkozik. A fenti terepmunkák eredményeként első kézből gyűjtöttem anyagot és benyomásokat az aborigin kultúráról.

Harmadik primer forrásként az ún. prominencia-kutatás eszközét használtam. Személyesen találkoztam olyan prominens ausztrál (értsd: nem aborigin) személyekkel, akik munkájukból és beosztásukból adódóan rendszeres kapcsolatban állnak aborigin közösségekkel. Sikerült megismerkednem és elbeszélgetnem:

- Aborigin ügyekkel foglalkozó hivatalnokokkal. Az új-dél-walesi Cowrában rendezett magyar fesztivál szervezése során ismerkedtem meg Dr. Rob Wattal, aki nemcsak a város és azon belül a helyi aboriginek történetéről mesélt számos érdekességet, hanem idegenvezetés keretében lekalauzolt a Laclan folyó hídja alá, hogy megmutassa a hídpilléreket díszítő aborigin graffitikat. Az előremutató helyi kezdeményezések egyik legszebb példájával találkoztam itt, ahol az önkormányzat biztosította a festéket az őslakosoknak, hogy tegyék valamivel barátságosabbá a híd alatti kietlen parkrészt. Turistalátványosságnak talán túlzás lenne nevezni a viszonylag egyszerű festményeket, de az biztos, hogy egyéni színfoltot jelentettek az átlagosnak nevezhető agrárvároskában.

1. ábra: A Lachlan folyó hidját díszítő aborigin graffiti az új-dél-walesi Cowrában

Forrás: A szerző saját felvétele

- Aborigin témában kutató egyetemi oktatókkal. Rendszeresen kaptam meghívót és eljártam az Ausztrál Nemzeti Egyetem (Australian National University, ANU) aborigin témában tartott előadásaira. Legizgalmasabbnak találtam közülük a Vatikáni Múzeum 2010-ben megnyitott *Rituals of Life* (Az élet szertartásai) című aborigin kiállításáról tartott előadást, melyen ausztrál szakértők mutatták be a XX. század derekán katolikus missziók által gyűjtött anyagot. Eseményszámba mentek a dél-csendes-óceáni térséggel foglalkozó európai kutatók látogatásai és vendégelőadásai (Hermann Mückler kultúrantropológus professzor vagy Ingrid Schütz-Müller társadalomkutató a Bécsi Egyetemről). A Sydneyben élő, magyar származású Hangay György etnológus professzor is sok ismerettel rendelkezett az őslakosokról, különösen a természethez való viszonyukról.
- Aborigin ügyeket intéző ügyvéddel, aboriginokat is gyógyító orvossal, beilleszkedési nehézségekkel küzdő aborigin gyerekek tanítóival,

iskolaigazgatóval. Ezt a kategóriát jól csokorba foglalja a Hughes Primar School (Canberra, Fővárosi Terület), lányom egykori iskolája, mely kifejezetten a különféle kultúrákból, eltérő oktatási háttérrel érkező gyerekek helyiekkel történő integrációjára szakosodott. Az osztálytársak szülei pedig, kifejezetten jó merítést jelentettek az ausztrál társadalomból, melyben a mindennapi élet része az aboriginekkel való érintkezés, bár nem feltétlenül tartozik a legkedveltebb társalgási témák közé.

- Aborigin zenét népszerűsítő és aborigin zenészeket támogató zenetanárral. Canberrai tartózkodásunk külön színfoltját jelentett ismeretségünk Adrian Walter gitárművész professzorral, a canberrai Zeneakadémia (School of Music) akkori igazgatójával, mely magyar vagy magyar tárgyú zenei rendezvények közös szervezése során fűződött egyre szorosabbra. Walter professzor az Északi Területről Darwinból került Canberrába, és eltökélten hirdette a zene és a megkapó természeti helyszínek, jellemzően aborigin tájak izgalmas koncertekkel való összekapcsolását. Az iskolapéldaként emlegetett távoli Katherine-szorosba (Északi Terület) ugyan egyetlen európai művész sem sikerült felutaztatni az évek során, de kitartó munkájának köszönhetően osztrák hegedűművészek például adtak koncertet az Ausztrál-Alpok egyik cseppkőbarlangjában, Canberrától egy jó óra járásra.
- Országos viszonylatban kiemelkedő eseményt és számomra kutatási alkalmat jelentettek a nemzeti aborigin napok (National Aboriginals and Islanders Days Observance Committee, NAIDOC) programjai minden év júliusában, amikor az ausztrálok együtt ünnepelték az őslakosok kultúráját és szokásait, hangsúlyozva a közelmúlt közösen elért eredményeit. A diplomáciai testület tagjaként az első évben hivatalból, később már lelkes érdeklődőként vettem részt az ünnepi napok megnyitórendezvényén az Ausztrál Nemzeti Múzeumban (National Museum of Australia), melyet minden évben tárlatvezetésekkel kötöttek össze.

A fenti szakmai csoportok képviselőitől fontos és rendkívül érdekes, főképpen szociálgeográfiai jellegű információkat, adatokat tudtam meg a többségi társadalom és az aboriginek együttélésének különféle dimenzióiról.

A primer források mellett sok szekunder forrást dolgoztam fel. Az aboriginkutatás viszonylag fiatal, hozzávetőleg fél száz évre visszatekintő ága az ausztrál tudománynak. Az alpművek első nagy hullámát az 1970-es és 1980-as években adták ki. Ezek a könyvek, illetve frissített, átdolgozott kiadásai elérhetők az ausztrál könyvtárakban.

Az aboriginkutatás egyik alpművének tekinthető Josephine Flood *Archaeology of the Dreamtime* (Az Álomidőszak régészeti leletei) című műve, mely a kontinens történelem előtti időszakával foglalkozik, és igyekszik számba venni és bemutatni a legfontosabb régészeti lelőhelyeket, és az így nyert tapasztalatok alapján becslést adni az őslakosok számáról. Flood 1963-ban érkezett Ausztráliába és az Ausztrál Nemzeti Egyetem munkatársaként később az Északi Területen élő törzsek körében folytatott kutatásokat. 2006-ban jelent meg kutatásait összegző második jelentős műve *The Original Australians* (Az ausztrál őslakosok) címen. A régészeti munkák mellett egymást követték a történelmi kutatások is. Az átfogó történelmi munkák közé tartozik Richard Broome *Aboriginal Australians* (Aborigin ausztrálok) című könyve, mely 1982-ben jelent meg. 1788-tól kezdődően két évszázadon keresztül kíséri figyelemmel az őslakosok és az európaiak küzdelmét, bemutatja hogyan váltak az őslakosok a kolonizációs társadalom alávetettjeiből a jelenkori Ausztrália egyik meghatározó tényezőjévé. Szintén ennek a történelmi korszaknak kiemelkedő kutatója Malcolm Prentis, a Sydney-i Ausztrál Katolikus Egyetem történelem professzora. *The Aborigines in Australian History* (Az aboriginek Ausztrália történelmében) című könyve elsőként nyújtott bepillantást a szövetségi államok kormányainak aborigin politikájába. Az aboriginek melletti elkötelezettség első valódi képviselője Henry Reynolds, akinek *The Other Side of the Frontier* (A barikád másik oldala) című könyve az őslakosok szemszögéből értékeli a kolonizációs időszak folyamatos öszszecsapásait. Meg kell említeni Bruce Elder, a Sydney Morning Herald újságírója, *Blood on the Wattle* (Véres akác) című munkáját, mely az aborigineket sújtó mészárlások történetét dolgozza fel. A későbbiekben a történelmi művek két fő irányvonala különböztethető meg. Az egyik iskolát azoknak a szerzőknek a munkái jelentik, akik túlzott elfogultságot tanúsítanak az őslakosok iránt. Ilyen a történész Geoffry Blainey, aki *Triumph of the Nomads* (A nomádok diadala) című könyvében az őslakosok számának drasztikus csökkenését kizárólag az európaiak öldöklésének tulajdonítja. Az időben valamivel később jelentkező másik iskola a történelmi munkák

újabb állomását jelenti az aboriginek visszaemlékezéseinek, gazdag kulturális örökségének publikálásával, melynek egyik kimagasló munkája Jennifer Isaacs 2006-ban megjelent *Australian Dreaming* (Ausztrál Álomidőszak) című könyve.

Ehhez a második történelmi iskolához kapcsolható az aboriginek kutatás egyre határozottabb, kortárs vonulata, mely művészeti, diplomáciai, gazdasági és jogi természetű munkákban jelenik meg. Példaként említhető Jennifer Isaacs *Australia's Living Heritage* (Ausztrália élő öröksége) vagy a szakmámhoz kapcsolódóan Stephen A. Wild *An Aboriginal Ritual of Diplomacy* (Aborigin diplomáciai szertartások) című könyve, mely elsőként foglalkozott az őslakosok tárgyainak, táncainak és dalainak diplomáciai üzeneteivel a törzsek közti és az idegenekkel való érintkezés során. A legnagyobb visszhangot talán az ősi földjogi kérdésekkel foglalkozó könyvek váltották ki: Lisa Strelein *Compromised Jurisprudence* (Megegyezéssel igazságszolgáltatás) és *Dialogue About Land Justice* (Földjogi viták) vagy David Ritter *Contesting Native Title* (Viták az ősi földjogról). A kapcsolódó kutatások merőben újszerű irányként megjelentek a különleges szakirányú témák, mint az aboriginek által fogyasztott növények és állatok bemutatása Margaret Kemarre és John Henderson *Bush Foods* (Természetes táplálékok) címen publikált közös munkájában vagy Peter Latz *Bushfires and Bustucker* (Bozóttüzek és a természetes táplálék) című könyve, mely a hagyományos égetési technika hajdani gyakorlatának újbóli meghonosítási lehetőségét veti fel az Ausztrália szerte visszatérően pusztító bozóttüzek megfékezésére, kontrolálhatósága érdekében.

A számos külföldi könyv és tanulmány mellett lényegesnek tartom megemlíteni Egedy Gergely *Ausztrália története* című könyvét, mely az ötödik kontinens történelmének áttekintésével jelentős mértékben hozzájárul az Ausztráliával foglalkozó hazai szakirodalom gazdagításához.

Kutatásaim során a fentiekben részletesen bemutatott primer és szekunder forrásokat használtam fel. A szekunder források esetében szakirodalom-feldolgozást végeztem, azaz rendszereztem és elemeztem a releváns szakirodalmat. Az így előállított anyagba építettem be a primer adatgyűjtés során feltárt és ugyancsak rendszerezett információkat. Ezután fogalmaztam meg és igyekeztem bizonyítani kutatási hipotéziseimet.

1.3.3. Az alapfogalmak áttekintése

Az aborigin (őslakó, őslakos) kifejezést a britek kezdték el használni azt követően, hogy Phillip Arthur kapitány 1788-ban megérkezett Port Jacksonba, és létrehozta Új-Dél-Wales telepét. Az őslakosok mindig valamilyen helység, illetve földrajzi térség alapján azonosították magukat. Ezért nem létezett általánosan használt kifejezés az őslakosok megnevezésére. Akik Új-Dél-Walesből és Victoriából származnak Kooris vagy Queenslanders Murris névvel illetik magukat. A tengerparti területeken élők „sósvízi”, a kontinens belső területein folyó vizek mellett élők „édesvízi” embereknek hívják magukat. Sokan közülük az általuk használt nyelv megnevezésével azonosítják magukat: Gurindji ember vagy Gubbi Gubbi asszony.

A modern ausztrál nyelv rokon értelműként használja az aborigin és az indigenous szavakat, amikor az őslakosokról beszél. Az indigenous latin szó, mely helyet jelöl: indigena=in+ginere, sajátos helyen született, bennszülött. A hivatalos nyelv akkor használja az „Indigenous Australians” vagy az „Indigenous peoples” kifejezést, ha egyszerre beszél az aborigin és a Torres-szoros szigetein élőkről. Nagyon szigorúan és hivatalosan véve azokat tekintik aborigin őslakosoknak, akiknek hagyományos kultúrája és földterülete az ausztrál szárazföldre és Tasmaniára, illetve a Fraser-, Palm-, Mornington-, Groote-, Eylandt-, Bathurst- és Melville-szigetre terjed ki.

2. ábra: „Indigenous Australians”

A térképet a szerző kutatásai alapján, Mérei András PhD-hallgató/ PTE szerkesztette

A Torres-szoros szigeteken élők kulturális öröksége földrajzi elhelyezkedésük okán inkább a melanéziai szigetvilág és Pápua Új-Guinea hagyományával mutat rokonságot. A száznál több szigetből álló szigetcsoporton húsz közösség él. A szigetek közül tizenkilenc lakatlan.

Jogi szempontból aboriginnek tekinthető az a személy, aki egy ausztráliai bennszülött lakos leszármazottja, magát aboriginnek tartja, és elismert tagja valamely aborigin közösségnek (Pascoe, B. 2009). A meghatározás azonban sok problémát vet fel. Az őslakosok egy része sértőnek érzi a származás kifejezést. Az Új-dél-walesi Aborigin Oktatási Konzultatív Csoport² régóta szorgalmazza egy új, kulturális szempontból szerencsésebb meghatározás megfogalmazását. A jelenlegivel az a baj, hogy nem tartalmazza az aborigin szellemi önazonosságot, és nem foglalkozik azokkal az aborigin emberekkel, akiknek én-tudata az asszimiláció következtében elveszett. Kimaradnak belőle az ellopott nemzedék³ képviselői is.

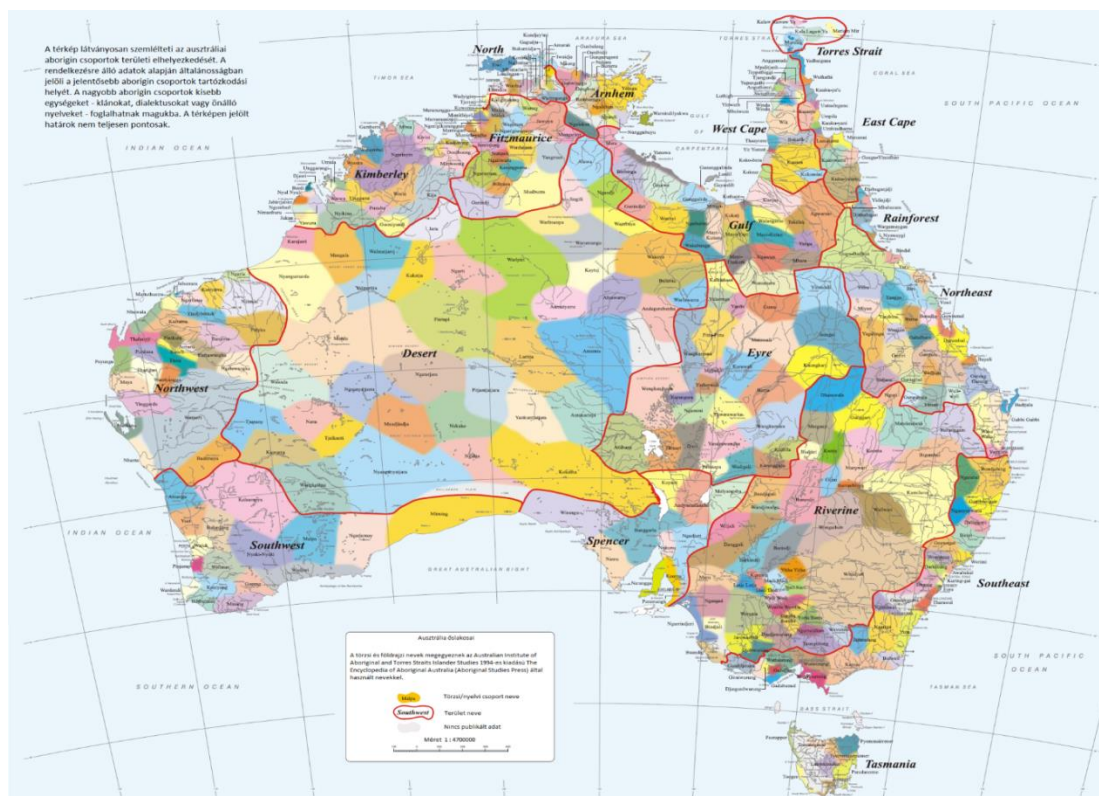
Az 1960-as évek közepéig az Ausztrál Államszövetség⁴ kizárólag a fehér bőrű lakosok közösségét jelentette. Az őslakosok hivatalosan kívül rekedtek a társadalmon, ezért sokan közülük megpróbálták beolvadni a fehérek társadalmába. A törzsek vezetői sorra úgy határoztak, hogy nem adják tovább a fiatalabb nemzedéknek a közösség hagyományait és nyelvét. Az is nehézséget okozott, hogy a közösségnek el kell fogadni az aborigin embert, mert a közösséghez tartozás az aborigin lét egyik alapeleme. A mai viszonyok között azonban mit, illetve kiket jelent ez a közösség?

² NSW Aboriginal Education Consultative Group, <http://www.aecg.nsw.edu.au/>

³ Az ellopott nemzedék azoknak az aborigineknek a szenvedéseit jelenti, akiket az asszimiláció és az integráció álságos jelszavával gyerekként szakítottak el családjuktól, és nevelőintézeti körülmények között, gyakran embertelen bánásmóddal neveltek fel a huszadik század derekán. A kifejezés, angolul *stolen generation*, Peter Read ausztrál történésztől származik.

⁴ Ausztrália szövetségi állam: hat állam és két terület alkotja. Hivatalos neve Ausztrál Államszövetség (Commonwealth of Australia).

3. ábra: Ausztrália őslakosai

Forrás⁵: David R Horton, Aboriginal Studies Press, AIATSIS and Auslig/Sinclair, Knight, Merz, 1996. <http://www.abc.net.au/indigenous/map/>, 2014. szeptember

2007 novemberében a Munkáspárt győzelmét követően a politika hivatalosan bevezette a föld hagyományos tulajdonosai (traditional owners of the land) elnevezést. Rokon értelműnek tekinthető ezzel, és a hivatalos nyelvben is széles körben használatos a föld hagyományos őrzői, őrei (traditional custodians of the land) kifejezés. A két szóhasználat közti finom jelentésbeli különbség a föld ősi tulajdonjogának modern minőségére vonatkozik: a tulajdonos konkrétabb, az őrző jelképeesebb kapcsolatot sejtet. Alkalmazásuk leginkább véletlenszerű, de tükrözhet személyes hozzáállást az aborigin-kérdéshez.

Kevin Rudd miniszterelnök nevéhez fűződött annak a protokoll eljárásnak a bevezetése, amelynek keretében a hivatalos eseményeken az államfői látogatástól az isko-

⁵ A térkép látványosan szemlélteti az ausztráliai aborigin csoportok területi elhelyezkedését. A rendelkezésre álló adatok alapján általánosságban jelöli a jelentősebb aborigin csoportok tartózkodási helyét. A nagyobb aborigin csoportok kisebb egységeket - klánokat, dialektusokat vagy önálló nyelveket - foglalhatnak magukba. A térképen jelölt határok nem teljesen pontosak.

lai ünnepélyig megemlékeznek a vidék őslakosairól. A legtöbb esetben ez egy udvarias mondattal elintézhető. Az állami protokollban ugyanakkor kifejezetten látványos show-betét az Ausztráliába látogató külföldi állam- és kormányfők üdvözlésekor az Ausztrál Fővárosi Területen élő aboriginek képviselőjével való találkozás. Az őslakosok megítélésének lassú változását jelzi a hétköznapi nyelvben elterjedő „abo” elnevezés, mely az átmenet jegyében jó, semleges és pejoratív értelemben egyaránt használatos.

Az aborigin közösségek életmódja gyökeres változásokon ment keresztül az elmúlt évtizedek során. Az jelentette számukra az alapvető gondot, hogy az ausztrál társadalom saját normáit, kulturális hagyományait igyekezett rájuk kényszeríteni. A politika a kontinens meghódításától kezdve az 1960-as évekig az őslakosok valamilyen formájú asszimilációjában és integrációjában tudott csak gondolkodni. Ennek egyik következménye a törzsi nyelvek eltűnése, illetve számuk csökkenése. Kulturális szempontból szűk keretek közé szorult a vadászat, a halászat és a természet, a „bush” nyújtotta táplálék is megcsappant. Az ausztrál társadalom képviselői elfoglalták az egykori őslakosok területeit, és kizárólag az európai civilizációt ismerték el. Az aborigin törzseknek nem volt egyszemélyi vezetője, és ezt úgy forgatták ki, hogy nem tudnak kivel megállapodni a földek használatáról. Úgy tűnt – illetve kifejezetten arra a látszatra törekedtek – hogy az őslakosok nem tekinthetők a föld tulajdonosainak. Ezzel a sajtóságos értelmezéssel lett Ausztráliából „terra nullius”, senki földje a gyarmatosítás megkezdésekor. Európai szemmel ez annak idején és még hosszúhosszú időn át nem tűnt vitathatónak, és senki semmilyen kivetnivalót nem talált benne. Hiányzott a bennszülöttek civilizált megjelenése, nem viseltek ruházatot, nem tudtak írni, olvasni, nem vonták művelés alá a földeket, nem tartottak állatokat, nem volt vallásuk, nem építettek házakat. A fejlett használati tárgyak és a technológiai eredmények jelentették volna az értéket az európaiak szemében. Az őslakosok azonban ilyesmivel nem rendelkeztek, ezért primitív lényekként bélyegezték meg őket, és ez alapul szolgált a velük szemben alkalmazott egyenlőtlen bánásmód korai kialakulásához.

A két merőben eltérő kultúra találkozását folyamatos félreértések kísérték. A fennálló nyelvi akadályok nehezítették egymás megértését. Még az európaiak által egyértelműnek ítélt gesztusok is eltérő jelentést hordoztak. A kacsintás vagy a kézfogás a bennszülöttek szemében puszta rángatózásnak tűnt. Ugyanakkor az Eora törzs

asszonyainak halántékán éktelenkedő vágásokat Phillip kormányzó az őslakos férfiak brutalitásának vélte, holott ezek a mély gyászt jelképezték. Az őslakosok szempontjából sajátos szerepet játszik az őket körülvevő természet, különösen a föld. A föld az aborigin közösségek hiedelemvilágában az ősanyát testesíti meg, így számukra ennek elvesztése egyfajta sorstalanságot jelent. Hagyományos földművelés hiányában az európaiak ugyanakkor fel sem tudták fogni, hogy mi lehet az oka a fehérek földfoglalásaival szemben tanúsított aborigin ellenállásnak. A földek jogi eljárás keretében történő visszakövetelésé és kompenzációs igények benyújtása csak az 1960-as évektől indul be, és a kilencvenes évek elejétől válik általános gyakorlattá. A hatvanas-hetvenes évektől jelentkeznek az első szerény sikerek, előbb az államok és a területek szintjén. A kilencvenes évek eleje hozza meg az igazán jelentős jogi áttörést, onnantól szövetségi törvény biztosítja az aboriginek földjogát.

2. fejezet: Az őslakosok történelme, az aborigin-kérdés történeti áttekintése

2.1. Az őslakosok megjelenése a kontinensen

Az aborigin közösségek a mai napig gondosan ápolják a törzsük eredetéről szóló történeteket, melyeket szájhagyomány útján adnak tovább a fiatalabb nemzedéknek. A teremtésről szóló, illetve a vele összefüggő hagyományok összessége az „álomidőszakhoz” köthető. Sajátosságát az adja, hogy ez a több ezer éves hiedelemvilág napjainkban is elevenen él az őslakosok mindennapi történeteiben, dalaiban, táncaiban, és egyfajta viselkedési kódexként tartják számon. Hitük szerint az élet egy örökös körforgás, melynek részeként mind az ember, mind a természet állandó pusztulásra és megújulásra van ítélve. A teremtéstörténetek közös jellemzője, hogy elmagyarázzák a kontinens más-más vidékein élő aborigin közösségek eredetét, és felidézik a nagy elődök által megformált vidék kialakulását. Az ősök egy része a föld kérgét áttörve bújtt elő, amikor megérezte a napsütést, és amikor megérkezett a szél és az eső. Más részük keresztül-kasul bejárta a vidéket miközben kialakította a természeti formákat.

Nincsenek adatok arról, hogy mikor érkezett az első ember Ausztrália földjére. A kérdéssel foglalkozó kutatók sincsenek azonos állásponton az első migránsok kalandos utazásával kapcsolatban. A régészeti leletek bizonyossága szerint erre mindenképpen több mint negyvenezer évvel ezelőtt kerülhetett sor. Maguk az aborigin törzsek is eltérő módon magyarázzák az első ember megjelenését (Flood, J. 1988). A teremtés-történetek általában kétféle eredetről tesznek említést. Az aborigin közösségek egy részének szellemi ősei északról érkeztek a tengeren keresztül, más közösségek őseit a teremtő alkotta meg a kontinensen. Wandjuk Marika, az Arnhem-föld egyik törzsének képviselője szerint: „Az igazság az, hogy a népünk, a Riratjinguk, a nagy Djankawutól származik, aki a messzi Baralku szigetéről kelt át a tengeren. Halálunk után szellemünk visszatér Baralku szigetére. Djankawu két leánytestvérével csónakon érkezett az Arnhem-föld keleti partvidékén fekvő Yelangbarába a hajnalcsillag

segítségével” Isaacs, J. 1980). Más törzsek úgy vélik, hogy mindig is ezen a kontinensen éltek: „Amikor megkérdezik tőlünk, hogy honnan jöttünk, általában azt válaszoljuk: mindig is itt éltünk”(Pascoe, B. 2009). Az ő hiedelemviláguk úgy tartja, hogy az első emberek a kezdetek kezdetén születtek, és időtlen idők óta a kontinensen élnek. A jelenleg folyó tudományos vizsgálatok azt a feltételezést próbálják alátámasztani, hogy a kontinensen élő törzsek leszármazottai több mint százezer évvel ezelőtt jelentek meg a Torres-szoros szigetein, és mintegy hatvanezer éve élnek a szárazföldön. Az aborigineknek számos környezeti és éghajlati változáshoz kellett alkalmazkodniuk a hosszú időszak alatt. Kultúrájuk az alkalmazkodással együtt fejlődött, és a kontinens egyes részein tapasztalható eltérések ellenére alapjaiban egységes rendszert alkot.

Az őslakosok eredetéről szóló történetek egy része megegyezik a tudósok feltételezésével, hogy az aboriginek Délkelet-Ázsiából érkeztek, feltehetően abban az időszakban, amikor a tenger szintje a legalacsonyabbra süllyedt, és az ausztrál kontinens lakható földterülete két és fél millió négyzetkilométerrel nagyobb volt a mostaninál, és földhíd kötötte össze Ausztráliát Pápua Új-Guineával és Tasmániával. Az alacsony tengerszint következtében Délkelet-Ázsia területe is jó kétfélmillió négyzetkilométerrel gyarapodott. A Sunda-földnek nevezett területet kötötte össze, Jáva szigetét az ázsiai szárazfölddel (Flood, J. 2006). Akkoriban át lehetett sétálni Burmából Bali szigetére, de ott véget ért az út. Ázsia és Ausztrália teljes mértékben különböző állatvilága feltétlenül ezt támasztja alá. Ha nem húzódott volna komoly vízi akadály a két kontinens között, akkor a tigrisek és a majmok könnyűszerrel átjutottak volna Ausztráliába, a kenguruk pedig Ázsiába.

Az ausztrál kontinentális talapzat – Sahul-földnek nevezett része – szegélyezte Ázsiát. Az ázsiai kontinentális talapzaton elhelyezkedő szigetek – Jáva, Szumátra és Borneó – korábban a Sahul-föld részei voltak. Sunda-föld széle képezte az ázsiai állatövi zóna délkeleti határát. Sahul-földön pedig, az ausztráliai állatvilág élt. A két régió között húzódott a szigetek ezreiből álló terület, mely egy XIX. századi természettudósról kapta a Wallacea nevet. Különböző régiókból származó állatfajok együttese élt ezeken a szigeteken, mely nem tekinthető különálló állatövi zónának (Simpson, G. 1977). A szigetcsoport hozzávetőleg kilencven-száz kilométerre lehetett az ausztrál szárazföldtől. Az állatok közül – a madarakon és a denevéreken kívül – a patkányoknak, az egereknek és a dingoéknak sikerült átjutniuk Ausztráliába. A

kutatások jelenlegi állása szerint a dingók őseit az ember vitte át a tengeren, míg az ázsiai rágcshalók – feltehetően – a csónakokban tárolt élelemmel együtt tették meg a tengeri utat (Calaby, J. 1976).

A régészeti leletek kizárták annak valószínűségét, hogy az ausztrál kontinensen a világ más részétől eltérő, önálló emberi faj fejlődött volna ki. Az őskori leletek és a genetikai adatok azt tükrözik, hogy a bennszülött lakosság különböző népcsoportok összeolvadásából jött létre, ahogyan ez a világ más tájain is történt. Az első ausztrálok a homo sapiens legkorábbi képviselői voltak (Flood, J. 2006).

Az első embercsoportok lehetséges útvonalának meghatározásával számos kutató foglalkozott. Joseph Birdsell amerikai antropológus professzor arra a következtetésre jutott, hogy két lehetséges útvonalon érkezhettek a bevándorlók. Az első útvonal Sunda-földről indult Sulawesi szigetén keresztül a Sahul talapzat felé, közel Északnyugat-Guineához. A második lehetőség ugyancsak Sundából indult – a néha vízzel borított, néha szárazon lévő apróbb szigetek (Bali, Lombok, Flores) mellett – Timor érintésével Ausztrália Kimberley-partvidéke felé. Az utazás legkritikusabb részét a mintegy száz kilométeres nyíltvízi hajóút jelentette (Broome, R. 1994). Birdsell kutatásai még olyan apró részletekre is kitértek, hogy az útra kelők Indonézia kisebb szigeteiről láthatták-e az ausztrál partokon néha fellobbanó bozóttüzeket, illetve a gomolygó füstöt, mely feltehetőleg felkeltette az érdeklődésüket. A természetes vegetáció akkortájt az elszórt eukaliptuszfákkal tarkított félszáraz szavanna volt, melyet a heves villámlások könnyen lángra gyújtottak. Füstje akár egy kilométerrel is a tenger szintje fölé emelkedhetett. A tengerszint magasságán állók száz-száztíz kilométeres távolságból már láthatták a nagyobb kiterjedésű bozóttüzek füstjét (Dortch, C.E. - Muir, B.G. 1980).

4. ábra: Az első embercsoportok lehetséges útvonalai

A térképet a szerző kutatásai alapján, Mérei András PhD-hallgató/ PTE szerkesztette

Noel Butlin gazdaságtörténész professzor a térségről készült részletes térképek alapján szintén megvizsgálta az első bevándorlók lehetséges útvonalait. Az Ausztrália és Ázsia között húzódó tengerszakasz áttanulmányozását követően arra a következtetésre jutott, hogy ha a jelenlegi tengerszintnél hatvan méterrel alacsonyabban volt a hajdani vízszint, akkor a Sahul-föld széleinél elhelyezkedő aprócska szigetek nagyban megkönnyítették a csónakkal érkezők tájékozódását, mert Timorból ezt a szigetláncolatot jól lehetett látni és követni. Másrészt az Ausztrália északnyugati partvidékén fekvő Joseph Bonaparte-öböl, illetve a Timor-tenger töredezett, tengerbenyúló földnyelvei (Asmore-zátony, Ashmore- és Cartier-szigetek, Marie- és Troubadour-homokpad) világos útjelzőként segítették a navigációt. A legújabb régészeti ásatások alapján feltételezhető, hogy az első embercsoport úgy hatvankétezer éve (Flood, J. 2010) érkezett az ausztrál kontinensre, amikor a tenger szintje a mainál nyolcvan-kilencven méterrel volt alacsonyabb. Birdsellel ellentétben Butlin számos tényező – az úti cél láthatósága, a széljárás, a korabeli csónakok tulajdonságai – figyelembe vételével arra a következtetésre jutott, hogy a korai bevándorlók hosszú időn keresztül a Timorból Ausztráliába vezető útvonalat használhatták. Feltételezését arra alapozta, hogy Timorból egymást követően számos csoport érkezett Ausztráliába. Az új-guineai migránsok megjelenése elsősorban a navigációs technika fejlődé-

sének volt köszönhető. Butlin elemzései nem tulajdonítottak meghatározó szerepet a tengervízszint alakulásának, mivel az általa vizsgált tengeri útnak a megtételét – az adott kor technikai szintjén – nem tartotta nehéz feladatnak.

John Chappell földtörténeti kutatásai szintén azt támasztják alá, hogy az alacsony tengerszint nem játszott döntő szerepet az ausztrál kontinens meghódításában, mert magas tengerszintnél kedvezőbben érvényesült az északnyugati monszun szél hatása, amelynek segítségével az utazók Wallaceából déli és keleti irányba könnyebben érhatték el az ausztráliai partvidéket. A magas vízállás másik előnye, hogy megnöveli a tengeri lagúnák kiterjedését, több élelmet biztosítva az utazóknak. Pápua Új-Guineán élő halászok, akik ma is hasonló tutajokkal szállnak tengerre, szintén a széljárást és az áramlatok sodrási irányát ismerve képesek nagyobb távolságok megtételére. Ugyancsak hasznos tapasztalatokra tettek szert a tudósok az észak-auztráliai hullámlovasok technikájának elemzésével. Ennek alapján készítették el a pleisztocén kori utazók Sundáról Sahul-földre vezető vízi útjának modellezését, akik valószínűleg bambusz rudakból készült tutajt vagy csónakot használtak. A bambusz külső felülete nem engedi át a vizet, és jól kormányozható hajó készíthető belőle. Tutaj készítésére alkalmas bambusz akadt bőven a csapadékban bővelkedő migrációs útvonalak mentén. A szimulációs tengeri utazások azzal a meglepő eredménnyel szolgáltak, hogy egy Timorból induló bambusztutaj a jelenlegi tengerszint mellett a monszunszél segítségével egy hét, legfeljebb tíz nap alatt eléri Ausztráliát (Thorne, A. – Raymond, R. 1989). Az utazók általában agyagból készült tűzhelyet helyeztek el a tutaj vagy a csónak alján, és vittek magukkal tüzet, hogy tudjanak melegedni és főzni. A taszmániai aborigin törzsek hosszú ideig őrizték ennek hagyományát.

Robert Bednarik melbourne-i kutató folytatta a kísérletek gyakorlati megvalósítását, aki a rendelkezésre álló ismeretek alapján kőkorszaki utazást rekonstruált Timorból Ausztráliába (Bednarik, R. G. 1997). Vizsgálódásai során arra a következtetésre jutott, hogy kizárólag kőkorszaki eszközök alkalmazásával három hónap alatt nyolc munkás képes megépíteni egy tizennyolc méter hosszú bambusztutajt fából készült kormányval. A kísérletben a bambusz-rudakat kúszónövények szárával rögzítették egymáshoz, és pálmalevél szolgált vitorlaként. A tutaj öt fővel a fedélzetén hat nap alatt érte el az ausztrál partokat.

Számos megválaszolatlan kérdés áll még azonban a tudósok előtt. Szándékos migrációról beszélhetünk-e a kontinens meghódítói esetében vagy véletlen partot érés-

ról? Vajon az Ausztráliába érkezők tisztában voltak-e azzal, hogy ez a kockázatos utazás egyirányú lesz, mivel a kontinensen nem található vízi jármű készítéséhez használható alapanyag. A természetes bambusz túlságosan vékony szárú volt tutaj készítéséhez, és csak elvétve akadt megfelelő nagyságú fa, hogy törzséből vájt csónakot alakítsanak ki. A megválaszolatlan kérdésekhez tartozik az is, hogy miért vállalkoztak a szomszédos szigetek lakói a kalandos tengeri utazásra. A kíváncsiság biztosan szerepet játszott ebben, hiszen a madarak vonulása azt jelezte számukra, hogy a messzi távolban egy másik szárazföld található, mely gazdag vegetációval, friss vízzel és élelemforrással rendelkezhet. Butlin gazdasági és demográfiai kutatásai alapján arra a következésre jutott, hogy a tropikus délkelet-ázsiai területek a glaciális időszakban jelentős környezeti változásokon mentek keresztül, melyeknek hatására az alacsony tengerszint mellett a művelés alá vonható földterületek mérete megnövekedett. Az esőerdők kiterjedése csökkent a több élelmet biztosító szavannák javára, és nőtt a szigetek népessége. A tenger szintjének későbbi emelkedése igen kedvezőtlen következménnyel, a földterületek drasztikus csökkenésével járt. Ennek következtében a megnövekedett népesség nem talált elegendő élelmet, és folytonossá váltak a törzsek közti konfliktusok. A szükséghelyzet új földek felfedezésére ösztönözte a szigetlakókat.

A pleisztocén kor utolsó harmadát jellemző klimatikus változások miatt a maitól teljesen eltérő természeti környezet fogadta az ausztrál kontinensre érkezőket. Annak idején jég borította a Nagy-Vízválasztó-hegységet és Tasmániát. A csapadék mennyisége jóval több volt a mainál, a kontinens ezért dúsabb növényzettel rendelkezett. A napjainkra kiszáradt folyók és tavak láncolata egykor halakban, rákokban és kagylókban bővelkedett. Az Eyre-tóban és a hozzá hasonló helyeken ekkor még krokodilok és delfinek éltek. Az újonnan érkezők egyre beljebb merészkedtek a kontinens belseje felé, és egyre ismeretlenebb növény- és állatvilág tárult a szemük elé. Az állatok nem tűntek különösebben veszélyesnek, mindössze néhány ragadozó volt a faunában. Közéjük tartozott a vadmacska (*Dasyurus*), a tasmán tigris más néven tasmán farkas (*Thylacinus cynocephalus*), a tasmán ördög (*Sarcophilus*) és a leopárd méretű erszényes oroszlán (*Thylacoleo*). Az Ázsiából érkezőknek nem voltak ismeretlenek a mérges pókok, a kígyók és a számtalan rovar. Ezen kívül még néhány tekintélyes méretű madár és emlős népesítette be a kontinenst: az óriásemu (*Genyornis*), a szárnár nagyságú wombat (*Phascolonus*), az erszényes Diprotodon és az óriáskenguru,

amely háromméteres magasságával képes volt a fák ágait lehúzni. Ezek az állatok úgy tízezer éve haltak ki a jégkorszak vége felé (Flood, J. 1988). Számos kutatót foglalkoztat a kérdés, hogy mi vezetett a kipusztulásukhoz. Klimatikus változás okozta, vagy szerepet játszottak benne az aboriginek? A dél-ausztráliai Callabonna-tóban Diprotodonok százainak csontjait találták meg a régészek, és nem tudtak ésszerű magyarázattal szolgálni a történetekre (Gibbs, R. M. 2009). Miért menekültek az állatok a mocsaras tóba, ahonnan nem tudtak kimászni? A kipusztult fauna és az őslakosok kapcsolatára utaló elemek fellelhetők a különböző törzsek napjainkban is élő történeteiben. Az ásatások során talált szétzúzott, illetve elszenesedett csontok, valamint a kőeszközök vérmaradványai arra utalnak, hogy az aboriginek megérkezésével a megafauna pusztulása erőteljesen felgyorsult.

*5. ábra: Őslakos régészeti leletek előfordulása
a pleisztocén kor utolsó harmadában*

Forrás:(saját szerkesztés)

Az ausztrál kontinens több mint húszmillió évvel ezelőtt vált le a gondwanai szuperkontinensről, lassan észak felé sodródott, és száraz, bozóttüzekre hajlamos, alacsony energiájú ökológiai területté vált. Erről tanúskodik a tektonikus és jégkorszaki tevékenységek régóta fennálló hiánya ezen az ősi és meglehetősen lapos földrészen. Jórészt az eső és a szél uralta az ősföldet több millió éven keresztül, és ennek

következménye a gyenge minőségű, terméketlen talaj. A későbbi időszak csapadékcsökkenése és a vizekből nyerhető csekély mennyiségű táplálék korlátozta a folyóvízi és tavi halászatot. Az ökológiai szegénység a növény- és rovarvilág nagyobb mértékű diverzifikációjához vezetett. Ez a száraz, egyre inkább sivatagosodó, gyúlékony természeti környezet komoly kihívást jelentett az őslakosok számára. Az aborigin közösségeknek sikerült olyan szoros kapcsolatot kialakítaniuk az őket körülvevő természettel, hogy életvitelükben képesek voltak alkalmazkodni a legmostohább körülményekhez is, melyekkel Ausztráliába érkezésük időpontjától és helyétől függően esetleg nem is szembesültek azonnal. Megtanulták ki- és felhasználni a tüzet, hogy szükségleteiknek megfelelően alakítsák vele a vidéket. Elsajátították a bozótvilág, az ausztráliai „bush” által kínált lehetőségek átfogó tárházát. Nagy türelemmel, szorgalommal és kitartással, saját tapasztalataik alapján szerezték, hosszú idő alatt gyűjtötték össze ismereteiket. Kitapasztalták, mely növények és állatok ehetőek. Felmérték az egyes területek eltartó-képességét: gazdagságát és hiányosságait. A korai őslakosok nyomai főként a tengervíz alá süllyedt kontinentális talapzatokon maradtak meg, bár a kontinens belsejében is számos helyen találtak ebből a korból származó kőeszközöket. A legismertebb lelőhelyek talán a Kakadu Nemzeti Park két kősziklás menedékhelye (Malakunanja és Nauwalabila), melyek ötven-hatvanezer évesre becsülhetők (Roberts, R. G. – Jones, R. – Spooner, N. A. – Murray, A. S. – Smith, M. A. 1994).

2.2. A kontinens benépesedése

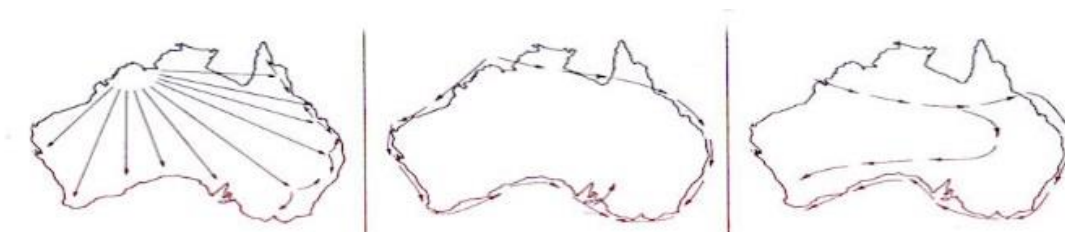
A kutatások döntő többsége meglepő módon arra irányult, hogy mikor és hogyan érkezett az első embercsoport Ausztráliába, és kevesebb figyelmet fordítottak az ezt követő időszak vizsgálatára. A másik legvitatottabb kérdéskör, hogy mekkora létszámról beszélhetünk és milyen volt az őslakosság területi megoszlása az 1788-ban kezdődött gyarmatosítás idején. A jelenleg folyó kutatásokat is elsősorban ez a két szempont uralja. A becslések állandóan módosultak az elmúlt századok során, jórészt a történelmi éghajlatváltozásokról szerzett ismeretek fényében. A legutolsó jégkorszak óta bekövetkezett tengerszintváltozások hatással voltak a termőterület nagyságára és az élelem mennyiségére. A kedvezőbb adottságú területeken növekedett a

néesség. 1930-ban az antropológusok nagyjából háromszázezer főre becsülték a XVIII. század végi aboriginek számát. Az első becslés viszonylag gyorsan a többszörösére nőtt, mert a tudósok valószínűsítik, hogy élelembőség jellemezte a kérdéses időszakot. A különféle becslésekből is kitűnik, hogy rendkívül kevés a régészeti adat. Az aborigin-kutatásnak nincs évszázados tudományos háttere, nem állnak rendelkezésre korabeli kultúrákból származó utalások, és az őslakosok sem rendelkeznek utólagos történeti forrásokkal, csupán a szájhagyományra épülő hiedelemvilággal.

Az európaiak partraszállását megelőzően – a jelenleg mértékadónak tekintett becslések szerint – több mint egymillió aborigin (Birdsell, J. B. 1957) élhetett a kontinensen. Arra vonatkozó ismeretek viszont már alig állnak rendelkezésre, hogy milyen hosszú idő alatt sikerült elérni ezt a népességszámot, illetve, hogy milyen ütemben és milyen irányba haladt a kontinens meghódítása. Ausztrália benépesülésének történeti folyamatával három kutató foglalkozott részletesen.

Birdsell elmélete értelmében az első csónakos csoportok létszáma huszonöt fő körül mozoghatott. Az őket követő csoportok akkor kezdtek tovább vándorolni az északi területekről, amikor a népességszám meghaladta az adott terület eltartóképességének 60%-át. Elgondolása alapján (6. ábra) a belső területek benépesedése gyorsabban haladt, mint a partvidéké, mert a belső, szárazabb területek eltartóképessége hamarabb kimerült, mint a csapadékosabb trópusiaké. Ebből következően, az ott élőknek gyakrabban kellett új területeket meghódítani. Az általa leírt folyamat egy-egy központból (Arnhem-föld, Kimberley-régió) sugárirányban szétágazó mozgást feltételezett (Birdsell, J. B. 1977).

6. ábra: Birdsell, Bowdler és Horton modelljei

Forrás: Josephine Flood: Archaeology of the Dreamtime: The story of prehistoric Australia and its people. Gecko Books- Harper Collin Publishers, Marleston 2010, p.78

Sandra Bowdler régészeti leletek alapján abból a feltételezésből indult ki, hogy az Ausztráliába érkezők a kontinens tengerpartjait vették birtokba (6. ábra), mert az ott található természeti környezet hasonlított leginkább egykori otthonukra. Későbbi mozgásuk főként a tengerparti területekre koncentrálódott, majd a nagyobb kiterjedésű tavak és bővizű folyók mentén merészkedtek a kontinens belseje felé. A belső, szárazabb vidékek elfoglalása olyan új technikák kifejlesztését is feltételezte, mint a kenguruk elejtéséhez szükséges eszköz vagy a malomkő használatának bevezetése (Bowdler, S. 1977).

David Horton feltételezése értelmében (6. ábra) a kontinensre érkezők a Nagy-Vízválasztó-hegység mindkét oldalán, a csapadékosabb területeken telepedtek meg, és innen haladtak tovább különféle irányokba, de Ausztrália legszárazabb területét csak huszonötezer évvel ezelőtt hódították meg (Horton, D. 1981).

Később mind Horton, mind a többiek feltételezését megdöntötték azok a régészeti leletek, amelyek Alice Springs-től nyugatra kerültek elő a Puritjarra kőmenedék, illetve a dél-ausztráliai Nullarbor-síkság barlangjainak feltárásakor. A középső és száraz területek, köztük a „vörös központ” már harmincötezer évvel ezelőtt lakott volt (Flood, J. 2010).

7. ábra: Aborigin régészeti leletek

Forrás: (saját szerkesztés)

Biztosan csak az állítható, ami az elmúlt egy-két évszázad során történt, bár az aboriginek esetében ez sem mindig támasztható alá pontos számadatokkal. A gyarmatosítók megjelenésekor sokszázezresre becsült őslakos-szám folyamatos csökkenés után a múlt század harmincas éveinek elejére érte el a mélypontját. Bármelyik XVIII. századra vonatkozó becslést vesszük is alapul, az 1933-ban körülbelül százezres létszám csak a töredékét teszi ki annak. Ennek a drámai fogyásnak a tükrében válik érthetővé, hogy az őslakosok teljes asszimilációja hosszú ideig reális lehetőségként merült fel.

2.3. Ósi kultúra

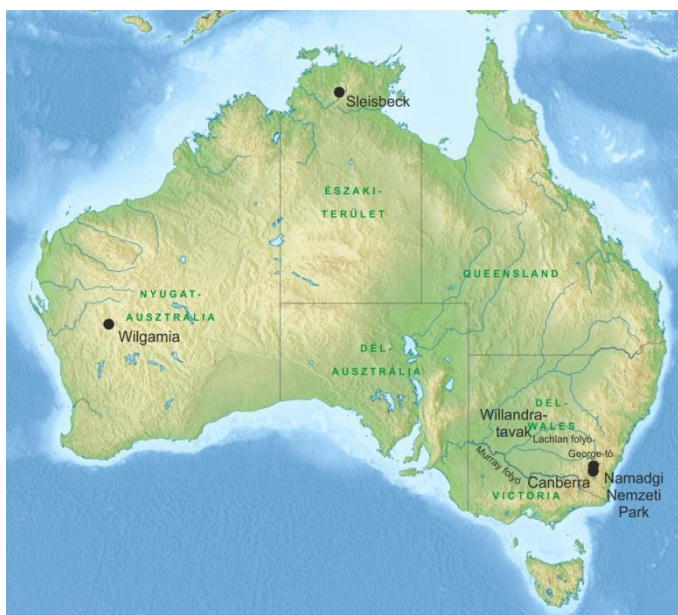
Egy népcsoport kultúrája mindig sajátos és átfogó rendszer. Az emberek azért ápolják és fejlesztik folyamatosan, mert segít nekik a környezetéhez való alkalmazkodásban. A kultúra része a közösség szerveződése, a vallás, a kézművesség, az élelem megszerzése és a lakóhely kialakítása. Mivel a közösség (természeti) környezete folyamatosan változik, így kultúrájuk is állandóan fejlődik és gazdagodik. Nem jelentenek kivételt ez alól a hagyományos kultúrával rendelkező őslakosok sem, csak kultúrájuk változása talán nem annyira látványos és nem annyira ismert, mint a világ más tájain élő bennszülötteké. Még a múlt század első felében is úgy jellemezték őket, hogy „változatlan emberek egy változatlan környezetben”. 1929-ben kezdődtek meg az első régészeti ásatások (Hale, H. H. – Tindale, N. B. 1930), de 1960-ig nem hoztak létre ausztrál régészettel foglalkozó egyetemi állást (Mulvaney, D. 1979). A régészeti ásatások megkezdésével és elszaporodásával azonban beigazolódott, hogy az ausztráliai aborigin közösségek rendelkeznek a leghosszabb múltra visszatekintő és folyamatosan gazdagodó, élő kulturális történelemmel a világon. Ennek a hagyományos világnak a gyökerei a pleisztocén korba nyúlnak vissza, amikor a kontinens még területileg jóval nagyobb és zöldebb volt a mainál.

Claude Levi-Strauss antropológus szerint az ausztrál aboriginek képviselik az „intellektuális arisztokratákat” a korai törzsek között (Flood, J. 2010). Alátámasztja ezt közösségi szerveződésük, egyenlőségre törekvő igazságszolgáltatásuk, művészetük, kifinomult vallásuk, szerteágazó kereskedelmi kapcsolataik és az a lenyűgöző képes-

ségük, hogy alkalmazkodni tudtak a világ talán legszélsőségebb és legmostohább környezeti adottságaihoz.

Jim Bowler geomorfológus az Ausztrál Nemzeti Egyetem megbízásából 1968-ban hozzákezdett az Új-Dél-Wales állam nyugati részén fekvő Willandra-tavak vizsgálatához. Ezeknek a tavaknak a láncolatán keresztül jutott el egykor a Lachlan folyó egyik mellékágának vize a Murray folyóba. A Willandra-tavak mintegy tizenötezer évvel ezelőtt kiszáradtak, azt megelőzően azonban vízfelületük kiterjedése meghaladta az ezer négyzetkilométert. A pleisztocén időszakban Ausztrália szerte jóval több volt az állóvíz, mint manapság. Ennek legfőbb oka az alacsonyabb hőmérséklettel járó kisebb mértékű párolgás. A Willandra-tavak környékén folytatott ásatások során előkerült lelet-együttesek ízelítőt adnak a Mungo emberek életéből, technológiai fejlettségük szintjéből. Érdekes, hogy a régészek viszonylag kevés csontból készült eszközt találtak ebből az időszakból. Az alkáli talaj kiválóan konzerválta az állati csontokat, ezért nyugodtan következtethetünk arra, hogy nem is készítettek nagy számban használati tárgyakat csontból. A leletek közül előkerült egy halfogáshoz készített csali, melyhez hasonló néhány törzs még a XIX. században is használt a Murray folyóban élő tőkehal kifogásához. A két végén hegyes csontdarabot zsinórra kötötték, majd olyan sebesen húzigálták a víz felszínén, hogy egy ficánkoló hal mozgását utánozza. Ugyancsak kifinomult technikáról árulkodtak azok a leletek, amelyek tanúbizonysága szerint az itt élő törzsek harmincezer évvel ezelőtt már használtak hálót és csapdákat a halászathoz. Ez egyben azt is jelentette, hogy képesek voltak növényi rostból kötelet készíteni (Bowler, J. 2002).

8. ábra: Aborigin leletek előfordulásai

Forrás: (saját szerkesztés)

Arról is folytak vizsgálatok, hogy az őslakosok miért nem vonták művelés alá a földeket. A kezdeti időszakban ennek legfőbb oka talán a bőségben rejlett. A tropikus északi területeken gond nélkül találtak élelmet. A kontinens középső és déli részén viszont a vadkőes kivételével egyszerűen nem volt olyan növény, melyet érdemes lett volna termesztetni. A későbbi Új-Dél-Wales állam nyugati síkságain az égetéssel megtisztított területeken termő kölest levágták, és hatalmas boglyákban szárították. A halom közepéről gyűjtötték össze a növényekből kipotyogott magokat. A területen élő Wiradjuri közösség ebből készítette a kenyeret hosszú hónapokon keresztül, és bizonyos mennyiséget még félre is tett az ínségesebb időkre. Ausztrália a világ legszárazabb és valószínűleg a legszeszélyesebb kontinense, ezért nem volt különösebb értelme a földműveléssel kísérletezni. Kialakult helyette az a gyakorlat, hogy amikor egy adott földterület már nem nyújtott elegendő élelmet, a törzs tovább vándorolt. A Burwon folyó mellett élő közösségek kövekből egész csatornahálózatot alakítottak ki az év meghatározott időszakában, hogy a folyóban élő halakat hónapokra fogságba ejtsék élelmiszertartalékként. A természeti környezettől való nagyfokú kiszolgáltatottság magyarázza a törzsek folyamatos mozgását a kontinensen.

A törzsek élénk cserekereskedelmet folytattak egymással. A használati tárgyakon kívül kereskedtek a rituális szertartásokhoz szükséges alapanyagokkal is, például a

vörös és sárga okkerrel. A szomszédos törzsekkel fenntartott kapcsolatok kedvező lehetőséget kínáltak egymás hagyományainak megismerésére, dalok és táncok átvételére. A növényi termékek közül a természetes dohány és más bódító hatású szerek cseréltek gazdát. A Délnyugat-Queenslandben és Közép-Ausztráliában előforduló pituri növény szárát és leveleit megszáritották, apróra morzsolták, majd speciális hálószerű zsákokban szállították akár nyolc-kilencszáz kilométernyi távolságra is. A növény magas nikotin tartalma miatt jelentősen módosította az agy működését. Rituális ünnepeken használták ki tudatmódosító erejét, bár a mérgező hatás mérséklése érdekében fahamuval keverve alkalmazták (Aiston, G. 1937).

A kontinenst behálózó kereskedelmi útvonalak arra engednek következtetni, hogy az őslakók egy komplex kereskedelmi hálózatot alakítottak ki. Az aboriginek törekedtek az egymás közötti termékcsereire, mert a szomszédokkal fenntartott intenzív kapcsolatok a használati tárgyak és az ötletek cseréjét is lehetővé tette. A Mungo-leletek jól tükrözték az ott élő közösségek szellemi életét. Nagy gondot fordítottak a színes festékek alapanyagainak beszerzésére és előállítására, melyek szorosan hozzátartoztak gazdag rituális művészetükhöz. A sárga és vörös festékeket rendszeresen használták testfestésre, sziklafelületek és rituális tárgyak díszítésére. A festék bányászata a női munkák közé tartozott. A vasércréteget kőkalapáccsal verték le, vésőnek hegyes botot használtak. A lefejtett festékrétegeket henger alakú kövekkel porrá zúzták, és kengurubőrből készített táskákban szállították. Az így nyert festékport vízzel, vérrel vagy hal, poszum és kenguru zsírával hígították. A legjelentősebb bányák Nyugat-Ausztráliában találhatóak Wilgie Mia (más formában Wilgamia) környékén Cue-tól északnyugatra. Wilgie Miában az európai telepesek későbbi kőfejtése súlyosan károsította az egykori járatokat, de még így is jól látható, hogy milyen szűk helyekre préselték be magukat az asszonyok az értékes alapanyag megszerzése érdekében. Az itt bányászott festék egészen a távoli Queenslandig eljutott. Mára a Wilgie Mia-i bányákat védett területekké nyilvánították. A színek közül a pirosat tartották a legnagyobb becsben, melynek keletkezéséhez külön legenda fűződik⁶. Az aboriginek az öregek kivételével mindig bizonyos félelemmel tekintettek a bányákra. Az öregek

⁶ Egy napon Mondong nagyszellem lándzsájával halálosan megsebesítette az óriáskengurut, aki Wilgie Miaba szökellt, és ott vívta haláltusáját. A vörös festék a vére, a sárga a mája, a zöld az epéje. Utolsó szökellésével Little Wilgie-be jutott, és az a domb lett a sírja.

feladata volt a festéklelőhelyek őrzése. A veszélyes bányákat a bejáratnál elhelyezett kőrakással jelölték. Az őslakosok a mai napig a mesés gazdagság helyeként emlegetik Wilgie Miat⁷.

A Mungo-tónál megtalálták egy jégkorszaki fiatal nő hamvait is. A lelet érdekessége, hogy valószínűleg a halotthamvasztási szertartás legkorábbi előfordulása a világon. A maradványok átfogó rituális koncepcióról és a halott iránti tiszteletről tanúskodtak. A nők mindenkor fontos szerepet töltek be a közösségekben. Az ő feladataikhoz tartozott a legfontosabb élelmiszerek összegyűjtése. A Willandra-tavak régészeti leletei igazolják az aborigin közösségek kulturális folytonosságát a pleisztocén időszaktól egészen napjainkig. A mai aborigin közösségek rituális szimbólumvilágának és esztétikai rendszerének gyökerei a távoli múltba nyúlnak vissza.

A hagyományos közösségeket körülvevő természeti környezet átalakításának egyik meghatározó eleme a tűz volt. Az európai felfedező hajósok – Cook, Flinders – beszámolóik gyakran tesznek említést az ausztrál partvidéken észlelt fűstről és tüzekről. Az aborigin törzsek foltokban égették fel és tisztították meg a földterületet a gyúlékony aljnövényzettől. Ennek az égetési eljárásnak a rendszeres alkalmazásával sikerült megelőzniük a nagyobb kiterjedésű és ellenőrizhetetlen tüzeket. Az égetéses módszer megkönnyítette a vadászatot, mert kiszámíthatóbbá tette az állatok menekülési útvonalát. A földek szakaszos égetése elősegítette a növényzet megújulását, és ezzel gazdagabbá és változatosabbá vált az élelem. Az égetéses technika több ezer éves gyakorlatát a különböző területekről és földtani rétegekből vett növényi magvak pollenporának elemzése igazolta. A Canberrához közel fekvő George-tóból vett mintákból azt is sikerült megállapítani, hogy százhuszonöt- és ötvenezer évvel ezelőtt gyakoribbá váltak a bozóttüzek (Gibbs, R. M. 2009). Ez vezetett a kazuárerdők kipusztulásához, illetve nagyon jelentős csökkenéséhez, és ekkor lépett helyükbe az eukaliptusz és az akác.

Az Uluruhoz, angol nevén Ayers Rockhoz hasonló természeti csodákban bővelkedő kontinensen a legtöbb topográfiai jellegzetességhez mitológikus történetek kapcsolódnak. A természetes csodaországban az őslakosok nem érezték szükségét nagyszabású építkezéseknek. A földrajzi képződmények szolgáltak a gyűlések és a vallá-

⁷ Az őslakosok művészetéről szóló fejezet részletesen foglalkozik a festékek bányászatával, előállításával és felhasználásával.

si szertartások helyszínéül. Az aborigének kultikus helyein nincs semmiféle építmény, a természet a katedrálisuk. Hasonlóan gondolkodnak a halottakról is. Nem állítanak sírkövet az elhunyt számára, a halott búcsúztatási szertartása viszont eltarthat akár hetekig. A ceremónia célja, hogy az elhunyt lelke biztonságban visszatérhesen arra a helyre, ahonnan származik vagy egy totemközpontba. A totemizmus vallási rendszerében az emberek olyan állatokkal, növényekkel és természeti jellegzetességekkel azonosítják magukat, amelyeket az álomidőszakban a teremtető ősök hoztak létre. A totemikus helyeket csontokkal jelezték. A régészek csillagalakú halmokban elrendezett krokodil csontokra bukkantak az Északi Területen fekvő Sleisbeck kőmenedékénél, Ingaladdinél pedig emu csontokat találtak (Mulvaney, D. J. 1975). A leletek ritka bizonyítékai a törzsek totemszertartásainak.

A homokba vagy a földre rajzolt ábrák díszítettek a legtöbb szertartás helyszínét. Új-Dél-Wales-ben a fiúk férfivá avatási ünnepén a bora-gyűrű középpontjában tíz méter hosszú mitológiai figurákat helyeztek el (Flood, J. 2010). A bora-gyűrű általában két koncentrikus körből tevődött össze, melyeket földdel vagy homoksávval határoltak el egymástól. A külső, távolabbi körben gyűltek össze a nők, a férfiak és a gyermekek, a belsőben az avatásra váró fiúk a törzsek öregjeivel. Az avatási ünnep az ifjak körülmetélését vagy egy fogának kihúzását jelentette. A helyszíneket körülvevő fák törzseit vésett motívumokkal látták el, vagy geometriai alakzatban helyezték el a bora gyűrű körül a díszített fákat. A történelem előtti időkből azonban csak a kőből kialakított vallási motívumokat jelképező elrendezések maradtak fenn néhány helyen. Ezekről jobbra csak feltételezni lehet, hogy mitológiai történeteket ábrázoltak vagy egy totemet jelképeztek, és speciális alkalmakra szolgálhattak. Az Ausztrál Fővárosi Területhez tartozó Namadgi Nemzeti Parkban maradt fenn az egyik legjobb állapotban lévő, ötven méter hosszú, egy vonalból álló, tetején egy magányos gránit csúcsban végződő köelrendeződés.

2.4. Hagyományos közösségi élet

Az őslakosok kultúrájának, tradicionális életvitelének kialakulásához elengedhetetlenül fontos a külső földrajzi terek mellett a belső terek vizsgálata, az egyes népcsoportok jellemzőinek elemzése, hiszen az adott társadalmi csoportok és a földrajzi

környezet között fennálló kölcsönhatás folyamatosan változik és alakítja egymást a történelem folyamán. Az említett kérdéskörrel foglalkozott Kocsis Károly (2004) Európában, az etnikai térszerkezet kutatása során. Az aborigin közösségek nem választanak vezetőket, mindenki egyenlőnek számít közöttük. A közösség néhány különleges vagy rendkívüli tulajdonságokkal rendelkező idősebb tagja tölthet be vezető szerepet, ha adottságaival kivívja a többiek elismerését vagy csodálatát. Őket öregeknek nevezik. A közösség tagjai hozzájuk fordultak tanácsért, döntéseik kötelező erővel bírtak. Az aborigin közösségek a kisebb családokra épültek, és minden családnak megvolt a maga öregje. A hagyományos közösségek elsősorban az azonos ősöktől való származást és a közös totemen keresztül más emberekhez fűződő kapcsolatot tartják fontosnak. A törzs öregjei általában a férfiak közül kerülnek ki. Az ősz haj és az idős kor azonban önmagában nem meghatározó tényező. Az öregek döntöttek a család sorsát meghatározó kérdésekben, például abban, hogy mikor induljanak új táborhelyet keresni. Nagyobb közösségekben az öregek tanácsa vitatta meg a férfívá avatási-, a házasságkötési- és a temetési szertartások részleteit. A kisebb családi csoportok általában a közös nyelv alapján szerveződtek nagyobb közösséggé. A női öregek megjelenése és egyre gyakoribbá válása sajátosan XX. századi jelenség. Rengeteg előírás szabályozza a hagyományos közösségek életét, amelyeket az álomidőszak allegorikus történetei tartalmaznak. Ez a szájhagyománnyal örökített magatartási kódex a mai napig érvényes.

A csoportok szintén egymás közti egyenlőségre törekszenek. Az egy tűzhelyhez tartozó családok, vagyis akik közös ősökkel rendelkeztek, minden ételmezt megosztottak egymás között. Közösén végezték a mindennapi munkát, mert kénytelenek voltak folyamatosan ételmezt gyűjteni, felügyelni a gyermekekre és az idősekre, beszerezni az eszközeikhez és szertartásaikhoz szükséges alapanyagokat. Az őslakosok a mai napig nagy tiszteletben tartják a növények és az állatok élethez való jogát. Megbecsülnek minden élőlényt a környezetükben, feleslegesen nem pusztítanak el semmit, nem bánnak pazarlóan a természeti értékekkel. Azért ejtik el az állatokat, hogy megegyék őket, és hasznosítható részeit feldolgozzák. Tudják mekkora az a begyűjthető termésmennyiség, mely még nem gátolja a növényzet megújulását, újratermelődését. Vallják, hogy kizárólag olyan mértékű károkat szabad okozni a természetben, amennyi az emberi élet fenntartásához feltétlenül szükséges. A közösség minden esetben felelősséggel tartozik a természet újraéledéséért.

Az őslakosok barna bőrűek és sötét göndör hajúak. Bőrszínük sötétsége területenként eltérő. Az európaiak megjelenésekor az egyenes testtartás és a hosszú kecses végtagok jellemezték testfelépítésüket. Gyorsan és ügyesen mozogtak, remek vadászok voltak. A korabeli megfigyelő az alábbi szavakkal írta le légi mozgásukat: „Élmény a sivatagi embert nézni mozgás közben. Fejét hátraszegi, mellkasát kidomborítja; nem sétál, hanem szökellő lépésekkel siklik a földön; mérföldeken keresztül azonos ütemben” (Harney, W. E. 1946). A könnyed mozgás jellemzi napjainkban is a távoli területeken élőket: ügyesen úsznak, ördöngösen másznak fára. Vadászat során nyílt terepen öt-hat méterre képesek észrevétlenül megközelíteni a nagyobb testű állatokat. Agyaggal kenik be a testüket, hogy csökkentsék bőrük kipárolgását. A táj sajátosságaihoz igazítják az agyag színét. Széllel szemben közelítik meg a kiszemelt zsákmányt, egymás között jelekkel kommunikálnak. Számos technikai újítást vezettek be a vadászat sikerének érdekében. A teknősbékatojások felderítéséhez hegyes botot használnak. Azzal ellenőrzik, hogy a nőstény által hagyott nyomok valóban rejtenek-e tojásokat a homokdűnék alatt. Ha a bot vége sárga vagy véres lesz, akkor sikerült megtalálni a fészket. A vadméz rejtekhelyének felderítéséhez elegendő a kiváló hallásuk. A méhek kiszűrődő gyenge döngése alapján határolják be az odvas fában lapuló csemege helyét. Az üreges fák más ínycsészt is kínálnak. A bennszülöttek egyik kedvenc eledele az oposszum. Amikor a rágcsáló nappalra hűsölni tér a fa belsejébe, akkor a fa alján lévő üregbe apró ágakból tüzet gyújtanak. A füst a másik kijárat felé kergeti az állatot, ahol könnyedén elkapják. Az aboriginek látása rendkívül jó, ez is segíti őket a természeti környezetben. Kevésbé gyakori közöttük a rövidlátás, mint az európaiak körében. A vízben előforduló legapróbb buborékokat is észreveszik, amelyek krokodil vagy tengeri tehén rejtőzködésére utalnak. A szembevettség más fajtáitól azonban sokat szenvednek, ami elsősorban a rengeteg légy és a sivatagi por következménye.

A vadászat nagyon kiszámíthatatlan, a férfiak nem mindig visznek haza zsákmányt. Sokszor hosszú órákba kerül, hogy egyáltalán a közelébe férközzenek a kiszemelt állatnak. Az alapvető élelem összegyűjtése ezért az asszonyok feladata. Ők sohasem térnek haza üres kézzel. A vadászzsákmánytól eltérően, a nők által összehozott növényekből, gyümölcsökből és ehető rovarokból csak a szűk család részesül.

2.5. Gyarmatosítás

A fehér emberek megjelenése nem mindig érte teljesen váratlanul az őslakosokat. A különböző területen élő törzsek élénk kapcsolatokat áptak egymással, és az ősi információs csatornán keresztül messzire eljutott az első felfedezők híre. Az európai utazók közül elsőként a hollandok jelentek meg Ausztrália partjainál 1605-ben. A XVII. században a holland kereskedők indonéziai kereskedelmi központjaik sikerein fellelkesülve új kapcsolatok kialakítása reményében kalandoztak tovább az ismeretlen déli kontinens felé. A korai beszámolók meglehetősen lehangoló képet festettek az új világról. A tájat borzalmasnak találták, és undorodtak a mindenütt hemzsegő legyeketől. Ráadásul az őslakosok sem érdeklődtek különösebben a holland csecsebecsék iránt. Mivel a hollandok nem akartak üres kézzel távozni, így megpróbáltak elrabolni néhány aborigint, de ezzel is kudarcot vallottak. A XVII. század végén William Dampier angol kalóz látogatott el a kontinens nyugati partvidékére. Az európaiak elsőként az ő beszámolóiból értesültek az aboriginek életmódjáról. Más szerző akkortájt nem írt Ausztráliáról és az őslakosairól, ezért az olvasóközönség teljes mértékben elfogadta Dampier bennszülöttekről formált lesújtó benyomását: „A világ legszánalmasabb emberei. Nem folytatnak semmiféle gazdálkodást, ezért folyamatos éhezésnek vannak kitéve. Nincs semmiféle társadalmuk (Dampier, W. 1698). Jó pár év telt el, mire más tengerészek is kapcsolatba léptek az őslakosokkal. Legjelentősebb és legismertebb közülük James Cook, aki Ausztrália keleti partvidékén tett 1770-es utazásáról írt összegzésében már sokkal kedvezőbb képet festett az őslakosokról.

A britek elsősorban azért küldtek felfedezőket az ausztrál partokhoz, mert szorította őket az idő, hogy megoldást találjanak az elítéltek elhelyezésére. 1776-ig az észak-amerikai gyarmatokra szállították, és az ültetvényeken dolgoztatták őket. Az Amerikai Egyesült Államok függetlenné válásával szakadt vége ennek a gyakorlatnak. Szóba jöhetett volna Új-Zéland, ám a maori őslakosok ellenséges viselkedése megghiúsította a tervet. Két lehetőség maradt: vagy úszó teherhajón helyezik el a rabokat a Temzén, vagy Lord Sydney javaslatát követve elindulnak velük Ausztráliába. Az ausztrál megoldás más előnyökkel is kecsegtette a briteket. Olyan értékes alapanyagok beszerzésének lehetőségét villantotta fel előttük, mint a hajóárbochoz szükséges szálfa és a vitorla készítéséhez elengedhetetlen len. Arthur Phillip kapitány,

későbbi kormányzó tizenegy hajóból álló flottájával, hétszáztizethét elítélttel és kétszázkilencven matrózzal, katonával és hivatalnokkal a fedélzetén 1787-ben indult útnak Portsmouth-ból. Nyolc hónappal később, 1788. január 18-án érkezett meg az Ausztrália keleti partvidékén fekvő Botany Bay-be. Első látásra csak a végeláthatatlan és leküzdhetetlen bozót fogadta őket. Úgy döntöttek, hogy valamivel tovább hajóznak, és végül Port Jacksonban, a későbbi Sydney Harbourban szálltak partra. 1788. január 26-án felvonták Sydney Cove-ban a brit zászlót, és ezzel történelmet írtak Ausztráliában. Az aboriginek lakta kontinens telepes gyarmattá vált a brit korona fennhatósága alatt.

9. ábra: Fehérember-ábrázolás:

Ngamadjidj sziklamenedék, Grampians-hegység (Victoria)

Forrás: A szerző saját felvétele

Az európaiak megjelenésekor az aboriginek először azt hitték, hogy őseik szelleme tért vissza. A mai Sydney környékén élő Eora törzs⁸ nem tudott róla, hogy máshol is élnek emberek a világon, és fel sem tudta fogni, hogy azok az emberek másképpen nézzenek ki, mint ők. Ezért a britek kezdetben a szellemeknek kijáró fogadta-

⁸ Az Eora név törzsi nyelven az adott terület feletti tulajdonjogot jelenti (e=igen, ora=ország). Richard Broome: *Aboriginal Australians*. Allen and Unwin, St Leonards (Sydney) 2009, p.15

tásban részesültek. Phillip kapitány törekedett a jó kapcsolatok kialakítására az Eora törzs tagjaival. A nyelvi nehézségek leküzdése és a mindennapi kommunikáció megkönnyítése érdekében elraboltak egy fiatal őslakost, Wolarwaree Bennelongot, akinek segítségével igyekeztek szorosabbra fűzni a bennszülöttekkel kialakított viszonyt. Bennelong gyorsan átvette az európai szokásokat, és Phillip kapitány még Angliába is elvitte magával, ahol bemutatta III. György királynak (Steinberg, R. 2007). Az ellentétek csak később, a kibontakozó együtt- vagy talán inkább egymás mellett élés során jelentkeztek. Azt lehet mondani, hogy az európaiak és az őslakosok között kirobbanó kezdeti összetűzések mindegyike az élelemhiányra vezethető vissza. Különösen a téli időszak jelentett gondot, mert olyankor a sekély vízből a halak mélyebbre vándoroltak. A kenguru se mindig volt elegendő, és az őslakosok bizony be-bemerészkedtek a telepesek gondozott kertjeibe, hogy onnan szerezzenek, európai fogalmak szerint lopjanak, élelmet. 1789-ben felütötte fejét az első himlő járvány. Súlyosbította a helyzetet, hogy az első években a telepesek se rendelkeztek elegendő élelemmel, időbe telt, mire önfenntartóvá váltak. Az angliai utánpótlásra voltak utalva, az élelmet szállító hajó azonban a Norfolk-szigetekenél zátonyra futott (Flood, J. 2006). A szélsőséges időjárás még a kialakított konyhakerteket is tönkretette. A súlyos járvány az Eora törzs nagyobbik felét elpusztította, más törzseknél az arány a 95%-ot is elérte. Az áldozatok között 10%-kal több volt a nő, mint férfi. A betegség nem tizedelte a briteket, és ezt az aboriginek végképp nem értették. A fehérek hozták magukkal és terjesztették a különös kórt, mely csak az őslakosokra nézve jelentett halálos veszélyt.

Az elítéltek Ausztráliába szállítása hatvannégy éven keresztül folyt, de valójában nem a néhány százas vagy néhány ezres rabtranszportok okozták a komoly problémát. A szabad telepesek megjelenése sokkal nagyobb változásokat indított el. Az okozta az őslakosok és az európaiak között kibontakozó és hosszú évtizedeken keresztül fennmaradó legsúlyosabb konfliktust, hogy 1822-ben a brit kormány elhatározta, csökkenti a németországi gyapjú behozatalát, és a kieső importmennyiséget Ausztráliából fogja pótolni. A döntés következtében 1832 és 1850 között mintegy kettőszázezer brit bevándorló érkezett a kontinensre. A gyors beáramlás miatt gombamód szaporodtak az európai telepek, terjedt a mezőgazdasági művelés, és ez aborigin földek elfoglalásával járt. A folyamat kibontakozásával gyorsan nőtt a művelés alá vont területek nagysága, mégpedig az őslakosok rovására. 1860-ban

Queensland déli részén és Dél-Ausztráliában odáig fajultak a dolgok, hogy a négyezer európai telepes és húszmillió birkája négyszázmillió hektár aborigin területet foglalt el, és az őslakosok kiszorultak a saját földjeikről (Irving, T. H. 1974). A birkanyájuk lelegelték a zöldet, letiporták az ivóvíz-ellátást biztosító forrásokat. Az őslakosok még szent helyeiket sem tudták megközelíteni. Amikor az aboriginek már nem találtak elegendő élelmet maguknak, akkor az európaiak élelméhez nyúltak, mert az ősi szociális- és jogrendszerükben minden közös, amit az adott földterület nyújt. Elkezdték hát levágni a telepesek birkáit, és eltörték az állatok lábát, hogy ne tudjanak tovább vándorolni. Állandósultak az összecsapások, mindkét fél jelentős veszteségeket szenvedett. A telepesek lovai és modern fegyverei hamarosan megteremtették a döntő fölényt a helyi törzsekkel szemben. Az egész kontinensre kiterjedő harcokban az európai oldalon nagyjából ezer-ezeröttszáz ember veszíthette életét. Az aborigin áldozatok becsült száma ennek a tízszerese (Reynolds, H. – Loos, N. 1976).

Az európai gyarmatosítás akkor vált kézzelfogható valósággá és egyben fenyegetéssé az őslakosok számára, amikor a telepesek bevezették a föld újfajta használatát, és ezzel aláásták az őslakosok gyűjtögető-vadászó életmódját. Az aboriginek egy része a szabad telepesek szolgálatába állt. A sorozatos erőszakoskodások kivédésére alávetették magukat az új hatalomnak, mely cserébe oltalmat ajánlott nekik. A paternalizmus elleni küzdelem azonban hamar kezdetét vette, és a későbbi viharos évtizedek során megalakult az első aborigin politikai egyesület.

A telepeseknek ugyanakkor érdekükben állt az őslakosok lehetőség szerinti megnyerése, mert a segítségük nélkül nem tudták megfelelően feltérképezni a kontinens gazdagságát. Ha nem találtak önkéntes segítőt, akkor foglyul ejtettek néhányat a környező törzsek tagjai közül. Az aboriginek hasznos tanítómesternek bizonyultak. Megismertették a fehéreket az értékes és több célra felhasználható fákkal, megmutatták, hogyan lehet fakéregből menedéket készíteni a természetben, hogyan lehet hozzájutni a fakéreg rostszálaihoz, melyekből kötelet lehet készíteni. Egyszóval remek kísérők voltak az európai szemmel veszélyes és különös világban. A sok hasznos ismeret ellenére a fehérek és a feketék életmódja, vallása és szokása annyira eltérő volt, hogy nem voltak képesek egymás kultúráját elfogadni. A fehérek civilizálatlannak tartották a feketéket, és állandó veszélyforrást láttak bennük. A telepesek nem ismerték fel és nem ismerték el az őslakosok értékeit. A feketék sem tulajdonítottak nagy figyelmet az európai ismereteknek, mert az adott természeti környezetben nem

sok hasznát vették volna annak a tudásnak. A nyilvánvaló különbségek nem mindig és nem mindenhol vezettek rossz viszonyhoz: az aboriginek és az európaiak közötti együttélés minősége területről területre változott.

Macquarie új-dél-walesi kormányzó 1810-től 1821-ig tartó hivatali ideje alatt a lehetőségekhez mérten igyekezett javítani az aboriginekkal fenntartott kapcsolatokat. A XIX. század első felének kormányzói közül talán személye a legjobb példa a megbékélés politikájának képviselőjére, és a megsemmisítési politika elutasítására. Nevéhez fűződik annak a sárgarézből készült, nyakba akasztható táblának (Ellis, J. A. 2007) a bevezetése, melyet a fehérekkel jó viszonyt kialakító aboriginek kaptak elismerésként. Az első táblák átadása ünnepélyes vacsora keretében történt Paramattában, a mai Sydney egyik kerületében, százhetvenkilenc őslakos részvételével. A két milliméter vastagságú táblákat két eltérő méretben – 12x6 és 18x12 centiméteres nagyságban – készítették. Feltüntette a jutalmazott nevét és a négy megtisztelő titulust – király, királynő, főnök, herceg – egyikét. Nyilvánvalóan a jó szándék vezérelte a kormányzót, és feltehetően nem számított arra, hogy a kezdeményezés visszájára sül el. A törzsi rendszer nem tudta értelmezni a táblákat és a rangokat. A törzsen belül kizárólag néhány idős embert övezhet kivételezett tisztelet és elismerés a tudásáért és bölcsességéért. A táblák mindennapi viselete furcsán és kicsit megalázóan hatott, elismerést semmiképpen nem hozott a törzsi közösségben. A vegyes házasságból született aborigin gyermekek elválasztásának gyakorlata is Macquarie kormányzóságának időszakában kezdődött meg. Ebben sem volt rossz szándék, a gyermekek családjukból való kiszakítása azonban elképesztő túlkapásokhoz vezetett a XX. század első felében.

Macquarie-hoz hasonlóan Dél-Ausztráliában is nagy reményeket fűztek a megbékélési politika sikeréhez, a fehérek és a feketék közti összecsapások megfékezéséhez. A humanitárius mozgalmak angliai térnyerésével párhuzamosan az 1830-as évek közepétől a gyarmati közigazgatásban is tért hódított az emberbaráti megközelítés. Az elképzelés az volt, hogy Dél-Ausztrália lehetne az a mintaállam, ahol az őslakosok a legnagyobb védelemben részesülnek. Ennek jegyében elkezdődött az Adelaide környékén élő Kaurma törzs alkalmi oktatása. A misszionáriusok a keresztény tanokat hirdették, élelmet és pokrócokat osztottak szét a rászorulóknak között. Az erőfeszítések itt sem hozták meg a kívánt eredményt. Megbékélés helyett súlyosbodott a helyzet.

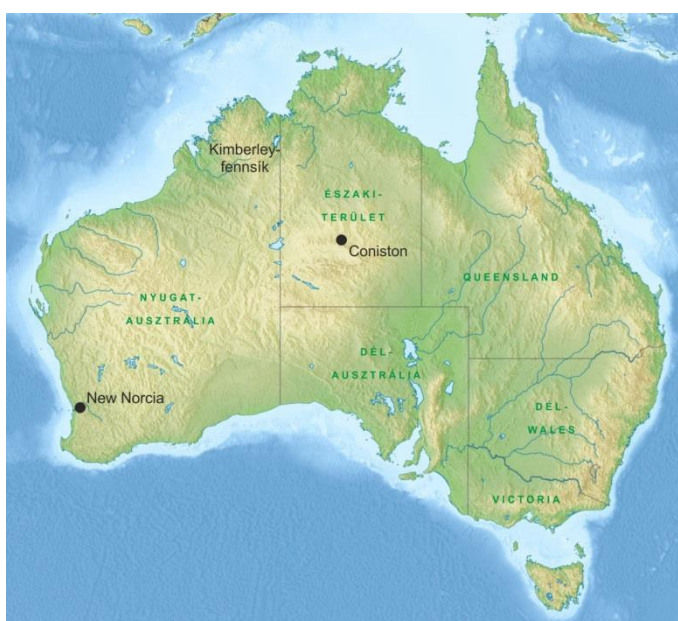
A brit hatóságok katonák telepítésével próbálták elejét venni az összecsapásoknak a gyarmatosítás első évtizedeiben. A kontinens hatalmas, az európaiak számára táguló méretei a későbbiekben már nem tették lehetővé a fehérek és a feketék között húzódo határvonalak teljes védelmét. A Honi Rendőrség⁹ felállításával kívánták orvosolni a problémát. A Tasmániában megalakult szervezet feladata lett volna a telepesek és a feketék közötti összecsapások meghiúsítása, illetve mérséklése. Fokozatosan át kellett venniük az ellenőrzést a katonaság által felügyelt területek felett. Az aboriginekkel szemben tanúsított ellenségesen kegyetlen magatartásuk miatt az eredmények elmaradtak. Pontos adat nem áll rendelkezésre arról, hogy a Honi Rendőrség hány őslakos haláláért felelős. Az erőszakos cselekményeikről szóló történeteket szájhagyomány útján fennmaradtak, és ma is őrzik őket a Kimberley területén élő közösségek. A Warmun törzs művészei előszeretettel ábrázolják festményeiken ezeket a vérengzéseket (Arthur, B. – Morphy, F. 2007).

A helyzet az ország más vidékein sem volt kedvezőbb. A telepesek és az őslakosok összecsapása súlyos tragédiába torkollott 1861-ben Queensland Moreton Bay kerületében. Néhány fős aborigin banda hajtotta végre a váratlan támadást, melynek során tizenkilenc telepest öltek meg. A hír különösen azért sokkolta a környék telepeseit, mert a lemészárolt családok mindössze két héttel korábban érkeztek, és kifejezetten konfliktusmentes kapcsolatok kialakítására törekedtek az őslakosokkal. A jól megszervezett támadás példátlanul számított, az áldozatok között gyermekek is voltak. A vizsgálat hamar kiderítette, hogy olyan fiatal aboriginekből álló banda követte el a gyilkosságot, akik korábban a fehérek által álló rendőrség munkáját segítették. Szemtanúi voltak, hogyan mészárolják le igazságtalanul a vérrokonait, ezért kiléptek a rendőrség kötelékéből. Úgy gondolták, hogy kizárólag erőszakkal lehet véget vetni a kontinensen élő őslakosokat körülvevő sok igazságtalanságnak és keserűségnek. Az ilyen felfogás azonban messze állt a legtöbb törzs gondolkodásmódjától. A rendőrség nem tudta elfogni az elkövetőket. A félelem és a felháborodás anynyira eluralkodott a fehérek között, hogy egy felfegyverzett csoportjuk úgy döntött, a legjobb megoldás a környék feketéinek kiirtása lenne. A vérengzés hetekig tartott, és néhány őslakos törzs teljes megsemmisítéséhez vezetett (Ellis, J. A. 2007). Vég nél-

⁹ Native Police, <http://ergo.slv.vic.gov.au/explore-history/rebels-outlaws/law-enforcement/native-police>

kül lehetne sorolni a tragikus eseményeket. A XIX. század és a XX. század elejének tudósításai másról sem szóltak, mint a telepesek és az őslakosok között tomboló erőszakról, gyilkosságokról és mészárlásokról. Az utolsó véres megtorlások egyikére – amelyről hivatalos feljegyzés készült – az Északi Területen fekvő Conistonban került sor 1928-ban. Ebben a mészárlásban nyolcvan-száz aborigint öltek meg. Három évvel később a nyugat-ausztráliai Kimberley-vidéken, a Forrest folyónál harminc őslakost – köztük nőket és gyermekeket – sorakoztattak föl, és lőttek le feljegyzés nélkül (Ellis, J. A. 2007).

10. ábra: Európai telepek elhelyezkedése a kontinensen

Forrás: (saját szerkesztés)

2.6. Az aborigin-politika kezdetei

Az őslakosokkal szemben tanúsított kormányzati politika az 1970-es éveket megelőzően a védelem, az asszimiláció és az integráció jegyeit ötvözte. Kezdetben az őslakosok védelme került előtérbe. Az eredmény felemás, térben és időben meglehetősen eltérő képet mutatott. A sikeres védelmi politika megkezdhette és elősegíthette volna a hagyományos társadalmi berendezkedésű közösségek modern, nyugati mintájú társadalommá alakulását. Ezzel szemben kényszerítő és faji alapon megkülönböztető

volt. A misszionáriusok az őslakosok elsősorú védelmezőiként léptek fel más gyarmatokon, Ausztráliában azonban ez is másként történt. A Botany Baybe érkezők elsődleges célja nem a pogányok megtérítése volt. Egyetlen árva lelkeszt vittek magukkal, a protestáns Richard Johnstont. Az első misszionárius iskola létrehozása 1815-ben történt. Az 1800-as évektől kezdve a mindenkori kormányok mindent megtettek annak érdekében, hogy az őslakosok elhagyják földjeiket, és missziókba vagy rezervátumokba költözzenek. A rezervátumok a fehérek által nem használt és nem hasznosítható, rossz minőségű földeken jöhettek létre. Zsúfoltság és élelemhiány jellemezte működésüket. A missziók az egyházak felügyelete alá tartoztak, és kiemelt feladatuk volt az őslakosok életvitelének szigorú ellenőrzése.

Keresztény szellemben a tanítás segítségével akarták átvezetni az aborigineket a barbarizmusból a civilizált világba. A misszionáriusok azt tekintették legfontosabb feladatuknak, hogy megtanítsák az őslakosokat úgy gondolkodni, ahogyan az európaiak gondolkodtak, úgy érezni, ahogyan az európaiak éreztek, és úgy élni, ahogyan az európaiak éltek. Azt remélték, hogy ezzel a tudással előbb vagy utóbb képesek lesznek beolvadni a fehérek társadalmába. Az élet rácsúfolta a logikus feltételezésre. A városi életmódra kényszerített őslakosok közül sokan alkoholistákká, koldusokká vagy prostituáltakká váltak. A hagyományos kultúrájuk értékeiben megingatott aboriginek nem tudtak beilleszkedni az európai mintájú társadalomba, ugyanakkor már a régi életvitelüket sem tudták folytatni. A korai hittérítő missziók a csendes-óceáni térség más tapasztalataival összehasonlítva nem tekinthetők eredményesnek. Az is hozzájárult a kudarchoz, hogy a gyűjtögető-vadászó életmódot folytató aboriginek nem akartak letelepedni, és nem akartak a fehérek kiszolgálójává, erősebb kifejezéssel rabszolgájává válni. A legtöbb vallási misszió – a katolikus, az evangélikus, az anglikán – megtiltotta a fiatal férfiak beavatási szertartásához hasonló, primitívnek tartott hagyományok gyakorlását. A tilalom azonban a hatalmas kulturális különbségek miatt hamarosan kiterjedt a közösségi nyelv használatára és általában a hagyományos szertartásokra. A misszionáriusok azt tapasztalták, hogy a felnőttek kevésbé fogékonyak az új tanok iránt, ezért megpróbálták a gyermekeket elválasztani a szülőktől.

Az Ausztráliában felállított kettőszáztizenegy misszió legtöbbje tiszavirág életűnek bizonyult. Akadtak azonban biztató kivételek is. A bencés misszió a nyugat-ausztráliai New Norciában matuzsálemi kort ért meg 1847 és 1970 között, és nem

sokkal maradt el tőle az Északi Területi hermannsburgi lutheránus missziója, mely 1877 és 1982 között működött. Utóbbinak köszönhető a nyugati Arrernte törzs megmentése az egyre nagyobb területekre kiterjedő szarvasmarha-tenyésztéssel szemben. A védelem nélkül maradt keleti Arrernte törzs ugyanakkor gyakorlatilag eltűnt. A hosszú életű missziók sikeresek voltak, az őslakosok is elismerték tevékenységüket. A misszió biztonságot jelentett az időseknek és a gyermekeknek, gondoskodott az egészségügyi ellátásról és az élelelről. Dohánnyal jutalmazta a munkát és az istentiszteleten való részvételt. A XX. században – az aboriginek védelmében – kezdték szorgalmazni a missziók bezárását. A gyakran hangoztatott bírálat úgy szólt, hogy a hittérítők túlságosan tekintélyelvűek, fellépnek az aborigin szokások ellen, akadályozzák az anyanyelv használatát, és elválasztják a gyermekeket a szüleiktől. A súlyos kritika jórészt megállta a helyét, a jól működő missziók bezárása mégis nagy űrt hagyott volna maga után az érintett őslakosok életében. Pár évvel ezelőtt mintegy negyven misszió működött, mindegyikük távoli, eldugott vidéken tevékenykedett: a Torres-szoros szigetein, az Északi Területen, Queenslandben és Nyugat-Ausztráliában (Flood, J. 2006). Munkájukra szükség van, mert a föld ősi tulajdonjogának későbbi visszaszerzése távolról sem orvosolta a problémákat. Nem hozott nyugodt és biztonságos életet, nem nyújtott védelmet az elharapódzó bűnözéstől, nem biztosított munka- és tanulási lehetőséget.

A XX. század első felében, 1900 és 1960 között hozzávetőleg tízezer aborigin dolgozott az észak- ausztráliai szarvasmarhatelepeken. A munkájukért kapott fizetésből egy év alatt alig tudtak valamit megtakarítani, esélyük se nyílt az önálló életre. Még mindig szerencsésnek tudhatták azonban magukat a más államban ingyenmunkára fogott vagy élelmiszeradagért dolgozó sorstársaikhoz képest. A birtokok hatalmasra nőttek, megyényi, országrésznyi kiskirályságokká terebélyesedtek, és általában külföldi érdekeltség alatt működtek. Lényegében az aborigin munkaerő biztosította az iparág működőképességét és a tulajdonosok gazdagságát. A szarvasmarhák felügyelete annyi előnnyel járt az aboriginek számára, hogy nem kellett elhagyniuk szülőföldjüket, látogathatták szent helyeiket, és munkájukkal némi elismerést is kivívhattak maguknak. Az aboriginekkel való bánásmód ezzel együtt alapvetően embertelen volt. Úgy kezelték őket, mint a vagyontárgyakat. Nagymértékben befolyásolta egy-egy telep értékét, hogy hány őslakos dolgozik rajta. Nemcsak a farmergazdaságok zsákmányolták ki az őslakosokat, más példák is akadnak szép

számmal. Északnyugaton és a Torres-szoros szigetein rendkívül kedvező feltételek mellett űzhető a gyöngyhalászat. Még az sem lenne feltétlenül baj, hogy a XX. század elejétől ez kínálja az egyedüli munkalehetőséget a helyieknek. Az már azonban helytelen magatartás a fehér telepesek részéről, hogy erőszakkal kényszerítették az aborigéneket a gyöngyragylók összegyűjtésére, a gyöngyök tisztítására és csomagolására. A veszélyes munkáért élelmet és dohányt kaptak fizetségül. Nyugat-Ausztrália egyik kormányzója az aborigének munkára ösztönzése érdekében rendelet hozott arról, hogy az őslakosok kizárólag gyapjúingben mutatkozhattak Perth-ben, melynek árát a munkájukkal kellett előteremteniük.

A szövetségi állam 1901-ben jött létre az ausztrál gyarmatok szövetségéként. Ekkor született meg hivatalosan az ausztrál nemzet. Az aborigének képviselői nem kaptak meghívást a Melbourne-ben zajló nagyszabású ünnepekre, nehogy bármilyen formában felvetődhessen az aborigin önállóság gondolata. Az új, szövetségi alkotmány különös kirekesztéshez vezetett. A parlamenti képviselet a népszámlálási adatokon alapult. Akkoriban nem tudták, de talán nem is feltétlenül akarták pontosan meghatározni a távoli területeken élő aborigének számát. Úgy döntöttek, hogy az őslakosok teljes egészében kimaradnak a népszámlálásból. Kizárólag azok az őslakosok gyakorolhatták szavazati jogukat, akik egy korábbi alkalommal, 1900-ban vagy 1901-ben, valamelyik ausztrál gyarmaton megszerezték azt. A kirekesztő gyakorlatnak az 1967-es alkotmánymódosítás vetett véget.

A szövetségi kormány nem foglalkozott az őslakosokra vonatkozó törvények kidolgozásával. Az egyes államok gyakorolták az aborigének feletti törvénykezés jogát. Elsősorban a szigor és a diszkrimináció jellemezte az állami törvényeket. Néhány állam megtiltotta az őslakosok szabad mozgását, tulajdonjogát, a pénzük feletti szabad rendelkezést. Nem kaphattak az ausztrálokkal azonos fizetést, engedély nélkül nem köthettek házasságot, és nem járathatták iskolába gyermekeiket. Az államszövetség folytatta az aborigének szülőföldjükről történő eltávolítását, továbbra is rezervátumokba és missziókba kényszerítette őket. Az egyik legártalmasabb és legvisszább gyakorlat volt a gyermekek szülőkötől való erőszakos elválasztása. A szüleiktől megfosztott gyermekek általában árvaházakba kerültek, vagy cselédként dolgoztak fehér családoknál még az 1960-as években is. A családjuktól erőszakkal megfosztott gyermekek alkotják az ellopott nemzedéket. A szétszakított családok gyakran a mai napig keresik hozzátartozóikat. Nem kétséges, hogy a visszas megoldás sok gyerme-

ket mentett meg a reménytelen szegénységtől és a társadalmi elzüllesztől. A drasztikus eljárás ugyanakkor nem jótékony célokat szolgált, hanem az őslakosok minél teljesebb asszimilációját tűzte zászlajára.

A letelepedett aboriginek körében megnőtt a keresztény tanok iránti érdeklődés a XX. század derekától kezdődően. A templom a közösségi élet fontos részévé vált a legtöbb rezervátumban vagy misszió élő számára. Az olvasással szerzett műveltség és a keresztény papok egyenlőségről és igazságosságról szóló tanításai jó szolgálatot tettek a hatóságoknak címzett beadványok és tiltakozó levelek elkészítéséhez. A keresztény vallásra áttért őslakosok úgy érezték, hogy az új tanok segítettek kitölteni azt az űrt, amelyet hagyományos értékeik elvesztése okozott. Saját hitviláguk és kulturális értékeik felidézésére, megjelenítésére próbálták felhasználni a keresztény vallás kínáta lehetőségeket. Érdekes példája ennek a templomok üvegablakainak a fakéreg-festésre jellemző ősi motívumokkal való díszítése. Az európai zene, tánc és sport nagy népszerűsége tett szert az aborigin gyermekek körében, és ezeket szintén saját kultúrájuk elemeivel ötvözve művelték, gyakoroltak. Az első világháború idején annak ellenére háromszáz aborigin csatlakozott az ausztrál haderőhöz, hogy a törvények erre nem adtak módot. Áldozatvállalásuk hosszú időn át visszhangtalan maradt, semmilyen elismerést nem kaptak.

2.7. Az őslakosok életkörülményei

A szegénység nemcsak pénzhiányt jelent, hanem társadalmi, kulturális, és szellemi összetevőkből is áll. Az 1960-as éveket megelőzően főként a demoralizáció és a nyomor jellemezte az aborigin közösségeket. Az őslakosság elszegényedése, illetve szegény sorban maradása szorosan összefüggött népességszámuk drasztikus csökkenésével. Az 1940-es évekre Sydney és Melbourne őslakosai teljesen eltűntek, mindössze néhány vegyes szülői háttérrel rendelkező csoport maradt, akik sem a fehérekhez, sem a feketékhez nem tartoztak. Az 1870-es évekre a Tasmaniában élő, tisztán aborigin közösségek is kipusztultak (Prentis, M. D. 2009). William Westgarth kereskedő és politikus 1846-ban négy tényezővel magyarázta a már akkor is tapasztalható nagyarányú népességcsökkenést:

- A feketék nemcsak a fehérekkel álltak folyamatos harcban, hanem a területi átrendeződések következtében más őslakos törzsekkel is.
- A fehérekkel folytatott küzdelmek során szenvedték el a legnagyobb embervesztést, elsősorban Tasmániában, Nyugat-Ausztráliában és Queenslandben tizedelte őket a háború.
- Westgarth kiemelt fontosságot tulajdonított az új típusú betegségek megjelenésének. A három hullámban (1789, 1829-31, 1860) végigsöpő himlőjárvány nagy pusztítást végzett az aboriginek között, több ezren estek áldozatául. A csecsemőhalandóság mindig is magas volt az aborigin közösségekben, és tovább rontotta a mutatót, hogy a felnőtt lakosságnak körülbelül fele valamilyen nemi betegségben szenvedett a XIX. században. A szülők kevésbé akartak gyermekeket vállalni a gyakori megbetegedések és a kilátástalan életkörülmények miatt. Az alkoholizmus terjedése több, korábban ismeretlen betegség kialakulásához vezetett. A hideg időben fogyasztott alkohol különösen nagy veszélyt jelentett, mert légzőszervi megbetegedéseket okozott, amelyek könnyen tüdőgyulladásához vezethettek. A rossz tápláltság következményeként általánossá vált a vérszegénység, a gyomor- és bélhurut.
- A környezeti adottságok változása is hozzájárult a népességfogyáshoz. Az általuk vadászott állatok eltűntek a szarvasmarha- és birkalegelőkről, a fehér telepesek által biztosított minimális ételadag ugyanakkor nagyon kevés fehérjét tartalmazott. A hűvösebb területeken a korábban oposszumszörből készített ruházat helyett már kizárólag a telepesektől megörökölt ruhák és pokrócok álltak a rendelkezésükre (Westgarth, W. 1846).

A felsorolt tényezők szerencsétlen egybeesése vezetett oda, hogy az őslakosok nem tudtak felépülni a különféle betegségekből, és akár egy európai szemmel egyszerű fertőzés is végzetes lehetett rájuk nézve. Sajnos társadalmi értelemben sem volt jobb a helyzet. A csonka családok általánossá válása súlyos feszültségekhez vezetett. Az őslakosok közül sokan igyekeztek munkát vállalni, fizetésük azonban messze elmaradt a fehérek béréből.

Sokan sokféleképpen próbáltak kiutat találni ebből a reménytelen helyzetből. A nativizmus követői modern kori Don Quijoteként visszakanyarodtak az ősi hiede-

lemvilághoz, és a régi értékrendnek megfelelően próbáltak boldogulni az új körülmények között. Az 1940-es és az 1950-es években az Új-Dél-Wales északi részén élő Bandjalong közösség vallásos mozgalma megreformálta a pünkösdi keresztény hagyományokat, kiegészítve őket saját ünnepi szokásaikkal (Prentis, D. M. 2009).

A világos(abb) bőrű őslakosok, ősi kultúrájuk teljes feladását választva, fokozatosan beleolvadtak a többségi társadalomba, és – lehetőség szerint – nemzedékeken keresztül titkolták múltjukat. A XIX. század vége felé néhány rezervátum – Victoriában Coranderrk, Dél-Ausztráliában Raukkan, Új-Dél-Walesben Cumeroogunga – önfenntartóvá és büszke, független közösséggé vált, ám az adott államok kormányai nem nézték jó szemmel sikereiket.

Kitörési lehetőség alig néhány területen kínálkozott, ott is a fehérek diktálták a szabályokat. Egyéni teljesítményekkel kellett kivívni a fehér társadalom elismerését. Néhány lelkipásztor – Douglas Nicholls¹⁰, David Unaipon¹¹ – egyházi támogatással jutott vezető szerephez. A sport szintén kínált esélyt a kiugrásra. Az első ausztrál krikett csapat, mely 1868-ban Angliában negyvenhét mérkőzésből tizennégyet megnyert, kizárólag aborigin származású tagokból állt. Aborigin eredetűnek tartják az ausztrál bokszbajnokok hozzávetőleg 15 %-át is. A Jemma című film bemutatása 1955-ben hozta meg az aboriginek számára az első művészeti sikert.¹²

Az 1970-es évekig főként egyedi és meglehetősen elszigetelt sikerek születtek. A fehér társadalom elismerése elsősorban nem az egyénnek, hanem jóval inkább az adott művészeti vagy sporttevékenységnek szólt. A helyzet javulása és az egyre gyarapodó egyéni sikerek ellenére továbbra is az aboriginek maradtak az ország leghátányosabb közösségei. Az 1960-as évek végén Új-Dél-Walesben készített felmérés még mindig azt állapította meg, hogy az őslakosok házainak 37%-a kunyhójellegű, 51%-ában nincs elegendő ágy, 38%-ában nincs vezetékes víz. A legelkeserítőbb adat a gyermekhalandóság kiugróan magas, a nemzeti átlagot hatszorosan meghaladó rátája. 1972-ben a halálesetek 40%-a az egy évnél fiatalabb gyermekek körében fordult elő. Gondot okozott a C-vitamin hiánya, és a vidéki területeken elterjedő járvá-

¹⁰ Aborigin származású atléta és egyházi ember, a megbékélés jeles szószólója, 1976-77-ben Dél-Ausztrália kormányzója. <http://www.kooriweb.org/foley/heroes/nicholls.html>

¹¹ Aborigin származású dél-auztráliai prédikátor, szerző, feltaláló. <http://adb.anu.edu.au/biography/unaipon-david-8898>

¹² <http://www.creativespirits.info/resources/movies/jemma>

nyos szembetegség. A fehérek és a feketék között egyre mélyült az iskolázottsági szakadék. Problémát jelentett az elfogadhatatlan jogi diszkrimináció: az általános védelmet biztosító jogszabályok nem vonatkoztak az őslakosokra, és a törvények maradéktalan betartása hátrányosan érintette őket az eljárások során.

2.8. Aborigin politikai mozgalmak

Az Ausztrál Államszövetség és a szövetséget alkotó államok aborigin hatóságainak részvételével nagyszabású konferenciát rendeztek 1937-ben Canberrában. Az utókor leginkább ehhez a konferenciához kapcsolja az őslakos-politika gyökeres változását. Talán túlzás ekkora jelentőséget tulajdonítani egy szakmai összejövetelnek, de annyi biztos, hogy a rendezvény időszerű volt, és feldolgozta a korszak új fejleményeit. A kommunikációs eszközök húszas és harmincas évekbeli látványos fejlődése lehetővé tette az ország távolabbi területeinek hatékonyabb bevonását az információáramlásba. Az aborigin-probléma eljutott a nagyvárosi emberek otthonába. Az írott sajtó egyre többet foglalkozott az őslakosok kegyetlen mézárásával és a velük szemben alkalmazott jogi eljárások hiányosságaival, tisztességtelenségeivel. Az aborigin közösségek körében működő keresztény missziók száma és földrajzi hálózata ekkor teljesedett ki, és növekvő súlyánál fogva egyre határozottabban foglalt állást a kormányok védelmi és szegregációs politikájával szemben. Az antropológia egyetemi tantárggyá vált a harmincas évektől, és egyre több diák és fiatal kutató szakosodott az őslakosok kultúrájának megismerésére. Gyorsan kialakult egy tekintélyes szakértői gárda – Adolphus Peter Elkin Sydneyben, Donald Thomson Melbourne-ben, Theodor George Henry Stehlow Adelaide-ben – és bátran hangot adott véleményének. A nemzetközi hatások is segítették a politikai mozgalmak térnyerését. A távoli területeken élő őslakosok képvisellel való ellátása egy népszövetségi ötletből eredt, nevezetesen, hogy bizonyos területeket nyilvánítsanak a Nemzetek Szövetségének megbízásából felügyelt területekké (Prentis, M. D. 2009).

A változások igen lassan vezettek el a kívánt áttöréshez. Meghatározó szerepet játszott néhány kimagasló személyiség, akik az őslakosok jogaiért harcolók élére álltak, és megpróbálták megszervezni és rendszerré formálni az elszigetelten jelentkező tiltakozásokat. Fred Maynard vezetésével 1925-ben megalakult az Ausztrál

Aborigin Progresszív Társaság.¹³ Maynard alapvető célkitűzéseket fogalmazott meg: a gyermekeket ne vehessék el a szüleiktől, a gyermekek iskoláztatása váljon ingyenessé, az aborigin családok kapjanak földet. Egy évtizeddel később a William Cooper által életre hívott Ausztrál Aborigin Liga¹⁴ sok száz aláírást gyűjtött az egyenlő politikai jogok biztosítása érdekében. Az íveket a királyhoz szerették volna eljuttatni, de a szövetségi kormány ezt meghiúsította. A Progresszív Társaság alapítói, William Ferguson és Jack Patten, tüntetést és gyásznapot hirdettek az 1938-as Ausztráliánra. „Állampolgársági jogokat az őslakosoknak” című kiáltványuk az ausztrál aborigin történelem meghatározó dokumentumává vált. Az ünneplő tömeg Sydney belvárosában és Botany Bay-ben egyaránt megdöbbenve hallgatta a nyitóbeszéd kezdő sorait: „Ez az ünnep annak a százötven évnek szól, amely az úgynevezett haladást hozta Ausztrália történetébe, de emlékezzünk arra a másfél százados nyomorúságos és lealacsonyító időszakra is, amely az országot meghódító fehéreknek köszönhető” (Muecke, S. – Shoemaker, A. 2009).

A rákövetkező évben a Murray folyónál fekvő Cumerogunga aborigin rezervátumban sztrájk tört ki az elviselhetetlenül rossz életkörülmények miatt. Az őslakosok egy része a folyó túlsó oldalára költözött, de ott, Victoriában még nyomorúságosabb körülmények vártak rájuk. Victoria állam kormánya a sztrájk mielőbbi elfojtása érdekében megvonta a munkabeszüntetők bérét, és megakadályozta gyermekeik iskolába járását. A sztrájk hamarosan elbukott, az esemény széleskörű nyilvánossága ugyanakkor sok haszonnal járt, mert jelentős támogatókat szerzett az aboriginek jogaiért küzdő mozgalomnak. A vidéken élő őslakosok ezt követően kezdtek élni a munkabeszüntetéssel, mint a tiltakozás egyik formájával. Az elvetélt sztrájknak is része lehetett abban, hogy 1940-től Új-Dél-Wales vette át a vezető szerepet az aborigin lakáshelyzet javításában. A korábbi Aborigin Védelmi Bizottságot¹⁵ átnevezték Aborigin Jóléti Bizottsággá, megbízták a lakhatási körülmények javításával, és ehhez költségvetést bocsátottak rendelkezésére. Nemsokára már az őslakosok is delegálhattak maguk közül két főt a testületbe.

¹³ Zoe Pollock: *Australian Aborigines Progressive Association*, 2008, http://www.dictionaryofsydney.org/entry/australian_aborigines_progressive_association

¹⁴ Australian Aborigines' League, <http://www.indigenoustrights.net.au/organisation.asp?oID=4>

¹⁵ Aborigin Protection Board. Minden állam állított fel bizottságot ilyen néven a XIX. század utolsó harmadában. <http://www.aiatsis.gov.au/collections/exhibitions/remove/NSW/protrepo.html>

1930 és 1970 között a szövetségi kormány és az egyes államok erőteljes asszimilációs politikát folytattak. Az volt a cél, hogy az aboriginek észrevétlenül és jellegetlenül olvadjanak be a többségi ausztrál társadalomba. A kormány és az államok aborigin ügyekkel foglalkozó hivatalai egyetértettek abban, hogy az őslakospolitikának az 1937-es canberrai konferencián elfogadott irányelvekre kell támaszkodnia.¹⁶ A záródokumentum világosan megszabta a feladatokat:

- Felhagyni a passzív védelem politikájával, és minden eszközzel szorgalmazni az őslakosok asszimilációját.
- Mihamarabb megkezdeni az aboriginek ausztrál társadalomba történő beolvadását segítő jogszabályok összehangolását, a részletes szabályok kidolgozása állami hatáskörben marad.
- A vegyes házasságból született gyermekek az iskoláztatás és a foglalkoztatás terén a fehérekkel azonos lehetőségeket kapnak, és azonos elvárásokat teljesítenek.
- A fehérekkel azonos színvonalú iskolai oktatásban részesülő, tisztán aborigin szülői háttérű gyermekeket a fehér közösségekhez közeli központokban elhelyezni, és hagyományaiktól mentes közeget kialakítani számukra.
- A félig civilizált őslakosokat jótékony foglalkoztatási, szociális és egészségügyi ellenőrzés alá helyezni. Az így létrejövő társadalmi csoportot egy új társadalmi osztályba sorolni.
- A civilizálatlan őslakosok elhelyezését rezervátumokban biztosítani. Az egyes államok eldönthetik, hogy kívánnak-e missziókat működtetni ezeken a területeken, és ha igen, milyen feltételekkel.

A második világháború különleges időszak az őslakos-politikában. Másodrendű állampolgár létére mintegy háromezer aborigin csatlakozott az ausztrál haderőhöz. A Torres-szoros szigeteiről érkezők külön zászlóaljot alkottak. Létrehoztak egy ötven-

¹⁶ Commonwealth of Australia: Aboriginal Welfare: Initial Conference of Commonwealth and State Aboriginal Authorities held at Canberra, 21st to 23rd April 1937. p.3, <http://nla.gov.au/nla.us-vn118931>

fős, feketékből álló osztagot, az Északi Területi Különleges Felderítő Egységét, mely Donald Thomson antropológus vezetésével jelentős szerepet játszott a japánok arnhem-földi inváziós kísérletének megghiúsításában. A hadseregben mindenki azonos jogokat élvezett, minden katona ennek megfelelően viselkedett a bajtársaival, de az aboriginek csak töredékét kapták a többiek fizetésének. A különleges egység tagjai mindössze három szál cigarettát kaptak hetente. Az őslakosok aktív részvétele észrevétlen maradt a hadseregben, mondhatni titokban harcoltak, mert a hivatalos Ausztrália megtiltotta a besorozásukat. A háborús helyzetben mindenki túltette magát az ellentmondásokon. Az aborigin veteránok igazi kiábrándulása a háború utáni évek kijózanító diszkriminációs politikájának láttán vette kezdetét. A többi háborús veterántól eltérően nem részesültek semmiféle kedvezményben, és hadi nyugdíjra sem váltak jogosulttá. Csalódottságuk vezette őket az aborigin jogokért harcolók táborába. Sokan közülük aktív politikai szerepet is vállaltak.

Ausztrália meglehetősen homogén képet mutatott kulturális és etnikai szempontból a második világháború után. A XX. század első felének diszkriminatív bevándorlási politikája meghozta a kívánt eredményt. A lakosság több mint 70%-a az Egyesült Királyságból és Írországból származott (Muecke, S. – Shoemaker, A. 2009). A szövetségi kormány ugyanakkor kénytelen volt enyhíteni a bevándorlási feltételeken, hogy biztosítani tudja a háború utáni időszak intenzívebb munkaerő-keresletét. Elsősorban az európaiak bejutását kívánták megkönnyíteni. Az ötvenes években tízezrével érkeztek a bevándorlók Olaszországból, Franciaországból, Németországból, Görögországból, később Jugoszláviából. Az 1956-os forradalom bukását követően a magyar bevándorlók száma is elérte ezt a nagyságrendet. Ezzel együtt a hatvanas években még mindig a brit kultúra uralta az országot. Robert Menzies konzervatív-királypárti miniszterelnök rendkívül hosszú ideig állt az ország élén, és komoly társadalmi befolyással rendelkezett.¹⁷ A font maradt az ország pénzneme, a brit mértékegységek sem változtak. A kiemelkedő teljesítményt nyújtó ausztrálok a (brit) koronától kaptak főnemesi rangot. A diákok az angol himnuszt énekelték az iskolai ünnepeken, és feltehetően tényleg sajátjuknak érezték az uralkodót, akinek oltalmá-

¹⁷ Robert Gordon Menzies 1939-1941 között volt először miniszterelnök. 1949-től hét egymást követő választást nyert meg, és 1966-ban vonult vissza a nélkül, hogy politikai vereséget szenvedett volna. Pártja 1972-ben vesztette el a választásokat. Sokan az ausztrál történelem aranykorának tartják a Menzies-időszakot.

ért könyörögtek. A Fehér Ausztrália-politika 1972-ben egy hosszú konzervatív kormányzati időszakkal együtt ért véget, melyhez hozzájárultak a vietnámi háborúval szembeni fenntartások is.

1961-ben a szövetségi kormány még nagy lendülettel kívánt érvényt szerezni az asszimilációs politikának. A bennszülöttek szociális gondjaival foglalkozó konferencia ajánlásai alapján a többi ausztrálnak kijáró lakáskörülmények illették volna meg az aborigineket, és olyan életvitel járt volna nekik, mint az átlagos ausztrál állampolgároknak, hogy hasonló hit, remény és hűség alakuljon ki idővel bennük is. Az elgondolás egységes ausztrál nemzetből indult ki, mely a valóságban nem létezett, vagy csak az aboriginek nélkül létezett. Ausztrália az asszimilációs politika egyik nagy kísérlete volt. Már az iskolában elkezdtek a beolvasztási politika átültetését a gyakorlatba. A hivatalnokok és általában a hatalommal, illetve tekintélyesebb vagyonnal rendelkezők jórészt angol-kelta származásúak voltak. Idővel más nemzetek képviselői is megjelentek a palettán, de a németek, az olaszok, a kínaiak és mások kisebbségben maradtak a rendszeren belül, és nem kaptak ösztönzést hagyományaik megőrzéséhez. Néhány szokásuk – spagetti, kávé, kínai étterem – elfogadott mindennapi gyakorlattá vált, de viselkedésüknek, stílusuknak, valójában egész kultúrájuknak illeszkednie kellett az angol anyanyelvű többség társadalmi elvárásaihoz. Ezért nem meglepő az aborigin hagyományok elutasítása sem, hiszen az egyedüli megoldást a fehérek életformájának és az ehhez tartozó eszköz- vagy inkább kellékrendszernek – ruházat, alkohol, dohány – a rájuk kényszerítésében látták. A politikai csatározások során nem egyszer felbukkant az a szélsőséges nézet, hogy az őslakosok számának drasztikus csökkenése teljes kipusztulásukhoz is elvezethet, és ebben az esetben már nem lenne szükség időt és energiát szánni a probléma megoldására. Ezzel együtt a kormányhivatalnokok eltökélt szándékkal munkálkodtak az őslakosok átforgalmazásán és az ausztrál társadalomba történő beolvasztásán. A helyi aborigin probléma azzal kapott nemzetközi színezetet, hogy a szövetségi kormány asszimilációs politikája rányomta bélyegét az ország migrációs gyakorlatára, és csak olyanokat engedett bevándorolni és letelepedni, akikről feltételezte, hogy gond nélkül beolvashatók az egységes angolszász társadalomba.

1965-ben a Sydneyi Egyetemen tanuló aborigin származású fiatalok egy csoportja busszal végigjárta Új-Dél-Wales nagyobb városait, hogy felhívja az ausztrál társadalom figyelmét a kormány diszkriminációs politikájára. A fiatalok felhívást intéztek

az uszodák és a mozik tulajdonosaihoz, hogy az őslakosok is bemehessenek ezekre a helyekre. Bátor utazásuk nagy nyilvánosságot kapott, mert két újságíró is csatlakozott hozzájuk, és részletes beszámolót készített az őslakosok életkörülményeiről. Útjuk során sok atrocitás érte őket. Kaptak szép számmal fenyegetéseket, és egyszer még a buszukat is megpróbálták leszorítani az útról (Hodge, R. 2005).

1972. január 26-án, Ausztrália-napon, az ország legnagyobb nemzeti ünnepén aborigin aktivisták felállították az aborigin nagykövetséget jelképező sátrukat Canberrában, a régi parlament kertjében (Arthur, B. –Morphy, F. 2007). Azért tiltakoztak, mert az őslakosokkal úgy bántak a saját hazájukban, mintha nem lettek volna az ausztrál társadalom tagjai. Az egymást váltó szövetségi kormányok megpróbálták elbontatni a sátrat, de három éven át nem jártak sikerrel, mert az 1975 februárjáig a helyén maradt. Ekkor Charles Perkins¹⁸ és az Ausztrál Fővárosi Terület akkori főminisztere kezdeményezte a sátor békés felszámolását. 1992-ben szintén Ausztrália-napon az őslakosok ismét sátrat állítottak a régi parlament előtti parkban. A második sátor és a megújított tiltakozás azt jelezte, hogy az aborigin kérdés nem tekinthető lezártnak.

¹⁸ Ausztrália egyik első egyetemét végzett őslakosa, Margaret Valadiannal együtt 1966-ban szerzett diplomát. Később az ausztrál szövetségi kormány aborigin ügyekért felelős minisztériumának vezetője.

11. ábra: Az őslakosok hátrányos megkülönböztetésének jelképe az 1972-ben emelt aborigin sátor-nagykövetség a régi parlamenti épület előtt Canberrában (Ausztrál Fővárosi Terület)

Forrás: The Australian January 26, 2012, Michael Jones fényképe

<http://www.news.com.au/breaking-news/time-for-tent-embassy-to-fold-says-tony-abbott/story-e6frfku0-1226254319517>

2.9. Megbékélési politika

A megbékélés egy (bel)politikai konszenzuson alapuló kötelezettségvállalás. 1991-ben a munkáspárti kormány iktattatta törvénybe az aborigin halálesetekkel foglalkozó parlamenti vizsgálóbizottság ajánlásai alapján. Tartalmát tekintve bármi lehet megbékélés, amiről az ausztrálok úgy gondolják, hogy belefér a fogalomba. A lényeg az, hogy az emberek hogyan értelmezik, hogyan fogadják el és dolgozzák fel magukban Ausztrália történelmét az európai hódítók megjelenése óta. Az Aborigin Megbékélési Tanács¹⁹ megfogalmazta a legfontosabb megbékélési szempontokat, és a belőlük fakadó feladatokat:

¹⁹ Council for Aboriginal Reconciliation, <http://www.austlii.edu.au/au/orgs/car>

- az aboriginek és a Torres-szoros szigetlakói földhöz és tengerhez való szoros kötődésének tudomásulvétele,
- a kapcsolatok javítása a bennszülöttek és a társadalom többi tagja között,
- az őslakosok értékei az ausztrál kulturális örökséghez tartoznak,
- a közös történelem megosztása és közös értelmezése,
- a bennszülött ausztrálok hátrányos helyzetét előidéző okok feltárása és lehetőség szerinti felszámolása,
- a megbékélésről szóló hivatalos dokumentum közös kidolgozása,
- a bennszülöttek önállóságának növelése.

A fenti listában nehéz lenne kivetnivalót találni, de az egészen biztos, hogy sokkal könnyebb pontokba szedett meghatározást adni, és ennek alapján koncepciót gyártani, mint az elképzeléseket megvalósítani.

Történelmileg mindig is egyenlőtlenség jellemezte az aborigin és a nem aborigin ausztrálok között fennálló kapcsolatokat. Az ok az európai hódítók terra nullius-felfogására vezethető vissza, melynek értelmében az ausztrál föld nem tartozott senkihez, és ezzel jogi értelemben nem vett tudomást az aborigin közösségek létezéséről. Ez a – mai értékelés szerint – helytelen koncepció vezetett az elhibázott paternalizmushoz és a nyílt faji megkülönböztetéshez. A fehérek és a feketék közötti kapcsolatok javítására tett kísérletek hosszú időn keresztül megrekedtek az egyes emberek egyéni cselekedeteinek szintjén. A nagypolitika az 1970-es évek első felében indult el a megbékélés irányába, amikor a munkáspárti Whitlam-kormány programja első helyre sorolta a társadalmi igazságosságot. Egy parlamenti vizsgálóbizottság ajánlásai alapján megalkották a föld tulajdonjogáról szóló törvényt az Északi Területen. Létrehozták a Szövetségi Aborigin Ügyek Minisztériumát, és megalakult a Nemzeti Aborigin Konzultatív Bizottság.²⁰ A szövetségi parlament 1975-ben hatályon kívül helyezte a faji megkülönböztetésről szóló törvényt. A hetvenes évek végére megalakult az Aborigin Szerződés Bizottság²¹, mely folyamatosan tájékoztatta a közvéleményt a megbékélési dokumentum vagy szerződés tartalmi elemeiről. Ezzel

²⁰ National Aboriginal Consultative Committee (NACC) 1973-1977, <http://www.kooriweb.org/foley/images/history/1970s/nacc74/naccdx.html>

²¹ Aboriginal Treaty Committee, <http://www.aiatsis.gov.au/collections/exhibitions/treaty/atc.html>

egyidőben a Nemzeti Aborigin Konferencia²² és a szövetségi kormány aborigin tanácsadó testülete a „Makarrata” népszerűsítése mellett foglalt állást az őslakosok körében. Arnhem-földön ez a kifejezés a közösségek közötti konfliktusok lezárását és a kapcsolatok folytatását jelentette.

A hivatalos dokumentum kidolgozásáról megoszlottak a vélemények. Néhányan jelképes jelentőséget tulajdonítottak neki, mások a bizalom és a kölcsönös elismerés kiinduló pontjának tekintették. A legtöbben szkeptikusan fogadták az ötletet. Végül Hawke miniszterelnök 1988 júniusában megerősítette szándékát a szerződés megkötésére. Addigra nyilvánvalóvá vált, hogy egy hivatalos dokumentum akkor helyezhetné új alapokra a fehérek és a feketék kapcsolatát, ha elismerné az őslakosok földhöz való tulajdonjogát, és megfogalmazná a gyarmatosítás őslakosok életére gyakorolt romboló hatását. A szövetségi kormány Paul Keating miniszterelnök kezdeményezésére 1991-ben fogadta el az Aborigin Megbékélési Tanács létrehozásáról szóló törvényt (Gunstone, A. 2007). A tanács huszonöt főből állt, tizenkét aborigin és két torres-szoros szigetlakó tagja volt. Fontos szerepet játszott a megbékélési folyamat elindításában és az erről szóló dokumentum kidolgozásában. Működése 2001-ben hivatalosan megszűnt, és a megkezdett munka az Megbékélés Ausztrália²³ nevű új szervezet keretei között folytatódott. Mindegyik állam létrehozta a megbékélési ügyekkel foglalkozó tanácsot. A szervezetek feladatai közé tartozott az ausztrál kormányok és a társadalom tájékoztatása és a megbékélési szellem ébrentartása. Rendezvényeiken az őslakosok szemszögéből is bemutatták az ausztrál történelmet az érdeklődőknek. A folyamat sikerre viteléhez sürgősen be kellett venni az aborigineket és a Torres-szoros szigetlakóit az alkotmányba. A vita arról a technikai kérdéstről folyt, és folyik jelenleg is, hogy ez alkotmánymódosítással történjen, vagy alkotmánylevelet készítsenek a bennszülöttek jogainak rendezésére. 1997 májusában elkészült a Megbékélési Megállapodás.

A megbékélés kihatott az ausztrál társadalom stabilitására és az ország jövőjére. Az őslakosok részeseivé váltak a hivatalos ausztrál történelemnek, és elfoglalták benne méltó helyüket. Kiigazításra vártak továbbá azok a súlyos félreértések, amelyek évtizedek óta beárnyékolják az őslakosok és a fehérek kapcsolatát. Az őslako-

²² National Aboriginal Conference (NAC), <http://www1.aiatsis.gov.au/exhibitions/treaty/nac.htm>

²³ Reconciliation Australia, <http://www.reconciliation.org.au/>

sok jogainak és kulturális értékeinek elismerése azt jelentette, hogy ősi-történelmi tulajdonosává váltak a földjeiknek. 1993 hozta meg a jogi áttörést: a szövetségi parlament elfogadta az őslakosok jogcíméről szóló törvényt, mely szakított a terra nullius gyakorlatával. A konzervatív kormányok szövetségi és állami szinten egyaránt ellenállást tanúsítottak a törvény végrehajtásával szemben. Nagyon nehezen tudták elfogadni, hogy a törvény nemcsak jelképes gesztus, hanem gyakorlati eszköz a múlt sebeinek orvoslására.

Patrick Dodson, az Aborigin Megbékélési Tanács elnöke 1996-ban a Nemzeti Sajtó Klubban tartott beszédében ezzel kapcsolatban a következőket mondta: „A megbékélés egymás kultúrájának elismerését jelenti. Az ember nem támogathatja a megbékélési folyamatot és az őslakosok kultúrájának elismerését, ha közben megkérdőjelezi az őslakosok földhöz való jogát.”²⁴ Az őslakosoknak időre van szükségük, hogy megszerezzék a szükséges ismereteket az új körülmények között, és kialakítsák azt a struktúrát, amelynek keretein belül képesek lesznek saját sorsuk alakítására. A megbékélés lehetőséget kínált egy harmonikusabb és toleránsabb társadalom kialakítására. Ehhez azonban a többségi társadalom tagjainak rá kell döbenniük, és el kell fogadniuk, hogy az ausztrál kulturális örökség a benne rejlő sokféleségtől válik erősebbé.

A benszülöttek helységneveinek átvétele és hivatalos bevezetése szintén a megbékélési folyamat része. Az európai telepesek az első pillanattól fogva használták az aborigin elnevezéseket. A Sydney nyugati részén fekvő Parramatta kerület, hajdani város, egy korai példája a máig élő aborigin névhasználatnak. A mai hivatalos helységnevek körülbelül fele benszülött elnevezésből származik. Az 1880-as években készített felmérésben az új-dél-walesi kolónia általános felügyelője és Dél-Ausztrália kormányzója egyaránt azt nyilatkozta, hogy az európai telepesek körében népszerű az aborigin nevek átvétele. Ehhez képest sem a nemzeti földrajzi lexikon, sem a legtöbb állam helységnevtára nem rendelkezik jelenleg arra vonatkozó átfogó etimológiai adatbázissal, hogy a földrajzi nevek aborigin eredetűek-e, illetve milyen törzsi nyelvekhez tartozhatnak.

Két állami nyilvántartás jelenti a biztató kivételt: Nyugat-Ausztráliában a településnevek több mint fele, Dél-Ausztráliában nagyjából a harmada ered benszülött szóból. A helységnevek kapcsán érdemes kitérni arra, hogy a szövetségi állam fővárosa 1913-

²⁴*Koori Mail*, 22 May 1996. <http://www.aiatsis.gov.au/koorimail/issues/96-00.html>

ban kapta hivatalosan a Canberra nevet. Az elnevezés a helyi aborigin törzsek azonos ejtésű kamberra szavából származik, melynek jelentéséről megoszlanak a vélemények. A legismertebb magyarázat szerint kamberra találkozóhelyet jelent, mert az aboriginnek előszeretettel jártak a hegyektől övezett tágas medencébe, ahol termékeiket is kicserélték egymással. Egy merész logikai ugrással akár vásárhelynek is fordíthatnánk az aborigin szót, de ez inkább csak fordítási szójáték, és nem kívánja magyar vagy európai minták alapján megfejteni az ausztrál főváros nevének eredetét. Egy másik, a férfiak szemében kellemesnek tűnő magyarázat a vidék domborzati viszonyaiból indul ki, és a női mellekhez hasonlítja a magas hegyek és a viszonylag sík vidék váltakozását. Kamberra tehát jelentheti a női test domborulatait is.

12. ábra: Aborigin földrajzi nevek

Forrás: (saját szerkesztés)

A földrajzi nevek feltámadó aborigin-divatjára vall, hogy az államok egymás után veszik fontolóra az aborigin elnevezések ismételt bevezetését, illetve a helységnevek aborigin és újkori elnevezéseinek egymás melletti feltüntetését az útjelző táblákon. Dél-Ausztrália áll a folyamat élén, mert ebben az államban már a folyók is kezdik visszakapni aborigin neveiket. Többek között a Torrens River is visszakapta eredeti nevét: Karrawirra Parri lett belőle. A dél-ausztrálok büszkén lehetnek az átnevezés éllovasai, a canberraiak ugyanakkor nem is szembesülhetnek a problémával. A Fővá-

rosi Terület nagy folyója a Murrumbidgee, mely Canberra határában veszi fel a városon átfolyó Molonglo vizét. Mindkettő aborigin elnevezés, és soha nem volt más nevük. Victoria az új településeknek engedélyezi a kizárólagos aborigin névhasználatot, viszont ösztönzi a kettős névhasználat hivatalos elterjesztését. Az Északi Területen csak abban az esetben lehet az aborigin nevet választani, ha még nem létezik hivatalosan az adott földrajzi hely nem aborigin elnevezése: Gurig Nemzeti Park a Cobourg-félszigeten.

2.10. Nemzeti bocsánatkérés

Az aborigin emberektől való bocsánatkérés hosszú idő óta szerepelt a belpolitikai napirenden, igazán égető kérdéssé azonban a 2007-es választási kampány során vált. A Munkáspártnak komoly esélye mutatkozott egy jó évtized után visszatérni a kormányzati hatalomba. A Labor szerencsésen kialakított választási stratégiája arra épült, hogy minél jobban kiemelje, és egyben újszerűnek tüntesse fel a konzervatív koalíciós kormány politikájától eltérő elemeket. Ilyen, döntően jelképesnek tekinthető elem volt az aborigin-politika. Az államszövetséget alkotó államok kormányai és az ausztrál egyházak már korábban bocsánatot kértek, hasonlóképpen a pápa is, de John Howard konzervatív miniszterelnök határozottan elutasította ezt a gesztust.

Kevin Rudd 2007. novemberi miniszterelnökké választásával elhárult az akadály az ellopott nemzedéktől való bocsánatkérés elől. Rudd korábbi ígéreteit megerősítve három nappal pártja győzelmét követően kijelentette: bocsánatot fogunk kérni. A szót igen hamar tett követte, különösen akkor, ha tekintetbe vesszük, hogy a december közepétől január végéig tartó másfél hónap Ausztráliában a nyári szabadságok ideje, amikor a hivatalok általában kiürülnek. Ennek ellenére úgy tűnt, hogy az új kormányzat széles körben konzultált az őslakos vezetőkkel, illetve az ellopott nemzedékek túlélőivel és családtagjaikkal. A gesztus kifejezetten a túlélőknek és leszármazottaiknak szólt. Érdekes belpolitikai fejlemény, hogy a miniszterelnök felkérésére a korábban elutasító álláspontot képviselő konzervatív ellenzék is csatlakozott a kezdeményezéshez, így az végül nem csak a kormány, hanem a parlament nevében hangzott el. Rudd ügyesen gyakorolt nyomást a súlyos választási vereség után lába-

dozó ellenzékre, és a nemzeti megbékélés jegyében belekényszerítette őket a bocsánatkérési nagykoalícióba.

2008. február 13-án hatalmas tömeg gyűlt össze a canberrai parlament épülete előtt. A rangos eseményen John Howard kivételével részt vettek az ország korábbi miniszterelnökei az aborigin törzsek képviselőivel együtt.

Rudd beszédében hangsúlyozta, hogy a jövőt megszabadítják azoktól az igazságtalanságoktól és egyenlőtlenségektől, amelyek addig az őslakosokat sújtották. Ennek az elgondolásnak az alapját a kölcsönös elismerés és felelősségvállalás adja. Az ausztrál társadalom egyenrangú tagjai azonos lehetőségekkel fognak rendelkezni. Mindent el fog követni annak érdekében, hogy javítson az őslakosok lakáshelyzetén, oktatási lehetőségein, egészségügyi ellátásán. A beszéd került bármiféle kárpótlás említését.²⁵ Annak ellenére, hogy az ausztrál közvélemény jelentős része, mintegy 36%-a nem tartotta szükségesnek a bocsánatkérést, az elhangzottak kedvező fogadtatásra találtak, különösen az őslakosok körében.

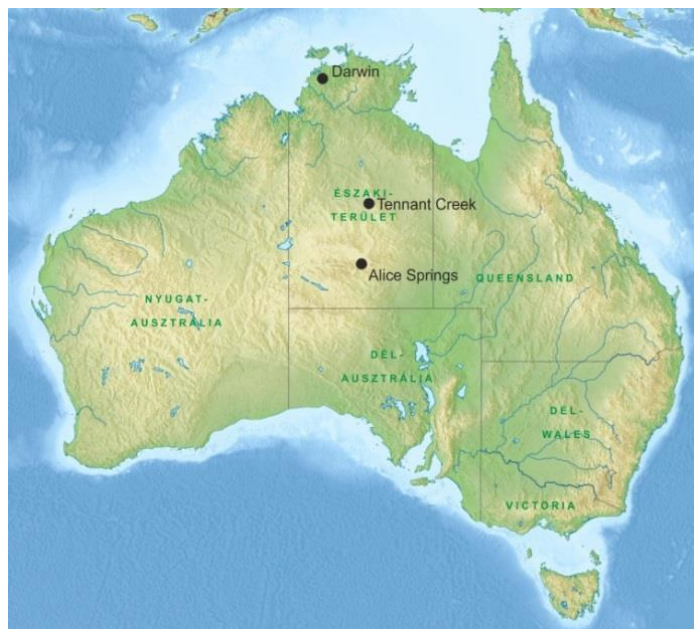
A miniszterelnök fontosnak tartotta terjedelmes beszéde elején megindokolni, hogy miért szükséges a bocsánatkérés.

Az ünnepi eseményen is jelen lévő Nanna Nungala Fejo nyolcvan év feletti aborigin hölgy történetét mesélte el, aki a múlt század húszas éveinek végén született. Gyermekkori emlékképei között felbukkannak a családjával és a törzsével a vadonban töltött napok Tennant Creek vidékén az Északi Területen. Melegség, szeretet és összetartozás uralta azokat a napokat, és különösen szerette az éjszakai tábortűz körüli hagyományos táncokat. Táncolni is szeretett, nemcsak nézni a táncosokat. Kisgyermekként küzdenie kellett azért, hogy a törzs férfi öregjeivel táncolhasson a helyett, hogy ülve figyelte volna őket, ahogy a gyerekeknek illet. Négyéves formá lehetett, amikor megjelentek a közjóléti munkások. A családban félelem uralkodott azon a napon, és gödröket ástak a patakparton, hogy a gyerekek elrejtőzhessenek. Arra azonban nem számítottak, hogy a fehér közjólétiiek nem egyedül jönnek. Teherautóval érkeztek két fehér és egy aborigin lovas farmer társaságában, akik a nyomtérkedvéért az ostoraikat is pattogtatták. Megtalálták a gyerekeket. Hiába futottak volna sírva az anyjukhoz, nem eresztették őket. Csoportba terelték őket, és feltusz-

²⁵ Mr Rudd (Griffith – Prime Minister): *Apology to Australia's Indigenous peoples*. Wednesday, 13 February 2008, www.aph.gov.au/house/rudd_speech.pdf.

kolták a teherautó hátuljára. Patakzott a könny, az édesanyák az induló teherkocsi oldalán csüngtek, amikor az a szociális védelem nevében elvitte a gyermekeiket az Alice Springs-i gyűjtőtáborba.

13. ábra: Nanna Ningala Fejo gyermekkori visszaemlékezéseinek helyszínei

Forrás: (saját szerkesztés)

Néhány év elteltével változott a kormányzati politika. Az egyházaknak adták át a gyerekeket, hogy gondozzák őket. Igen ám, de melyik egyház fogja őket a gondozásába venni? Egyszerűen felsorakoztatták a gyerekeket hármasszlopba. Nanna Fejo és nővérei a középső sorban álltak, bátyja és unokatestvére a baloldaliban. A baloldali szlop katolikus lett, a középső metodista, a jobboldali anglikán. Ilyen durván oldották meg a reformáció utáni időszak bonyolult teológiai kérdéseit az 1930-as évek ausztráliai „outbackjén”, hátszágában. A lányok a goulburn-szigeti majd a croker-szigeti metodista misszióba kerültek, a katolikus fiúk közül az egyik szintén misszióba került, a másik egy farmon dolgozott. A család másodszor szakadt szét. Nanna Fejo a háború után hagyta el a missziót, amikor tizenhat évesen megengedték neki, hogy háztartási alkalmazottként dolgozzon Darwinban. Soha nem látta viszont édesanyját. A bátyjától tudta meg évekkel később, hogy édesanyjuk megtört asszonyként halt meg, aki élete végéig vágyódott elszakított gyermekei után. A történethez tartó

zik, hogy a gyerekekre vadászó aborigin lovas évtizedekkel később bocsánatot kért az asszonytól, aki megbocsátott neki.

Nanna Fejo csak egyetlen történet a sok tízezerből, melyek aborigin családok erőszakos szétválasztását beszélnek el. A fájdalmas és megalázó visszaemlékezések bocsánatkérésért kiáltottak. A konzervatív Howard-kormány jó egy évtizeden át makacsul hallgatott a kérdéstről. Brendan Nelson, a bocsánatkérésre kényszerülő friss ellenzéki vezető, ünnepi beszédében kísérletet tett a megelőző kormányok politikájának igazolására. Az őslakosok múltja és jelene összetett problémakör, mely nemcsak a politikai elitet, hanem a társadalmat is megosztja.²⁶ A jelképes nemzeti bocsánatkérés napján azonban zavaróan hatott ez a politikai ízű magyarázkodás.

A Canberrában összegyűlt aborigin vezetők örömmel és megkönnyebbüléssel fogadták a régóta esedékes bocsánatkérést. Valóságos újjászületésként élték meg azt, hogy az elmúlt időszak szenvedéseit és hányattatásait ezek után nem kell a szőnyeg alá söpörni, hanem nyíltan lehet róluk beszélni. Fontos első lépésként értékelték az eseményt abban a hosszú társadalmi-megbékélési folyamatban, amely elvezethet az aborigin emberek sebeinek begyógyításához. Azt is mondták, némi pátosszal, hogy a bocsánatkérést követően érezhetik magukat végre az ország és az ausztrál társadalom részének.²⁷ 2008 júliusában Kevin Rudd Yirrkalában találkozott Galarrwuy Yunupingu²⁸ őslakos vezetővel, és megígérte, hogy népszavazást fognak tartani az őslakosok elismerésének alkotmányban rögzített formájáról. Válaszul Yunupingu átnyújtotta fakéregre írt beadványukat, amelyben gazdasági függetlenséget és az őslakosok kultúrájának elismerését kérték. A kormány még az év decemberében felkérte Frank Brennan²⁹ professzort, hogy vizsgálja meg annak lehetőségét, milyen formában lehetne rögzíteni az őslakosok elismerését az alkotmányban és szükséges-e alkotmánylevél kidolgozása. Ezzel egyelőre vége szakad a biztató történetnek. Az egykor dinamikus Rudd később egy kisebbségi munkáspárti kormány külügyminisz-

²⁶ Dylan Welch: „Kevin Rudd says sorry, Backs turned on Brendan Nelson” in *The Sydney Morning Herald souvenir Sorry Day edition, February 13, 2008.*

²⁷ Jessica Irvine: „Day for healing: Aboriginal leaders” in *The Sydney Morning Herald souvenir Sorry Day edition, February 13, 2008.*

²⁸ Az ausztrál őslakosok közösségének vezetője. <http://www.imdb.com/name/nm0950982/bio>

²⁹ Jezsuita lelkész, jogvédő, az Ausztrál Nemzeti Egyetem jogászprofesszora. <http://www.theshotokanway.com/frankbrennanprofile.html>

tereként már nem foglalkozott az aboriginek helyzetével, sőt a 2013-as választásokon pártja is ellenzékre kényszerült. Az aborigin-kártya manapság nem ütőlap a belpolitikai játszmában. Az ősi földjog megadását követően a bocsánatkérés újabb nagy lépést jelentett, és időt kell hagyni a társadalomnak, hogy megeméssze. A hibák beismerése, a bűnök bevallása látványos egyszeri alkalom volt. Kevésbé látványos, de jóval hosszabb munka vezethet el oda, hogy az átlagausztrál is a bocsánatkérés szellemében tekintszen az őslakosokra.

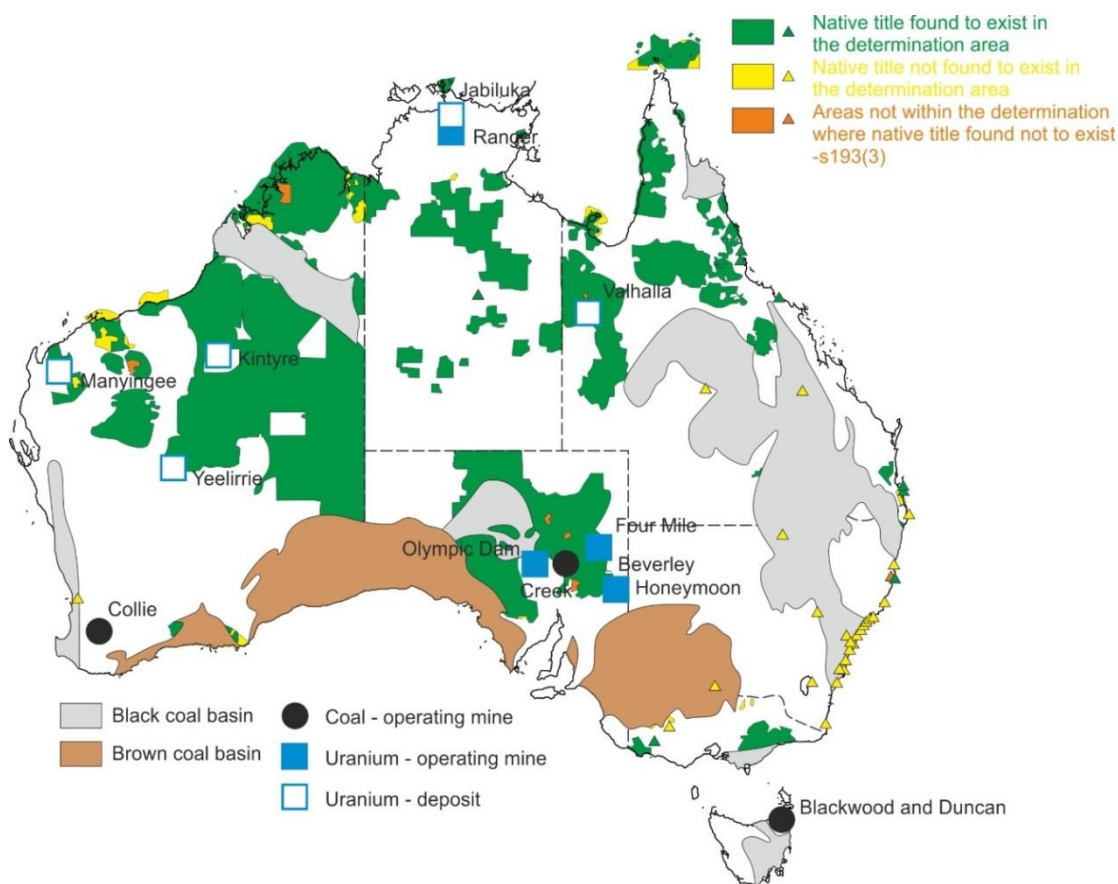
3. fejezet: Az első hipotézis vizsgálata

3.1. Ausztrália energiabiztonsági helyzete

Az ősi jog érvényesítése szoros összefüggésben áll a bányászati iparral, sőt tágabb értelemben az energiabiztonsággal, mely Ausztráliában is kormányzati prioritás. Az energiabiztonság tágabb meghatározásának megfelelően figyelemmel kísérik annak nemzetközi, regionális és hazai összetevőit. Ausztrália gazdasági életében és exportjában meghatározó szerepet betöltő bányatermékek kitermelésének több mint 60%-a aborigin földeken valósul meg. A jelenlegi joggyakorlat egy sajátos megállapodási mechanizmus kialakításához vezetett az érintettek között, melynek következtében a bányatársaságoknak még a munkálatok megkezdése előtt meg kell szerezniük az érintett aborigin közösségek hozzájárulását.

Az ausztrál kormány 2009-ben készített felmérése alapján az ország kifejezetten kedvező energiabiztonsági helyzetet élvez, mivel a legtöbb energiahordozó esetében jelentős hazai tartalékokkal rendelkezik. Az ausztrál kormányok részére távlatilag sem fog gondot okozni a mindenkori lakossági és gazdasági energiaigények kielégítése. A 2030-ig szóló prognózis azt vetíti előre, hogy az ausztrál energiafelhasználásban fokozatosan csökkenni fog a fekete és a barnaszén szerepe, illetve ezzel párhuzamosan nőni fog a földgázé. Tehát a széndioxid-kibocsátást figyelembe véve, egy tisztább energiaszerkezet felé mozdulnak el. A kőolaj továbbra is fontos szerepet fog betölteni az energiaellátásban. Jelenlegi részarányában kismértékű növekedés várható, de szerepe nem fog érdemben változni a húszéves időtávon belül. A megújuló energiaforrások részaránya a jelenlegi 5%-ról legfeljebb 8%-ra növekedhet, így belátható időn belül nem váltja ki a hagyományos ásványi energiahordozókat. Jelen helyzetben, a hatalmas ausztrál ásványvagyon nem hat ösztönzően a megújuló energia intenzívebb kiaknázására.

14. ábra: Az ősi földhasználati jog megállapítása által érintett feketeszen, barnaszén, urániumbányák és lelőhelyek

Forrás: Australian Bureau of Statistics, 1301.0-Year Book Australia 25/05/2012. (18.27), National Native Title Tribunal 31/03/2014. adatai alapján (saját szerkesztés)
<http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/Lookup/by%20Subject/1301.0~2012~Main%20Features~Pr ofile%20of%20major%20minerals,%20oil%20and%20gas~154>

Jelmagyarázat:

szürke téglalap-feketeszen medence

barna téglalap-barnaszén medence

fekete kör-működő szénbánya

kék négyzet-működő uránbánya

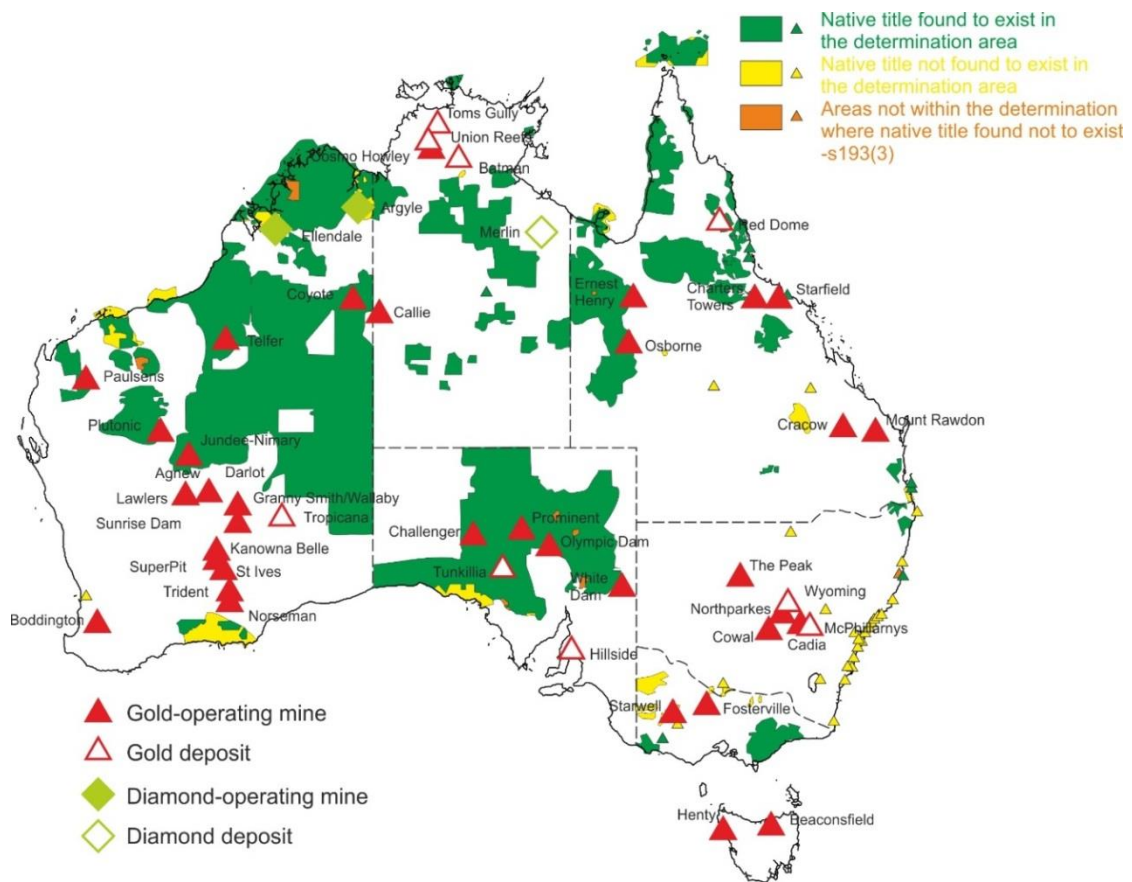
kék szegélyű négyzet-uránérc lelőhely

piros téglalap-az adott terület nem esik az ősi földhasználati jog alá

zöld téglalap-az adott területen létezik ősi földhasználati jog

sárga téglalap-az adott területen nem létezik ősi földhasználati jog

15. ábra: Az ősi földhasználati jog megállapítása által érintett arany, gyémántbányák és lelőhelyek

Forrás: Australian Bureau of Statistics, 1301.0-Year Book Australia 24/05/2012. (18.25) adatai alapján (saját szerkesztés)

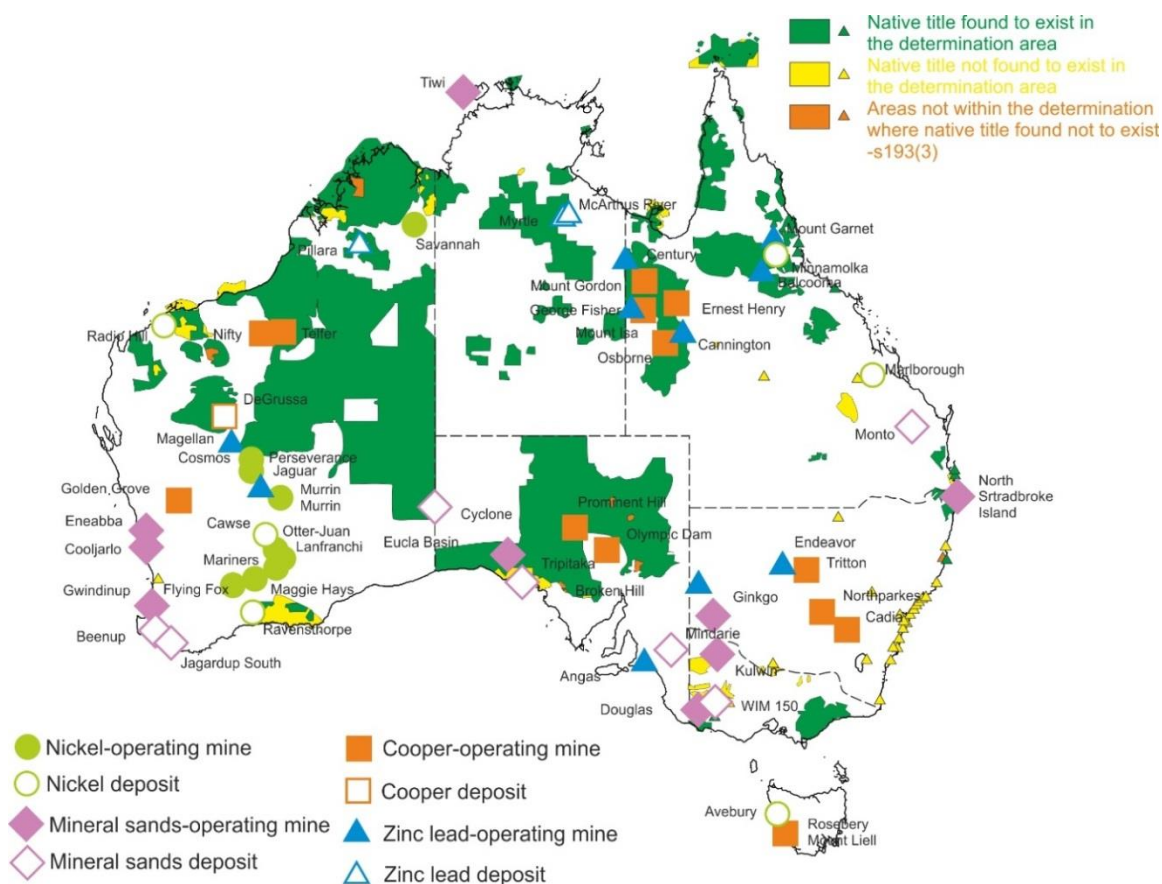
<http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/Lookup/by%20Subject/1301.0~2012~Main%20Features~Profile%20of%20major%20minerals,%20oil%20and%20gas~154>

Jelmagyarázat:

- piros háromszög-működő aranybánya
- piros szegélyű háromszög-aranylelőhely
- zöld négyzet-működő gyémántbánya
- zöld szegélyű négyzet-gyémántlelőhely

- zöld téglalap-az adott területen létezik ősi földhasználati jog
- sárga téglalap-az adott területen nem létezik ősi földhasználati jog
- piros téglalap-az adott terület nem esik az ősi földhasználati jog alá

16. ábra: Az ősi földhasználati jog megállapítása által érintett réz, cink, nikkel, ásványi homokbányák és lelőhelyek

Forrás: Australian Bureau of Statistics, 1301.0-Year Book Australia 24/05/2012. (18.27) adatai alapján (saját szerkesztés)

<http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/Lookup/by%20Subject/1301.0~2012~Main%20Features~Profile%20of%20major%20minerals,%20oil%20and%20gas~154>

Jelmagyarázat:

piros négyzet-működő rézbánya

piros szegélyű négyzet-réz lelőhely

kék háromszög- működő cinkbánya

kék szegélyű háromszög-cink lelőhely

zöld kör-működő nikkelbánya

zöld szegélyű kör-nikkel lelőhely

rózsaszín négyzet-működő ásványi homokbánya

rózsaszín szegélyű négyzet-ásványi homoklelőhely

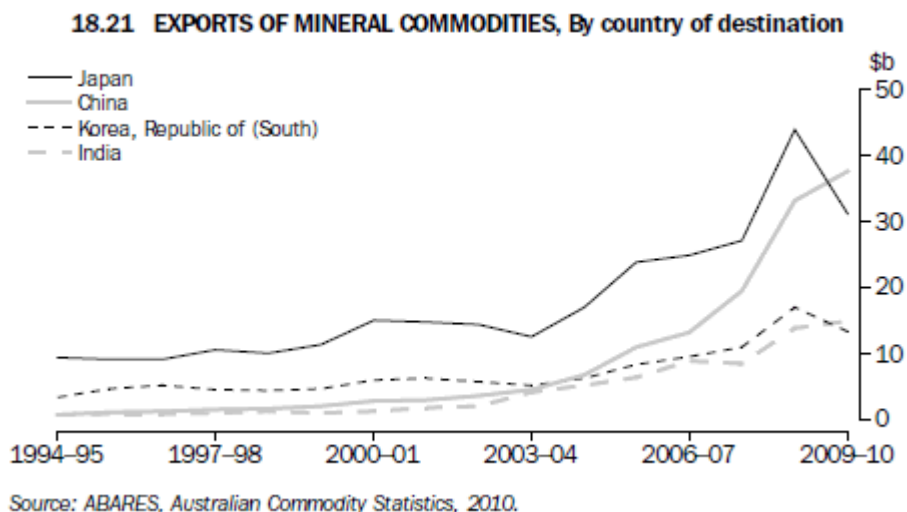
zöld téglalap-az adott területen létezik ősi földhasználati jog

sárga téglalap-az adott területen nem létezik ősi földhasználati jog

piros téglalap-az adott terület nem esik az ősi földhasználati jog alá

Döntő mértékben erre a tekintélyes ásványvagyonra, illetve az abból származó bevételekre támaszkodva biztosítják az ország gazdasági növekedését, és tartják fenn az ausztrál társadalomra jellemző magas életszínvonalat. Az elkövetkezendő két évtizedben az ázsiai és csendes-óceáni térségbe irányuló export további növekedése várható, míg a belső energiafelhasználás nagyjából a jelenlegi szinten marad.

17. ábra: Az ausztrál ásványkincsek legfőbb importőr államai

Forrás: ABARES, Australian Commodity Statistics, 2010

<http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/Lookup/by%20Subject/1301.0~2012~Main%20Features~Production%20and%20trade%20-%20minerals,%20oil%20and%20gas~153>

Jelmagyarázat: az adatok milliárd ausztrál dollárban értendők

fekete vonal-Japán

szürke vonal-Kína

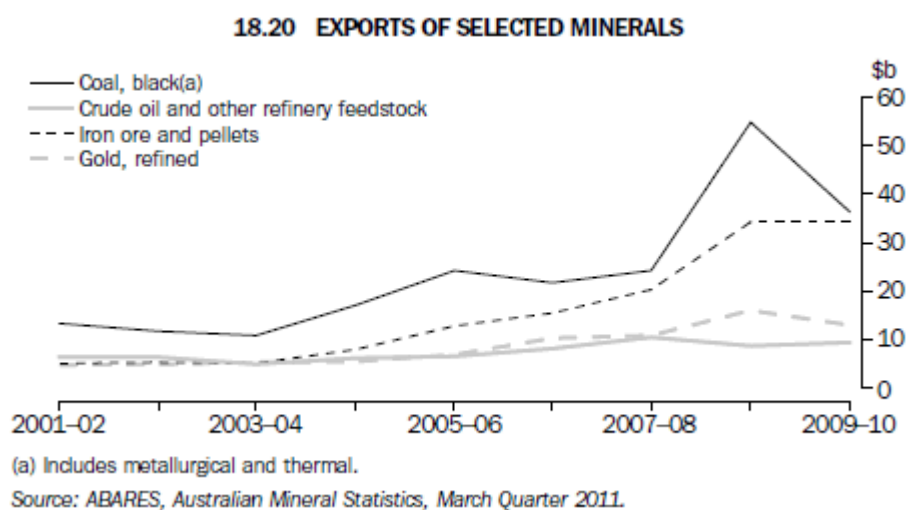
szaggatott fekete vonal-Dél-Korea

szaggatott szürke vonal-India

A térség államai közül, elsősorban India, Kína, és Japán gazdaságának szempontjából meghatározó jelentőségű az ausztrál nyersanyagok és energiahordozók (vasérc, szén, földgáz, uránérc) importja. A térség államaiból érkező folyamatos import igény kivételesen kedvező helyzetet teremtett, a hatalmas mennyiségben rendelkezésre álló ausztráliai ásványkincs-vagyon igen kedvező árakon történő nemzetközi értékesítésére. Ennek a szerencsés gazdaságpolitikai helyzetnek az átgondolt kihasználásával akár évszázadokra meg lehet alapozni az ország jólétét és fejlődését. Ausztrália pedig, évtizedek óta minden szempontból megbízható energiaszállítója a térség orszá-

gainak, és ezen a helyzeten hosszabb távon sem kíván változtatni. Az ausztrál szövetségi kormány álláspontja szerint, ehhez elsősorban egy nyitott és jól működő energia-világpiac fenntartása szükséges. Ennek biztosításában pedig meghatározó szerepet játszik, a világ vezető hatalmának tekintett Egyesült Államok, illetve annak hatékony és eredményes külpolitikája. Így módon kapcsolódik az energiapolitika a külpolitikához, és egyértelműen megmutatja, hogy az ausztrál kormányzati gondolkodás általánosnak tűnő külpolitikai célrendszerét miként határozzák meg a gazdasági érdekek.

18. ábra: A legfontosabb ásványkincsek export adatai

Forrás: ABARES, Australian Mineral Statistics, March Quarter 2011.

<http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/Lookup/by%20Subject/1301.0~2012~Main%20Features~Production%20and%20trade%20-%20minerals,%20oil%20and%20gas~153>

Jelmagyarázat: az adatok milliárd ausztrál dollárban értendők

fekete vonal- szén, fekete (a)

szürke vonal- nyersolaj és egyéb finomított alapanyag

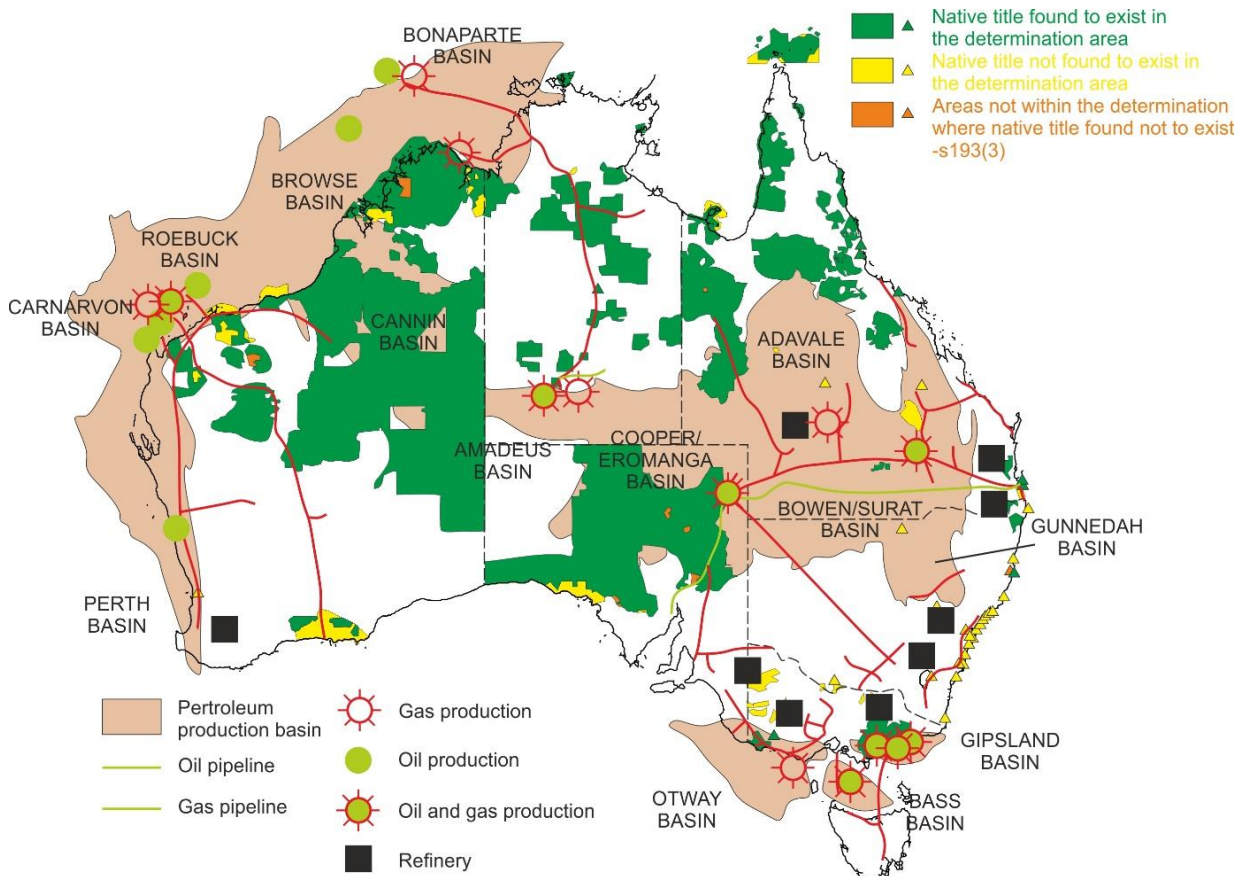
szaggatott fekete vonal -vasérc

szaggatott szürke vonal-arany, finomított

A sikeres ausztrál gazdaságpolitika megalapozásában döntő szerepet játszik az energiahordozók általános bősége. Az egyedüli kivételt a kőolaj jelenti. Az ausztrál kőolajtermelés már jelenleg sem fedezi a hazai szükségleteket, a jövőben pedig a termelés csökkenésével és az igények csekély mértékű növekedésével lehet számolni. Ausztrália kőolajimportőrré vált, és az előttünk álló évtizedekben egyre nagyobb

mértékű kőolaj-behozatalra szorul majd. Éppen ezért, az ausztrálok kiemelt figyelmet fordítanak a kőolaj-világpiac alakulására, és ezen a területen is érvényesnek tekintik az amerikai külpolitika meghatározó szerepét.

19. ábra: Az ősi földhasználati jog megállapítása által érintett olaj- és gázkitermelés, valamint vezetékhalózat

Forrás: Australian Bureau of Statistics, 1301.0-Year Book Australia 24/05/2012. (18.28)
adatai alapján (saját szerkesztés)

<http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/Lookup/by%20Subject/1301.0~2012~Main%20Features~Pr ofile%20of%20major%20minerals.%20oil%20and%20gas~154>

Jelmagyarázat:

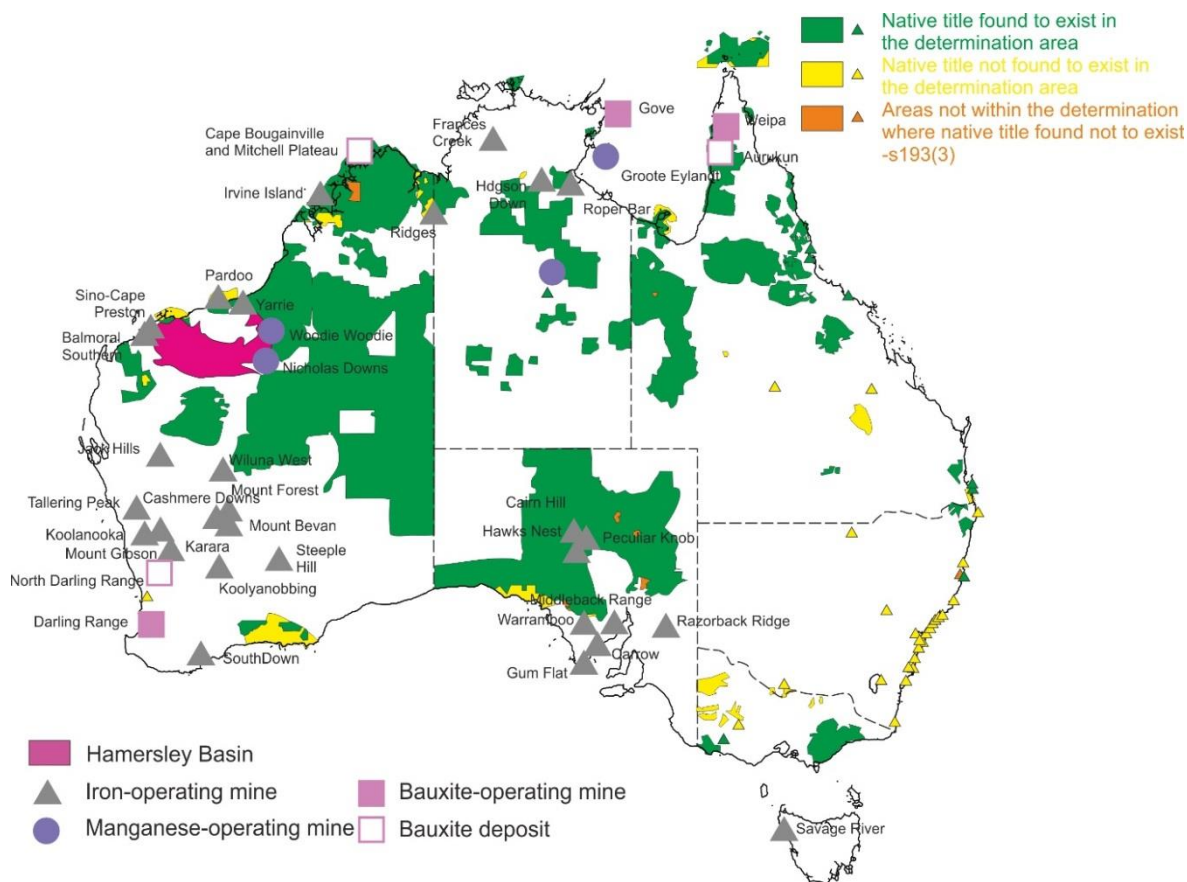
sárga téglalap-kőolajlelőhely
zöld vonal-olajvezeték
piros vonal-gázvezeték
piros csillag-gázkitermelés
zöld csillag-olaj- és gázkitermelés
zöld kör-olajkitermelés
fekete négyzet-olajfinomító

zöld téglalap-az adott területen létezik ősi földhasználati jog
sárga téglalap-az adott területen nem létezik ősi földhasználati jog
piros téglalap-az adott terület nem esik az ősi földhasználati jog alá

Az olajtörténet azonban elvezet az ausztrál biztonságpolitika egy másik aspektusához is: Kína erősödéséhez, azon belül Kína katonai erősödéséhez, és ennek az olajvilágpiacot potenciálisan befolyásoló hatásaihoz. A védelmi fehér könyv egyértelmű utalást tesz arra, hogy Kína pozíciójának látványos erősödése hosszabb távon megingathatja a status quot az ázsiai és csendes-óceáni térségben, és ez a bizonytalansági tényező akár veszélyforrásként is értékelhető (Osvát, Sz. 2010). Az ausztrál szövetségi kormány számára egyértelmű, hogy a kínai haderő- és flottafejlesztés az ország hatalmi ambícióit támasztja alá, és képessé teszi Kínát arra, hogy adott esetben saját érdekeinek megfelelően, még akár Washington rosszallása ellenére is, átrendezze a hatalmi viszonyokat a hozzá közel eső régióban. Mivel Kína is jelentős kőolajbehozatalra szorul, így importőrként számára is alapvető érdek a szabad olajkereskedelem fenntartása. A kínai diplomácia részéről nem tűnne megfontolt lépésnek, ha katonai erejét bármilyen formában a nemzetközi olajkereskedelem blokkolására, vagy olajbefolyás szerzésére kívánná felhasználni. Az ausztrálok szintén Kína erősödésének nemzetbiztonsági kockázatai közé szokták sorolni a kínai állami óriásvállalatok ausztráliai befolyásszerzési kísérleteit, melyek döntő mértékben az energiaszektorban jelentkeznek.

2009-ben hosszú ideig vezető gazdasági hírként szerepelt, hogy a Chinalco alumíniumkonzern jelentős tulajdonrészt szeretett volna vásárolni a Rio Tinto bányászati óriásvállalatban. Az ausztrálok végül a már megkötött üzlettől léptek vissza, és inkább nagyobb összegű kártérítést fizettek a kínai félnek. Az ügy kapcsán feltehetően előtérbe kerültek a nemzetbiztonsági megfontolások, bár a hivatalos nyilatkozatok ezt soha nem említették, és a részletek iránt érdeklődőknek csak olyan általánosságot szoktak válaszolni, hogy az energiaszektorra érintő külföldi befektetői szándékokat eseti alapon szükséges mérlegelni.

20. ábra: Az ősi földhasználati jog megállapítása által érintett vasérc, mangán, bauxit bányák és lelőhelyek

Forrás: Australian Bureau of Statistics, 1301.0-Year Book Australia 24/05/2012. (18.26)
adatai alapján (saját szerkesztés)

<http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/Lookup/by%20Subject/1301.0~2012~Main%20Features~Profile%20of%20major%20minerals,%20oil%20and%20gas~154>

Jelmagyarázat:

lila téglalap-Hamersley medence
fekete háromszög-működő vasércbánya
kék kör- működő mangánbánya
lila négyzet- működő bauxitbánya
lila szegélyű négyzet- bauxitlelőhely

zöld téglalap-az adott területen létezik ősi földhasználati jog
sárga téglalap-az adott területen nem létezik ősi földhasználati jog
piros téglalap-az adott terület nem esik az ősi földhasználati jog alá

Az ausztrál aggodalmak ismertetése természetesen nem jelenti az alaptétel átértékelését: az ausztrál energiaszektor rendkívül kedvező helyzetet élvez, és komoly tervekkel tekinthet az elkövetkező évtizedek elé. A kedvező helyzet ugyanakkor nem

pusztán az ásványkincsek és az energiahordozók általános bőségét jelenti, ide tartozik az ország előnyös földrajzi fekvése és adottságai is, mely egy nemzetközi válság esetén a lehető legnagyobb rugalmasságot kínálja alternatív szállítási útvonalak létrehozására. Az ausztrálok gondot fordítanak arra is, hogy folyamatosan fenntartsák az energetikai és bányászati beruházásokat, és minden lehetséges módon erősítsék a természet adta előnyös energiahelyzetüket. A védelmi fehér könyvben prognosztizált flottafejlesztés és a térség országaival kialakított biztonsági együttműködés tágabb értelemben, szintén a hatalmas jövedelmeket termelő ausztrál energiaágazat háttéréként értelmezhető. Energiapolitikai szempontból azonban mindenképpen elengedhetetlenül fontos lenne egy energiáról szóló fehér könyv kidolgozása, mely jelenleg még hiányzik a kormányzat nemzetbiztonsági elképzelései közül.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a széntúlsúlyú ausztrál energiaszektor esetében fontos szerepet játszik a széndioxid kibocsátás-csökkentési megfontolás. Kevin Rudd 2007-es választási kampányát is uralta az éghajlatváltozás témaköre. A kampány során eredményesen használta ki az ebben rejlő lehetőséget, és ezzel hosszú idő után ismét sikerült kormányzati hatalomhoz juttatnia a Munkáspártot. A kezdeti támogatottsága ellenére a kibocsátás-kereskedelmi törvény tervezetét nem sikerült elfogadtatnia a törvényhozással. Az eredeti tervek szerint, az ausztrál küldöttség a törvény birtokában utazott volna a koppenhágai klímakonferenciára.

Néhány hónappal Koppenhágát követően, Rudd kénytelen volt belátni, hogy nem tudja sikerre vinni a tervezet ügyét, ezért feladta eredeti elképzelését. Ezzel a lépéssel azonban nagymértékben aláásta szavahihetőségét. Döntésében szerepet játszhatott a 2010-es választás, ahol a klimapolitikával már biztosan nem lehetett volna szavazatokat szerezni.

Végül az energiaszektor okozta a miniszterelnök bukását. A közvetlen kiváltó okot a bányavállalatok szuperprofitjának megadóztatási ötlete szolgáltatta. Az energialobby erre olyan kampányt indított az amúgy is meggyengült pozícióban lévő miniszterelnök ellen, hogy a Munkáspárt kénytelen volt őt belső puccsal eltávolítani, ha meg akarta őrizni az esélyét a 2010-es választások megnyerésére. Az energiaszektor számára pedig azóta sem vált egyértelművé, hogy a kormány kibocsátás-csökkentési törvénnyel vagy kibocsátási adóval kívánja sújtani az ágazatot.

Ausztrália esetében egyrészt éghajlatváltozási szempontból, másrészt alapvető energiabiztonsági megfontolásból is lényeges kérdés a diverzifikáció. Az ausztrálok

hagyományosan elutasítják a nukleáris technológiát, és ezzel a politikával a jelenlegi kormány is egyetért. A rendelkezésre álló ásvány és energiahordozó vagyon nem ösztönzi a mindenkori kormányokat, hogy új megoldásokat keressenek, illetve, hogy nagyobb mértékben támaszkodjanak a megújuló energiaforrásokra. Az atomenergia hasznosítása azonban, minden szempontból kivételt képez. Ausztrália energiahordozó-exportjának jelentős és egyben a legdinamikusabban növekvő része az uránérc, melyből az ország óriási tartalékokkal rendelkezik. Ennek ismeretében megmagyarázhatatlannak tűnik, hogy az ausztrálok szinte teljes egészében lemondanak a nukleáris energiáról. Az atomenergia tekintetében további érdekes aspektus, hogy a Rudd-kormány idején az ausztrálok egyik nagyszabású nemzetközi kezdeményezése éppen a nukleáris leszerelési szakértői bizottság megalakítása volt. Az aktív diplomáciai szerepvállalás az ausztrál középhatalmi elgondolásokat igyekezett külpolitikai oldalról alátámasztani. A bizottság megalakulásakor ausztrál részről azzal indokolták kezdeményező szerepvállalásukat, hogy az ország jelentős uránérc-exportőr, és óriási készletekkel rendelkezik.

3.2. Viták az ausztráliai őslakosok földjogi helyzetéről

Az őslakosok földtulajdona és a tulajdonjogra épülő tárgyalási-megállapodási rendszer elsősorban jogi kérdés. Az őslakosok földjogi értelemben vett elismerése és – nem teljesen helyes kifejezéssel élve – kárpótlása megkésett intézkedés, melynek végrehajtása nem feltétlenül válik az aborigin közösségek hasznára (Osvát, K. 2014). A bányakonszernek általában pénzt fizetnek vagy egyéb anyagi előnyöket nyújtanak az ősi földek használatáért, ami jelentős eredménynek tekinthető a fél évszázaddal ezelőtti állapotokhoz képest. A helyi közösségek azonban nem feltétlenül tudják értelmesen felhasználni az ölükbe hullott forrásokat.

Hiányzik egy olyan átfogó rendszer, mely képes lenne hatékonyan kezelni és az aboriginek javára fordítani a nekik járó összegeket a mezőgazdasági, vízgazdálkodási, gazdaságfejlesztési és önrendelkezési szempontok figyelembevételével. Bonyolítja a helyzetet, hogy az általános társadalmi problémák az aborigin közösségek életében is jelen vannak, sőt fokozottan sújtják őket. Az alkohol- és drogfogyasztás vagy a szerencsejáték-függőség kifejezetten komoly gondot okoz, de megjelent a korrup-

ció is. Kevés aborigin közösség rendelkezik olyan felkészült és hatékonyan működő testülettel, amely képes a közösség mindennapi életét megszervezni és igazgatni. A törzsek szegénysége és fokozottan hátrányos helyzete megnehezíti hatékony képviselőket és eredményes részvételüket a piaci alkudozások során. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy a visszakapott földjogban rejlő lehetőségek jobbára kihasználatlanul maradtak, hiszen túl nagyok a kulturális- és érdekkülönbségek a kapitalista-fehérek és az őslakos-feketék között. A földek használatáról tárgyaló felek az egyéb szempontokat érvényesíteni képes rendszer és mindenféle egyéb kapaszkodó hiányában kénytelenek tisztán jogi megállapodásokra törekedni, ami eleve a bányavállalatoknak kedvez. Szerencsére akad néhány követendő példa is, amelyek arról tanúskodnak, hogy van kiút a lehetetlennek tűnő helyzetből, amennyiben a konszernnek felelősséget éreznek aborigin tárgyalópartnereik sorsa iránt.

3.3. Az ősi jogok elismerése

Amikor a britek 1770-ben bejelentették igényüket Ausztráliára, úgy jártak el, mintha ott nem éltek volna emberek. Terra nullius-nak, senki földjének nyilvánították a hatalmas területet. Az aboriginek elismerése jogi értelemben azt jelentette volna, hogy a briteknek meg kellett volna vásárolni tőlük a földeket, vagy háborút kellett volna vívni velük a földekért. Bármelyik utat választották volna, végül jogokat kellett volna adniuk az aborigineknek.

A fehér ember hosszú időn át nem foglalkozott az aboriginekkel, és érdemben fel sem merült az ősi földekhez való tulajdonjog kérdése. 1967-ig jogi értelemben emberszámba sem vették a bennszülötteket. Akkor, egy népszavazás eredményeként, két jelentős paragrafusa módosult a brit parlamentben 1900. július 9-én elfogadott ausztrál nemzetközösségi alkotmánynak.³⁰ Az egyik változtatás lehetővé tette, hogy a szövetségi kormány törvényt alkothasson az aboriginekről és a Torres-szoros szigetein élőkről.³¹ A másik módosítás az ausztrál nemzet részének minősítette az őslakoso-

³⁰ National Archives of Australia: *Fact sheet 150: The 1967 referendum*. <http://www.naa.gov.au/about-us/publications/fact-sheets/fs150.aspx>

³¹ Az ausztráliai aboriginek és a Torres-szoros szigetein élők eltérő népcsoportokhoz tartoznak, ezért a hivatalos nyelv szigorúan megkülönbözteti őket. A fejezet az egyszerűség kedvéért gyűjtőfogalom-

kat. 1967-ig kizárólag az egyes államok jogkörébe tartozott, hogy a területükön élő aboriginekről törvényt alkossanak. Addig a szövetségi parlament hatásköre az Északi Területre és az Ausztrál Fővárosi Területre korlátozódott. Az 1967-ig érvényben lévő szabályozás szerint az aboriginek nem lehettek részesei a népszámlálásnak, mivel nem rendelkeztek teljes körű ausztrál állampolgársággal. Az őslakosok számára azonban az alkotmányban rögzített jogoknál mindvégig fontosabbnak számított az egykor hozzájuk tartozó földek tulajdonjogának visszaszerzése. Évtizedeken keresztül próbáltak harcolni azért, hogy a föld ne kerüljön az európai telepesek és állattartók tulajdonába. A hivatalos Ausztrália a gyarmati korszakban és később a nemzetközösségi időszak nagy részében lényegében nem vett tudomást az őslakosok hagyományos törvényeiről és szokásairól, melyek számukra a tulajdonviszonyokat is világosan meghatározták. Földjükhöz való szoros kötődésüket jellemzi, hogy sokan közülük megpróbálták munkát vállalni a fehérek birtokain, vagy a korábbi földterülettel határos, rosszabb minőségű területekre költöztek. A teljes képhez tartozik az is, hogy a farmerekhez szegődött aborigin munkások lehetőséget kaptak a hagyományos életforma gyakorlására az ősi földeken, és ez gyakran a birtokon vállalt szolgálatuk rovására történt.

A politikai mozgalmak térnyerésével az őslakosok hivatalos beadványokkal fordultak a szövetségi államok képviselőihez a földkérdés rendezése érdekében, de próbálkozásaik sokáig eredménytelennek bizonyultak. Még azok az első- és a második világháborús aborigin katonák sem jutottak földhöz, akik a katonák letelepedését segítő rendszer³² keretein belül nyújtották be igényüket. Az Északi Területen fekvő Gove-félsziget aborigin vezetői 1963-ban nyújtották be híres fakéregre írt petícióikat³³ a főkormányzónak, melyben az ősi földjeiken folytatott bányászat ellen tiltakoztak. Ez a kísérlet ugyan elvetélt, de az aborigin jogok kérdése bekerült a köztudatba. A Gumatji törzs tagjai 1969-ben arra kérték ügyvédeküket, hogy nyújtsák be az ausztrál jogtörténet első, ősi földjogok mellett érvelő keresetét. Az ősi jog tulajdon-

ként használja az aborigin elnevezést, ahogy az egyébként az ausztrál köznyelvben is él. Az őslakos és a bennszülött szavak rokon értelműek az aboriginnel.

³² Soldier Settlement Schemes,

http://www.utas.edu.au/library/companion_to_tasmanian_history/S/Soldier%20settlement.htm

³³ Museum of Australian Democracy: *The Yirrkala bark petitions 1963* (Cth).
<http://foundingdocs.gov.au/item-did-104.html>

képpen egy közösségi tulajdonjog, mely akkor áll fenn, ha folyamatos, történelmi kapcsolat állapítható meg az aborigin közösség és az általa a gyarmatosítás idején is használt földterületek között (McIntyre, G. 2010). Ez a jog számos nemzeti jogrendszerben létezett már, köztük az amerikaiban (Cruz, C. Z. 2010) a kanadaiban és az új-zélandiban, az ausztrálban azonban nem. A Yolngu törzs az 1970-es évek elején fordult a szövetségi bírósághoz, hogy leállítsa a bányászatot a saját földjén (Barlow, A. – Hill, M. 2001). A kormányzat és a Nabalco bányakonzern nem értett egyet az aborigin igényekkel. Az Északi Területi legfelsőbb bíróságának döntése 1971-ben még azt erősítette meg, hogy az ősi jog doktrínája nem létezik az ausztrál jogban, mert annak idején Ausztrália jogi értelemben terra nullius-nak számított (Strelein, L. 2009).

A hatvanas évek közepétől szövetségi és állami szinten egyaránt napirenden volt az ősi tulajdonjog kérdése. A legtöbb államban kezdték elismerni az aboriginek földhöz való jogát, bár ez leginkább csak a rezervátum-területekre terjedt ki. Az első rendelkezések, melyek már tényleges, bár szerény jogokkal ruházták fel az őslakosokat 1966-ban léptek hatályba Dél-Ausztráliában. Hasonló törvények születtek később más államokban is.³⁴ Jóval később, 1983-ban történt, hogy az új-dél-walesi törvényhozás elrendelte egy a földkérdéssel foglalkozó és aboriginekből álló testület felállítását, illetve egy olyan földalap létrehozását, mely az állam földekből származó adóbevételeinek 7,5%-ával gazdálkodhatott másfél évtizeden át. Az volt az elképzelés, hogy a pénzből földeket vásárolnak az őslakosoknak. A kezdeményezés nem hozott sikert, meglehetősen kevés föld került vissza az aboriginekhez. Az emberek nem fogadták el, diszkriminatívnak tartották az őslakosok tulajdonjogi kedvezményeit (Gunstone, A. 2007).

A helyzet változását jelezte, amikor a szövetségi munkáspárti Whitlam-kormány vizsgálta meg a kérdést, és azt javasolta, hogy az Északi Terület ismerje el az ősi földjogot. Az i-re azonban már a liberális Fraser-kormány tehetett fel a pontot 1976-ban, az aborigin földjogokról szóló Északi Területre vonatkozó törvény elfogadtatásával.³⁵ Ennek a törvénynek a nyomán születtek meg az aborigin törzsek és a bányá-

³⁴ Dél-Ausztrália 1966 és 1981, Victoria 1970, Nyugat-Ausztrália 1972, Északi Terület 1976, Új-Dél-Wales 1983

³⁵ *Aboriginal Land Rights (Northern Territory) Act 1976*,
<http://www.comlaw.gov.au/Details/C2011C00498>

vállalatok közti első megegyezések 1978-ban. A tárgyalások és a megállapodások kidolgozásának a története így egészen a múlt század hetvenes éveinek végéig nyúlik vissza. Más kérdés, hogy ezek a kezdetek bizony elég szerénynek mondhatók, mert Ausztrália többi állama meglehetősen mérsékelt módon vagy egyáltalán nem követte az Északi Területi jogi modelljét. Különösen igaz volt ez az ásványkincsekben leggazdagabb két államra: Queenslandre és Nyugat-Ausztráliára. A hetvenes és nyolcvanas évek fordulóján egész Nyugat-Ausztráliát lázba hozta az a heves és elszánt aborigin tiltakozás, amellyel kőolajfeltárásokat igyekeztek megakadályozni a Kimberley-beli Noonkanbah-területen (Ritter, D. 2009). A törzs határozottan állította, hogy a geológiai kutatások egy fontos szakrális helyet károsítanak. Az engesztelhetetlenül fejlesztéspárti kormány azonban hasonló elszántsággal döntött a feltáró munkálatok lefolytatása mellett. A konfliktus akkor érte el csúcspontját, amikor a teherautó-konvoj hosszú útjára indult Perth-ből, hogy minden tiltakozást és akadályt félresöpörve végrehajtsa a próbafúrásokat a kijelölt helyen. A kedélyek végül úgy nyugodtak meg, hogy a próbafúrások eredménytelennek bizonyultak, a terület nem rejtett kiaknázható olajkincset. A szakrális helyet és a közösséget azonban mégiscsak megkárosították. A keserűen konfrontációs forgatókönyv többször megismétlődött a nyolcvanas és a kilencvenes években gyémánttal, vasércel és nikkellel. Nehéz út vezetett a helyzetet alapvetően megváltoztató döntésekig.

Évtizedek küzdelmei kellettek ahhoz, hogy a bíróság végre elutasítsa a terre nullius-ra való hivatkozást. Az 1992-es döntés azt jelentette, hogy Ausztrália elismerte a bennszülöttek bizonyos területekhez való ősi jogát, és azt, hogy más területek (ősi) tulajdonjogát is igényelhetik. A konkrét ügyben a mer-szigeti meriam törzs kapott tulajdonjogot a földjeire. A jogeset Mabo-döntésként (Hodge, R. 2005) ismert, mert Eddie Mabo³⁶ vált az eset kulcsfigurájává, és a bíróság végül az ő javára dön-

³⁶ Koiki „Eddie” Mabo a Torres-szoros Mer-szigetén született 1936-ban. Megdöbrent, amikor megtudta, hogy a Mer-sziget földjéhez jogi értelemben semmi köze sincs. Erről később nyilvánosan kezdett beszélni. Az 1980-as évek elején egy ügyvéd biztatására fordult bírósághoz a terra nullius-ra való hivatkozás hatályon kívül helyezéséért. A mer-szigetiek közösen döntöttek a per mellett, és Eddie Mabot tették meg keresetük szószólójává. A bíróság tíz évig dolgozott az ügyön. Eddie nem érte meg a diadalt, öt hónappal az ítélethirdetés előtt rákban meghalt. Amikor holttestét néhány évvel később hazaszállították a Mer-szigetre, a szigetlakók olyan temetési szertartást tartottak a tiszteletére, amelyet nyolcvan éve nem rendeztek. Valóságos királyként temették el Eddie Mabot.

tött. Sokan ünnepezték az áttörést, de az ellenérdekeltek is kifejezésre juttatták álláspontjukat. A farmerek, a bányavállalatok és a földbérlettel aggódni kezdtek a megélhetésük és az üzleteik miatt, ha az aborigin közösségek igényt nyújtanának be a földek tulajdonjogára. Sok túlzó vélemény látott napvilágot, melyek az ausztrál gazdaság összeomlását, sőt a szövetségi állam felbomlását vizionálták. A másik oldal legteljesebb hívei ugyanakkor egy csapásra az igazságosság és a megbékélés korszakának beköszöntéről áradoztak. Mindenki igyekezett a saját érdekeinek megfelelően értelmezni a Mabo-döntést, és ez a lobbytevékenység erősödéséhez vezetett. A kibontakozó kakofónia szövetségi-politikai rendezést sürgetett, mely azonban felemásra sikeredett.

3.4. A megállapodások kultúrája

A munkáspárti Keating-kormány 1993-ban szövetségi törvényt hozott a földek ősi tulajdonjogáról³⁷, hogy segítse a bíróságokat az igények elbírálásában. A Native Title Act törvényi formában szentesítette a Mabo-ítélet megállapításait, és eljárási szabályokat határozott meg az igények feldolgozására. A törvény kötelezte a bányatársaságokat és a geológiai kutatócégeket, hogy a hatósági engedélyek beszerzése mellett egyezzenek meg a területre ősi joggal rendelkező aborigin törzsszel vagy törzsekkel is. Elfogadásának alapvető célja az volt, hogy olyan törvényi kereteket nyújtson, melyek között a felek tárgyalásos úton jutnak el a megegyezéshez. Az aboriginek számára létrehozott egy olyan rendszert, melyben országszerte bejelentették ősi törvényeken és szokásokon alapuló jogaikat egy földterületre vagy akár vizekre is. Az alkukötés ösztönzésére felállította a Nemzeti Földjogi Döntőbíróságot.³⁸ 1996-ban újabb nagy horderejű bírósági döntés született. A Wik törzs fordult bírósághoz egy olyan terület tulajdonjogáért, amelyet a queenslandi kormány adott bérbe. A bíróság úgy ítélt, hogy a tulajdonjogot és a bérleti jogot egyaránt elismeri (McIntyre, G. 2010). Aborigin szempontból ez azt jelentette, hogy lehetővé vált a bérbe adott föl-

³⁷ *Native Title Act 1993*, http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/nta1993147/

³⁸ National Native Title Tribunal, <http://www.nntt.gov.au/Pages/default.aspx>

dek tulajdonjogának visszaigénylése is. A Wik-ítélet újabb szövetségi törvények kidolgozásához vezetett.

A bányászati ipar alapvetően nem békült meg az 1993-as törvénnyel, nem fogadta el, hogy a kérdésben ez mondja ki az utolsó szót, és jelentős átdolgozásáért lobbyzott. A bányakonszernek megkétszerezték erőfeszítéseiket, amikor az 1996-os szövetségi kormányváltás valós esélyt teremtett céljaik elérésére. John Howard konzervatív miniszterelnök maga is hajlott a törvény átdolgozására annak érdekében, hogy egyszerűsítse a kitermelőipar dolgát. A Wik-ítélet azonban bonyolította a helyzetet, ezért Howard sietve előállt tízpontos módosítási tervével (Strelein, L. 2009). Az őslakosok és szövetségeseik kampányba kezdtek a kilátásba helyezett változtatások megakadályozására. Gyötrelmesen hosszas vitát követően a kormányzat végül egy független képviselő szavazatával passzírozta át a változtatásokat a törvényhozáson. A módosított törvény³⁹ nem egyszerűsített a rendszeren, de pótolta néhány érezhető hiányosságot. Feltétlen sikerének tudható be, hogy hatalmas mértékben csökkent az átfedő igények száma, és sokat visszavontak a kevés reménnyel kecsegtető igények közül is. Howard egyértelműen azzal a szándékkal kezdeményezte a felülvizsgálatot, hogy gyengítse az ősi jogon benyújtható igényeket, különös tekintettel a tárgyalási jogra, ezt azonban az adott politikai helyzetben csak részben tudta érvényre juttatni. Végeredményben az történt, hogy a politikai perpatvar csitulásával a továbbra is bejegyzett igények esetében a tárgyalási jog változatlan maradt. Ezzel együtt az 1998-as módosítások csorbították az aboriginek Mabo- és Wik-esetben elismert visszaigénylési jogait, és erősítették velük szemben az állami kormányok helyzetét. Az őslakosok számára nehezebbé tette az állami kormányok által használt vagy birtokolt földek visszaigénylését. A Howard-kormány ugyanakkor nem titkolta, hogy a módosításokkal elfogadhatóbbá akarta tenni a törvényt az üzleti világ számára, és ezen a területen feltétlenül sikereket könyvelhetett el.

A Rio Tinto bányászati óriásvállalat vezetője már 1995-ben kifejtette, hogy cége elismeri az aboriginek földjogait, és a megbékélési irányvonal mellett tette le a voksát (Howitt, R. 1998). Nem egészen két évvel később a konszern egyik leányvállalata

³⁹ A módosítás Howard miniszterelnök tízpontos terve alapján történt. A törvény technikai és eljárási rendelkezései 2007-ben és 2009-ben is módosultak.

<http://www.comlaw.gov.au/Details/C2004A00354>

kötötte meg az etalonként számon tartott Yandicoogina-megállapodást (Senior, C. 1998).

21. ábra: A Hamersley Iron (a Rio Tinto leányvállalata) yandicooginai külszíni bányája 1998-ban kezdett működni Perth-től 95 kilométerre északkeletre (Nyugat-Ausztrália)

Forrás: : <http://gumalitrust.com/yandicoogina-mine.shtml>

Három törzs is igényt formált a nyugat-ausztráliai Pilbara központi részén fekvő terület egyes részeire. A megegyezés nagy eredménynek számított. A Rio Tinto az iparágat megelőzve és a törvényben rögzített kötelezettségein túlmenve az első cég volt, amely megértette az aborigin közösségtől kapott társadalmi felhatalmazás jelentőségét, és ennek szellemében járt el. Amennyiben a másfél évtizeddel korábbi Noonkanbah-eset még azt mutatta, hogyan lehet kíméletlenül érvényre juttatni az üzleti érdekeket az aborigin ellenállás elnyomásával, akkor a Yandicoogina-megállapodás egy új megközelítés alapjait fektette le: türelmes tárgyalási folyamatot képzett tanácsadók segítségével, melynek eredményeként átfogó szerződéses megállapodás jött létre; a cég megkapta az engedélyt a terület kiaknázására, melyért cserébe jelentős előnyöket biztosított az aborigin törzseknek; és az eredményről széleskörű tájékoztatást nyújtottak. Yandicoogina lett a bizonyíték arra, hogy a rendszer ige-

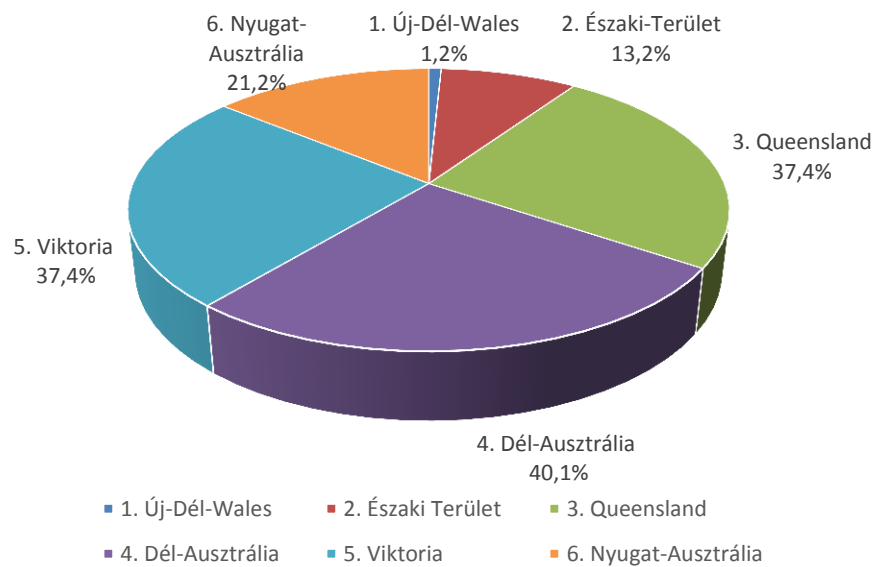
nis működhet, és vált azzá a példaértékű szerződéssé, melyhez minden későbbi megállapodást viszonyítottak. A konszernnek a Howard-féle módosításokkal már el tudták fogadni az aboriginek ősi földjogáról szóló törvényt, ugyanakkor előttük állt a Rio Tinto példája arra, hogy tárgyalásos úton eredményesen lehet rendezni az ilyen jellegű érdekellentéteket.

Az új évezred első évtizedében olyan elterjedtté vált a földjogi viták tárgyalásos rendezése, hogy az érintettek már rutinszerűen csak megegyezési kultúráról beszélnek. Manapság nehéz lenne egyetlen szereplőt is találni a rendszerben, aki ne a megállapodások megkötését tartaná a legjobb módszernek az aborigin és az üzleti érdekek összhangba hozására (Ritter, D. 2009).

3.5. Az ősi jog érvényesítése

Az aboriginek ősi joga földjeikre a mindennapi gyakorlatban tulajdonképpen felhatalmazza őket egy tárgyalási folyamat beindítására. Az eljárás egy virtuális bevásárlóközpont-hoz hasonlítható, melyben a bányavállalatok, a geológusok és az energetikai cégek engedélyeket vásárolnak az eladóként fellépő aborigin csoportoktól a tevékenységük megkezdésére, illetve folytatására a törzsi területeken. Majdnem mindegyik ősi jogról szóló megállapodás jogi értelemben kötelező érvénnyel bíró szerződés. A földek ősi tulajdonjogáról hozott 1993-as szövetségi törvény egy új és szokatlan szerződéskötési gyakorlatot indított be. Az új törvény lehetővé tette a kapitalista üzleti kultúra néhány egészen közönséges értékének és normájának összehangolását egy addig ismeretlen (üzleti) fogalommal, mely nem más, mint az aborigineket a földjükhöz fűző hagyományos kapcsolat. A szerződések sikeresen békítették össze egymással az aborigin közösségeket és a cégek kereskedelmi érdekeit.

22. ábra: Bejegyzett aborigin földhasználati megállapodások
százalékos megoszlása az egyes szövetségi államokban

Forrás: National Native Title Tribunal 31/03/2014. kimutatása alapján (saját szerkesztés)

http://www.nntt.gov.au/Mediation-and-agreement-making-services/Documents/Quarterly%20Maps/ILUA_stats.pdf

A bányászati és egyéb természeti erőforrások kiaknázhatóságáról kötött megállapodások komoly tétekről szólnak, részleteik azonban nem feltétlenül kerülnek nyilvánosságra, hanem elkeverednek a titkos kereskedelmi megállapodások zavaros vizében. A bejegyzett vagy már megítélt igények az ország legnagyobb részét lefedik, ami egyben azt is jelenti, hogy legalább egy aborigin törzsnek tárgyalási joga van a kiszemelt területre vagy annak bizonyos részére. Az érintett bennszülött közösségek igen nagy számban kötöttek megállapodásokat. A szerződések összértéke dollármilliárdos nagyságrendre rúg, a megállapodások jelentős számú aborigint érintenek, és a világ legjelentősebb bányakonzernjeit találjuk a szerződő felek között. Az ősi jogról folytatott tárgyalások világában ismerünk tárgyilagosan tisztességesnek mondható alkukat, más esetekben azonban egyértelműen győztesekről és vesztesekről beszélhetünk. Ennél azonban sokkal lényegesebb a tárgyalási folyamat rutinszerű működése.

Ausztráliában minden ásványkincs köztulajdonban van. A bányavállalatoknak engedélyt kell szerezniük a kitermelésükhöz és az eladásukhoz, és ezért tetemes összegeket fizetnek be az államkasszába. 1993 óta azonban a feltáráshoz és a kiaknázáshoz már nem csupán állami engedélyre van szükség, hanem – aborigin közösségek

érintettsége esetén – le kell folytatni a tárgyalási-egyezkedési eljárást is. 2012. július elsejétől az Aborigin Földhasználati Megállapodások és az őslakosok földtulajdonnal kapcsolatos igényeinek kezelése az Ausztrál Szövetségi Bírósághoz került.⁴⁰ A kezdeti időszakban a bányakoszernek képviselői a bizalmon alapuló és baráti kézfogással megpecsételt informális megegyezéseket részesítették előnyben a szerződéses formával szemben. Ez a megoldás az emberi kapcsolatokban akár rokonszenvesnek is tűnhet, a mai üzleti világban azonban nem tekinthető reálisnak, hogy az egyik szerződő fél bizalmi alapon beérje egy ígérettel, melynek betartására nem rendelkezik semmiféle jogi eszközzel. A felek a szóbeli megállapodások helyett ma már szerződéseket kötnek egymással. A szerződés az ajánlat megtétele és elfogadása mellett kötelezően rögzíti annak tartalmát és értékét is, és ennek alapján biztosítja végrehajtását.

Az egyes aborigin törzsek eltérő módon képviselik igényüket. Előfordul, hogy a közösség gyűlésen vitatja meg a kérdést, melyen mindenkinek joga van megjelenni. Más esetben „munkacsoportot” választanak, azaz kijelölik azokat a személyeket, akik a nevükben eljárhatnak. De felbukkanhat egyszerűen egy erős ember, aki a csoport nevében beszél. Sokféle megoldás létezik, ez a rugalmasság azonban vitákat is eredményez. Az aborigin csoportokon belül gyakoriak a nézeteltérések arról, hogy mely alkalmakkor kinek van joga a közösség nevében beszélni. A nyersanyaglelőhelyek feltárásáról és kiaknázásáról folytatott tárgyalások gyakran ösztönzik az aboriginokat ősi idők politikai hagyományainak, gyakran politikai jellegű rivalizálásának feltámasztására (Ritter, D. 2009). Ez - eltérő módon - az összes tárgyaló fél dolgát megnehezíti. A közösségen belüli hierarchiától azonban meg kell különböztetni azt a kérdést, hogy ténylegesen kik képviselik a törzs ügyét. Jogi értelemben ez jóval fontosabb dolog a törzsön belül folytatott vitáknál, mert ezeknek a személynek kell aláírnia a közösség nevében a tárgyalásokon kidolgozott megállapodást. A bányakoszernek az ő beleegyezésüket és aláírásukat kívánják megszerezni. A törzs megtarthatja a képviseletet saját magának, igénybe veheti az ilyen ügyekre szakosodott és a szövetségi állam által finanszírozott jogásztestetület, köznapi nevén a földtan-

⁴⁰ National Native Title Tribunal, About mediation and agreement-making services, <http://www.nntt.gov.au>

ács szolgáltatásait, de felkérhet magánügyvédet és egyéb tanácsadókat is (Ritter, D. 2009).

Az aborigin törvényekhez és szokásokhoz való ragaszkodás ugyancsak megnehezíti a megállapodás elérését. A gyors üzleti sikerekre vágyó üzletemberek gyakran nem is értik a bizonyos szavak használatának tilalmára, az egymást kizáró emberi kapcsolatokra, a családi kötelezettségek rendszerére és a szakrális helyek rendben tartásának át nem ruházható feladataira vonatkozó szempontokat. Temetések és más szertartások hosszú időre megakaszthatják az egyébként is sok nehézséggel terhelt tárgyalásokat. Azt is hozzá kell azonban tenni ehhez a fehér ember számára szokatlan tárgyalási környezethez, hogy az aborigin tárgyalópartnerek mindig reagálnak az új javaslatokra, és a helyzet változásához mérten alakítják saját álláspontjukat. Az első igényeket benyújtó aborigin csoportok már lassan két évtizede többé-kevésbé folyamatos tárgyalásokat folytatnak. Azok a képviselőik, akik a kilencvenes évek derekán tapasztalatlan zöldfülűként bolyongtak a kereskedelmi tárgyalások sűrű erdejében, azóta tapasztalatot szereztek, megkeményedtek, ravasszá váltak. Hasonló jelenséget figyelhetünk meg a bányakonszernek alkalmazottai és szakértői körében, akik számára az idő múlásával elenyészett az a kezdetben meghökkentő kulturális különbség, amit egy aborigin gyűlésen való felszólalás vagy egy kiszáradt patakmederben várakozással töltött nap jelentett. A szakértők kitermelődése ellenére, a tárgyalások légköre gyakran a tapasztalt tárgyalókat is erőteljesen igénybe veszi. A tárgyalások kimenetele ugyanakkor lényegében megjósolhatatlan. A nagyszámú résztvevő már önmagában lehetetlenné teszi egy pergő üzleti megbeszélés lefolytatását. Nem ritka, hogy a tárgyalás egy teljes napot vesz igénybe, de eltarthat akár több napig is, és hónapok, akár évek telhetnek el a tárgyalások teljes lezárásáig. A találkozók ütemezése évszakonként változhat, a megoldás ezzel együtt gyakran elképesztő lassúsággal bontakozik ki.

A tárgyalási helyszínek sokszor nehezen megközelíthetők és változatosan kalandosak: rossz akusztikájú vidéki közösségi házak termeitől, folyópartokon át gallyakból összetákolt kunyhókig terjedhetnek, és a hőmérséklet közelíthet az ötven fokhoz. Ennél is nagyobb kihívást jelentenek azok az előre kiszámíthatatlan tényezők, amelyek eltéríthetik a találkozót az eredeti céljától, vagy akár meg is akadályozhatják a megtartását. Többször előfordult, hogy a törzs tagjai egyszerűen leintették saját jogi tanácsadójukat, mert a földjogi igény helyett más ügyeket akartak aznap egymással

megvitatni, és ezért azokat vették előre. Az is megesik, hogy az aborigin közösségek tagjai nem mennek el a találkozóra, mert az élet egyéb dolgait fontosabbnak ítélik a tervezett megbeszélésnél. Ilyenkor a tanácsadó feleslegesen repül és vezet ezerkétezer kilométert, mert dolgavégezetlenül kell visszatérnie a nagyvárosba. Ugyanakkor a konszernek tárgyalási taktikájában is szerepet kaphat az aboriginek lazább fegyelmének kihasználása. A gyakran elhúzódó egyeztetéseken a megállapodást sürgetik, és ezzel nyomás alatt tartják a tárgyaló felet, akit csábítana a szabadabb, természetes életformája. Ilyenkor az aboriginek jogi képviselői komoly erőfeszítést fejtenek ki azért, hogy ügyfeleik ne vonuljanak el a természetben lévő táboraikba, vagy ne menjenek vadászni, hanem maradjanak a városban, és adott esetben tiltakozzanak a vállalatok terveit ellen és álljanak ki hagyományos életformájuk megőrzése mellett. Az őslakosok abban az esetben jelennek meg megbízhatóan az egyeztetőkön, ha ezért részvételi díjat kapnak, mert ez jelentős közösségi bevételi forrást jelent. Az ilyen fizetett résztvevők azonban jogos iróniával szoktak panaszkodni arra, hogy az eljárásban vállalt komoly szerep, az ősi jogokért és érdekeikért való határozott kiállás valójában megfosztja őket a hagyományos életforma élvezetétől (Ritter, D. 2009).

Az eltérő (tárgyalási) kultúrából fakadó félreértések kelhetnek zavart, lehetnek szórakoztatók, de akár azt is eredményezhetik, hogy a két fél jóhiszeműen elbeszél egymás mellett. Az ország távoli vidékein élő aboriginek nem mindnyájan beszélnek angolul. Mások az úgynevezett aborigin angolt használják általános közvetítő nyelvként, mely komoly félreértésekhez vezethet az anyanyelvi angolt beszélő tárgyalópartnerekkel. Az anyanyelvi angoloknak arra kell vigyázniuk, hogy az aboriginek nem értik az elegáns és kifinomult fordulatokat, és hátrány a gazdag szóincs is. Igényes szakmai előadásokkal ugyancsak felesleges egy törzsi gyűlésre menni. A tréfákkal is vigyázni kell, mert nem feltétlenül érik el a kívánt hatást.

A sok, gyakran vígjátékba illő nehézség és félreértés ellenére feltétlenül el kell ismerni, hogy az 1993-as törvény szabályozott egyezkedési folyamatot indított be a földek használatában érintett három oldal: az állam, a hasznosításban érdekelt cég és a helyi aborigin törzs között. A tárgyaló felek a gyakorlatban nem feltétlenül határolódnak el olyan tisztán, illetve érdekeik sem szükségképpen válnak el egymástól olyan feketén-fehéren, mint a jogi értelmezésben. Egy ősi jogigényt benyújtó törzs tagja lehet például a kitermelésben érintett bányavállalat alkalmazottja, és érdekei

mindkét félhez húzhatják. Az ehhez hasonló átfedések általában elősegítik egymás jobb megismerését és a végső megegyezés kialakítását.

3.6. A megállapodások háttere

A törvény értelmében a felek jóhiszeműen tárgyalnak egymással. A jóhiszeműség adott esetben azt jelenti, hogy nyílt szellemben hallgatják meg egymás álláspontját, törekszenek a kompromisszumokra, és egy olyan megállapodás kidolgozására, mely az ősi jogokkal rendelkező aborigin félnek is elfogadható. Az 1998-as módosítás előtt a jóhiszeműség követelménye a törvény erejénél fogva csak az állami felet kötelezte, de ettől függetlenül értelemszerűen érvényes volt mind a három szereplőre.

A megegyezési kultúra térhódításával egyre több tárgyalási folyamat bontakozik ki, melyek egy időben zajlanak. Akár egy cég és egy törzs is folytathat párhuzamosan egynél több tárgyalást egymással. A nagy konszernek néhány tucat vagy akár százas nagyságrendű egyezkedést is folytathatnak egyszerre. Az ásványokban gazdag vidékek őslakosai különböző bányavállalatoktól is kaphatnak ajánlatot egyazon időben. Mielőtt azonban elszaladnánk a lényeg mellett, szögezzük le, hogy ez a kiterjedt „üzletág” azért bontakozott ki, mert a törvény elrendelte, hogy amennyiben egy bányavállalat ősi aborigin földeket szeretne feltárni vagy kiaknázni, akkor előbb megállapodásra kell jutnia az ott élő törzssel. Ebben tehát nincs szerepe az átértékelődő történelmi felelősségnek, a történelmi lelkiismeret ébredésének vagy a társadalmi-kulturális érzékenység növekedésének. Számos esetben mégis úgy tűnik, hogy a megállapodások messze túlmutatnak a jogi követelményeken, vagy éppenséggel jogi kényszerítő erő nélkül születtek meg. Magyarázatot kapunk a furcsaságokra, ha megvizsgáljuk a szereplők érdekeit és magatartását.

3.6.1. Konszernek

A bányavállalatok ideális esetben két dolgot szeretnének elérni: szabad kezet ahhoz, hogy bármit megtehessenek, ami az üzletüket elősegítheti, annak a biztos tudatában, hogy ezt a tevékenységüket meghatározatlan ideig folytathatják. A kutatók fizikai hozzáférést igényelnek a remélt ásványmezőhöz és jogi szabadságot a feltáró mun-

kák lefolytatásához. Sikeres feltáró munka esetén kerül előtérbe a gazdaságos kiaknázást biztosító hatósági engedély beszerzésére. A lényeg tehát az, hogy a vállalat megkapja az üzlethez szükséges szabadságot és biztonsági garanciákat. A racionális üzleti magatartás megköveteli a jövőbeli meglepetések lehető legnagyobb fokú kiküszöbölését. Ezért a cégek minden megállapodásban az aborigin törzs által adható legátfogóbb jogosítványok rögzítését kívánják egy olyan záradék formájában, hogy a törzs soha semmilyen módon nem törekszik a cég által meghatározott körülmények között történő kitermelés akadályozására.

A cég és a törzs általában két szerződést köt egymással. Az egyik a törvényben megkövetelt hivatalos engedély, mely az alku csontvázának tekinthető, míg a másik jelenti a húst a csontokon. Az utóbbit gyakran „kiegészítő megállapodásnak” szokták nevezni, és általában jóval hosszabb a másikkal: több tíz, ritkábban száz oldalt is kitehet preambulummal, meghatározásokkal, függelékekkel, térképekkel és záradékokkal. A kiegészítő megállapodás tartalmazza az aborigin csoport ígéretét, hogy semmiféle jogi és eljárási nehézséget sem gördít a cég útjába, illetve tartalmazza a cég felajánlott részletezett ellenszolgáltatását. Mindketten aláírják ezt a megállapodást, és a benne foglaltakat megtartják maguknak, általában nem mutatják meg a kormányzati oldalnak. A cégek szeretik bizalmasan kezelni a részleteket, melyek azonban nem is igazán érdeklik az állami felet. A lényeg az, hogy az alku megkötéséről szóló megállapodás nyilvános, a részleteket tartalmazó másik megállapodás viszont általában nem az, vagy esetleg csak részben az (Ritter, D. 2009).

A vállalatok az üzleti érdekeik mentén határozzák meg a tárgyalások lefolytatását és a megegyezés határidejét. A nyersanyagok világpiaci kereslete és ára, a megrendelések beérkezése és a szállítási határidők, a valutaárfolyamok változása teremthetnek olyan helyzetet, amelyben sürgős a megegyezés az aborigin féllel. Az üzlet szeszélye folytán azonban ennek a helyzetnek az ellenkezője is előállhat, amikor a cég érdekei azt diktálják, hogy átmenetileg függessze fel a tárgyalásokat, és várja a kereskedelmi feltételek javulását.

Ésszerű üzleti magatartás esetén mindegyik fél a lehető legtöbb hasznot szeretné húzni a földjogi megállapodásokból. Ennek megfelelően a cégeknek a lehető legalacsonyabb áron kellene megvásárolniuk a kitermeléshez szükséges szabadságot és biztonságot. Mindazonáltal rengeteg történet kering az üzletágban a jóságos cégekről, melyek a kötelezőnél jóval türelmesebben és nagyvonalúbban viselkedtek a

megállapodások tárgyalása során. Néhány esetben a bányászati- és a kutatócégek gyakorlatilag önkéntes alapon egyeztek meg az aboriginokkal. A minimálisan szükségesnél többet vállaló és többet teljesítő cégekről szóló meghatóan szép történetek fontos összetevői annak a megegyezési kultúra kibontakozásával összefüggő mítosznak, hogy valami különleges dolog megy végbe, melynek során a jóság még az üzleti érdekeket is megpuhítja. Valójában azonban megfontolt számítás rejlik a vállalatok nagyvonalú és önkéntes vállalásai mögött (Davis, L. 2002). A kérést meg lehet közeliíteni szigorúan a jogi rendelkezések szerint, de bármikor feltűnhet a színen egy versenytárs cég, mely lazább és nagyvonalúbb felfogásával sikert arathat.

A megközelítésbeli különbségeknek más következményei is lehetnek. Egy udvariás, megértő és nagyvonalú tárgyalási taktika esetén az őslakosok megszerethetik a céget, és ez kellemes légkört teremthet az egyezkedés lefolytatásán túl magához a kitermeléshez is. A cégek magatartásának híre megy, a nagyvonalúság tehát kamatozhat, amennyiben a konszern további területek iránt is érdeklődik, különösen, ha ezek a területek nem esnek túl messze az elsőtől. Ráadásul cserébe támogatást és segítséget várhatnak az aborigin törzsektől, ami biztonsági garanciaként is felfogható. A konszernek igenis kiszámítják, hogy a többletráfordításokból mennyi haszon származhat a konkrét beruházás és a „szomszédságban” tervezett majdani üzletek során, és ennek alapján hozzák meg döntéseiket (Gunningham, N. – Kagan, R. 2002). Az aborigin törzs ügyes alkudozással srófolhatja ugyan felfelé az árat, de a beleegyezés visszatartása csak addig a pontig működik, ameddig a cég úgy nem látja, hogy a költségek és az időbeli késedelem már túlment az elfogadható mértéken. A cégek bőkezűsége olyan formában is kamatozhat, hogy a megállapodásban megkapják azt a szinte korlátlan szabadságot, mely már-már az ideálshoz közelít. A törzs ezek után nehezebben képviselhet majd keményebb álláspontot a jövőbeli egyezkedéseken.

A bányavállalatok tárgyalási stratégiáját az üzleti logika vezérli. Amennyiben a kíméletlen üzleti magatartás helyett megértőnek és jóindulatúnak mutatkoznak, akkor valójában okos és ravasz számítás alapján saját jó híreket keltik a törzsek körében, mely egyben biztonsági garanciát jelent számukra az esetleges jövőbeli elégedetlenséggel szemben.

3.6.2. Aborigin törzsek

Az aboriginek sajátosan laza, a bizniszvilág általános felfogásától jelentősen eltérő tárgyalási kultúrájából fakadhat az a közkeletű tévhit, hogy az aborigin közösségek jelentősen eltérő reményekkel és elvárásokkal ülnek le a bányavállalatokkal tárgyalni. Az egyes csoportok ugyan maguk döntenek a legfontosabb célokról, de ettől még a konszernekkel szembeni elvárásaik viszonylagos azonosságot mutatnak. Röviden: minél kevesebb károkozás a természeti környezetben és minél nagyobb értékű ellenszolgáltatás. Ez a két tényező, a természetvédelem és a pénz, számtalan formában kifejezésre juthat, de mindig szerepelni fog a képletben. Az őslakosok igényt tarthatnak (szak)képzésre és állásokra a projekt keretében, üzleti lehetőségeket kereshetnek a cégnek nyújtott fizetett szolgáltatások formájában, és kérhetnek a közösség számára fontos fejlesztéseket: infrastrukturális korszerűsítéseket vagy ismeret- és képességfejlesztő képzéseket (National Indigenous Working Group 2000). Beleegyezésük fejében a pénzügyi ellenszolgáltatást kérhetik egy összegben, de akár a haszon arányában is. Tisztában vannak vele, hogy a projekt nem tart örökké, és nekik életük végéig kell élniük a területen. Ezért a jövőbe tekintenek, és olyan előnyöket, képességeket, ismereteket szeretnének, melyek a projekt befejezése után is hasznukra lehetnek. A lehetőségeik határain belül el szeretnék érni, hogy a földjük minél kevésbé károsodjon, hogy megmaradjon a hozzáférésük földjeikhez, hogy a fontosabb szakrális helyeik védelmet élvezzenek és, hogy a projektben dolgozók tiszteljék a hagyományos kultúrájukat (Ritter, D. 2009).

A törzsnek nincs valós esélye arra, hogy megakadályozzon egy projektet, erre tehát a siker reményében nem is játszhat (Neate, G. 2010). Kezdetben ugyan helyezkedhet elutasító álláspontra, ám a törvény semmiféle vétőjogot nem kapcsol az ősi joghoz. Azt sem tiltja azonban, hogy a megállapodást kizáró módon folytassa le a tárgyalásokat a céggel, és így döntőbírótság elé kerüljön az ügy. A törvény látszólag szentesíti ezt a stratégiát, mely a valóságban mégsem működik. A döntőbírótság ugyanis eddig minden egyes esetben úgy határozott, hogy a kormány az aborigin tiltakozás ellenére kiadhatja az engedélyt a projekt megvalósítására, esetleg néhány szerény feltételt támasztott ezzel kapcsolatban. A megegyezés az aboriginek előtti egyetlen járható út, annál is inkább, mert még a beruházáspárti döntőbírótság is nagy örömmel fogadja, ha a törzs megpróbál egy megrekedt egyeztetést kilendíteni a holt-

pontról. A közösség attól remélheti a legtöbbet, ha a törvény rendelkezése szerinti jóhiszemű tárgyalásokon minél több előnyt próbál kicsikarni a maga számára. Vétójog hiányában ez egyben kényszerpálya is a számukra, mert hiába utasítják el, vagy hagyják ott az egyeztetést, a projekt akkor is megvalósul (Ritter, D. 2009). A bányakonszernek ezzel szemben bármikor felállhatnak az asztaltól, ha úgy döntenek, hogy elállnak a projektől. A felek tárgyalási pozíciója jelentősen eltér, nagy az aszimmetria a konszernek javára. Megállapodási kultúra ide vagy oda, nem egyenlő felek folytatják egymással a tárgyalásokat.

3.6.3. Állami kormányok

A törvény szövegét olvasva arra lehet következtetni, hogy az állami kormányok fontos szerepet játszanak a tárgyalásokon. Az ősi jogi történet azonban az állam érdemi részvétele nélkül is majdnem kerek. Azt a gyakorlatot nem lehetett meghonosítani, hogy az állam jóhiszemű tárgyalófélként egyáltalán ne vegyen részt a folyamatban, ezért általában felszínes szerep jut neki.

A másik két szereplőtől eltérően a kormányzati képviselőknek nincs magánérdeük, hanem kizárólag a jogszabályok helyes alkalmazásában és politikai szónoklatok tartásában érdekeltek. A kormányok általában véve fejlesztéseket szeretnének megvalósítani a gazdasági növekedés előmozdítása, a munkahelyteremtés és a magasabb bérek érdekében. Minél gazdagabb egy állam kitermelhető ásványkincsekben, a kormánya annál készségesebben támogatja a bányászati projekteket. A közelmúlt ausztráliai kormányai ugyanakkor abban is hasonlóságot mutatnak egymással, hogy mindannyian szerettek volna javítani az aboriginek helyzetén. Ezen felül – ha közhelyszerűen hangzik is – minden kormány szeretné eloszlatni a társadalmi csoportok közötti feszültségeket, és lefaragni a költségvetési kiadásokat. Ennek alapján alakult ki az, hogy a kormányzat passzív jóhiszeműséggel figyeli a két főszereplő alkudozását, és ez teljesen ki is elégíti az ambícióit (Neate, G. 2010). Az állam passzív szerepvállalásának világos következményeként szabadon érvényesülhetnek a bányatársaságok érdekei, és ők lesznek a rendszer meghatározó szereplői.

Nem fűződik valós kormányzati érdek az egyeztetésekben való érdemi részvételhez, még ahhoz sem, hogy megismerjék a kiegészítő megállapodásba foglalt alku részleteit. A kormányzati attitűd úgy foglalható össze, hogy ha a másik két szereplő

elégedett a megállapodással, akkor ők sem emelnek kifogást ellene. Ezt úgy is meg lehet fogalmazni, hogy előnyben részesítik a tárgyalásos megállapodást a bírósági döntéssel szemben. A kényelmesnek tűnő hozzáállás azzal indokolható, hogy amennyiben a konszern és az aborigin közösség egyaránt elégedett az alkuval, akkor az – feltehetően - összhangban áll a közérdekkel is (Ritter, D. 2009). Ezek után már csak a közvélemény tájékoztatása marad, melyben az állam is teljes ekötelezettséggel vehet részt, hiszen a projekttel minden érintett fél elégedett, hozzájárul az aboriginnek hátrányos helyzetének a csökkentéséhez és elősegíti a társadalmi megbékélést.

3.6.4. A szereplők magatartásának összegzése

A szereplők érdekeinek és magatartásának áttekintése azt erősíti meg, hogy a megállapodási kultúra térnyerése kizárólag az őslakosok földjéről elfogadott törvény következménye. A törvény egyben a szereplők helyét és lehetőségeit is meghatározza a tárgyalási rendszerben: a bányavállalatok lényegében szabadon érvényesíthetik üzleti érdekeiket; az aborigin közösségek belátták, hogy a valami mégiscsak több a semminél; az állami kormányok csupán azt szeretnék, hogy mindenki elégedett legyen.

3.7. Az ősi földjog piacának jellemzői

3.7.1. Az adatok bizalmas kezelése

A felek közti szerződés a legtöbb esetben különféle bizalmas, illetve nyilvánosságra nem hozható rendelkezéseket tartalmaz. A titkosítási gyakorlat széles körben elterjedt (O’Faircheallaigh, C. 2004). Nem jellemző, hogy az aborigin törzs kifogást emeljen a megállapodás részleteinek bizalmas kezelése ellen. Ezért a nyilvánosságra kerülő adatok nagyon keveset árulnak el arról, hogyan születtek meg az alku egyes elemei és főképpen azok összegszerű meghatározása (Allbrook, M. – Jebb, M. A. 2004). Az a furcsa helyzet állt elő, hogy általában véve mindenki remek gyakorlatnak tartja a megállapodási kultúra elterjedését, valójában azonban senki nem tudja, hogy ki kinek mit ígér a tárgyalások során. Nem sokat segít ebben a felek megállapodás

podásról kibocsátott elégedett hangvételi közleménye sem, mely egyébként is aligha tekinthető elfogulatlan forrásnak. A cégek és a törzsek közti kereskedelmi tárgyalások általában sikertörténetként jelennek meg, és áradó optimizmussal szokás beszélni az aborigin közösségekkel folytatott egyeztetésekről. Ennek több oka is van.

Az emberek jobban szeretnek a nyilvánosság elé lépni azzal, hogy milyen ügyesen oldottak meg bizonyos helyzeteket, mint azzal, hogy mikor és hol követtek el nagy hibákat. A közvélemény biztatást vár és lelkesedni szeretne, nem elbizonytalanodni a folyamat sikerét illetően. A tanácsadók arról szeretnék meggyőzni az érdekelteket, hogy forduljanak hozzájuk, ha sikereket akarnak elérni. Néhány aborigin közösség valóban támogatja a területén végrehajtott fejlesztéseket. Az aborigin vezetők cáfolni igyekeznek azt az állítást, hogy túlzott hatalmuknál fogva beruházásokat tudnának megakadályozni. A legtöbb szereplő nem egyszerűen a rendszer működését bizonyító rutineredménynek tekinti a megállapodásokat, hanem olyan újszerű értéknek tünteti fel őket, amelyekre büszkének kell lenni. Az eredményeket általában úgy fogalmazzák meg, hogy a felületes szemlélő merésznek és izgalmasnak lássa őket, konkrétumok azonban alig szerepelnek a ködös formulákba burkolt megszépítő szövegekben. A hozzáértő fül azonnal felismeri a kifejezésekkel való bűvészkedést. *A megállapodások olyan tartós partneri viszonyok kialakulását eredményezhetik, melyek valóra váltják az ősi földjoggal rendelkező aboriginek vágyait, és az ősi földjoghoz kapcsolódó maradandó eredményeket foglalnak magukba, vagy (rész) eredményként könyvelhetők el kulcsfontosságú részterületeken, és valódi előrehaladást jelentenek a helyszíni munkában.*

A titkolózó hallgatás és a felszínesen eufemisztikus hangvétel mögött azonban a rendszerben dolgozó szakemberek között kialakult egy furcsa, földalatti adatmegosztó és ismeretekkel kereskedő hálózat. Ennek a minden szereplőre kiterjedő hálózatnak köszönhetően a megállapodások érdemi részleteinek titkosítása nem akadályozza meg a tapasztalatok és az ismeretek bővülését (Ritter, D. 2009). Az emberek munkahelyet váltanak, de ettől függetlenül és akár tiltott módon is megtarthatják hasznos vagy precedens értékű rendelkezések szövegét. A tárgyalásokról szóban is kiszivároghat az információ. A hivatali útvesztőben több intézmény sok-sok munkatársa dolgozik a számtalan aktával, és egyes szereplők számos ügyben érdekeltek lehetnek. Az alkukötési folyamat során rengeteg ötlet vetődik fel, számtalan tervezet készül, és bizony előfordul, hogy egy-két példánynak néha nyoma veszik. Érdekes módon a

tárgyalásokban résztvevő aboríginak viszonylag megbízhatónak számítanak, mert nem szívesen fecsegik ki a történeteket közvetlen környezetükben. Az informális adatcsere és adatterjesztés azt vonja maga után, hogy az egyéni alkuk hamarosan szélesebb körben követett mintákká válnak. Egyből terjedni kezd a híre egy megállapodás részeként kifizetett pénzösszegnek vagy egy tárgyaláson előterjesztett újszerű kezdeményezésnek. Ez nem jelenti, nem is jelentheti azt, hogy a többiek azonnal és automatikusan másolni kezdik a kiszivárgott mintát, hiszen minden egyes alku az adott körülményekből fakadó egyéni döntés. Üzleti-pszichológiai tényezőként azonban lehet számolni a kiszivárgott hírek hatásával.

A nem hivatalos információáramlás azonban, nem pótolja a szabadon rendelkezésre álló adatok hiányát. Az adatoknak ez a rendkívüli szűkössege, lényegében hiánya vezetett ahhoz a vákuumhoz, melyet a megegyezési kultúra mítoszával próbáltak kitölteni, gyakran üres frázisoktól hemzsegő közlemények formájában. A megállapodások érdemi letárgyalása és a beléjük foglalt lényegi elemek titkosnak számítanak, és mesés történetek lépnek a helyükbe, melyek megpróbálják vázolni, elmagyarázni a megállapodások csínját-bínját, azt, ami a titkosítás miatt nem hozzáférhető. A történeteknek kevés közük van a valós eseményekhez, cáfolni azonban nem szokta őket senki.

Különös módon maga a törvény sem határozza meg, hogy mit kell a megállapodásba foglalni. Helyette általános utalásokat tartalmaz, melyek úgy foglalhatók össze, hogy a kérdéses földterület tulajdonjogával és használatával összefüggő pénzügyi megállapodások kerülhetnek a szerződésbe (Native Title Act 1993). A törvény tehát ad ötleteket, de ettől még a felek zárt ajtók mögött úgy állapodnak meg egymással, ahogy kedvük tartja.

3.7.2. Kárpótlási szemlélet

A kárpótlás kifejezés gyakran fordul elő abban az értelemben, hogy a bányavállalat egy adott összeget fizet a törzsnek a megállapodás részeként. Általános jelentése szerint a kárpótlás valamilyen veszteséget hoz helyre. Valós kárpótlás esetén világosan meg kell fogalmazni, hogy miért jár a pénzbeli ellenszolgáltatás. Elképzelhető például olyan megoldás, hogy a földterület minden egységéért meghatározott összeget fizet az igénybe vevő, melyet ingatlanpiaci jellemzők alapján határoznak meg. A

kedvezményezett fél oldalán ugyanakkor valószínűsíthető, hogy a kompenzációs eljárás tágabb érzelmi, kulturális és politikai jelentéssel bír, mely az aborigenekkel szemben elkövetett történelmi bűnök részbeni jóvátételére is emlékeztet (Robinson, M. 1994). Az ausztrál ásványkincsek kitermelésének óriási hasznából eddig keveset tapasztalt aborigin közösségek ezzel szemben talán inkább úgy érvelnének, hogy a kárpótlásnak nem elsősorban az elszenvedett veszteségek pótlását, hanem sokkal inkább a jövőbeli jólét alapját kell szolgálnia. A vállalatok pedig, akárhogy álljanak is hozzá eredetileg a kérdéshez, előbb-utóbb szembesülnek az aborigenek történelmi jogfosztottságával, ami számukra azt jelenti, hogy kétszáz év nyomasztó teher-tételét kell részben a nyakukba venniük.

Az aborigenek valóban különleges módon, erős érzelmi szálakkal kötődnek földjeikhez, ezért a kárpótlás soha nem jelent valódi megoldást (Barlow, A. – Hill, M. 2001). Gyakran mondják is, hogy nincs az a pénz, mely kárpótolni tudná őket fájdalmukért és a szülőföldjük tönkretételéért. A modern nyugati társadalmak azonban a mindennapi gyakorlat szintjén nyújtanak összegszerű kárpótlást minden olyan dologért, melyek a szó szoros (érzelmi) értelmében nem is kompenzálhatók. Szerencsére a földjogi egyezkedések során nem ez a fő probléma. A felek ugyanis nem kárpótlási szempontok alapján határozzák meg a vállalat által a törzsnek fizetendő összeget. Eleve nem létezik olyan általánosan elismert standard, mely segítene a feleknek a tisztességes kárpótlás összegének kiszámításában. Akárki akármit gyűjtött is össze – nyilatkozott, adott elő, jelentetett meg – a témában, a tudományos vagy a szakmai konszenzus még csak kibontakozóban sincs. Bírósági ítélet sem áll rendelkezésre arról, hogy a károkozásért vagy a beavatkozásért a helyi őslakosoknak járó kárpótlást milyen módon kellene meghatározni. A nem hivatalos információs hálózat sem termelt ki széles körben alkalmazható de facto iránymutatást. Valójában ennek éppen az ellenkezője rajzolódik ki. A kiszivárgott esetek egyértelműen arról tanúskodnak, hogy a feleknek még csak szándékában sem áll ésszerű kompenzációs standardokhoz kötni a beavatkozásért fizetett összegeket. Ebben a helyzetben a felek még akarva sem lennének képesek kárpótlási alapon meghatározni az alku piaci értékét. Senki nem tudja, hogyan kell kiszámolni a kárpótlás összegét.

Az általánosan elfogadott rendezőelvek hiányán túlmenően azért sem beszélhetünk kárpótlásról, mert nagyon ritkán fordul elő, hogy a kifizetésre kerülő összegnek bármilyen kapcsolata lenne az aborigeneknek okozott károkkal. A tárgyalásokon nem

folytatnak kompenzációs számításokat. A kifizetéseket leggyakrabban objektíven mérhető dolgokhoz kötik, például a kibányászott érc mennyisége vagy a megépített csővezeték hossza alapján számolják ki. Amennyiben a földjogi szerződésekben mégis képletek alapján számolják ki a törzsnek járó összeget, akkor ez általában annak biztosítására szolgál, hogy az aboriginek bevételei a beruházás nagysága és jövedelmezősége arányában növekedjenek, vagy csökkenjenek. A kibányászott érc mennyiségéhez kötött kifizetések azt jelentik, hogy az összeg egészen addig növekedni fog, ameddig a bánya bővül. A kifizetéseknek az értékesítési (világpiaci) árhoz kötése ugyanakkor már jövedelmezőségi szempont: magasabb árak esetén, magasabb lesz a törzs bevétele is.

A kárpótlás nem szerencsés kifejezés, nem tükrözi az alku lényegét. Más koncepciók sokkal pontosabban ragadják meg az egyezkedés lényegét.

3.7.3. Megegyezés az érdekek mentén

Az érdekalapon történő problémamegoldás jól hangzik. Nagyjából azt jelenti, hogy a felek érdekekre összpontosítanak és nem álláspontokra. A földjogi tárgyalásokon ez valami olyasmit jelent, hogy a felek feladják a terület kizárólagos használatára vonatkozó álláspontjukat, és beérik annak érdekeiknek megfelelő felosztásával. Érdekeik egymással ellentétesnek tűnnek, ez az ellentét azonban feloldható abban az esetben, amennyiben, illetve olyan mértékben, amennyire az érdekeik összebékíthetők egymással. Ideális esetben a bányavállalat kiaknázhathatja a lelőhelyet, az aboriginek pedig élhetnek békében a maradékon anélkül, hogy szent helyeik sérülnének, és együtt mosolyoghatnak a sajtónak szánt fényképeken. Sajnos azonban az álom és a valóság nagyon távol áll egymástól. A megállapodások kétségtelenül nagyon változatos képet mutatnak, mert tükrözik a felek helyzetét, elvárásait, a tárgyalások körülményeit (Allbrook, M. – Jebb, M. A. 2004). Ebből viszont még nem adódik az a következtetés, hogy a tartalmi sokféleség egyben a különféle érdekek kielégítését is jelenti.

Egy másik közkeletű megállapítás szerint azok a szerződések, amelyek egy területen erősek, más szempontból is megállják a helyüket, míg a gyengék általában véve gyengének számítanak (O’Faircheallaigh, C. 2004). Az erős és a gyenge megállapodások léte azt jelzi, hogy nem a találékony érdek-kielégítés mozgatja az alkufolya-

matot. Inkább olyan összefüggés figyelhető meg, hogy az aborigin törzs stratégiai helyzete határozza meg a megállapodás minőségét. A felek egymáshoz viszonyított súlya dönti el az alkut. A tárgyalási erő a legfőbb szempont, az érdekek kielégítése a második helyre szorul.

Téves az a felfogás, hogy a tárgyalások probléma-megoldási gyakorlatok lennének. Különösen az aborigin törzsek beszélnek sokat az érdekeikről és az elképzeléseikről, de ettől képviselőik még azokat az évtizedes tapasztalatok alapján előre meghatározható kéréseket terjesztik elő, melyeket egyébként a szakértő-tanácsadók is javasolnak nekik. A cégek is előre tudják, hogy mit szeretnének látni a megállapodásban. Felléphet náluk szempontként az is, hogy a könnyebb kezelhetőség érdekében azonos formájú szerződéseket szeretnének kötni a különféle aborigin közösségekkel. A nagymértékben standard aborigin kívánságlista áll az egyik oldalon, a vállalati elvárások a másikon. A kettő közti végeredmény a tárgyalások során alakul ki.

Ha a valóságnak többé-kevésbé megfelelően piacként fogjuk fel a megállapodások megkötését, akkor egy csapásra abszurdá válik az érdekalapú problémamegoldás. Az érdekalapú megoldások a problémát kívánják kiküszöbölni, és nem az árról akarnak megállapodni. A földjogi tárgyalások együttműködési gyakorlatként való jellemzése teljesen félremagyarázza a felek viszonyát. A konszernek és az aborigin közösségek tárgyalásain a szó valódi értelmében álláspontok nem ütköznek egymással, mert a projekt mindenképpen megvalósul, a törzs nem tudja azt megakadályozni. A felek nem a kölcsönös érdekek alapján osztják fel egymás között a területet, hanem a konszern veszi azt meg a kitermelési engedéllyel együtt, és az engedély áráról folytat tárgyalásokat az őslakosokkal. Ezért vita csak az engedély áráról és a környezeti károkozás mértékéről folyhat. A megállapodási kultúra az adott feltételek között jóval inkább egy szimpla kereskedelmi aktus, mint egy vitás helyzet valódi megoldása (Neate, G. 2010).

3.7.4. Megegyezés alkukötéssel, a tárgyalási jog értékesítése

A megegyezés valódi értékét az alku határozza meg, melyben a megfelelő tanácsokkal ellátott és ésszerűen tárgyaló törzs igyekszik addig a pillanatig halogatni a beleegyezés megadását, amikor a bányakonzern a legtöbbet kínálja érte cserébe. A megkötés pillanata nagymértékben befolyásolja a megállapodás értékét. Ha a felek jóval

az üzleti határidők előtt folytatják a tárgyalásokat, és így nem kell sürgösségi kényszerrel számolniuk, a vállalatok csak kisebb összegű kötelezettségeket hajlandók vállalni. Ezzel szemben, ha a szerződéses határidők sürgetőek, és a cég egyre növekvő nyomás alatt áll, hogy megszerezze a kitermelési engedélyeket, akkor akár az ésszerű alku belüli maximális árat is képes megadni az aborigin közösségnek. A maximális ár ebben az esetben azt jelenti, hogy a kitermelés gyors megkezdése nem kerülhet többbe, mint az elhalasztása. Az aborigin közösség akkor van a legszerencsésebb helyzetben, amikor szoros határidők szorítják a tárgyalópartnerét. Okos taktikával kell kivárniuk a legkedvezőbb pillanatot, mert amennyiben túl sokáig halogatják a megegyezést, és a kereskedelmi határidők elmulasztása komolyan fenyegetővé válik, akkor a cég döntőbíróvá fordulhat, és ezzel jelentősen csökken, vagy akár teljesen egészében el is veszik a hozzájárulásuk értéke.

Az őslakosok tárgyalási joga olyan tulajdonjog, mely többet ér, ha kedvezőbb pillanatban értékesítik. A földjogi tárgyalások olyan piacot hoztak létre, melyen a vevő és az eladó közötti tárgyalások határozzák meg az alku értékét (Altman, J. C. 1996). A tárgyalási jog eladásának és megvételének körülményei közgazdasági értelemben legfeljebb egy tökéletlen piacot jelenítenek meg, mert az egyenlő verseny feltételei messze nem érvényesülnek tökéletesen, működésének lényegét tekintve azonban mégiscsak piacról van szó.

Az ausztrál bírósági ítéletek egyértelművé tették, hogy az ősi földekhez fűződő tulajdonjog nem elidegeníthető, tehát nem lehet eladni és bérbe adni (Ridgeway, A. 2010). Az elidegeníthetetlen jogot nem lehet kereskedelmi úton értékesíteni. Addig világos is a dolog, hogy hagyományos értelemben nem értékesíthető, és az őslakosok az ősi jog megszerzését követően nem kezdenek el árulni a földjeiket az ingatlanpiacon. A tárgyalási jog viszont lényegében árucikké teszi a földjogot. Az ősi jog önmagában még nem árucikk, ugyanakkor alapot képez arra, hogy meghatározott aborigin csoportok tárgyalásokat kezdjenek azokkal, akik használni szeretnék a földet (Neate, G. 2007). Az ősi jog nem idegeníthető el, a föld iránti érdeklődés esetén azonban mégis árucikké alakul, és ténylegesen kereskednek vele. Az ősi jog anélkül alakul át eladható „magántulajdonná” ezen a furcsa piacon, hogy a földeket fel kellene parcelálni az értékesítéshez. A tárgyalási jog másképpen fogalmazva arra szolgál, hogy megszabadítsa az ősi földeket az aborigin törvények és szokások piacidegen viszonyaitól, és lehetővé tegye megvásárlásukat a bányavállalatok számára.

Elfogadásakor az a bírálókat érte a törvényt, hogy teljesíthetetlen elvárásokat támaszt az ipari szereplőkkel szemben. Az eredmény ezzel szemben azt mutatja, hogy sikerül kiküszöbölni a hagyományos aborigin jogok piacromboló hatását. A törvény előtti időszakban az ipar felesleges, sőt ellenszenves tehertételnek tekintette az őslakosokat. Az aboriginek panasza vagy tiltakozása kiszámíthatatlan késedelmet okozhatott a feltárási vagy a kitermelési menetrendben. Külső félnek számítottak, kívül álltak a szerződésen. A törvény hatálybalépése előtt az aboriginek klasszikus externáliát jelentettek, mely adott esetben nagymértékben ronthatta a szerződés teljesítési feltételeit. A Noonkanbah-fúrások elleni aborigin mozgalom annak idején jelentős költséggel és csúszással járó externália volt a kivitelező vállalat számára. A törvény alkalmazási tapasztalatai azt mutatják, hogy az aborigin közösségek hagyományos érdekeiből faladó externáliák a piaci rendszeren belülré kerültek, és kiszámítható beruházási (többlet) költséggé váltak, melyek tárgyalásos úton, illetve szerződésben rendezhetők. A tárgyalási jog – szellemes megfogalmazásban – szabályzó beavatkozás egy korábban kezelhetetlen tényező piaci viszonyokhoz történő alakítására és piaci viszonyok közti kezelésére.

3.7.5. Az alkukötés sajátosságai

Számos tényező alakítja mindkét fél tárgyalási helyzetét. Jogi helyzetük döntően befolyásolja, hogy az elképzelhető megoldások közül végül melyikben állapodnak meg. A tárgyalási jog sem minden esetben ugyanolyan erős. A lényeg – a jogi útvesztők taglalása nélkül – abban ragadható meg, hogy minden jogi bizonytalanság, melyet a törzs ki tud használni a projekt akadályozására, emeli a beleegyezése pénzben kifejezett értékét.

A felek ereje, érdekvényesítő képessége szintén sokat nyom a latban. Az aboriginek adott esetben komoly kulturális hátrányokkal kénytelenek tárgyalni. Nyomást gyakorolhat rájuk saját szegénységük, és ezért gyakran túl hamar fogadják el a cégek ajánlatát. Nehéz helyzetükben minél előbb szeretnének hozzájutni az alkuból származó előnyökhöz, és ezért nem tartanak ki kellő ideig a tárgyalásokon, hogy tovább növeljék beleegyezésük árát.

Az aborigin közösségek nem mindig és nem egyformán összetartók. Ha megjelenik közöttük a széthúzás, akkor kevésbé hatékonyan tudják érdekeiket képviselni.

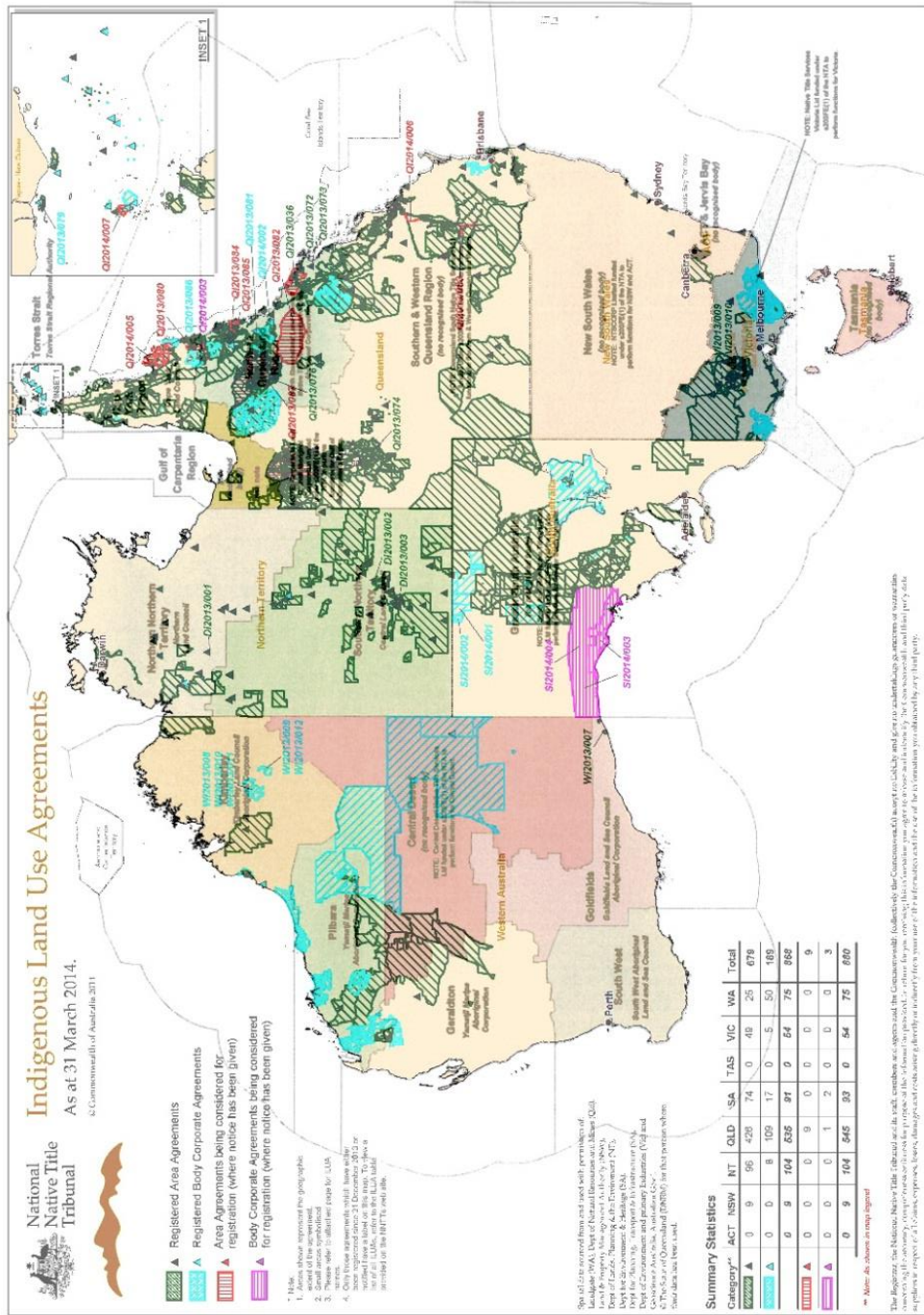
Előfordult, hogy a csoport éppen addig őrizte meg belső egyensúlyát, míg sikerült aláírni a többhónapos tárgyalássorozaton kidolgozott megállapodást, ám a konzern képviselőinek távozását követő fél órán belül robbant a feszültség, és napokig tartó intenzív viszálykodás vette kezdetét.

Kár érte, hogy a nem megfelelő hivatalos képviselet gyakran megbénítja az aborigin csoportok ügyét. A több mint egy évtizedes Howard-időszak jelentősen és szisztematikusan alulfinanszírozta a törzsi képviseletet, és a földtanácsok még alapfeladataikat se voltak képesek ellátni.⁴¹ A képviselet hatékonysága régióról régióra változik. A törzsek földjeik elhelyezkedése szerint szembesülnek ezzel az aránytalansággal: a szerencsésebbeknek elfogadható képviselet jut, a szomszédos tanácshoz tartozóknak viszont már nem feltétlenül. Két évtizede működik a megállapodási rendszer, és számtalan történet kering olyan aborigin szempontból aránytalan megállapodásokról, melyeket az őslakosok „szakértőik” tanácsára fogadtak el.

A szakértői háttér még a viszonylag jól működő földtanácsok esetében is könnyen tőrékenynek bizonyulhat, mert még ott is csak kevesen képesek folyamatosan színvonalas munkára, és az egész hivatal szakmai teljesítménye nagyot eshet egyetlen meghatározó munkatárs távozásával. Amikor a bányavállalat érzékeli az aboriginek tapasztalatlanságát vagy gyenge tanácsadói háttérét, akkor bizony nagy a kísértés, hogy kihasználják a helyzetet. Leggyakrabban kikötések nélküli pénzüsszegekkel nyerik meg az aborigineknek jóindulatát, de felajánlhatnak nekik pár karton sört, néhány tucat facsemetét vagy akár egy hűtőládányi jégkrémet is az egyezkedések sodrában, teljesen függetlenül attól, hogy a tárgyalások mekkora értékről folynak.

⁴¹ Corrs Chambers Westgarth Lawyers – Senator Brennan Rashid Management Consultants: *Review of native title representative bodies*. Canberra 1999. A folyamatos bírálatok ellenére a Howard-kormány 2007-es bukásáig nem részesítette megfelelő költségvetési támogatásban a földtanácsokat. <http://trove.nla.gov.au/work/33254319?selectedversion=NBD23418324>

23. ábra: Az aborigin földhasználati megállapodások megoszlása az őslakos képviseleti testülettel rendelkező területeken

Forrás: National Native Title Tribunal 01/07/2010 and 31/03/2014. adatai alapján
(saját szerkesztés) http://www.nmtt.gov.au/Mediation-and-agreement-making-services/Documents/Quarterly%20Maps/RATSIB_map.pdf

Jelmagyarázat:

zöld téglalap-az adott területen létezik ősi földhasználati jog
sárga téglalap-az adott területen nem létezik ősi földhasználati jog
piros téglalap-az adott terület nem esik az ősi földhasználati jog alá

Nem minden probléma tudható be a földtanácsok működési hiányosságainak. A törvény lehetővé teszi, hogy a törzsek magáncégekhez forduljanak, de hátrányos helyzetük és szegényes anyagi forrásaik ritkán teszik lehetővé, hogy ügyvédet fogadjanak. Az aborigin közösség néhány esetben úgy egyezett meg a bányavállalattal, hogy a cég fedezte az eljárás során felmerülő költségeket. Ilyenkor az a furcsa helyzet állt elő, hogy a vállalat fizette a vele ellenérdekelt tárgyalópartner ügyvédeit. Az ilyen megállapodások kompromisszumkötési feszültséget rejtenek magukban, mert arra csábíthatják a bőkezű vállalatot, hogy visszaéljen a helyzettel. Nem lehet könnyű dolog szemrebbenés nélkül fizetni valakit azért, hogy rövidtávon kárt okozzon a cégnek, még akkor sem, ha végső soron az ügylet hosszútávra szóló biztonsága a prioritás. A pénzkérdésen túllépve máris elérkezünk a következő gondhoz: akár megfizetik, akár nem, nagyon kevés az olyan képzett ügyvéd, aki hatékonyan képes fellépni egy törzs érdekében. A bányászati szektor uralja az ország gazdaságát, ezért az ügyvédek nagy többsége, a szakma krémjét is beleértve szükségképpen a bányászati- és az energiaszektorban dolgozik, és gyakran összeegyeztethetetlen a helyzetével az aboriginek képviselője. Még ha a szó etikai értelmében nem is állna fenn az érdekkonfliktus, a nagyobb cégek – józan megfontolásból – nem szívesen bízzák jó ügyvédekre a törzsek képviselőjét (Ritter, D. 2009).

A vállalatok között is hatalmasak a különbségek. Az egyik véglethez a Rio Tinto-hoz és a BHP Billiton-hoz hasonló multinacionális konszernek tartoznak, melyek komoly politikai és üzleti befolyással rendelkeznek, nagylétszámú aborigin ügyekben jártas csapatot foglalkoztatnak, és rengeteg tapasztalatot halmoztak fel.

A másik véglet azokból a gyakran egyéni felfedezőkből áll, akik nem rendelkeznek gazdasági eszközökkel, és tanácsot vagy segítséget sem tudnak igénybe venni. Úgy tűnik, hogy az óriásvállalatok fölözik le az ősi földjog hasznát, és rendkívüli lehetőségeik kihasználásával arra törekcsenek, hogy kisebb riválisaikat törvényi-szabályozói versenyhátrányba kényszerítsék. A nagyvállalatok a téték és az aborigin elvárások emelésével olyan standardokat állítanak fel, amelyet a kisebbek nem, vagy csak komoly áldozatok árán tudnak teljesíteni. A törvény előírásai egyformán vonatkoznak mindenkire, aki ősi földeket szeretne kiaknázni, a feltételek teljesítése azonban eltérő nehézséget okoz az egyes vállalatoknak, illetve vállalkozóknak. Az aránytalanság olyan szélsőségesen bizarr példában is megmutatkozott már, hogy a földtárgyalások valóságos iparágá válásának időszakában egy tapasztalatlan kutató a nyu-

gat- ausztráliai vadonban még arra sem tudott válaszolni, hogy miért is ment oda a helyi törzs képviselőivel találkozni.

3.8. Az ősi földjog megszépítő értelmezései

A nyolcvanas évek derekán talán még nem igazán illett róla nyíltan beszélni, de tényszerűen senkit nem lepett meg, hogy a bányaközpontoknak több joga van, mint az aborigin közösségeknek. Az aborigin jogokért kibontakozó politikai mozgalom éppen arra épült, hogy az ausztrál jogrend nem ismerte el az őslakosok történelmi földjogát a vállalatok érdekeivel szemben. A közelmúltban az ausztrál történelmi fejlődés és politikai kultúra részévé vált, hogy a kormányok és az iparágak tárgyalásokat folytatnak a hagyományos aborigin közösségekkel.

A jelentős változás leginkább azon mérhető le, hogy a korábban alávetett aboriginek érdekeltté váltak a fejlesztések végrehajtásában. A Mabo-ítélet utáni bő két évtizedben már nem szívességekért kellett koldulniuk, hanem jogok birtokosaiként ültek le a tárgyalóasztalhoz (Chaney, F. 2002). Rövid idő alatt kialakultak az eltérő kultúrák közötti érintkezési szabályok, melyeknek részeként a vadon eldugott zugaiban is sor kerülhet egyeztetésekre. Nagy és kulturális szempontból is jelentős változások zajlottak le. Ezzel együtt úgy tűnik, hogy a legfigyelemreméltóbb változás mégiscsak a prózai végeredményen mérhető le.

Azon, hogy a vállalatok ma már teljesen természetes, napi gyakorlatnak tekintik a szerződések aláírását az aboriginekkal, mielőtt megkezdik a terület kiaknázását. Maguk a tárgyalások sok nehézséggel és kulturális kalanddal járhatnak, de ettől a végeredmény még nagyon praktikus marad. A gyors és radikális változások meglehetősen hétköznapi rendszerhez vezettek. Ezért szinte szükségképpen bontakozott ki a legendák világa, hogy magyarázni próbálja a megállapodások létrejöttét. Az értelmezések általában valamilyen részigazságra épülnek, és egy meghatározott, divatos érvelést szeretnének alátámasztani, melynek során azonban számos tekintetben félre-magyarázzák a folyamatot.

3.8.1. Alternatíva

A megállapodások megkötése általában választást jelent a felek számára. Egy probléma tárgyalásos megoldása alternatív megközelítést feltételez. Az ellentétek tárgyalásos úton történő rendezése az ausztrálok számára is alternatívát kínált a Gove- és a Noonkanbah-konfliktusokhoz képest, illetve a Mabo-döntést és az ősi földjogról szóló törvény hatálybalépését követő túlfűtött politikai civakodáshoz képest (Gunstone, A. 2007). Megállapodások kötése azonban nem csupán a múlt kellemetlen emlékeivel szemben szerencsés választás. A tárgyalófelek hajlamosak és képesek az egymás iránti nagyobb nyitottságra. Földjogi értelemben az „alternatíva” olyan kedvező mellékjelentéssel társul, hogy ez a választás gyorsabb, gazdaságosabb, bölcsőbb és előremutatóbb a fennálló helyzetnél. Egy másik, gyakran érződő kulturális felhang, hogy az alternatív megoldáskeresés lehetőséget nyújt a feleknek a folyamatba való bekapcsolódásra, ráhangolódásra és végül a kiszállásra a tárgyalásokból, és e közben megtörténik a modern üzleti kultúra végzettszerű összefonódása az ősi aborigin kultúrával. Ez már közel esik a megállapodásokat dicsérő közhelynyelvezethez, mely arról szól, hogy mindenki mindig jól jár: *ünnepli a minden fél érdekeinek megfelelő végeredményt, a közös érdekek alapján létrejött szerződéses kapcsolatot és a mindenki számára előnyös, aboriginekkel kötött megállapodást* (National Indigenous Working Group 1996).

A megállapodások kétségtelenül újdonságot hoztak történelmi összehasonlításban. Ez a történelmi alternatíva azonban csak a hivatalos Ausztrália oldaláról igazolható. A bíróságok részrehajló ítélkezése és a politikai szinten tapasztalható ellenállás beleszól a viták eldöntésébe. Jól tükrözi ezt az a tény, hogy a fejlesztéseknek csak elenyésző hányada bukott el az egyeztetési folyamatban. Arról van csupán szó, hogy a megegyezés az aboriginekkel egyszerűbb megoldás, mintha nem egyeznének meg velük. Nem meglepő, hogy a kötelezően lefolytatott egyeztetések a vállalati érdekek érvényesüléséhez vezetnek, de az már kicsit túlzásnak tűnik, hogy egy törvényi kötelezettség teljesítését alternatívaként fogjuk fel.

Az alternatíva divatos kifejezés, melyet a politika is felkarolt. Mindazonáltal a megállapodási kultúra továbbra is az aktuális jogi keretekben belül marad (Bradfield, S. 2004). Maga a törvény írta elő a vitás kérdések megállapodásos úton történő ren-

dezését. Sőt, éppen az a lényege, hogy tárgyalásra és megállapodásra készítse egymással a feleket, de ezt megint csak nehéz alternatívaként felfogni.

Valamivel szélesebb kitekintésben azt mondhatjuk, hogy egy üzlet általában szerződés-kötéssel valósul meg. A földjogi megállapodások megkötése ezek szerint teljes mértékben megfelel a XXI. századi kapitalizmus bevett gyakorlatának. Ettől azonban szintén nem lesz belőle alternatíva. A hagyományos aborigin törvények és az üzleti érdekek viszonyának szabályozása a földkérdésben nem tekinthető valós alternatívának. A neoliberális gazdaságfelfogás a piaci viszonyokat teszi uralkodóvá. Minden üzlet szerződés-kötéssel jön létre, mert ez a megállapodás egyetlen elfogadott és észszerű formája. Nincs alternatíva.

3.8.2. Az őslakosok hátrányos helyzetének csökkentése

Rendkívül vonzó és széles körben elterjedt felfogás, hogy a földjogi megállapodások mérséklék az aboriginek hátrányos helyzetét. A törvény hatálybalépésétől annak idején sokan azt várták, hogy áttörést hoz majd az őslakosok nehézségeinek enyhítése terén. A megállapodások azzal a reménnyel kecsegtettek, hogy közvetlen vagy legalább közvetett módon lehetőséget teremtenek az aboriginek gazdasági helyzetének érezhető javítására. Minden tárgyaló fél megértette az aboriginek gazdasági előnyök-höz juttatásának jelentőségét, és az ehhez kapcsolódó társadalmi és politikai elvárásokat. Az újraelosztási előnyök hamar a megállapodási kultúra részévé váltak. Az aboriginek társadalmi és gazdasági problémáinak kezelésében gyakran csúfos kudarcot valló kormányok különösen gyorsan felfigyeltek a megállapodásokban rejlő lehetőségekre, melyek további állami beavatkozás nélkül szüntetnék meg a korábban megoldhatatlannak látszó nehézségeket. Néhány kormány még azzal a gondolattal is eljátszott, hogy az aborigin közösségekkel szembeni kötelezettségeit áthárítsa a magánszektorra, elsősorban a bányavállalatokra, és ezt a megbékélés érdekében tett hozzájárulásként hirdesse. A konszernek a társadalmi felelősségvállalás felmutatható eredményét látták az aborigin közösségek megsegítésében és nehézségeik enyhítésében, mely ráadásul egyengeti az útjukat a törzsek beleegyezésének megszerzéséhez.

Az aboriginek a földjog kapcsán reménykedtek az állami bábáskodás megszüntetésében, és ez súlyos politikai megfontolásokkal párosult. Howard megválasztása és a törvény 1998-as módosításának hatálybalépése között a földjogi ernyőszervezet-

ként működő Nemzeti Óslakos Munkacsoport (National Indigenous Working Group, 1997) gazdasági jelszavakkal folytatott erőteljes kampányt a tárgyalási jog megtartása mellett. Axiómának tűnt, hogy a megállapodások hozzájárulnak az őslakosok felzárkóztatásához. Ez rögzült abban a tautológiában, hogy minden megkötött megállapodás az aborigin társadalmi-gazdasági felzárkózás bizonyítéka.

A kijózanító igazság ezzel szemben az, hogy távolról sem ennyire egyértelmű a megállapodásoknak az őket megkötő aborigin törzsekre gyakorolt – kedvező vagy hátrányos – hatása. Az a pusztán tény, hogy aláírták a megállapodást, még nem jelenti azt, hogy abból az aboriginek jelentős hasznot húznak majd (O’Faircheallaigh, C. 2002). Megállapodások ide vagy oda, az őslakosok gazdasági helyzete alig változott: erős a függőségük az állami kormánytól és a hosszú távú bányászati mamutprojektek szomszédságában élő aboriginek gazdasági-szegénységi mutatói hasonlóan alakulnak az ország más részein a fejlesztésektől távol élő aboriginekéihez (Centre for Aboriginal Economic Policy Research 2010). Még az sem jár feltétlenül érzékelhető hatással a társadalmi-gazdasági mutatókra, ha egy törzs jelentősebb pénzügyi juttatásokban részesül rövidtávon. A megállapodási kultúra a statisztikai adatok fényében eddig legfeljebb elhanyagolható mértékben javított az őslakosok sorsán.

Viszonylag kevés adat támasztja alá a megállapodások aboriginek számára kedvező gazdasági hatásait, a társadalmi hatásokat viszont még alig vizsgálták (O’Faircheallaigh, C.2004). Elképzelhető, hogy a törzs sok pénzt hozó megállapodást köt komoly társadalmi diszlokáció és belső feszültségnövekedés árán. Egy különösen gyenge megállapodás, mely értékes területeket vesz el az aboriginektől, és alig kínál cserébe valamit, viszont gazdaságilag akár káros is lehet az adott közösségre nézve. Nagyon óvatos és feltételes lehet csak a válasz arra a kérdésre, hogy csökkenti-e az ősi jog az őslakosok hátrányos helyzetét.

Az ősi jogi törvény nem volt és nem is lesz az elmaradottság okait megszüntető vagy csillapító varázsszer (Neate, G. 2007). Az aboriginek felruházása a tárgyalási joggal törvény előtti egyenlőséget jelent, nem a hátrányos helyzet enyhítését. A földjog bevezetése az aborigin tulajdonjog elismerésével ér fel, és nem tekinthető társadalmi-gazdasági felzárkóztatásnak. A felzárkóztatás a kezdetektől fogva egy mindig áhított, de egyelőre meg nem valósult álom maradt.

3.8.3. Elégedettség

Az érdekek kielégítésének vizsgálata nem vitt közelebb a megállapodások részleteinek és megkötésének megértéséhez. Egy tágabb feltételezés szerint azonban, amikor a tárgyaló felek eljutnak a megállapodásig, akkor egyben kulturális elemekkel áthátolt általános elégedettséget éreznek. Az elégedettség-motívum a megállapodások kedvező színben való feltüntetésére ösztönöz: az aboriginek elégedettek, mert megvalósult a történelmi igazságtétel. A bányakonszernek hasonlóképpen elégedettek, mert megvalósíthatták üzleti elképzeléseiket. A kormány elégedett, mert működik a rendszer. Mindenki boldog. Ez a rózsaszín alapképlet sajnos elég ritkán ölt testet a gyakorlatban. A szerződés megkötése még egészen biztosan nem jelenti azt, hogy a szerződő felek szélesebb, érzelmi értelemben is boldogok lennének. Az viszont nagyon is elképzelhető, hogy hosszú és nehezen elviselhető kiábrándulás követi az aláírás pillanatában érzett átmeneti megkönnyebbülést.

A törzsek előtt egyetlen egy út áll: meg kell egyezniük a vállalatokkal. Egyre több és több tárgyalás folyik a projektek engedélyezéséről, de ettől még az aborigin közösségek tárgyalási hajlandósága nem értelmezhető sem a kitermelési elképzelések támogatásaként, sem a minél nagyobb előnyökhöz fűzött elvárásaként. Egészen egyszerűen arról is lehet szó, hogy szeretnék, ha nekik is jutna valami egy olyan fejlesztési projektből, melyet legszívesebben megakadályoznának, de nincs rá módjuk (O'Faircheallaigh, C. 1985). A tárgyalások folyhatnak kellemes légkörben, a felek tisztelhetik, sőt kedvelhetik egymást, mindez azonban nem garancia arra, hogy később sem fogják becsapottnak érezni magukat. Megtörtént, hogy az aborigin csoport kezdetben örült annak a megállapodásnak, amelyről csak később tudta meg, hogy valójában csökkenti a jogait, és ez nagyon keserűen kiábrándította (Riley, M. 2002).

Látni kell, hogy sem a bányavállalat, sem a törzs nem tehető felelőssé a másik fél (utólagos) elégedettségéért. Egy piaci ügyletben mindenki a saját céljait nézi, a saját szempontjait szeretné érvényre juttatni, a másikéival nem foglalkozik. Mindkét félnek résen kell lennie a tárgyalások során. A bányavállalat nem akarja könnyebbé tenni az aboriginek életét, a törzs ugyanakkor nem kívánja elősegíteni a kitermelési projektet. A megállapodási kultúra különleges retorikája mégis néha úgy tálalja a történeteket, mintha a cégeknek és a törzseknek közös céljaik lennének, melyeket a tárgyalási jog segítségével tudnak megvalósítani. Döntőbírósi tárgyaláson is el-

hangzott, hogy a földjogi eljárás közös álláspont kidolgozására ösztönzi az embereket⁴², akik ez által közelebb kerülnek egymáshoz. Ez így igaz is lehet, bár a megfogalmazás nagymértékben felnagyítja a szerződés megkötése előtti tárgyalások szerepét, és ezzel torzítja a lényegét. Az emberek nem dolgoznak ki közös álláspontot, és nem kötnek barátságot egymással, amikor autót vagy lakást vesznek egymástól. Kizárólag az adásvétel feltételei érdeklik őket. Ugyanez érvényes a földjogi megállapodásokra is: közös álláspontot kizárólag a szerződésben rögzített (adásvételi) feltételekről kell kialakítani.

3.8.4. Megbékélés

A szövetségi parlament 1991-ben egyhangú döntést hozott az Aborigin Megbékélési Tanács létrehozásáról, hogy hivatalosan is beindítsa a megbékélési folyamatot. Soha nem határozták meg azonban, hogy mit is jelent a megbékélés. A fogalom amorf maradt, melyhez sok vitatható és vitatott értelmezés társul. A Tanács utódszervezete⁴³ úgy magyarázta a fogalmat, hogy az ország elismeri, és nagyra értékeli az őslakosok különleges helyzetét és kultúráját, és egyenlő esélyeket biztosít nekik a mindennapi életben. A megbékélés magába foglalja az igazságtételt, az elismerést és a sebek begyógyítását. A múltnak és a múlt aboriginek életére máig kiható bűneinek jobb megismerésével járul hozzá az ország fejlődéséhez. A megbékélés része az őslakosok jelképes és megtisztelő elismerése és azok a gyakorlati intézkedések, melyek az aboriginek hátrányos – egészségügyi, foglalkoztatási, oktatási – helyzetén kívánnak javítani.⁴⁴

A földjogi tárgyalásokon kidolgozott megállapodások szolgáltatnak olyan kézzelfogható eredményeket, amelyekben kezdett testet öltetni a megbékélés. Talán ezért sorolják sokan a megállapodási kultúrát a megbékélés témaköréhez. Az is igaz, hogy az aboriginek, a kormányzati tisztségviselők és az üzletemberek előszeretettel állítot-

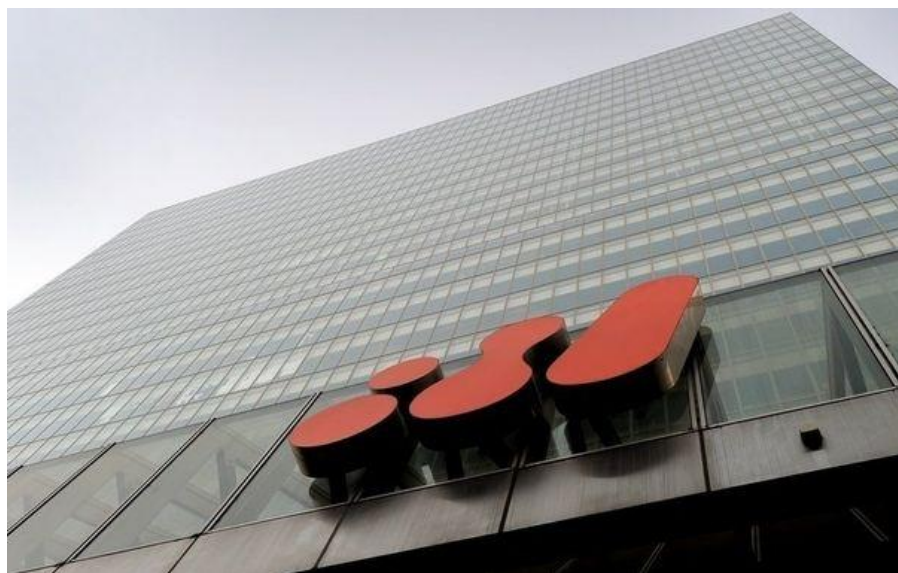
⁴² NNTT (National Native Title Tribunal): *Native title agreements win reconciliation award*. 28 October 2004, http://www.nntt.gov.au/news-and-communications/media-releases/pages/native_title_agreements_win_reconciliati.aspx?Mode=TextOnly&Mode=PrintFriendly

⁴³ Reconciliation Australia, <http://www.reconciliation.org.au>

⁴⁴ Reconciliation Australia: *What is reconciliation?*
<http://www.reconciliation.org.au/home/reconciliation-resources/what-is-reconciliation>

ták be alkuikat megbékélési eredményként. A vállalati berkekben egyértelműen a megbékélés elsősorú szószólójának számító BHP Billiton 2007-es Megbékélési Akciótervében bejelentette, hogy prioritást kíván adni a megbékélési szempontoknak az aboriginekkel kötött megállapodásai során.⁴⁵

24. ábra: A BHP Billiton bányászati óriásvállalat logója és melbourne-i székháza (Victoria)

Forrás: [www.afp.com/William West fényképe](http://www.afp.com/William%20West%20f%C3%A9nyk%C3%A9pe)

A felek azonban kötnek rossz megállapodásokat is, lehetnek elégedetlenek az alku tartalmával, és ilyenkor semmilyen értelemben nem beszélhetünk a megbékélés erősítéséről. A csalódott aboriginek még a megbékélésből is kiábrándulhatnak. A megállapodás ténye önmagában, a körülmények vizsgálata nélkül megbékélési szempontból sem jelent semmit. Nem minden megállapodás előnyös az őslakosok számára. Előfordul, hogy a megállapodás csökkenti a jogaikat. Az igazságosság kérdésében is ahhoz a megállapításhoz kell visszakanyarodni, hogy a felek elsősorban azért egyeznek meg egymással, mert a törvény szövege erre szólítja fel őket.

A megállapodások közzététele már a felek egyetértésén és politikai szándékain múlik. Úgy számolnak be róla, ahogy azt a rendszer és a közvélemény elvárja, illetve

⁴⁵ BHP Billiton: *2007 Reconciliation Action Plan*. p.5,

<http://www.firstpeoplesworldwide.org/publish/BHPAustralia2007ReconciliationActionPlan.pdf>

a legjobban fogadja. A kulcsszavak és a megszépítő nyelvezet használatán túl egész sor magatartási séma is rendelkezésükre áll ahhoz, hogy megbékélési tartalommal vegyítsék az üzleti megállapodást. Ez a visszásság, a szereplők nem teljesen őszinte értékelései nem vonják kétségbe a megbékélési célokat. Az viszont igenis kétségbe vonható, hogy a földjogi megállapodások feltétlenül a megbékélés irányába hatnak.

A megegyezési kultúra az évszázadokon át megtagadott tulajdonjog bírósági és törvényi elismerésének következménye, és nem a megbékélési mozgalomban gyökeresedik (Hodge, R. 2005). Az ősi földjogot egykor konokul ellenző bányavállalatok ugyan belenyugodtak abba, hogy az új helyzetben tárgyalásokat folytassanak az aborigenekkel, de ennek nem sok köze van a megbékélés valódi tartalmához. A szerződéskötés ugyancsak feltételezi a felek egyetértését a tartalmi rendelkezésekkel, de még ezzel sem jutunk közelebb a társadalmi megbékélés magasztos elveihez. A valóság egyelőre úgy fest, hogy a felek üzleti szerződésekről tárgyalnak egymással az ősi földjogi piacon, és nem érdeklik őket a divatos társadalmi-kulturális trendek vagy a demokratikus párbeszéd előmozdítása.

Még az is torzítás, hogy a felek viszonya a kölcsönös bizalmon és tiszteleten alapszik. A tárgyalások folyhatnak kellemes vagy ellenséges hangulatban. A jövőbeli viszony alapját minden esetben a számon kérhető jogi kötelezettségeket tartalmazó szerződés jelenti. Az egész rendszert azért hozták létre, hogy segítsen a bányakon-szerneknek abban, és biztosítsa őket arról, hogy meg fogják szerezni az ásványkin-csek kitermeléséhez szükséges engedélyeket. Még a BHP Billiton Megbékélési Ak-cióterve is kimondja, hogy a megállapodások nem csupán a jóakaratról szólnak. A társadalmi-gazdasági és a kulturális szempontok szerződéses rögzítése a szövetségi, az állami és a területi törvényekből fakadó egyéb kötelezettségek rögzítésével együtt történhet.⁴⁶ A megállapodások minden esetben törvényi alapon állnak, és kereske-delmi-tranzakciós jellegűek. Adott esetben lehet kedvező fogadtatásuk és társadalmi hatásuk, de nem megbékélési céllal tárgyalják és kötik meg őket.

⁴⁶ BHP Billiton: *2007 Reconciliation Action Plan*. p.5,

<http://www.firstpeoplesworldwide.org/publish/BHPAustralia2007ReconciliationActionPlan.pdf>

3.8.5. Aborigin kollektivizmus

Létezik olyan vélekedés, hogy a megállapodások a kezdetet jelentik, csupán előfutárai a jövőben megkötendő nagyobb jelentőségű szerződéseknek. Minden egyes megállapodás megkötésekor, ahol az egyik fél aborigin törzs, úgy fogalmazzák meg a szöveget, mintha az adott közösség valamilyenfajta politikai autonómiát élvezne és gyakorolna. Ezen túl feltételezik azt is, hogy az aboriginek hozzászoktak az önálló döntési jogkörhöz, elvárják annak széles körben történő elismerését, és egyre szélesebb jogkörre tartanak igényt saját ügyeik intézésében.

A feltételezés másik oldala úgy szól, hogy a kormányok és a vállalatok támogatják ezeket az elképzeléseket, és megértik az őslakosok bővülő autonómiatörekvéseit (Bradfield, S. 2003). A szélesedő aborigin önrendelkezés ötlete nem mindenkit nyugtázott le (Barlow, A. – Hill, M. 2001). A hosszú Howard-évtized politikai sugallatú értelmezései az egyéni jogok előtérbe helyezésével igyekeztek visszaszorítani az aboriginek törekvéseit. A konzervatív nézetek lényegében azt sugallták, hogy legjobb lenne, ha az aboriginek elfelejtenék a kultúrájukat és az identitásukat, melyek egyébként is lényegtelen dolgok a modern globális világban, és a többi emberhez hasonlóan egyénként próbálnának beilleszkedni a piacgazdaságba (Wootten, H. 2004).

Abból indultunk ki, hogy a földjogi tárgyalások során közösségként működő és döntéseket hozó emberek másfajta döntéseket is szeretnének közösen meghozni. Ha a közösség kedvező tárgyalási tapasztalatokat szerez, akkor minden bizonnyal a későbbiek folyamán is előnyben részesíti majd ezt az együttműködési formát. A közösségi jogok kiterjesztésének vágya azonban ellentétbe kerülhet az egyéni jogok széleskörű gyakorlásával. A földjogi tárgyalásokon résztvevő aboriginek alkudozásokból leszűrt tapasztalatai nem feltétlenül erősítik a közösségi fellépést, hanem adott esetben az egyéni érdekérvényesítés mellett szólhatnak. Az aboriginek között biztosan akadnak szép számmal olyanok, akik megértették, hogy a közösségi egyeztetés kényszere nélkül sokkal egyszerűbben és hatékonyabban lehet üzletet kötni (Wishart, D. A. 2005). A nagy értékű megállapodások, azon belül a beszállítói- és elhelyezkedési lehetőségek általában felélesztik, felszítják a törzsek üzleti gondolkodását. Innen már csak egy ugrás, hogy az ügyes és törekvő aboriginek egyéni gazdasági hasznot húzhatnak származásukból, ha azt kihasználva jelentkeznek a vállalatoknál, és a tárgyalások során kialakított kapcsolataikra építenek. A hagyományos közösségi retori-

ka ott is működhet, ahol valójában egyéni célokról szól a történet. Az ambiciózus aboriginek a maguk mellett szóló érveket igyekeznek a leghatékonyabban hasznosítani egy legális cél érdekében. Ez nem cinikus, és nincs benne semmi elitélhető, bár kétségtelen, hogy már egy piaci magatartási modellt követnek vele, és ezért egyre távolodnak azoktól az értékektől, melyekre hivatkozva egyéni érdekeiket próbálják érvényre juttatni.

3.8.6. A megszépítő elméletek összegzése

A földjogi megállapodás nem alternatíva, mert a földjogi törvény kötelezi a feleket a megkötésére, és a szerződés egyébként is a kapitalista társadalom általános ügyintézési módja. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a megállapodások nem feltétlenül csökkentik a törzsek hátrányos helyzetét. Nincsenek meggyőző bizonyítékok arra sem, hogy kielégítenék a felek céljait, és elégedettséget vagy sikerérzetet váltanának ki belőlük. A megbékélés elősegítése sem állja meg a helyét. Az aborigin közösségi szellemre gyakorolt ösztönző hatás szintén kérdéses, hiszen egyedül gyakran sokkal egyszerűbb és hatékonyabb a döntéshozatal, és a törzsi szférán kívüli világ is egyértelműen az individualista trendet erősíti. A felvetések egyike sem ostoba vagy képtelen, de mindegyik részleges és eltorzított képet fest. Egyikük sem ragadja meg a megállapodások lényegét a maga teljes valójában.

3.9. A földjogi ügyletek értékelése

A megállapodások megkötése általában ünnepélyes alkalom. Lehet szerény grillezés teával, de lehet látványosabb rendezvény is közéleti hírességek részvételével, melyet a lelegegásabb helyi szálloda nagytermében rendeznek. Az emelkedett hangulat általában őszinte, a legtöbben őszintén osztoznak a különleges pillanat varázsában. Illuzórikus azonban azt várni, hogy ez mindig így történjen. A hangulat mindig az aktuális körülményektől függ. Előfordult, hogy a bányakonzern nem volt hajlandó meghívni ebédre a tárgyalásokon kitűnő eredményt elkönnyelő aborigin küldöttség tagjait. Az ilyesmi rosszul veszi ki magát, garasoskodásnak tűnik, és nagyon elkese-rítő tud lenni. Az aboriginek joggal érezték, hogy még egy szendvicset se kaptak,

miközben a vállalati küldöttség vezetője arra panaszkodott, hogy a tárgyalások mennyi időt és pénzt emésztettek fel. A tárgyalások lezárása a médiaszereplés lehetőségét kínálja, melyben a konszerneknek bizonyíthatják szociális érzékenységüket, az aboriginek pedig elmondhatják, hogy távol áll tőlük a fejlesztések meghiúsítása. A gondosan megformált közlemények soha nem mulasztják el a közös intézményi és ideológiai álláspont kiemelését. Az első mondat gyakran kezdődik úgy, hogy a földjogi megállapodás *megteremti a lehetőséget* az éppen aktuális beruházáshoz. Az ötlettel közlemények tulajdonképpen azért születnek, mert a közhelyeken túlmenően mást nem nagyon lehet mondani.

Sokan vizsgálták már a megállapodások létrejöttét, a hozzájuk vezető utat, de ritkán hangzottak el kérdések, ritka a szkeptikus vélemény, kevesen akartak a dolgok mélyére látni, vagy a lényegről beszélni. Ritka a földjogi megállapodásokat bíráló nézet. A legfontosabb kérdések a megegyezések valós értékéről, a tárgyalási politikáról, az aborigin közösségekre gyakorolt hatásokról, a folyamat politikai motivációjáról és az ideológiai felvetésekről jószerével el sem hangzanak (O’Faircheallaigh, C. 2004).

A hivatalos intézményi struktúrából hiányzik a végrehajtást felügyelő apparátus, mert a kormányoldal kizárólag a megállapodások megkötésében érdekelt. A megállapodások tipikusan rövidtávú megfontolások mentén születnek. A felek meg akarják felelni a törvényben rögzített tárgyalási kötelezettségnek vagy a (kulturális) örökségi rendelkezéseknek, közben viszont szem elől tévesztik a megállapodásokat ténylegesen hatékonyra tevő, lényegi, de gyakran nehezen kezelhető szempontokat (O’Faircheallaigh, C. 2004).

A szerződések egy része hasznos és életképes, másik része azonban nem lép túl a hatékony végrehajtási eszközök nélküli reménytelen és üres mechanizmusokon. A „szellemszerződések” csak látszatmegoldásokkal járulnak hozzá a fejlesztésekhez. A megállapodások gyakran tartalmazzak foglalkoztatási rendelkezéseket, melyek általában azt rögzítik, hogy a vállalat felvesz és kiképez aborigin munkásokat meghatározott munkakörök betöltésére. Ezek az ígéretetek a semmiben lebegnek, ha egyidejűleg nem rendelik el a cégen belül a végrehajtásukat. Az is baj továbbá, hogy a kormányok gyakran érdektelen közönnyel nézik a megállapodások elégtelen végrehajtását, és írott malaszt maradhat a tárgyalásokon elért biztató szerződés.

A közzétett és széles körben hozzáférhető sikertörténetek a vállalatok csodás megváltozásáról szólnak, ahogy a kíméletlen üzleti szemléletet félretéve a törvényi előírásoknál nagyvonalúbban bánnak az aboriginekkal. Arról azonban valahogyan nem divatos elgondolkodni, hogy milyen átalakulás mehet végbe a törzsek körében. A nem-aborigin Ausztráliában kapitalista világ van, melynek mindenki ismeri a szabályait, és többé-kevésbé magától értetődőnek tekinti őket. Sok aborigin is elfogadja ezeket a játékszabályokat, és szép számmal akadnak olyan őslakosok is, akik ugyan nem szeretik a kapitalista világot, de belátják, hogy együtt kell élniük, és alkukat kell kötniük vele. Amennyiben a vállalatok kizárólag ilyen aboriginekkal kötnek üzleteket, akkor hagyományos stílusuk és gyakorlatuk nem igényel különösebb változtatást. Nincs túl nagy jelentősége annak, hogy a multikulturális Ausztráliában egy tapasztalt üzletember történetesen aborigin (Wooten, H. 1996). A bányakonszernekkel tárgyaló aborigin csoportok viselkedése gyakran és joggal tűnhet különösnek a tárgyalóasztal vagy a kiszáradt patakmeder túloldalán, a folyamatban való részvételük azonban mégiscsak a jogi és üzleti normák bizonyos fokú elfogadását feltételezi. Kényszerű tanulási folyamat ez a számukra egy pénzzé tehető árucikk eladásáról. A sikeresebb tárgyalók a jobb kapitalisták, akik már tudják, hogyan kaphatnak kedvező árat a portékájukért. A megállapodások általában tényleg nyújtanak gazdasági-fejlődési lehetőségeket a törzseknek, közösségi szempontból azonban kedvezőtlen a hatásuk. Jól alátámasztják ezt egy törzsi képviselő szavai, aki a megállapodás megkötése után azt nyilatkozta, hogy a szerződés stabil gazdasági alapot jelent a jövőre, továbbá szabadságot és függetlenséget ahhoz, hogy visszatérjenek az ősi földjeikre, és ott éljék az életüket. „Kezdhethük újraszervezni a Dambima-Ngardi közösséget.”⁴⁷ Hogyan segítik elő a megállapodások a gazdasági fejlődést és a hagyományos életmódhoz való visszatérést? Érdekes az a szociológiai kettősség, hogy az aboriginek előnyökre tesznek szert az alkufolyamatban, de abban a pillanatban, amint befejezték a tárgyalásokat, és megkapták a pénzt, máris az ősi életformához kívánnak visszatérni. A tárgyalási jog megadása megkövetelte, hogy az őslakosok megismerkedjenek a szerződésekkel és a piacgazdasággal, és ennek során bizonyos mértékben árucikké

⁴⁷ Kimberley Land Council: *Koolan Island mining agreement delivers for Dambima-Ngardí people*. 26 April 2006; A Native Title Newsletter No.3/2006 (May/June) p.29 csak a megállapodásról számol be, és nem idézi a törzsi képviselő szavait.

<http://www.aiatsis.gov.au/ntru/docs/publications/newsletter/mayjun06.pdf>

vált a (szülő) földjükhöz való viszonyuk. Bonyolult kérdések ezek, tudományos vizsgálatok nem folytak róluk, csak a tapasztalatok alapján szűrhető le néhány megállapítás.

A megállapodások egyik legnagyobb eredménye az, hogy az aborigin közösségek jelentős mennyiségű pénzhez jutottak. Néhány esetben jótékonyági intézményeket, alkalmazottak és tanácsadók által segített igazgatótanácsokat hoztak létre azzal a céllal, hogy megőrizzék és kifizessék az összegeket. A másik véglet, hogy egy csomó pénzt egyszerűen értelmetlenül elszórtak. A kettő közötti széles skálán számtalan megoldás elképzelhető. A legegyszerűbb és a legelterjedtebb egy közös bankszámla nyitása, melyhez a közösség néhány tagja aláírási jogot kap, akik ez által közösségi megbízottakká válnak. A szerződések érdemi részleteinek bizalmas kezelése miatt viszonylag keveset lehet tudni az alkalmazott megoldásokról. Feltételezhető, hogy a törzsek általában viszonylag jelentős mennyiségű pénzt kapnak meg egy összegben. Első hallásra ebben semmi különös nincs, valójában azonban igenis problémát vet fel, ha az aboriginiek komolyabb összeghez jutnak. A pénz ugyanis erjedést indít be, a hagyományos életformával és értékekkel össze nem egyeztethető módon kezdi megváltoztatni a közösséget.

Fogalmazhatunk úgy is, hogy az aboriginiek gondolkodása jóval közelebb került a piachoz, a bányakonzernek viszont csak kevésé értették meg az őslakosokat. Ezt is nevezhetjük egyfajta megbékélésnek. Akárhogy is van, a végeredmény nem róható az aboriginiek számlájára. A szegénységük és az elmaradott körülményeik miatt annyira lenézik és elítélik őket, hogy aligha állíthatók pellengérré azért, mert közülük néhányan piaci módon érnek el sikereket. Sem ők, sem a törvény nem tehető felelőssé a megállapodási kultúra ellentmondásai miatt.

Az ősi földjog annyira összetett probléma, hogy nem lehet egyszerűen mellé állni vagy elfordulni tőle. Különböző taktikák vezethetnek eredményre, különféle megoldások lehetnek sikeresek. A földjogi rendszer azon nyugszik, hogy igazságosan és tisztességesen kezeli a hagyományos aborigin közösségek jogait. Ezzel együtt néhány változtatás feltétlenül javítana a rendszer hatékonyságán:

- Hasznos lenne, ha hivatalos eljárások és mechanizmusok a jelenleginél nagyobb összhangot teremtenének a földjogi megállapodások és az aboriginiek gazdasági helyzetének javítását szolgáló kormányzati elképzelések között.

- Az aborigin képviselőtestületek több támogatást igényelnek a feladataik el-
látásához. A többletfinanszírozás a felállításukat és a működésüket hatéko-
nyabbá tevő reformokkal egészülhetne ki.
- Indokolt lenne a megállapodások tárgyalásának és tartalmának a meglévőnél
nagyobb átláthatósága. Az egész rendszer profitálna a nyilvánosságra kerülő
adatokból.
- Szükség lenne az aláírt megállapodások betartására, megfelelő végrehajtásá-
ra ösztönző rendelkezésekre.
- Nem ártana a nagyobb tárgyilagosság az aboriginek és a nem-aboriginek
közti szerződéses kapcsolatok értelmezése, magyarázata terén. A földjogi
törvényi kötelezettségből való kiindulás segíthet a reális vélemények kiala-
kításában.

Történelmi változások kellettek ahhoz, hogy az el nem ismerést és az ellentéteket elismerés és tárgyalások váltsák fel. A nagy jelentőségű átmenet következményei azonban egyáltalán nem látványosak. A legtöbb földjogi megállapodás nem több a föld használatáról szóló egyszerű szerződésnél, melyet bármelyik közönséges ügyvéd minden további nélkül papírra tudna vetni. Nincs bennük semmi különös, némi hozzáértéssel a konkrét szöveg ismerete nélkül is kikövetkeztethető a lényegük. A földjogi megállapodások megkötése bonyolult folyamat. Nehézkessége azonban sokkal inkább betudható logisztikai és kulturális tényezőknek, mint a megállapodások összetettségének vagy újszerűségének.

4. fejezet: A második hipotézis vizsgálata

4.1. Ausztrália őslakosainak művészete a kezdetektől napjainkig

Az ausztráliai őslakosok művészete tükrözi hagyományos életmódjukat. A nomádoknak és azoknak, akik csupán barlangokba húzódnak a természeti erők tombolása elől, nincs igazán érzékük a finoman megmunkált kincsekhez, sem a templomokhoz és palotákhoz, melyekben tarthatnák őket. A művész kénytelen a fizikai környezetében fellelhető anyagokra szorítkozni, és a természeti környezet biztosítja számára az alkotáshoz szükséges eszközöket és az alkotások védelmét, hosszú távú megőrzését. Ezért az őslakosok, az aboriginek barlangok és védett sziklaüregek falaira festettek, élő fákon faragtak, és a felszíni sziklákon karcoltak, véstek. A maguknál tartott és adott esetben művészi megmunkált tárgyak köre meglehetősen szűk volt. Ide tartoztak a totemösöket (Albert, T. 2009) megtestesítő díszített szakrális kövecskék (*tjuringa*) és azok a használati tárgyak (bumeráng, hajítódárda, növényből készített szatyor), melyeknek mindig a kezük ügyében kellett lennie (King, I. 2007).

25. ábra: Égetett és festett motívumokkal díszített vadász- és szertartási bumerángok és hajítódárdák

Forrás: A szerző saját felvétele

Művészetük legnagyobb része időleges, meghatározott alkalomra és konkrét céllal készült, nem is akarták, hogy tartósan fennmaradjon. A vörös homokkal borított központi részekben, a „vörös központban” a bonyolult mintázatú festményeket gondos rituálé keretében dolgozták ki és emberi vérral szilárdították meg, majd a többórás munka eredményét egyszerűen eltörölték a szertartás végén. Az Arnhem-föld öregjei fakéregre festették az eredetlegendákat, továbbadták a történeteket a fiatal beavatottaknak, és nem őrizték meg a képeket. Egy énekes-táncos törzsi gyűlésre szánt tetoválás, testre festett díszítés elkészítése akár napokig tarthatott, bár az előadáson esetleg csak percekre tűnt fel. A néha pusztá kézzel és körömmel kifaragott formákat a ceremóniát követően összevágták, elégették vagy egy szent tóba, forrásba dobták. Valóságos képregényeket rajzoltak a homokba a gyerekek szórakoztatására, melyeket aztán elfújta a szél vagy elmosott a víz. Diadalaikat és reményeiket fakéreglemezekre festették, melyek menedéket nyújtottak nekik az esős évszakban, majd egyszerűen kidobták őket, mikor beköszöntött a szárazság.

A művészet része volt az őslakosok életének, áthatotta a szertartásokat és a mindennapi életet. Egyszerre volt varázslat és mágia, mélyen élő vallásos hiedelmek

kifejezője, a termékenység és a természetes növekedés forrása, az eredmények krónikája és a beszélgetések, vadászatok, szerelmek és viszályok mindennapos megörökítője. A forma és a stílus minden helyen más és más aszerint, hogy milyen eszközök és anyagok találhatók az adott területen. Az egész kontinensen elterjedt azonban a teremtésmítosz, az ausztrál genezis, mely minden művészeti ágban megjelenik. Az aborigin emberek szinte kivétel nélkül egy olyan távoli időszakról beszélnek, amikor a föld lapos és jellegtelen volt virágok, élelem és emberek nélkül. Egyszer csak, valamikor, valahogyan megjelentek a teremtő ősök. Jöhettek a föld vagy a tenger mélyéből, a világ végéről, és alászállhattak az égből. Végigsétáltak a vidéken, és létrehoztak mindent, aminek léteznie kellett. Árkok keletkeztek, ahol ástak, és patakok fakadtak, ahol vizeltek. A külső megjelenésük rugalmasan változó: néha emberi, máskor állati, néha férfi, máskor női, de mindent ők teremtettek (Albert, T. 2009). Ők szülték az embert és a többi teremtményt, ők változtatták egymást fákká és sziklaalakzatokká. Néhányan közülük esetleg felszálltak az égbe, hogy belőlük legyen a hold vagy csillagokként világítsanak. Ők teremtettek mindent, ami él és mozog, ami növekszik, aminek tartalma és formája van. Viselkedési normákat határoztak meg az emberek és az állatok számára, és előírták a szertartásokat, melyeket a törzseknek követniük kell. Később aztán eltűntek: olykor szentként tisztelt képződményekké változtak, máskor sziklaalakzatokba merültek el olyan emlékeket, benyomásokat hagyva maguk után, melyek megihlették és művészi alkotásra ösztönözték az őslakosokat.

4.2. Alapanyagok és motívumok

A barlangrajzok jelentik az őslakosok művészetének legelterjedtebb és legismertebb formáját, mert ebben a műfajban jóval nagyobb a művész kifejezési szabadsága, mint a rendkívül fáradtságos sziklavésés esetében. A természet adta festékanyagokat használták: a természetes vörös és sárga okkert, a fehérre égő pipaagyagot, a fekete mangánoxidot vagy annak hiányában összezúzott faszenet és megszesesített fakérget (Ellis, J. A. 2007). Leggyakrabban helyben, illetve cserekereskedelem útján szereztek be a festékanyagokat, bár tudunk példákat arra, hogy az aboriginek több száz kilométert utaztak azért, hogy az okkert arról a bizonyos helyről szerezzék be,

amelynek különleges varázserőt tulajdonítottak. A dél- ausztráliai Flinders-hegység Yarrakinna vörösupál-lelőhelye az őslakosok hiedelme szerint egy szent emu véréből származik, és ezért az úgynevezett sósvízi törzs tagjai még az igen távoli Queenslandből is odajárnak festékanyagért. Szentként ismert okkerbánya a nyugat- ausztráliai Wilgamia, melynek vörös és sárga okkere egy mitikus kenguru vére és mája, illetve Temple Downs az Északi Területen. A kitermelési nyomok arra engednek következtetni, hogy ezek a bányák sok évszázad óta használatban állnak.

26. ábra: Wilgamiai aborigin okkerbánya méretei lenyűgözőek, a jobb oldali szikla bal felén álló ember alig kivehető a mélyből (Nyugat-Ausztrália)

Forrás: Phillip C. felvétele, <http://www.panoramio.com/photo/40616015>

A művész palettája egy lapos kő, melyen a kemény festékanyagok poralapot képeznek. Ezt vízzel és természetes kötőanyagokkal – emuzsírral, a tengeri teknős tojásaival, a vadméhek viaszával és mézével, az orchideafák nedvével – keverik össze. Az ecset készülhet megrágott gallyacskákból, az eukaliptuszfák kérgének vékony csíkjaiból, pálmalevelekből és tollakból. Nagyobb képeknél a mutatóujj vagy akár a tenyér is szolgálhatott a festék elrendezésére, melyet olykor a szájukból köptek a felületre. A legelterjedtebb festési technika a sablonozás.

27. ábra: Fiatal őslakosok jobbkez-lenyomatai:

Gulgurn Manja sziklamenedék, Grampians-hegység (Victoria)

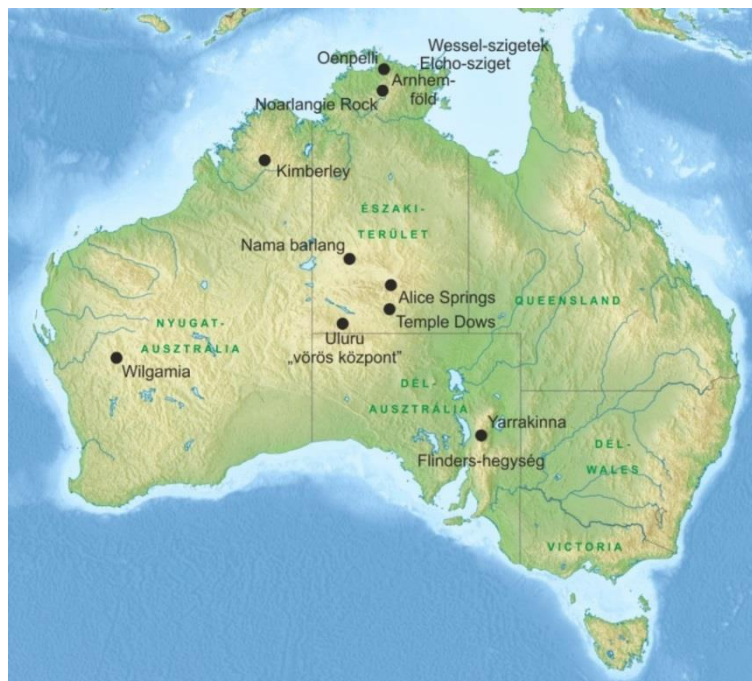

Forrás: A szerző saját felvétele

Ilyenkor szájból fecskendezték a folyékony festékanyagot a sziklafelület elé tartott sablonra, vagy esetleg száraz okkert fújtak nedves felületre. Az emberi kéz sablonja a legáltalánosabb, a legegyszerűbb és valószínűleg a legkorábbi barlangrajz-motívum, mely néhány sziklamenedékben egyedüli mintaként fordul elő. A kézsablonok festésekor leginkább a fehér és a vörös színt kedvelték. A nyugati Arnhem-föld OenPELLI kerületében a kéznek és a kézfejnek néha a belsejét is kiszínezték, és bonyolult vonalas mintákkal díszítették. Barlangrajzok az egész kontinensen előfordulnak, de a leggazdagabb és a leglátványosabb galériák északon találhatóak. Fenn északon néhány esetben a mai napig is meg lehet fejteni a szakrális alkotások hagyományos jelentését. Az Arnhem-föld Nama-barlangjának falára festett óriáskígyó tipikusan teremtő ős, mely a legenda szerint egy sereg emberszerű lény vállán utazta be a vidéket. A barlangrajzok rendben tartásáért felelős csoportok teológiai jellegű vitába keveredtek egymással arról, hogy a teremtő totemalak melyik irányba nézzen. Utazásainak minden részletét ismerték, mert a csoportok tagjai nemzedékeken átívelő szájhagyomány útján örökölték ezt a tudást. Tudták például azt, hogy amikor a kígyó és kísérete a barlangban

járt és a képét megfestették róla, akkor a menedék bejáratához viszonyítva derékszögben haladt. A két csoport leginkább arról vitatkozott, hogy a feje melyik irányba tekintsen. Megoszlottak a vélemények továbbá arról is, hogy vörös testtel és fehér kontúrokkal vagy fehér testtel és vörös kontúrokkal fessék meg a teremő kígyót. Korábbi feljegyzések és fényképek egyértelműen tanúskodtak arról, hogy merre nézett a piros testű, fehér kontúrokkal kiemelt test. Ebben a vitában azonban a „reformer csoport” kerekedett felül, ezért a kígyót megfordították, és a testét átfestették fehérre vörös kontúrokkal. A perpatvarba keveredett kígyófestmény alatti és feletti U formájú alakok a teremő ős cipelőinek vállait ábrázolják. Ennek az emléket őrzi mai napig gyakorolt szertartásokon a férfiak olyan módon történő kifestése, hogy oldalról nézve ugyanezt az U alakú formát lehessen látni a vállaikon. Ezen hordozzák a kígyót, melyet fejdíszük jelenítenek meg. A férfiak térden csúsznak, miközben a kígyó végigtekergőzik annak az útnak egy darabján, melyet az ősidőkben bejárt. A kígyótól balra függőleges fehér vonalak mutatják az öt cipelő emberek lándzsáit, oda festve, ahol a falnak támasztva hagyták őket, amikor útjuk során megpihentek a barlangban. Olyan tisztelet övezi a Nama-barlang festményeit, hogy csak a kétszer beavatott, lényegében már középkorú férfiak láthatják őket (Baglin, D. – Mullins, B. 2008).

28. ábra: Aborigin művészeti és szakrális helyek

Forrás: (saját szerkesztés)

4.3. Barlangrajzok

Teremtő szellemalakok az egész kontinensen találhatóak, leggyakrabban az északnyugati részek barlangjaiban. A legismertebb példa talán a Wandjina-festmények a Közép-Kimberleyben (Baglin, D. – Mullins, B. 2008). A XX. század eleji felfedezésükkor nagy érdeklődést váltottak ki, főleg a fehér alakok és a glóriára emlékeztető fejdíszek miatt, melyek a keresztény mitológiával kapcsolatot kereső bizarr elméletek felállításához vezettek. Az őslakosok nem emberi művész munkájának tartják a festményeket, hanem a teremtő ősöknek tulajdonítják őket. Ezzel együtt az emberek feladata időről időre felfrissíteni a barlangrajzok színeit. A vörös kontúrokkal határolt, nagy, fehér alakok tipikusak az Arnhem-föld és a Kimberley festményein. A vörös és a fehér kombinációja a vér és a víz termékenységét jelképező színeit vegyíti.

Az aborigin művészet másik elterjedt figurája a hosszúkás varázslóalak, melynek legismertebb példái az Arnhem-föld nyugati részének Mimi-ábrázolásai (Osvát, K. 2013). A helyiek azt állítják, hogy ezek a meglepően kecses, emberi mozgásokat – futást, ugrást, harcot, táncot – megörökítő festmények azoknak a tündérszerű lényeknek az önarcképei, akik a sziklafalak hasadékaiban laknak, és csak éjszaka merészkednek elő. Olyan légiesek, hogy csak nyugodt időben tudnak vadászni, mert a szél összetörné a csontjaikat. Olyan kifinomult a látásuk és a hallásuk, hogy senki nem tudja őket észrevétlenül megközelíteni. Ha valaki mégis megpróbálja, akkor elmenekülnek, és visszaszivárognak sziklarejtekeibe. Ráfújnak a falra, az megnyílik előttük, behúzódnak az üregükbe, majd a fal, mint egy ajtó, ismét összezáródik. Ezért van az, hogy az aboriginek soha nem látják őket, bár azt állítják, hogy hallják motoszkálásukat éjjelenként a sziklák körül. A Mimi-elnevezés a nyugati Arnhem-földről ered és erre a területre korlátozódik. A pálcára emlékeztető, hosszúkás alakok festése azonban egész Ausztráliában elterjedt, és ezek az egymáshoz igen hasonló alakok majdnem mindig ugyanazokat a tevékenységeket végzik, és hasonló legendás történetek kapcsolódnak hozzájuk, bár más-más néven említik őket, vagy akár névtelenek is maradhatnak. Ezek a festmények a barlangrajzok régebbi korszakából megmaradt relikviák, az őket körülengő mítosz pedig felfogható a feledésbe merült művészek munkáinak magyarázataként. A Noarlangie Rocks hosszú testű, sovány emberalakjai egy jóval kevésbé ismert (törzsi) művészet rokonítható ábrázolásai (Baglin, D. – Mullins, B. 2008). Ez a stílus Ausztrália északi részén terjedt el egészen Queensland

állam Quinkan-törzs lakta vidékéig. A Mimiktől eltérően ezek a karcsú emberek nem mozognak. Néha kezeiket és lábaikat imádkozó sáska módjára felfelé hajlítják, és néha olyan fejdíszekkel jelennek meg, melyek a mai Ausztráliában nem léteznek.

A nyugati Arnhem-föld ősi formáin gyakran jelenik meg a meglepő Röntgen-ábrázolás, egy később kifejlesztett technika, melyet az aboriginek ma is alkalmaznak. A Röntgen-festmények alapvetően statikusak, és nemcsak a külső formákat mutatják, hanem a kívülről nem látható belső részeket is: az élőlények csontvázát és fontosabb belső szerveit (Godden, E. – Malnic, J. 2008). Ezek a képek gazdagon borítják a sziklamenedékek falait. Festik őket fakéregre és egyszerű kövekre is; általában vadászatot és halászatot elősegítő varázslásra használják őket. Oktatási célt is szolgálhatnak, amennyiben bemutatják az állatok belső felépítését, és megtanítanak a húsnak a csontoktól és a belső szervektől való hagyományos leválasztására.

Az őslakosok művészetének egy része kifejezetten világi jellegű, a napi élet eseményeit örökíti meg. Így váltak egyes barlangok az adott közösség krónikájává. Djingalou például megörökítette a Farkascápa majmát a saját barlanggalériájában a Wessel-szigeteken. A Farkascápa nevű hajó 1959-ben járt az Elcho-sziget partjainál fedélzetén John Calvert bűvész-színésszel és a Tarzan-sorozat állatsztárját alakító csimpánzzal. Az esemény óriási hatást gyakorolt a helyi aboriginekre, akik addig soha nem láttak majmot, és lenyűgözte őket egy olyan ember, aki tárgyakat tudott eltüntetni a szemük láttára.

A varázslással és a mágiával szorosan összefüggő, a vágyak teljesüléséről szóló művészet az egész kontinensen megtalálható. Fakéregre vagy esetleg eldugott barlangok falára festett ábrák segítségével az ember megszerezte egy asszony szerelmét vagy pusztulásba taszíthatta az ellenségét. Az álombeteljesítő képek erejét szertartásokkal és bűbajos énekekkel fokozták. Az ilyen, különösen a sebesüléssel és halállal társított, úgynevezett *puri-purik* egy része kifejezetten durva, mivel feltehetően nagy titokban és kellő gyorsasággal kell létrehozni őket. Képzeljünk csak el egy csoportjából kiváló embert, aki úttalan utakon jut el a titkos sziklarejtebbe, hogy mágikus rajzot rögtönözzön, mielőtt a többiek észrevennék a távollétét. Akadnak azonban közöttük aprólékosan kivitelezett, komoly munkák is. A fehér ember lovasbalesetét vagy más megpróbáltatásait bemutató észak-queenslandi sziklarajzok valószínűleg szintén *puri-purik*.

4.4. Fakéreg-festmények

Fakéregre festett képek az egész kontinensen és Tasmániában is készültek. Lényegében mindenhol, ahol akadt alkalmas anyag. Más kérdés, hogy Ausztrália déli részéről kevés ilyen alkotás maradt fenn, Tasmániából pedig egyetlen egy sem. Ennek az oka az, hogy a korai telepesek nem fordítottak figyelmet az őslakosok kultúrájára, és mire nagy sokára észbe kaptak, a kéregfestészet már nem létezett a sűrűbben benépesült területeken. A hőkorszak műgyűjtői nagyon kevesen voltak, de az általuk megmentett munkák mind a mai napig az aborigin művészet legértékesebb (ismert) alkotásai (Isaacs, J. 2007). Valószínűleg azért, mert ők a ma hozzáférhetőnél sokkal szélesebb választékot tekinthettek át. A kéregfestmények bemutatása során is emlékeztetni kell arra, hogy az aborigin művészet alkotásainak jelentős része nem az örökkévalóság-
nak készült. A múzeumokban kiállított kéregfestmények néhány évtizede készültek, ritka esetben lehetnek akár százévesek, de származási helyükön, az aborigin közösségben legfeljebb néhány évig maradhattak volna fenn, sok esetben pedig rögtön a megalkotásukat követően szertartásos körülmények között megsemmisítették volna őket. Jelenleg már csak a trópusi észak egyes vidékein, az Arnhem-földön, a Carpentaria-öböl partvidékén és a hozzájuk közeli szigeteken élő törzsek festenek fakéregre. Náluk szerencsére komoly hagyományai vannak ennek a művészeti formának, mely nem csupán átvészelte a nehezebb időket, hanem újabban már határozottan növekszik a jelentősége.

29. ábra: Aborigin művészeti és szagrális helyek

Forrás: (saját szerkesztés)

A kéregfestés azokon a trópusi területeken érte el a legmagasabb fejlettségi szintet, ahol az esős évszakban az őslakosok hagyományosan fakéregből építenek maguknak időszakos menedéket. Az esős évszakban kétségtelenül több idő jutott a kézi munkára, és egy elterjedt elmélet szerint a kéregfestés művészete az időszakos háncsmenedékeket lakályosabbá tevő belső dekorációkból fejlődött ki (Baglin, D. – Mullins, B. 2008). Így lett az esős napok unaloműző foglalatosságából virágzó művészeti forma. A stílusok és a technikák térségenként változnak (Isaacs, J. 2007). Kialakulásukban és fejlődésükben közrejátszik a rendelkezésre álló anyagok választéka és az elszigeteltség mértéke. Groote Eylandt szigetén nincs vöröskor-lelőhely, ezért a helyiek kereskedelem útján szerzik be ezt az anyagot a közeli kontinentális szárazföldről. A sziget ugyanakkor nagyon gazdag a fekete festék alapanyagaként használt mangánércben, és ez meghatározza a művészeti stílust. A hagyományos groote-i festmény egyszerű fekete alapon jelenít meg egy vagy néhány alakot. A Carpentaria-öböl túloldalán fekvő Mornington-sziget stílusa ennek éppen az ellenkezője: itt fehér alapon jelennek meg a fekete figurák. Az Arnhem-földtől nyugatra eső Melville-sziget bővelkedik a vörös, fehér és sárga színek alapanyagaiban, ezért ott ezek a színek dominálnak a feketével szemben, melyet csak porrá tört faszénből tudnak előállítani. Melville-szigetén absztrakt hagyományokra épül a kéregfestés. Az

erősen formalizált, nonfiguratív minták uralják, és semmi rokonságot nem mutat a közeli szárazföld motívumaival, melytől a Dundas- és a Clarence-szoros mostoha áramlatai gyakorlatilag elszigetelték. Az Arnhem-föld nyugati része az érdekes Röntgen-festészet hazája, mely stilizáltan realista ábrázolásmód az alakok külsejének és belsejének együttes megjelenítésével. A kéregre festett Röntgen-képek háttere általában sima piros, melyen egy-, ritkább esetben két alak látható. A terület másik jellegzetes, kéregképeken is megjelenő stílusjegye a botszerű Mimi-szellemalak.

30. ábra: A Mimi hosszúkás szellemalakja, festett faszobor

Forrás: A szerző saját felvétele

A szellemalakok az ősi barlangrajz-motívumok felelevenített alkalmazására utalnak, melyeket a mai aboriginek döntő többsége már nem használ. Az Arnhem-föld északkeleti részének kéregrajzai önálló csoportot alkotnak, és jelentősen eltérnek minden más terület alkotásaitól. Művészi stílusuk színesebb és összetettebb, az absztrakt és a természetes motívumok széles tárházából merít. A zsúfolt és részletesen kidolgozott képek közvetlenül kapcsolódnak a valláshoz. Fontos lenne megőrizni és hosszútávon biztosítani az őslakosok hagyományos életmódját a művészeti értelem-

ben rendkívül termékeny északi területeken, mert az aborigiek elveszítik művészi ihletüket a hazájuknak tekintett föld nélkül.

4.5. Sziklaábrák

Az új-dél-walesi homokkővidék nagyméretű, halrajokat vagy dárdával kengurut elejtő vadászt megjelenítő sziklaábrái vélhetőleg szintén a varázslással összekapcsolt kívánságbeteljesítő művészet termékei. A sziklába karcolt vagy vésett ábrák az aborigin művészet legtartósabb alkotásai. Nagy részük tényleg régi időkből származik, mások esetleg még egy-két évszázadosak sincsenek. Legtöbbjüket mégis prehistorikusként osztályozzák egyszerűen azért, mert a korai európai telepesek kísérletet sem tettek a jelentőségük megértésére vagy feljegyzésükre, mielőtt az őket létrehozó kultúra kihalt volna. Az első, kezdetleges sziklarajzok valószínűleg kidörzsölt barádákból álltak, és minden bizonnyal eszközök és szerszámok alkalmas sziklafelületen történő formálása és élesítése következtében jöttek létre, véletlenszerűen jelenítve meg egyszerű párhuzamos, kereszt alakú és sugárirányú vonalmintákat. Szintén ősi sziklaábrázolási technikának számít, hogy egy keményebb kavicsal addig ütögetik a kőfelületet, míg annak külső fénye megtörik, és előbukkan alóla a kő belsejének színe. Mindkét ősi technika egymás mellett létezett és fejlődött egészen a fehér ember megérkezéséig. A legöregebb példák mindössze néhány motívumra szorítkoznak, melyek koncentrikus körökön, vonalakon, kerek lukak és mélyedések sorozatán alapulnak.

A korai pattintott-vésett petroglifák hasonlóan egyszerű motívumokat jelenítenek meg. A koncentrikus körök és vonalminták lehetnek madarak vagy állatok nyomai, de akár stilizált emberábrázolások is. A mai aboriginek tagadják, hogy bármit is tudnának az ilyen karcolatokról, és azt állítják, hogy az ősidők, az „álomidőszak” emberei alkották azokat. Állításuknak ellentmondani látszik, hogy hasonló jelképek máig fennmaradtak a közép-ausztráliai rituális művészetben. A pattintott-vésett petroglifák úgy készültek, hogy a sziklafelületet egy hegyes kővel vagy kagylóval addig ütögették, ameddig kisebb lukak, mélyedések keletkeztek rajta, amelyek általában folyamatos vájattá olvadtak össze, néha azonban meghagyták őket egymástól elkülönülő mélyedések láncolatának. Ez a technika kiszélesítette az őslakosok sziklaművészetét. A

kontúrok bekarcolásának fejlődése lehetővé tette az állatok, az emberek és a legendás ősök természetű ábrázolását, bár a korábbi időszak geometriai alakzatai továbbra is megmaradtak. A kontúros stílus csúcspontját az új-dél-walesi Sydney–Hawkesbury-terület alkotásai jelentik, melyek létrejöttében döntő szerepet játszott a korlátlan bőségben rendelkezésre álló karcolható kőfelület. Négyezernél több ábra ismert, közülük néhány hatalmas méretű. Ezek a körvonalas vésések általában csoportokban találhatóak, egy helyen akár száznál több alak is lehet, melyek egy egész hektár lapos sziklafelületet beborítanak. A legkülönbözőbb témák jelennek meg rajtuk: férfiak, nők, mitikus lények, bálnák, halak, erszényesek, madarak és rovarok, élőlények nyomai, fegyverek és használati eszközök. A legtöbbjük életnagyságú vagy nagyobb, némelyek egyenesen gigantikusak. Az egyik legérdekesebb talán a Ku-ring-gai-terület húsz méter hosszú bálnája, mely egy ember elnyelésére készül. Hasonlóképpen figyelemreméltó két teremtő ősnak – Baiamének, az egek urának és testvérének/fiának, Daramulennek (Isaacs, J. 2009) – a közel tizennyolc méter magas ábrázolása. A Hawkesbury-homokkővidék sziklagalériái minden valószínűség szerint vadászó és halászó mágiákkal vagy vallási szertartásokkal függenek össze, de az is lehetséges, hogy mindkét elem egyszerre jelenik meg bennük. Az állatábrázolások például egyszerre lehetnek törzsi totemjelképek (Ellis, J. A. 2007) és a vadászszerecsse előmozdítói vagy a sikeres vadászat megőrkítői. A sziklakép-csoportok olykor egymáshoz kapcsoltnak bukkannak fel: emberi vagy állati nyomok mutatják az utat az egyik sorozattól a másikig, és ezek a képcsoportok valószínűleg időrendben is egymás után következnek oly módon, hogy minden különálló egység a teremtésmítosz és a teremtő ősök utazásainak egy-egy részét vetíti elénk. Az útmutató lábnyomok néha hatalmas méretűek. Az aboriginek ritkán túlozzák el a nyomok méretét, mert életük függ azok gyors és pontos felismerésétől, ezért elképzelhető (számukra), hogy az óriásnyomok Baiamétól, az egek urától származnak (Isaacs, J. 2007).

A pontozással kivésott kontúrokhoz képest a stílus fejlesztését jelentette a pattintott-vésott intaglio, a bemélyített mintázattal díszített kő, melyen kifordított domborműnek megfelelően vésték-lyuggatták ki a teljes felületet. Sok ezer ilyen munkát találtak Új-Dél-Wales nyugati és Dél-Ausztrália keleti részén a vízlelőhelyek környékén lévő köveken. A legtöbbjük kisméretű, de olykor nagyobb alakokat is ábrázoltak ezzel a technikával (Barlow, A. – Hill, M. 1997).

Művészeti szempontból is érdekesek a beavatási (Ellis, J. A. 2007) és más szertartások helyszínének kultikus kőalakzatai, melyek az egész kontinensen megtalálhatók. Hasonló célt, a szertartási helyek díszítését szolgálták a keleti területeken Új-Dél-Wales-re és Queensland déli részére korlátozódó fafaragások, dendroglifák (Isaacs, J. 2007). A dendroglifák a nagyméretű fafaragás egyedüli megtestesítői az aborigin művészetben. Jelképes, általában geometriai mintákat faragtak fejszével az élő fára, és időről időre kijavították, karbantartották őket, nehogy a fakéreg benője és eltüntesse az ábrát. Beavatási szertartásokhoz és temetkezési rítushoz társultak. Akad egy másik példa is a fák díszítésére az északnyugaton található Kimberleyben, ahol a naturalisztikus ábrákat inkább karcolták, semmint faragták a majomkenyérfa lágy kérgébe.

4.6. Az őslakosok mítoszai

A York-foki-félsziget hátborzongatóan vad világában laknak a félelmetes Quinkanok, akik az őslakosok mitikus elképzelései szerint a táborúz fénykörén kívül rejtőzködve az alkalmat lesik, hogy ellopják az óvatlanok hasából a puha zsiradékot, és hangyákat küldjenek a helyére. A Quinkanok törzsi házassági szokásokat és korlátozásokat jelenítenek meg. Torzak és idomtalanok, mert megszegték a törvényeket. Sziklahasadékban laknak, az őslakosok pedig a falakra festik a képeiket (Godden, E. – Malnic, J. 2008). A Laura feletti hegy egyik barlangjában tornyosul a nagy Quinkan szellem. Rászögezi a szemét minden barlangba belépő, frissen beavatottra, és figyelmezteti őket az emberek, az emberi dolgok és a törzs többi tagja iránti tiszteletre és az ebből fakadó köteleességekre.

Az Arnhem-földnek a Sleisbacktól El Shiranáig nyúló részén Nargorkun teremő isten és feleségei, a Narlinji-linjik éltek, és hagytak ábrázolásokat a barlangok falain. Betegség-országnak hívják ezt a körülbelül ötszáz négyzetkilométeres területet. Elhelyezkedése festői: magasan fekszik az Arnhem-föld központi fennsíkján, és minden irányból mély szorosok vezetnek fel a meredek sziklafalak tetejére. A Sleisback mellett talált legjelentősebb lelet a betegség-szertartások helyszíne; egyszerre vízlelőhely, út és barlang, melyet gyógyító szertartásokra, illetve a fiatalok elkülönítésére és oktatására használtak. Egyben a föld és az emberek teremőjének mitikus otthona is

volt. Nargorkun teremtő isten a legenda szerint alacsony, zömök ember volt, tollakból álló hajdíszt viselt, és kőbaltájából villámokat szórt. Egy napon megcsípte őt Palmura, a sártapasztó darázs, és teste a legkülönbébb szörnyformákra dagadt. Nagyon beteg és szomjas lett, és annyira elgyengült, hogy térden és a kezein kellett csúsznia, hogy előre jusson. Miután ivott a Betegség-forrásból, átvánszorgott a hegygerincen a Betegség-barlanghoz, a beteg emberek tanyájához. Kijelölt egy világosan követhető csapást, a Betegség-utat, történetét és árnyékalakját pedig hátrahagyta a barlang falain. Ezek után nyugovóra tért a föld mélyében. Ott is marad békés nyugalomban mindaddig, ameddig otrombán fel nem lármázzák. Ha megzavarják, felébred, felnyomja magát a mélyből, ezzel megnyílik a föld és elpusztul a világ. Van a barlangban egy nedves kő, melynek nem szabad kiszáradnia, mert akkor lángra kap, és hamuval borítja be az egész vidéket. Nargorkunnak két felesége volt: két testvér, az ideális aborigin nő megtestesítői. A barlang alatt ma is együtt élnek férjükkal. Amikor Nargorkun túl beteg volt a vadászathoz, két fiatal fiú ejtette el neki a vadakat, és a barlang falain hátrahagyták különféle zsákmányállataik ábrázolását. A rajzok állandóan emlékeztették a fiatalokat az idősek, a betegek és a gyengék iránti felelősségükre. Láthatók azokra a fiatalokra kirótt büntetések is, akik nem engedelmeskedtek a törvényeinek: a vétkesek csontvázként, szellemként vagy kézlenyomatként jelennek meg. Évente rendezték a betegség-szertartásokat. A férfiak a vízlelőhelynél gyülekeztek, betegség-dalokat énekeltek, táncolták a táncaikat, majd kezükön és térdükön végigmásztak a betegség-úton, ahogy annak idején Nargorkun csúszott rajta. Mindegyikük egy csontot vitt magával, mely lehetett egy meghalt baráté vagy egy gyakran vadászott állaté. Különös gonddal, hangtalanul, kizárólag a széllel szemben mozogtak, a köveket kikerülték, és még a fűszálakat is finoman hajtották félre hajítófegyverükkel, *woomerájukkal*. A csontokat nagy halomba rakták a barlang belsejében, a férfiak pedig tisztelet-énekeket mormoltak elfojtott hangon, mivel Nargorkun a föld alatt aludta álmát. A rajzokon Nargorkun fejdíszt visel, és kezében tartja a villámokat szóró kőbaltát. Tisztán látszanak rajta a beavatás és a körülmetélés jelei. Egyik felesége áll mellette, de mindkét asszonnyal a belsejében is feltűnik a barlangban. A gyermekszülésről készített festmény talán a kulcsa a betegség-mítosz rejtett jelentésének. Úgy tartják, hogy mindent Nargorkun teremtett. Feleségeit, akik segítettek neki a teremtési munkában, mégis gyermekszülés közben mutatják. Ez a következetlenség és a szülési jeleneteknek az eltorzult Nargorkunnal való rokonsága,

átfedése alapozta meg azt az elméletet, amely szerint a betegség-kultúra a férfiak tudatalatti, kisebbségi érzéseinek a kifejeződése, amikor a nők gyermekszülésben játszott szerepére gondolnak. Az elmélet szerint Nargorkun testi eltorzulása a terhességet utánozza, „betegsége” pedig tulajdonképpen közreműködés, részvétel a nagy munkában. A testi eltorzulásával létrehozott gyermeket azonban férfiként nem tudta megszülni, ezért ezt a feladatot átadta az asszonyoknak (Arndt, W. 1962).

31. ábra: Aborigin szakrális helyek

Forrás: (saját szerkesztés)

4.7. Szakrális művészet

A vallási célú totemművészet nonfiguratív, az egyszerű formák, a vonalak, a körök és a négyzetek művészete. Jellemző a koncentrikus minta, mely megtalálható a yuendumui Namakígyó-barlang totemsimbólumai között, Ausztrália középső részének földfestéssein és más rituális műtárgyain csakúgy, mint a kihalt tasmániai őslakosok művészetében (Clark, J. 2004). Az utóbbi két térség közti kulturális hasonlóság, a figuratív művészet hiánya és a totemminták, a nagymértékű elszigeteltségre vezethető vissza: Közép-Ausztrália művészetének formavilága nagyjából tízezer éve nem

változott, Tasmániát pedig a tenger vágta el a kontinenstől. Néhány nyers emberi formától és egy-két kezdetleges állat- és növényábrázolástól eltekintve a helyi művészek nem törekedtek az élőlények természetű megjelenítésére. Általában a szájnylás és az arc egyéb nyílásai jelképezték a figurát. A közép-ausztráliai Cleland Hills mosolygó arcai megdöbbentő példái ennek a művészeti stílusnak. Körök és félkörök alkotják ezeket az öt évezrednél is régebbi arcokat. Az ábrázolások nem tekinthetők következtetlenek, bár bizonyos ellentmondás kétségtelenül rejlik bennük, hiszen emberi alakok jelennek meg rajtuk a nonfiguratív művészet eszközeivel, ebben az esetben az arcnyílások: a szemek, az orrcimpák és a száj megfestésével.

32. ábra: Cleland Hills körökből és félkörökből alkotott több ezer éves mosolygó arcai (Északi Terület)

Forrás: [Willem Kempen: Art of Antiquity](http://www.kempen.id.au/index.php?id_pag=108),

http://www.kempen.id.au/index.php?id_pag=108

Emily Gap sziklafestményeinek függőleges vonalsora és három pontja egy helyi hernyófajtának (*utnguringita*), illetve a hozzá tartozó csoportnak, az aruntának a totemjelei lehetnek (Isaacs, J. 2009). Az arunták elbeszélése szerint az altjerra ősök festették a jeleket a hernyók zsiradékával, de valószínűbbnek tűnik, hogy a festék folyékony alapanyagát emuzsír adta, melyet gyakran használtak rögzítő anyagként,

és a festmény tartósságát is biztosította. Ezek a nagyon öreg rajzok annyira beleivódtak a sziklába, hogy csak a felületi réteg lefejtésével lehetne őket eltávolítani. Az eső és a szokásos időjárási jelenségek nem tesznek kárt bennük. Az arnuták értelmezése szerint a kompozíció megjelennek a hegy lábánál várakozó asszonyok, miközben a férfiak elrejtik a szakrális tárgyakat a sziklák magasában. Ezt ki lehet bontani úgy, hogy a felső ferde vonal egy felfelé tekintő asszony, a három kör a hernyók petéje, a függőlegesen futó párhuzamos vonalak pedig a szertartásokat végző beavatott férfiak testére festett minta.

A vallási jelképek lehetnek időlegesek és tartósak. A középső területek *waningái* rövid életűek. Rendeltetésük a nurtunja-oszlopokéhoz hasonló. Rituális alapossággal készülnek egy meghatározott szertartásra, melynek végeztével azonnal megsemmisítik őket. A waninga emberi hajfonat, melyet kereszt formájú botra tekernek, és pihéssel, tollakkal vagy állatszőrrel díszítenek. Leggyakrabban romboid formájú, amit egyes érvelések szimbolikus emberalakként értelmeznek. A teremtő totemalak költözik bele a szertartás idejére. A tartós tárgyak közé tartozik a tjuringa, a díszített-karcolt kis kövecske, melyet mindenki magánál tart, és a faragott fatáblák, melyeket mágikus sziklarajzokkal védett barlangszentélyekben őriznek. Mintázatuk hasonló elemekből áll: gyakoriak a koncentrikus idomok, a párhuzamos vonalsorok, az egyenes és a görbe vonalak. Megtestesítik, kifejezik a totemösöket, bevéselt mintáik jelképes módon felidéznek a teremtéstörténet egyik-másik fejezetét.

33. ábra: Waninga, hajfonatokból készített szertartási dísz, kenguru totem

Forrás : <http://www.lindenmuseum.de/englisch/exhibitions/permanent-exhibitions/oceania/galerie/>

kiállítási tárgy a stuttgarti Linden Múzeum Óceánia gyűjteményéből
(Staatliches Museum für Völkerkunde)

4.8. A szertartások művészete

Az ország jelképének számító közép-ausztráliai monolit, melyet az őslakosok Ulurunak neveznek, a Pitjantjatjara törzs tagjainak szent helye, és fontos szerepet játszik az életükben. Kisebb barlangjaiban, sziklabemélyedéseiben rengeteg ábrázolás maradt fenn a hegyet létrehozó totemlényekről és teremtő tevékenységükről. A legenda úgy tartja, hogy az Uluru a *tjukurapában*, az ősidőkben keletkezett, és sok különleges történet szól a nagy vörös sziklahegy különféle alakzatainak létrejöttéről (Cowan, J. 2002). Sok az absztrakt ábrázolás, melyeket gyakorlatilag lehetetlen önmagukból megfejteni.

34. ábra: Festett sziklaábrák a Wombat-barlangban, Uluru (Északi Terület)

Forrás: A szerző saját felvétele

Charles Mountford könyvében (Mountford, C. 1965) részletesen leírja a festményeket és az Uluru legendáit. Mountford két évtizeden át rengetegszer járt a vidéken, tanúja volt néhány festmény elkészítésének, és első kézből, magától a művésztől tudta meg azok jelentését.

Az Uluru északnyugati fala egy huszonhét méter hosszú barlangot rejt, melyben beavatási szertartásokat rendeztek. A mindennapi világi művészet és a vallási tárgyú festmények egyaránt megtalálhatók benne. Mivel azonban a nőket nem engedték belépni, és a barlangot soha nem használták táborhelynek, a falak jóval kevésbé telítettek, mint a vörös hegy más sziklamenedékei. A Mala-totemhez tartozó emberek elbeszélései szerint a barlang egy természetvárból keletkezett az ősi „álomidőszakban”. A vár kemény falai a körülmetélési és megsebzési szertartások lehulló, kiömlő véréből váltak kővé. A Mala-férfiak a fiatalok beavatási szertartásának végétével megsebeztek a vénájukat a karjukon, és hagyták a vérüket a földre csorogni. A barlangban található férfi és női ábrázolás alatti sötét folt a megszáradt emberi vér maradványa. A hagyomány máig él: a Mala-férfiak az Uluruhoz tett vándorlásaik alkalmával megnyitják vénáikat, és a beavatási barlang hátsó falára folytatják vérüket, melyet teljes hosszában sötét csíkokban borít a régen megalvadott vér. Nem ismert a beavatási sebhellyel és felnagyított nemi szervvel megjelenített különös nőalakok jelentése. Mountford jelen volt ugyanebben a barlangban egy sugárzó fejdísz viselő alak megfestésénél, és feljegyezte az ábrázolt alakhoz kapcsolódó legendát. Egy

Moanya nevű őslakos festette 1940-ben, és egy fügefaembert jelenít meg. Kör alakú fejét sugárzó fejdísz, a *nuiti* övezi, melyet a teremtés időszakának fügefaembere hordott, a jelenkori szertartásokon pedig a fügefaember szerepét játszókat viselik, akik bőséges fügetermésért könyörögnek. Minden férfi nagyhatalmú, teremtő istenséggé változik, ha felveszi ezt a hagyományos fejdíszet, és megfelelő jelekkel borítja a testét. A szent fügefák körül táncolnak, vérükkel locsolják őket, és ettől a fügefák termékenyek lesznek az egész világon.

Az Uluru nyugati oldalán, a beavatási barlangtól kicsikét délebbre két barlang két képcsoportot rejt. Az egyik a felső, a másik az alsó barlangban van. A sugárzó fejdíszbe öltözött aranyszínű alakról az őslakosok azt mesélték Mountfordnak, hogy egy szertartásokra készített testfestési minta ábrázolása. Az ugyancsak itt látható ellipszis formájú tárgyakra pedig azt mondták, hogy az a *kulpidji* és a *nartunja*-oszlop. A *nartunja* egy totemjelentőséggel bíró szertartási oszlop, melynek tetejét általában tollbojttal díszítik (Wild, S. A. 1986). Rendeltetése a *waningáé*-hoz hasonló. Mérete különböző lehet, és ettől függően tartható a kézben, szúrható a földbe vagy hordható a fejen. A *kulpidji* a *pitjantjatjara* törzs legszentebb tárgyának számít. Az élet lényegének a tárháza. Asszonyok és beavatatlan fiatalok nem érinthetik, nem láthatják, még a pusztá létezéséről sem tudhatnak.

Az Uluru barlangjában megfestett *kulpidji*-t a körvonalából kisugárzó szimbolikus madártollpíhek övezik. A tollpihe szakrális mintának számít a középső és az északi területeken, és széles körben használják testdíszítésként a totem- és a beavatási szertartásokon. Általában vérrel ragasztják a testre, mely egyszerre hatékony kötőanyag és az élet hatalmas, mitikus szubsztanciája. A kimunkált fejdíszeket és a kézben tartott tárgyakat is felölelő szertartási díszek valójában szentként tisztelt művészeti alkotások, mert magukká a totemősökké változtatják a szertartások résztvevőit, hogy újra eljátszák az ősök „álomidőszakban” tett utazásait, és a ma élő törzs számára újratereptsék az állatokat és a növényeket.

A vörös és a sárga okkert, illetve a fehér agyagot testfestésre is használják. Szolgálhatnak alapszínként, lehetnek egyszerű foltok, gyakran azonban olyan összetett mintát alkotnak, melynek jelentését csak a beavatottak ismerik. Az agyag a fejdíszben és a fejen összeolvasztja az embert a fejdíszsel, egymás részévé teszi őket, és ez a két részből álló egész díszíthető tovább gallyakkal, füvel, madártollakkal, melyeket emberi hajból készített fonállal kötnek hozzá (Isaacs, J. 2007). Az ilyen fejdíszek és

testfestések, illetve a földre festett képek és a szertartásokon használt szakrális tárgyak elkészítése napokig vagy hetekig is eltarthat. A szertartások vallási célt szolgálnak, ugyanakkor az előkészületek és a szertartásokhoz szükséges tárgyak, műalkotások elkészítése olyan rengeteg időt emészt fel, hogy igazából nehéz eldönteni, melyik fontosabb az előkészületek és a szertartás közül. A táncos és énekes gyűlések meglehetősen kötött művészi formák között zajlanak (Baglin, D. – Mullins, B. 2008). Úgy rendezik a szertartásokat, ahogy azt a teremtő ősök annak idején meghatározták, és ezen nem lehet változtatni, mert az eltérés veszélybe sodorná az élelem és az élet folytonosságát. Az aboriginek nem vállalják ezt a kockázatot. Az Északi Terület földre rajzolt képei az élet egyéb területein bekövetkezett óriási változások ellenére sem módosultak az elmúlt körülbelül egy évszázad során, mióta adatokkal rendelkezünk róluk.

A művészet szerepet kap a halotti szertartásokban is. Az Arnhem-föld északkeleti részén az elhunytak koponyáit személyes és törzsi totemjelképekkel díszítik, és akár éveken át hordozzák őket a tisztelet jeleként. Az özvegy medálként viselheti a férje koponyáját, a rokon pedig viheti magával a hozzátartozó koponyáját, ahogy a törzs vándorol. Az északi részeken gyakori, hogy a gyászolók és a gyászolt testét egyaránt gondosan kimunkált, sokszor fantasztikus mintákkal díszítik (Baglin, D. – Mullins, B. 2008).

A Bathurst- és a Melville-szigeten élő tiwi törzs faragott és festett temetkezési oszlopai az ausztráliai őslakosok leglátványosabb művészeti alkotásai közé tartoznak. Egyetlen, akár a hat métert is elérő fatörzsből készülnek, és az elhunyt totemét megjelenítő hagyományos mintákkal díszítik őket. Gyakran stilizált hajóárbocra emlékeztetnek a búcsúzás jelképeként. Ez a szimbólum a 19. század makasszári kereskedőiig nyúlik vissza, akik már a vitorlabontás és a hazájukba való visszatérés előtt felállították a hajóik árbocait. Néha tucatnál is több oszlopot készítenek és állítanak fel a hosszú hónapokig tartó szertartások során (Isaacs, J. 2007). Nem minden faragott oszlop társul a halálhoz.

Az Arnhem-föld észak-keleti részén és a közeli szigeteken különös szépségű és nagy jelentőségű *rangga*-oszlopok vannak. Hasonló célt szolgálnak, mint a bevezetőben említett tjuringa-kövecskék, azzal az eltéréssel, hogy az totemoszlop mindig egy embercsoporthoz tartozik, a kövecskék pedig egyéni totemjelképek. Az aborigine törzsek nagy tiszteletben tartották, és titkosan kezelték őket, gyakran félrevezető tá-

jékoztatást adtak róluk. A ranggát általában egy barlangban őrzik, és csak különleges alkalmakkor hozzák ki onnan. Asszonyok soha nem láthatják, a beavatatlanok is csak ritkán. Drámai szertartások kíséretében hozzák napvilágra a titkos rejtekhelyről. A férfiak általában áhítatosan csúszva-mászva, a hátukon hozzák elő és a nyakukkal egyensúlyozzák őket. Az antropológusok nagy érdeklődését kiváltó kivétel az Elcho-sziget közszemlére bocsátott ranggája. Erről annyit tudni, hogy a szentként tisztelt ranggát bemutató film széles közönség előtti levetítése után, az illetlenséget kiigazító gesztusként került a mai helyére. A törzs öregjei a hagyományokkal való példátlan szakításként úgy határoztak, hogy közszemlére teszik az oszlopot, és a filmet bemutató missziós egyház erejével kapcsolják össze őket olyan módon, hogy a kereszténységet megjelenítő további oszlopokat állítanak melléjük. Ezzel összevetették a régi életüket az új jelenségekkel, és arra törekedtek, hogy egyensúlyt teremtsenek a helyi hagyományok és a velük összeütközésbe kerülő külső hatások között, és ezzel megőrizték a terület őslakosainak identitását és kultúráját. Döntésükben az is közrejátszott, hogy szerettek volna élni az új életmód kínálta előnyökkel. Sajnos az Elcho ranggája az idők során megkopott, sok oszlopon kifakultak a színek, néhányat a természetek rongáltak meg. A baloldalon álló oszlop egy (djanggawul) törzsi mítoszt mutat be: egy fára mászó goannát. A kerek rangga maga a fatörzs a domborműként ráfaragott nagy gyíkkal, a fehér színű vonalminta pedig homokdombokat stilizál apró növényekkel. Mellette egy négyzetes formájú, hasonlóan goannás témájú rangga áll, melynek két oldalán látható a gyík, a másik két oldal mintázata pedig csörgedező forrásvizet jelenít meg.

35. ábra: Aborigin művészeti helyek

Forrás: (saját szerkesztés)

4.9. Használati tárgyak

Az őslakosok kultúrája nem tudja értelmezni az önmagáért való művészetet. Az aborigin nyelvekben nincs olyan szó, amely pontosan megfelelné a művészet vagy művész kifejezésnek. Vannak ugyan szavaik a különféle festési, faragási, karcos technikákra, de a *l'art pour l'art* fogalma értelmezhetetlen és kifejezhetetlen számukra. A művészet látszólag csupán járulékos, kevésbé fontos összetevője az életüknek, és nincs szükség arra, hogy önálló szót szenteljenek neki. Alkalmazása mindig világos céllal történik: szertartásnál, mágiánál, tanításnál, a mondák mesélésénél és továbbadásánál van rá szükség. Az aboriginek talán a használati tárgyak díszítése során jutnak legközelebb a gyönyörködtető művészet európai fogalmához, itt jelenik meg az egyéni alkotó művész szépség iránti belső késztetése és annak kifejezésre juttatása (Isaacs, J. 2007). A használati tárgyak legtöbbször a bumerángoktól a dárdákon és a fonott szatyrokon át a *didzseridukig* (Parker, A. 2003) nem övezi különösebb tisztelet, legtöbbször mégis kidíszítik őket.

36. ábra: Faragott, égetett és festett állatmotívumokkal díszített didzseriduk

Forrás: A szerző saját felvétele

Készülhetnek ugyan kifejezetten szertartásokra is – mint például azok a dárdák, amelyekkel valószínűleg nem lehetne vadat elejteni – de ezeknek sem tulajdonítanak különösebb jelentőséget. Általában véve elmondható, hogy az igényesen kidíszített használati tárgyak teljes egészében funkcionálisak, és az eredeti céljuknak megfelelően tökéletesen kiformálták őket, mielőtt a készítőjük hosszú órákat töltött volna a megszépítésükkel, pusztán azért, hogy megvalósítsa esztétikai elképzeléseit. A kontinens keleti területein szinte minden használati eszközt gondosan díszítettek, a déli részeken jobbra faragással, valószínűleg azért, mert az alapanyagul használt keményfák a faragás során sem veszítettek erejükből és tartósságukból. Az Új-Dél-Wales-ben és Queensland déli területein előforduló, *lil lil*nek nevezett élesített botok különösen figyelemreméltóak művészeti szempontból a faragott vonal rendkívüli fegyelmezettsége miatt, melyet nagyon nehéz kivitelezni keményfán. Északon jobban szerették a festett díszítést. Kezdetben a barázdákba dörzsölték a vörös okkert, később együtt alkalmazták a festést és a faragást, végül már csak festettek. Az állatbőrrel készített takarók a hűvösebb részeken terjedtek el, és absztrakt mintákat kar-

coltak a bőr belső felületére. A fatálakat különleges vésett mintákkal tették szebbé, és még az asszonyok hatalmas őrlőköveinek alsó felületére is díszítéseket karcoltak, bár ezek csak abban a ritka esetben váltak láthatóvá, amikor a nehéz monstrumot felfordították. Totemtörténeteket vagy azok jeleneit ritkán örökítették meg szerszámokon, használati tárgyakon és fegyvereken. Ezeket inkább az állatnyomok, a növények és más hasonló dolgok könnyen felismerhető, jelképes formáival díszítették. Így például a rombuszforma jelek sorozata egy bumerágon vagy dárdán egy kengurut ábrázolhat futás közben, a mellette feltűnő jelek pedig a vadász nyomait jelenthetik. Feltételezhető, hogy a világi (használati) tárgyak festett vagy bevágott mintázata a megjelölő személy saját jelének számított hasonlóképpen a középkori lovag pajzscímeréhez. Az sem kizárt, hogy hatékonyságnövelő megfontolásból egy puri-purimágiához kapcsolódott, mely nemcsak megszépítette a fegyvert, hanem fokozta is az erejét. Más példák viszont azt mutatják, hogy a gazdagon kipontozott fatárgyakat növényi nedvekkel kezelték és szépen kifényesítették, de már nem díszítették további jelekkel, ami végső soron mégiscsak a gyönyörködtető művészet európai értelmezéséhez áll közel (Baglin, D. – Mullins, B. 2008). Az északnyugati King Sound területen megfigyelhető a majomkenyérfa termésének karcolásos díszítése, ami szintén leginkább a dekoratív művészet kategóriájába tartozik.

A fonalból és fakéregből összeállított szatyrok és kosarak mindig színesen díszítettek, különösen az északi vidékeken, ahol a háncskosarak két oldalán gyakran eltérő minták jelennek meg. A férfiak a leginkább szakrális tárgyakat hordanak a szatyrokban, az asszonyok élelmet gyűjtenek a kosarakba. Különleges példa az európai ember egészségügyi csomagjának vagy orvosi táskájának megfelelő gyógyító zacskó a legszükségesebb gyógyító eszközökkel. Ehhez társulhatott a gyógyító mágus megnövesztett és megvastagított hüvelykujj-körme, mely egyszerre szakrális és praktikus kiegészítő. Sok esetben pusztá kézzel, segédeszközök használata nélkül kell gyógyítani, és az erős, vastag hüvelykujj-köröm képes az alapvető dolgok elvágására.

4.10. Az aborigin művészet jelene

Az őslakosok elismerése egyelőre nem került bele az ausztrál alkotmányba. A politikai elit viszont látványosan bocsánatot kért az aborigineket ért korábbi atrocitásokért,

a kormány pedig számos intézkedést hozott a bennszülöttek helyzetének javítására. Jó értelemben vett aborigin-divat bontakozott ki a tudományos és a művészeti világban. Ez a háttér az aborigin kultúra és művészet egyre határozottabb nemzetközi térnyerésének. Az irodalom, a film, a dráma, a zene, a fényképészet és a képzőművészet egyaránt sokakat hódít meg. A világ különböző pontjain bemutatott kiállítások mindenhol élénk érdeklődést váltottak ki. Az őslakosok szakrális és használati tárgyainak hivatalos gyűjtése meglehetősen későn, az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején kezdődött néhány lelkes antropológus részvételével. Akkoriban kizárólag a néprajzi múzeumok foglalkoztak az aborigin műalkotásokkal „primitív művészet” vagy „művészet és kézművesség” elnevezés alatt. Az elmúlt húsz-harminc év azonban döntő változást hozott.

Az aborigin képzőművészet komoly iparággá nőtte ki magát, mely óriási forgalom mellett évi körülbelül ötven millió ausztrál dollár, jelenlegi árfolyamon mintegy tíz milliárd forint bevételt könyvelhet el. Az aukciós házak legkeresettebb tárgyai a festmények. A világ galériáiban gyakoriak az őslakosok kultúrájával foglalkozó nagyszabású kiállítások. 1988-1989-ben az Egyesült Államokban mutatták be a *Dreamings* (Teremtéstörténetek) című tárlatot. Feltétlenül meg kell még említeni 2002-ből a *The Native Born* (Bennszülött) című kiállítást, mely három kontinenst járt be.⁴⁸ Madridban a Velázquez Palotában, Brazíliában a Pinacoteca do Estado de Sao Paoloban, New Yorkban az Ázsia Múzeumban vendégeskedett. Ennek az ősi kultúrának a lényege és a magával ragadó ereje abban áll, hogy a festmények nem csupán művészeti alkotások, hanem egyben az ausztrál természeti környezet enciklopédiáját is vázolják. A törzs területe, az évszakok változása, a hagyományok és a szertartások, a teremtéstörténet, az emberi lét és az emberi élet jelenik meg bennük, és ezt a tudást szeretnék átadni a jövő nemzedék számára (Muecke, S. – Shoemaker, A. 2009). Érdekes ellentét, hogy az őslakosok művészete egyre közelebb kerül a nagyközönséghez és világszerte egyre ismertebbé válik, a művészek viszont gyakorlatilag ismeretlenek maradnak. Az őslakosok művészete az európai hagyományoktól eltérően nem kötődik erőteljesen az alkotó személyéhez.

⁴⁸ <http://sites.asiasociety.org/arts/nativeborn/default.html>

A 2010-es év nagy szenzációját jelentette a Vatikáni Múzeum *Rituals of Life* (Az élet szertartásai) című tárlata, mely az állandó kiállítás részeként látogatható.⁴⁹ A több száz darabból álló gyűjtemény alaposan meglepte az ausztrálokat, akik abban a hitben éltek, hogy egy-két külföldre került aborigin műalkotást leszámítva Ausztrálián kívül nem létezik ilyen kollekció. Fokozta megrökönyödésüket, hogy ezek a tárgyak a római katolikus egyház központjában bukkantak fel. Az alkotások az 1920-as években az Ausztráliában működő katolikus misszióból származhatnak, és valószínűleg a katolikus hitre áttért aboriginek ajánlották fel azokat. A gyűjtemény három részből áll. A szakrális tárgyak közül rendkívül érdekesek az ősi aborigin motívumokkal és technikákkal készített katolikus istenábrázolások. Figyelemreméltók továbbá az állatábrázolások és a használati tárgyak is. A Vatikán ausztrál szakértők segítségét kérte a gyűjtemény rendezéséhez és a kiállítás berendezéséhez. A szakértők arra a következtetésre jutottak, hogy a tárgyak a Kimberley-régióból származnak. Érdekességként említhető, hogy az ausztrálok az ország kulturális nagyköveteinek nevezték el a gyűjtemény darabjait, melyek az őslakosok kultúráját vitték el egy távoli világba.

Az aborigin kultúra üzleti értéke többet jelent az alkotások értékének összesítésénél, számszerűsítése gyakorlatilag lehetetlen. A benne megtestesülő egzotikum Ausztrália egyik legnagyobb turisztikai vonzereje. Az aborigin képzőművészet népszerűsége felkeltette más üzletágak érdeklődését is. A Qantas légitársaság és a Balarinji aborigin tervező központ együttműködésével valósult meg 1995-ben a világ legnagyobb repülő műalkotása, az ősi motívumokkal díszített óriás utasszállító. A Qantas-flotta azóta további aborigin mintás gépekkel bővült, és ez a kitűnő üzleti fogáson túl azt a társadalmi üzenetet is megerősíti, hogy az őslakosok motívumai az egész ausztrál nemzet jelképévé váltak.

4.11. Az aborigin művészet iparrá válása

A képzőművészet minden hagyományos formája egyértelműen kívül esik azon, amit iparnak szoktunk nevezni. A bennszülöttek művészete meglehetősen kaotikus, igen

⁴⁹ http://mv.vatican.va/3_EN/pages/z-Info/MV_Info_Mostre_04_etnologico.html

rövid életű és túlzott mértékben függ az egyéni találékonyságtól ahhoz, hogy be lehessen sorolni a közösségi vállalkozás vagy egy formális ipari rendszer fogalmába. Fontos azonban hozzátenni ehhez, hogy az európai vagy az ázsiai ember művészetéhez hasonlóan a bennszülöttek művészetének is vannak ipari vagy arra emlékeztető elemei: a termelés szisztematikusnak tekinthető megközelítése, a marketing, a reklám, és manapság már ide sorolhatjuk a jogi szabályozást is. A művészeti szektor kifejezés fedné talán legjobban a lényegét. Jelen fejezet azonban olyan tényezőket vesz sorra, amelyek ipari jellegűek és nem a művészek által készített műtárgyakról szólnak, ezért az „ipar” kifejezést használja.

Művészeti mozgalmak és stílusok jöttek és mentek a történelem során. A francia impresszionizmus csaknem kizárólag a művészek és a gyűjtők erőfeszítésének és lelkesedésének köszönhetően virágzott egy fél évszázadon át a XIX. század derekától annak végéig.

Ezzel ellentétben az ausztráliai aborigin művészeti mozgalom fennmaradásához ipari módszerekre is szükség van, melyek hasznosan egészítik ki az alkotók és a gyűjtők szerepét. Ilyen kiegészítő eszköz a kormányzati támogatás, a művészettel foglalkozó szervezetek infrastruktúrája, az információs és kommunikációs technológiák széleskörű alkalmazása, a foglalkoztatás-politika és a meglehetősen széles terméklista. Az aborigin művészeti szektor korábban sok ezer éven át fennmaradt, és valószínűleg örök, mert az aborigin emberek művészi eszközökkel is szeretnék kifejezni magukat. A műfajok és a termékek folyamatosan fejlődnek és átalakulnak többé-kevésbé az európai képzőművészet fogalmának megfelelően. A lényeg az, hogy ipari módszerek segítségével sikerült megőrizni és fejleszteni mindazt, ami ebbe beletartozik.

Körülbelül száz, aborigin művészek tulajdonában lévő és általuk irányított művészeti központ (szervezet) működte a művészet-ipart. Ezek a szervezetek jellemzően távoli közösségek non-profit testületeiként működnek aborigin művészekből álló vezetőséggel. A központ igazgatója, menedzsere általában nem bennszülött. Az igazgató legfontosabb feladata az, hogy hatékonyan közvetítsen a művészek és a piac között. Nem egyszerű a dolga, mert ez az üzleti környezet sok elemében megbízhatatlan vagy nem kiszámítható. Kiszámíthatatlan abban az értelemben, hogy a bennszülött közösségek általában „zűrös” helyek. Az emberek állandóan cserélődnek a közösségeken belül és a közösségek között, és rendkívül sok a helyi tévhit a művé-

szeti piacokról és az uralkodó kulturális irányzatokról. A fehér ember nem túl fogékony az alkotásokon ábrázolt misztikus történetek iránt, és ennek megfelelően viszonylag keveset ért meg belőlük. A gyakran írástudatlan bennszülött viszont nem tudja elmagyarázni a kulturális tartalmat, és így tartós marad a művész és a piac közti félreértés. A koncepció ugyanakkor kedvező elemeket is tartalmaz. A művészeti központok úgy jöttek létre az eldugott helyeken lévő kultúrákban, hogy egyben határozottan jelen vannak a művészeti piacokon is. Hagyományosan a két nagy központban, Darwinban és Alice Springs-ben székelő csúcsszervezeteken⁵⁰ keresztül képviseltették magukat. Az ernyőszerveztek az aborigin kultúra előmozdítása és az erőforrások igazságos elosztása érdekében hajlamosak befolyásolni a központok működését a rendelkezésükre álló finanszírozási, képzési és egyéb támogatási eszközökkel (Oster, J. 2009).

4.12. Aborigin művészeti munkások

Sok aborigin dolgozik művészként, a központi területeken háromezerre tehető a számuk. Ugyanakkor nagyon kevés aborigin végzi el az iskolákat ahhoz, hogy adminisztratív állásokat tölthessen be. A művészet-ipar azokat nevezi aborigin művészeti munkásoknak, akik művészeti központban dolgoznak. Ehhez egyáltalán nem kell művésznak lenni, elég valamilyen – kétkezi vagy adminisztratív – kiegészítő tevékenységet végezni. A 2007-es választási kampányban sok szó esett a kormányzati fejlesztési és foglalkoztatási programról⁵¹ és általában az aboriginek foglalkoztatásáról. A hatalmon lévő konzervatív koalíciós kormány ellenezte a program kiterjesztését, ezért a vita főleg arról folyt, hogy a művészeti központokban dolgozó emberek közül hányan veszíthetik el az állásukat, és ennek következtében hány központ lesz kénytelen lehúzni a rolót. Az akkoriban készített felmérés megkérdezte a közép-ausztráliai művészeti központokat, hogy mit gondolnak a kilátásba helyezett változ-

⁵⁰ Association of Northern, Kimberley and Arnhem Aboriginal Artists (ANKAAA, Darwin) <http://www.ankaaa.org.au/>; Association of Central Australian Aboriginal Art and Craft Centres (Desart, Alice Springs) <http://www.desart.com.au/>

⁵¹ Community Development Employment Projects (CDEP) <http://www.centrelink.gov.au/internet/internet.nsf/services/cdep.htm>

tatásokról, és azok hány embert érinthetnek. A meglepő eredmény azt mutatta, hogy mindössze tizenhárom aborigin dolgozott művészeti munkásként a központokban egy olyan hatalmas térségben, ahol negyvenhét művészeti szervezet körülbelül háromezer aborigin művészt fogott össze. Adódott a következtetés, hogy az aborigin szervezetekként működő művészeti központokban több aborigin embert kellene foglalkoztatni azért, hogy lehetővé tegyék és ösztönözzék a dolgozni kívánó helyi lakosság munkába állását. A közép-ausztráliai csúcsszervezetként Alice Springs-i központtal működő Desert 2008-ban beindított egy programot azzal a céllal, hogy hatvan aborigin művészeti munkást képezzenek ki és állítsanak munkába három év alatt. A kezdeményezés sikerét jelezte, hogy az első évben hetvenen kapcsolódtak be a programba.

A korábbi időszak másik kudarcát jelentette, hogy a fejlesztési és foglalkoztatási programok munkásai közül túl sokat osztottak be részidős munkára, melyben a legáltalánosabb feladatokat kellett elvégezniük anélkül, hogy ennek bármilyen tapasztalatszerzési vagy készségfejlesztő haszna lett volna. Olyan munkákat végeztek csak, mint a vásznak keretre feszítése, a festékanyagok keverése, illetve a gyűjtemény és a kiállító helyiség tisztán tartása. Nem csoda, hogy kevesen jelentkeztek, és kevesen maradtak meg hosszabb ideig ezekben az állásokban. Ehhez képest napjainkban valódi változások zajlanak. A művészeti munkások jelentős része gyakornoknak jelentkezik azzal a céllal, hogy megfelelő adminisztratív képesítést, diplomát szerezzen, mely megerősíti az aktuális állásában. Nem volt könnyű idáig eljutni. Közép-Ausztráliában mindössze hét középiskola működik, azok is a nagyobb városoknak számítanak Alice Springs-ben és Tennant Creekben, a félreeső aborigin közösségek pedig még ehhez az oktatási lehetőséghez sem férnek hozzá. A tanulási folyamat véget ér az általános iskolával, de ez még a jobbik eset, mert sok közösség gyermekei egyáltalán nem járnak iskolába. Becslések szerint nagyjából kétezer gyermek maradhat ki az iskolai oktatásból az Északi Területen. Ebből következően az állásokra felkészítő nem iskolai jellegű tanfolyamok sem túl hatékonyak, illetve csak részleges eredményeket hoznak. Az iskola utáni képzéseket felvállaló állami- és magánintézmények minden esetben szembesülnek az óriási távolságokkal, az elhagyatott vidékekkel és a meglehetősen gyenge írási-olvasási és számolási képességekkel. Ezért rendkívül fontos, hogy az oktatók egyéni alapon foglalkozzanak a diákokkal. Úgy legyenek mentorok, hogy a tréning során valóban együtt dolgozzanak a diákokkal. A

tréningeket általában tanórákban, azaz rövidebb időblokkokban tartják, a kihasználatlan töredék időkben pedig előtérbe kerül az egyéni és közösségi igényeket kielégítő mentori tanácsadás.

A központi területeken gyakran mondják azt, hogy az emberek túlképzettek és alulfoglalkoztatottak. Az oktató szervezetek gyakran nyújtanak kérésre olyan tréningeket, amelyek nem kötődnek kifejezetten egy adott álláshoz. Különösen jellemző ez a művészet-iparban. A művészeti központok gyakran kérik az intézményektől, hogy lehetőleg minél több továbbképzést nyújtsanak, melyek színvonalasabb műtárgyak készítését segítik elő. A múltban ugyanakkor meglehetősen csekély figyelem fordult a művészeti munkások számára fontos területeken – marketing, számítógépes ismeretek, ügyfélszolgálat – tartott továbbképzések felé. Szerencsére az elmúlt néhány évben, korlátozott mértékben ugyan, de változik a kép.

Ugyanakkor a 2007 végétől 2013-ig hatalmon lévő szövetségi munkáspárti kormány megkísérelte a foglalkoztatási különbségek csökkentését, és pénzalapot különített el fizetett aborigin művészeti munkahelyek létrehozására a művészeti központokban. Az első két évben ötvennégy új aborigin munkahelyet teremtettek, melynek hatására az aborigin munkavállalók elmozdultak a fejlesztési és foglalkoztatási programok felől a művészeti központokban végezhető munkák felé. A művészeti munkások folyamatos heti húszórás részmunkaidőben foglalkoztathatók nem túl magas, évi tizenkilencezer ausztrál dolláros fizetésért és az ehhez társuló juttatásokért. Az aboriginek tartós munkaviszonyt létesíthetnek, és lehetőséget kapnak a szakmai fejlődésre, egyben a művészeti központok is jól járnak, mert jobban tudják az igényeikhez igazítani az alkalmazottak felvételét. A munkavállalók részéről az előnyök közé sorolható az is, hogy az általános munkaerő-piaci feltételeknek megfelelő fizetésben és juttatásokban részesülnek, illetve élhetnek a szakmai továbbfejlődésüket biztosító képzési lehetőségekkel. A jól átgondolt kormányzati intézkedés kedvező hatása hamar érződni kezdett. Különösen jelentősnek tekinthető a változás 2007 előtti hosszú, konzervatív évtizedhez viszonyítva.

4.13. Az aborigin műkereskedelem magatartási kódexe

Sok mindent beszélnek és leírnak az aborigin művészetről. Ezek a megállapítások gyakran részérdekeket tükröznek, illetve néhány hozzászóló, főleg újságíró, előszere-ttel csatlakozik a rosszul működő dolgok mesterséges érzelmekkel vegyített bírálatahoz. A nemzetközi műkincspiacot szokták a világ utolsó szabályozatlan piacaként emlegetni. Ha valamilyen okból, mondjuk egy műtárgy mesébe és bulvársajtóba illő értékelkedése kapcsán, valaki, akár egy tévéműsor beletekint ennek a piacnak a kulisszatitkaiba, akkor azt látja, hogy nagykereskedők és aukciós házak uralják, illetve gyanúsán felkapaszkodott milliárdosok és bennfentes kereskedelmi praktikák működtetik azt. Az aborigin művészetről szóló megnyilatkozások általában két véglet-hez közelítenek. Megjelennek az aborigin művészek csodálatosan eredeti alkotásai, egy gazdag és lüktető hagyományos kultúra, mely eljut a fekete és a fehér Ausztrália közti jelenkori megbékéléséig; és ezzel egy időben elénk tárulnak a kapzsi nagyke-reskedők gyanútlan aborigin művészekkel szemben elkövetett csalásai. A művészet és a művészek megbecsülésnek örvendenek, a nagykereskedők azonban még akkor sem kapják meg az átlagos tiszteletet, ha tisztességesen bonyolítják üzleteiket. A sajtó szereti vizsgálni az aborigin műkincspiacon folyó machinációkat: terítékre ke-rülnek az aukciós házak és a zugkereskedők gyanús ügyletei. Világosan kell látni, hogy az aborigin művészet-ipar jelentős pénzeket mozgat meg, éves forgalma nagy-jából fél milliárd ausztrál dollárra, jelenlegi árfolyamon száz milliárd forintra tehető, és ez a nagyságrend már feltétlenül szabályozott struktúrát igényel. Ezért dolgozták ki az aborigin műtárgyak kereskedelméről szóló magatartási kódexet⁵², mely öt éves előkészítő munka után 2010 novemberében jelent meg hivatalosan. A szövetségi szenátus 2007-ben vizsgálatot folytatott az aborigin képzőművészeti „szektorról”⁵³, és jelentésének huszonkilenc javaslatából kilenc a magatartási kódexről szólt. A kó-dex kidolgozását a művészet-ipar kezdeményezte jó egy évvel a szenátusi vizsgálat befejezését megelőzően. Az ausztrál művészeti tanács erre a célra felállított szakbi-

⁵² Indigenous Australian Art Commercial Code of Conduct, <http://www.indigenouartcode.org>

⁵³ Australian Senate Inquiry into Australia's Indigenous Visual Arts and Craft Sector, http://www.aph.gov.au/Senate/Committee/ecita_ctte/completed_inquiries/2004-07/indigenous_arts/index.htm

zottsága határozta meg a kódex értékeit és dolgozta ki a tervezetét. Ekkor került sor az iparág meghatározó szereplőinek első találkozására. A tervezet széleskörű egyeztetéssel született meg 2008 folyamán, és a (szövetségi és állami) kulturális miniszterek tanácsa 2009 októberében hagyta azt jóvá. A jóváhagyás azt jelentette, hogy az illetékes szövetségi minisztérium⁵⁴ már ebben a kezdeti stádiumban szerepet kapott a kódex végrehajtásában, és azzal együtt felkérte a közösségi galériákat annak betartására, hogy a kódex lényegében a művészet-ipar magánvállalkozásait szabályozza.

Összességében mintegy fél ezer galéria, ügynök, magánkereskedő és művészeti központ csatlakozott a kódexhez. Aláírásuk önkéntes, a kódex tartalma és elvei nem jelentenek jogi kötelezettséget. Ezt többen kifogásolták, de látni kell, hogy az ausztrál joggyakorlat nem szereti, és nem alkalmazza a kötelező kódexeket. A versenyhivatálnak megfelelő ausztrál hatóság⁵⁵ jelentős és ellenőrizhetetlen visszaélések hiányában nem határoz meg kötelező szabályokat, hanem, első lépésként, bizik abban, hogy a problémák önkéntes vállalásokkal is megoldhatók. A hatóság egyébként figyelemmel kísérte a kódex kidolgozását. A kódex önkéntes betartása egy olyan furcsasághoz vezet, hogy egy klasszikus iparágban alkalmazott szabályzóeszköz határozza meg a művészet-ipar jóval szabadabb gazdasági környezetét.

Néhányan úgy vélekedtek, hogy a kódex bevezetése azzal a céllal fogja a művészeti központok értékeivel összhangban moralizálni a művészet-ipart, hogy a központok már pusztán létezésük okán magas erkölcsi alapon álljanak, és komoly erkölcsi tőkével rendelkezzenek. A művészeti központok hajlamosak makulátlannak és ártatlannak feltüntetni magukat a szerencselovagokkal és a független kereskedőkkel szemben. Ezt a jelenséget támogatja meg az aborigin műkincs-kereskedelem erkölcsi alapokra helyezése, mely egyben a művészetközpont-koncepció hivatalos győzelmét jelenti (Rothwell, N. 2009). Az állítás mindenképpen túlzó. A művészekkel szembeni tisztesség, az üzletek átláthatósága és a tisztességes bánásmód voltak a művészeti

⁵⁴ Department for Environment, Water, Heritage and the Arts (DEWHA): környezeti és vízügyi, illetve kulturális örökségi és művészeti minisztérium. Az ausztrál kormányzati struktúra hagyományosan alkalmazza az ehhez hasonló, többszörösen összetett tárcákat, melyek a magyar kormányzati gyakorlatban csak az elmúlt néhány évben jelentek meg, és a második Orbán-kormány idején váltak általános gyakorlattá.

⁵⁵ Australian Competition and Consumer Commission (ACCC). Az ausztrál gyakorlatban a kötelező érvényű magatartási kódexre mindössze a franchise és a kertészet szolgáltat példát.

központok által közösen képviselt értékek. Semmi radikális vagy különleges nincs az elveik között, melyek a legtöbb iparág minimum standardjai között megállnák a helyüket. A kódex tartalma eleve nem lehet radikális, mert az összes meghatározó szereplő részt vett a kidolgozásában, melynek során megjelentek az ellentétes érdekek. A versenyhivatal véleménye pedig azt mondta ki, hogy összhangban áll az ausztrál kereskedelmi joggal. Az eredmény semmiképpen sem lehet tehát a művészeti központok nagy győzelme a többi szereplő felett.

Az is elhangzott, hogy a szabályozás bevezetése következtében csökkenni fog a termékek minősége. Az aborigin művészet néhány évtizeddel ezelőtt képviselte azt a forradalmi erőt, mely megjelenítette a kultúrában és a hagyományokban gyökerező igazságot a nem túlzottan érdeklődő és fogékony világ számára. Azóta folyamatosan racionalizálták, ami elvezetett a kódexig. Valódi iparrá vált, exportorientált szépségbiznisszé, melyet jószándékú menedzserek irányítanak. Az üzleti jelleg felülkerekedésével az eredeti lényeg veszik el, és ez végső soron az üzletre is káros hatással lesz. Ilyen jellegű átalakulási folyamat kétségtelenül zajlik, de azért ezt az állítást sem lenne helyes teljes egészében elfogadni. A művészek szabályozása ugyanis lehetetlen. Ők mindig a saját fejük után mennek, és egy vibrálóan összetett kultúrából merítik az ihletet az alkotáshoz. A távoli nagyvárosokban kigondolt szabályok nem befolyásolják őket a műveik létrehozásában, és ez feltétlenül a minőség mellett szól. A kódex éppenséggel nem a művészeket, hanem a művészet-ipar egyéb szereplőit – a nagy- és kiskereskedőket, az ügynököket, a galériákat – igyekszik szabályozni. Ők nyilvánvalóan nyitottak erre, hasonlóan az autókereskedőkhöz és az ingatlanirodákhoz. Az ügyletek szabályozása nem írja elő a termékek jellemzőit. Az aborigin művészek csak alkossanak nyugodtan tovább!

4.14. Művészeti és üzleti tanulságok

A fejezet terjedelmi keretei csupán rövid bepillantást engedtek a misztikus vidékek különleges embereinek művészetébe és hiedelemvilágába. Alapvető célja a figyelem felkeltése volt egy izgalmas, de az európaiak számára jórészt ismeretlen kultúra iránt. Megírása során meg kellett küzdeni a távoli földrészekről Ausztráliába utazó turisták általános problémájával: Hogyan lehetne egy-két hétbe belezsúfolni a mesés konti-

nens minden látványosságát? A kérdés jelen esetben úgy vetődött fel, hogy mire elég húsz-harminc oldal, és mit kellene felvillantani benne ahhoz, hogy az olvasó a leírtak mögött megsejtse egy távoli múltból fennmaradt kultúra értékeit. Ausztrália őslakosai nem rendelkeznek írásbeliséggel, ugyanakkor sokrétűen alkalmazzák a művészi kifejezés eszközeit. Mindegyikük részt vesz az alkotásban. A művészet nem külön szakma, a művész soha nem hivatásos, bár adott személyeket komoly tisztelet övezhet művészi képességeik miatt. Művészetük funkcionális, azaz gyakorlati haszna van.

37. ábra: Aborigin mintákkal díszített tálak, amelyek valójában térképként szolgálnak

Forrás: A szerző saját felvétele

A régi időkbe visszanyúló hagyományok mítoszokkal vegyülnek, mesés történetek magyarázzák a homályba vesző eredetet. A régi időkből fennmaradt művészeti alkotások szakrális jelentőségre tettek szert. Más alkotásokat oktatási segédanyagként használnak, és számos esetben csak feltételezhető, hogy a művészi minták gyakorlati jelentőséggel bírtak hajdani nemzedékek számára. Mindez nem jelenti azt, hogy az őslakosok ne szeretnék a szépet, ne gyönyörködnének abban, amit használ-

nak, és akadnak példák arra is, hogy a művészt a gyönyörködtetés és az önkifejezés vezérelte. Az őslakosok művészetfelfogása gyökeresen eltér az európaiétól. Ezzel együtt európai szemmel nézve is hihetetlenül izgalmas alkotásokat hoztak létre, melyek nélkül jóval szegényebb lenne a világunk. Az ősi művészetre épülő ipar a kapitalista gazdaság terméke, és nem csökkenti a kulturális értékeket. A vásárló küzd a tömegtermelés bőségével, ugyanakkor nehezebb helyzetbe kerül, mert léptenyomon meg kell különböztetnie a művészi munkát az olcsó bővlítól. Az igénytelen giccs általában nem az őslakosoktól származik, hanem jobbára az ausztráliai üzleti lehetőségeket gátlástalanul kihasználó kínai kereskedőktől. Elvégre Amerikából vagy Európából nézve nincs sok különbség a kínai és az aborigin bumeráng között. Nem az őslakosok keresik a nagy pénzeket, mert idegenül mozognak az üzleti világban. Nem róható fel nekik, hogy ők is szeretnének részesülni az iparág hasznából. A művészet lehetőséget kínál az aborigin-szegénység csökkentésére, de ezt a lehetőséget egyelőre csak részben sikerült kihasználni.

5. fejezet: A harmadik hipotézis vizsgálata

5.1. Az aborigin tudás kései elismerése

Az emberi kultúrák erősen kötődnek a földterülethez, melyen élnek. Sokat megtudhatunk róluk, ha megvizsgáljuk ismereteiket a vidék őshonos és meghatározó élőlényeiről. Az ausztrál természet lehetővé teszi, hogy a benne élők ellássák magukat élelemmel, orvossággal, ösztönző és kábító hatású szerekkel, szertartási díszekkel és kellékekkel, ruházattal, menedékkal, szerszámokkal, és művészi alkotásokat hozzanak létre. Jelképes értékű, hogy a növények és az állatok erőteljesen képviseltetik magukat az őslakosok mitológiájában és vallásában. Az európai felfedezők annak idején a környezetükhöz való gazdasági viszonyaik alapján is megkülönböztették egymástól az törzseket. Primitívebbnek tartották azokat, akik természetes gyűjtögetésből és vadászatból tartották fenn magukat azoknál, akik civilizáltabb módon nomád pásztorkodást vagy kezdetleges földművelést folytattak. Az európaiak a múltban gyakran tekintettek a vadászó-gyűjtögető törzsekre úgy, mint a természeti változásokat passzívan szemlélőkre és követőkre, melyek nem képesek aktívan alakítani a környezetüket (Hallam, S. J. 1975).

Kőkorszaki technológiáik miatt nem hitték el róluk, hogy jelentősen formálták a tájképet maguk körül. Jobbára alkalmazkodó ősemerként kezelték őket. Korabeli írások vándorló barbárokként jellemzik őket, akik ritkán maradnak hosszabban egy helyben, és teljes mértékben a vadászszerencsétől vagy a sikeres halfogástól függ a sorsuk (Woods, J. D. 1879). Botanikai ismereteiket tekintetbe se vették.

Később a természeti korlátokkal igyekeztek magyarázni a vadászó-gyűjtögető életmód fennmaradását. Árnyalják a lesújtó véleményeket, és megjegyzik, hogy az őslakosok nem is hozhattak volna létre fejlettebb mezőgazdasági művelést. Az egész kontinensen nem akadt például házasítható állat. A természet arra ítélte őket, hogy gyalogos nomádok legyenek (White, H. F. – Hicks, C. S. 1953). A földrajzi környezet tartotta meg az aborigineket nomádoknak, akik az istenektől várták a táplálékot. Az is elhangzott, hogy az aborigin gyűjtögetés tulajdonképpen élősködő életmód. Az

aboriginek teljes mértékben attól függenek, amit a természet nyújt, és nincs lehetőségük azt befolyásolni (Elkin, A. P. 1964).

A XX. század utolsó harmadában terjedtek el azok a nézetek, hogy a vadászó-gyűjtögető kultúrák akár jelentős hatást is gyakorolhattak környezetükre (Williams, N. M. – Hunn, E. S. 1986). A tudósok csak ekkor kezdték megérteni a vadászó-gyűjtögető emberek együttélését a természettel. Világszerte felismerték, hogy mennyire összetett viszonyról van szó. Az őslakosok Ausztrália-szerte alkalmazták az égetést, hogy rövidtávú – kezdetleges földművelési – előnyökre tegyenek szert. Az égetéses technikák azonban évezredek alatt akaratlanul is hosszútávú környezeti hatásokat idéztek elő. Az aboriginek több tízezer év alatt különleges életmódokat fejlesztettek ki, és erős lelki kapocs fűzi őket a földjükhöz. Társadalmi-vallási hagyományaik és természeti ismereteik beható vizsgálata igazolni látszik, hogy vadászó és gyűjtögető eszközeik egyszerűsége ellenére nem primitív emberek. Az aboriginek komoly ismeretekkel rendelkeznek az ökoszisztémáról, melyben élnek. Ennek megfelelően változatosan és mai szemmel nézve kifejezetten izgalmasan táplálkoztak, különösen az európaiak megjelenése előtti időkben. Kiegyensúlyozottan fogyasztották a leginkább szezonálisan rendelkezésre álló élelmet: a gyümölcsöket, a magvakat, a gyökereket, a zöldségeket, a húst és a halat – a teljes választékát a különleges és gyakran mostoha környezethez alkalmazkodó növény- és állatfajoknak (Isaacs, J. 2002). Az északi és a középső területek aborigin közösségei még jelenleg is komoly természeti és botanikai tudás birtokosai. Az ausztrálok döntő többsége azonban nem fogékony ezekre az ismeretekre. Szerintük az őshonos bozótot ki kell irtani, hogy gabonát vagy egzotikus gyümölcsöket termesszenek a helyén, melyeket védeni kell a kártevőktől. Legtöbben közülük soha életükben nem kóstolták a természetes táplálékot. Pedig ez az élelem ízletes és jó minőségű. Az őslakosok szívesen osztják meg több tízezer év alatt felhalmozott tapasztalataikat, melyek jó része az előkészületektől a megfelelő időben történő betakarításig vallási szabályokkal kapcsolódik össze. Egyes élelmiszereket csak be kell gyűjteni, vagy le kell szedni a fáról, amikor elérkezik az ideje, mások tartósabban állnak rendelkezésre. Nem szabad azonban mesebeli terülj asztalkámra gondolni, mert az őshonos fajok legtöbbje mérgező- vagy legalább ingerlő hatású anyagokat tartalmaz. Az őslakosok átmosták, kiáztatták, erjesztették és megfőzték őket a lakoma előtt. Néhány közülük csak kis mennyiségben fogyasztható, mert különben emésztési problémát okoz. Nagyon fontos, hogy az aboriginek

gondozzák a törzsi földeket a rajta élő növényekkel és állatokkal együtt. Ezt a birodalmat az „álomidőszak” teremtő ősei hozták létre, ezért minden élelem szakrális jelentőséggel is bír. Az egyes területek más-más csoporthoz tartoznak. Gyűjtögetni, halászni, vadászni csak a területen élők engedélyével szabad. A páratlan ausztrál természeti és kulturális örökség része az őslakosok tudása és az a rendszer, amelyben képesek fenntartani magukat a barátságtalan és kiszámíthatatlan természeti viszonyok között.

Az európaiak a nagy földrajzi felfedezések korában, a XVII. századtól kezdtek érdeklődni az ausztrál természeti értékek, mindenekelőtt a növényvilág iránt. Érdeklődésük a távolság miatti fáziskéséssel a XVIII. és a XIX. században erősödött fel. Nem pusztán a tudományos kíváncsiság hajtotta őket, hanem gazdasági hasznot termelő új fajtákat szerettek volna találni, amelyekre érdemes gyarmati telepeket létrehozni. A brit birodalom távoli végeire küldött botanikus-felfedezők szorosán együttműködtek a földrajzi felfedezőkkel és az őslakosokkal. Az aboriginek vadászó és gyűjtögető módszereinek megfigyelése sokat segített nekik az eligazodásban, bár az amerikai gyarmatokon talált kukoricához, burgonyához és dohányhoz mérhető mezőgazdasági jelentőségű növényre végül nem akadtak. A XX. század folyamán sokrétűbbé vált az immár etnobotanikai érdeklődés (Clarke, P. A. 2003). Az ausztrál etnotudomány az őslakosok és fizikai környezetük kapcsolatát vizsgálja minden vetületre kiterjedően. Egyik legismertebb és leglátványosabb területe az etnobotanika. Tudósok az európai hagyományoknak megfelelően a gyarmatosítás hőskora óta kutatták a kontinens növényvilágát. A növények ráadásul mindenhol megtalálhatók, és különösebb nehézség nélkül vizsgálhatók, nincs szükség hozzá az aborigin nyelvek ismeretére. A modern kor kutatói olyan kulturális jellegű kérdésekre keresték a választ, hogy milyen gazdasági szerepet játszottak a növények az őslakosok életében, hogyan rendszerezték az őslakosok a növényeket, és milyen növényi jelképek jelentek meg vallási hiedelmeikben és totemrendszerükben. Képzett és amatőr nyelvészek rengeteg növényekre és természetre vonatkozó kifejezést gyűjtöttek össze az aborigin nyelvekből. Az orvosi kutatások aprópénzre váltható hasznot reméltek az etnobotanikától. Egészségkutatók, farmakológusok és táplálkozás-szakértők tanulmányozták az aboriginek növényi ismereteit az országos- és a világpiacra szánt gyógyszerek és élelmiszerek kifejlesztése során.

A kiválasztott növények gyakran nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, kereskedelmi hasznosításuk elmaradt, vizsgálatuk azonban sok esetben hasznosnak bizonyult azok számára, akik az aboriginek egészségi helyzetének javításán fáradoztak. Az aborigin etnobotanikai kutatások sok reménnyel kecsegtetnek. Az ausztrál növényvilág húszezernél több szárazföldi fajt számlál (Australian Biological Resources Study 1981-2002) melyek között szép számmal akadnak az aboriginek körében gazdasági és kulturális jelentőséggel bírók. A gyarmati múltból eredő kutatások a jövőben az őslakosok természethez való viszonyának mélyebb megértésére összpontosítanak majd, és segítenek a hajdani és a jelenlegi aborigin kultúrtáj pontosabb leírásában.

5.2. Az aborigin tudás rendszerezése

Az őslakosok egy része az utóbbi években együtt dolgozik a tudósokkal azon, hogy rendszerezett formában feldolgozzák a rendelkezésre álló aborigin természeti ismereteket. A regionális etnobotanikai esettanulmányok szerzői általában botanikusok, akik rögzítették az adatokat, és rendszerezték a növényeket. Társszerzőként fel szokták tüntetni a forrásul szolgáló és az alkalmazásokat esetleg be is mutató aboriginek neveit. Ezek a kiadványok közelebb visznek az őslakosok és földjük közti szoros kapcsolat megértéséhez, és különleges bepillantást engednek a vadászat és a gyűjtögetés közösségformáló szerepébe, a táplálék feldolgozásának módszereibe, a tevékenységek évszakokhoz kötött ritmusába. Az összegyűjtött és rendszerezett adatok komoly ismeretekről tesznek tanubizonyságot, és egyértelműen cáfolják az európai fogalmak alapján alkotott korábbi véleményeket az ausztrál növényvilág szegénységéről és az őslakosok primitív kultúrájáról. Az aborigin kulturális örökség méltó elismerése azonban nem csak a tudósok érdeke. Ez az örökség befolyásolja a természet alakulását és védelmét. A kormányok világszerte arra törekuszenek, hogy a nemzeti sajtóságokat domborítsák ki a kultúra és a természet lehetőség szerinti összekapcsolásával. Ez gyakran mesterséges koncepciókhoz vagy legalábbis furcsa érvelésekhez vezet. Az ausztrálok előtt is jól ismert markáns európai példa az angolok kitartó ragaszkodása ahhoz, hogy társadalmukban fontos szerepet töltsön be a vidék és a mezőgazdaság (Youngs, M. J. 1985). A legnyilvánvalóbb ellenérvek sem tántorítják el

őket attól, hogy bőkezű állami és uniós támogatásban részesítsék a mezőgazdasági termelőket, ami egyben a vidéki kultúrtáj folyamatos fenntartását is biztosítja.

A vidéki és a városi környezetben élő aboriginek a mai napig különleges viszonyban állnak a természettel. A modern Ausztrália létrejötte és fejlődése során sok minden feledésbe merült az őslakosok hajdani ismeretanyagából. Ugyanakkor új ismeretekre is szert tettek a – korábbiakhoz képest – gyorsan változó környezetükben. A trópusi észak településein a helyi aboriginek bumeráng alakú fadarabokkal és hajlított vasakkal dobálják le az utcai mangófákról a gyümölcsöt, hogy a helyszínen meggyék, vagy a gyerekek elvigyék magukkal iskolába. A mangó Indiából származik, de ma már az egész trópusi világban termesztik ültetvényeken. Az őslakosok táplálkozási szokásairól készített elemzéseknek ezért az őshonos élelmiszerforrások mellett ma már a mangóra is ki kell terjedniük, mint természetes táplálékra. Ez az egyszerre aborigin és városi jelenség jól mutatja, hogy néhány nem aborigin elem is beépül az átalakulóban lévő aborigin hagyományok közé (Clarke, P. A. 2007).

A társadalomtörténeti kutatások során is gyakran bukkannak fel érdekes természeti-táplálkozási elemek. Az aboriginek segíthetnek az őseik által valaha használt vagy fogyasztott növények beazonosításában, de akár saját emlékeik alapján is meghatározhatnak növényeket, melyeket annak idején – a fehérek által szervezett – szabadban való táborozáskor vagy mezőgazdasági munkán használtak fel valamire. Az ehető növények ismerete segített nekik a szűkös élelmiszeradag kipótlásában. Ezek az alkalmazási módszerek általában erősen kötődnek a visszaemlékező egyéni élettörténetéhez. Egy új-dél-walesi település idős aborigin asszonya azt mesélte el, hogy gyerekkorában társaival együtt soha nem izgatták őket a bolti cukorkák, mert a vadon termő édes bogyókat rágcsálták gyári édességek helyett (Wreck Bay Community, 2000). Az aborigin gyerekek valóban előszeretettel fogyasztanak különféle bogyókat jártukban-keltükben (Clarke, P. A. 2003). A sivatagi területeken élők visszaemlékezései gyakran említik, hogy gyerekkorukban virágok nektárjával frissítették magukat a kínzó hőségben. Az emlékek bizonyítják, hogy az őslakosok büszkék kulturális identitásukra. Az etnobotanikai kutatások feltárhatják az őslakosok földhöz és természethez való viszonyának változását a gyarmatosítás megkezdése óta eltelt évszázadokban.

Kutatók és aboriginek is felvetették már, hogy szükség lenne a hagyományos természeti ismeretek valamilyen fokú védelmére, mert a kutatási eredmények nem szol-

gálják az adatokat nyújtó személyek közvetlen és hosszútávú érdekei (Barton, J. H. 1994). A kutatást végzőknek erkölcsi felelőssége megfelelő módon, például társszerzőként való feltüntetéssel kompenzálni a forrást. A kulturális és közösségi ismeretek szellemi tulajdonjogának megállapítása azonban ennél bonyolultabb dolog. Etnobotanikai érdekességek ismerete nem feltétlenül jelenti a tudás feletti tulajdonjogot. Akadhatnak olyan esetek, amelyekben a tudás szorosan kötődik egy személyhez, de ez kevésbé jellemző. Ugyanakkor a közösségi tudás sem egyértelmű fogalom, mert a természeti ismeretek szintje adott közösséghez tartozó egyének esetében is jelentősen eltér egymástól. Számtalan tényező – életkor, nem, bejárt területek nagysága, érzelmi kapocs a vidékhez – befolyásolja az ismeretek megszerzését és emlékezetben tartását. Ennek alapján nehéz igazságot tenni, mert a tudás tekinthető egyéninek és közösségnek is. A tulajdonjogi vitától függetlenül elvárható, hogy az adott közösség tisztességes módon részesüljön természeti ismeretei kereskedelmi hasznosításából.

5.3. Az aborigin tudás hasznosítása

5.3.1. Turizmus

A turizmus törekszik az aborigin kultúrtájban rejlő lehetőségek kiaknázására (Osvát, K. 2013). A nemzeti parkok gyakran hívják fel a látogatók figyelmét a természetben található művészeti alkotásokra, leginkább sziklarajzokra, esetleg kőfaragványokra. Már bő két évtizede annak, hogy az Északi Terület egyik leglátogatottabb részén megjelentek az első teljes egészében aborigin növényi ismereteket népszerűsítő turisztikaiadványok: a természetes táplálékokról (Wightman, G. M. – Andrews, M. 1991) és a természetes orvosságokról (Wightman, G. M. – Mills, L. 1991). A cél kettős: a növények és a hozzájuk kapcsolódó hagyományos ismeretek együttes megőrzése a jövő nemzedékek számára. Az egyszerű példa rávilágít a kulturális és környezeti szempontok szoros összefonódására. Az ökoturizmus az etnobotanikai ismeretek terjesztésével elmélyíti a különleges tájképi szépségű vidékek megismerését, és az érdekességek közreadásával végső soron növeli a látogatók számát. Az ugyancsak az Északi Területen fekvő Tennant Creek Nyinkka Nyunyu Művészeti és Kulturális

Központ kitűnő kiállításon – kertben, makettekben és brosúrákon – mutatja be a helyi törzs által különböző formában hasznosított sivatagi növényeket (Nyunyu, Ny. 2003). Jóval ismertebbek az Uluru (Ayers Rock) hasonló szolgáltatásai, ahol kereskedelmi alapon vezetett aborigin túrákat kínálnak az ország közepébe látogatóknak, melyeken az aborigin kultúrtáj bemutatása mellett a helyi növények felhasználhatóságát is ismertetik. Egy másik közösség természetestáplálék-sétákat szervez a dél-ausztráliai Flinders-hegységben fekvő Iga Wartában.⁵⁶ A nyugat-victoriai Grampians-hegységben lévő Brambuk Aborigin Kulturális Központ szintén bemutatja a vidék hasznosítható növényeit (Gib, W. 1999). A legnépszerűbb turisztikai központok mellett az ország számos más helyén rendeztek be hasonló tárgyú ismertető kiállítást.

Az utóbbi évtizedekben a közpénzekből fenntartott parkok és botanikus kertek aborigin tanösvényeket alakítottak ki a rendelkezésükre álló fajokból és a hozzájuk kapcsolódó ismeretekből. Az ösvényen elhelyezett táblákon felül általában szórólapot is bocsátanak ki a növények legfontosabb tulajdonságaival. A szakértők, gyakran aborigin szakértők által vezetett séták sok többletinformációval szolgálnak, és valódi kulturális élményben részesítik a résztvevőket. A kertészetekben és növényszaküzletekben értékesített növények színes címkéi is egyre gyakrabban tartalmaznak hasonló jellegű tájékoztatást. Az aborigin ismeretek egyre határozottabban marketingtényezővé válnak a növények otthoni kertekbe történő eladásakor.

Az ökoturizmus több, az aboriginek természeti tudását ismertető könyvecske megjelenését ösztönözte az elmúlt évtizedekben az ország északi területein. Állami intézmények által finanszírozott kiadványok regionális esettanulmányokkal szolgáltak a trópusi területekről és az északi sivatagokról. A kiadványok kimerítik az etnobotanika hagyományos érdeklődési körét az élelemtől és az orvosságoktól a használati tárgyakon és a nyelvészetten át a kulturális hagyományokig. Az aborigin természeti ismeretek érdekes gyakorlati alkalmazása történik a hadsereg túlélő kurzusain, melyeket biológusok és környezeti szakemberek vezetnek (Hiddins, L. J. 1996).

⁵⁶ <http://www.igawarta.com.au>

38. ábra: Turisztikai célokat szolgáló aborigin kulturális központok

Forrás: (saját szerkesztés)

5.3.2. Táplálék és egészség

Az antropológusok megkülönböztetett figyelmet fordítanak a táplálkozási szokásokra és magára az élelemre. A táplálkozás kommunikációs rendszerként értelmezhető, amennyiben az élelemről vallott kulturális nézeteink erőteljesen befolyásolják azt, hogy mit és hogyan fogyasztunk el (Douglas, M. T. 1982). A táplálkozási szokások sok mindent elárulnak az emberekről és közösségükről. A táplálék nem változik meg egyik napról a másikra még olyan különleges időszakban sem, mint egy új földrész gyarmatosítása. Az európaiak meglehetősen konzervatívnak és elutasítónak bizonyultak, amikor a vadászó-gyűjtögető aboriginek ételeinek elfogadásáról volt szó. A természetes élelmiszerek ipara ugyan jelentős fejlődés előtt áll az elkövetkező években, ezzel együtt azonban valószínűtlen, hogy az őslakosok által valaha is fogyasztott növényi táplálékok ki tudnák szorítani a nyugati típusú háztartások hagyományos élelmiszereit.

Táplálkozás-szakértők a gyógyszerészekhez hasonlóan vizsgálták meg az őslakosok táplálkozási szokásait. Az élelmiszerek étrendi sajátosságaira voltak kíváncsiak, rengeteget mértek, rengeteg adatot gyűjtöttek be. A bakkecskeszilva, más néven ka-

kaduszilva tartalmazza a világon ismert legmagasabb C-vitamin mennyiséget. Egyetlen gyümölcsben annyi van belőle, mint nyolc narancsban. Az érett bakkecskeszilva sápadt zöldes színű, egy-két centiméter nagyságú, és általában a lehullott gyümölcsöket gyűjtik össze a magas és sudár fák alól. Nyugat-Ausztráliában, Broome környékén aborigin ital is készül belőle a gyümölcs apró darabokra zúzásával és vízben való áztatásával (Smith, M. – Kalotas, A. C. 1985). A bakkecskeszilva összetevőit tekintve messze egészségesebb az északi félteke gyümölcseinél, savanyú zöldszilva íze azonban nem nyeri el a bevándorolt ausztrálok tetszését, ezért nem is hódítja meg a piacokat.

A kutatások közvetve befolyásolták a természetes ételekre szakosodott éttermek étlapjait (Berkinshaw, T. D. 1999). Az élelmiszer-áruházak egyre több terméket kínálnak természetes táplálékként. Példaként hozhatjuk az akácmagokkal készült, ropogósra sütött kenyér-rudacskákat és a legkülönbélebb magokkal, virágokkal és levelekkel ízesített müzliket. A vadon termő zöldcitrom az ízesítő szósok kitűnő adalékanyaga. A kutatások távlatilag számos új adalékanyagot és ízesítő fűszert kínálnak majd, melyek gazdagíthatják az ausztrál ételek ízvilágát. A szélesebb piac további aborigin élelmiszerek előtt is megnyílhat. Bevezetésüket célszerű az erre specializálódott éttermekben és az újdonságokat kínáló élelmiszerboltokban, illetve a hasonló piaci résekben kezdeni. Az aborigin fűszereket, szósokat és lekvárokat leginkább a turisták által látogatott helyeken lehet eladni: szállodákban, pályaudvarokon és repülőtereken, múzeumokban és kiállítótermekben, illetve a különálló ajándékboltokban. Ezekben a helyeken már állandó kereslet mutatkozik néhány aborigin étel iránt, melyeket folyóiratok is népszerűsítenek.⁵⁷

Az aborigin közösségek tagjai részt vesznek a vadon termő táplálék összegyűjtésében az éttermek és a kereskedések számára. A természet gyakran szűkösen méri ezeket a javakat, ezért a legtöbb aborigin élelem kereskedelmi méretű értékesítése állandó művelést igényelne. A kertgazdaságok kiválasztanák, illetve kinemesítenék a legelőnyösebb tulajdonságokkal rendelkező és a piaci igényeket legjobban kielégítő fajtákat. Így történt ez a queenslandi makadamiadióval is, bár nem Ausztráliában, hanem Hawaii-on (Orchard, A. E. – Wilson, A. J. G. 1999). A fejezet a későbbiekben

⁵⁷ *Australian Bushfoods Magazine* (Maleny, Queensland, 1997); *The Australian New Crops Newsletter* (University of Queensland, St Lucia, Queensland)

bővebben foglalkozik az őslakosok termelésbe történő bevonásával, és ausztrál példán keresztül szűri le a meglehetősen ellentmondásos tanulságokat.

A kutatások eredménye nem csak a kereskedelmi hasznon mérhető le. A természetes táplálékokról szerzett tudományos ismeretek segítik a hatóságok munkáját az őslakosok egészségi állapotának javításában. A hagyományos és természetes táplálék fogyasztása általános vélemény szerint sokkal egészségesebb az őslakosok számára az európai típusú élelmiszerek átvételénél. Ez a megállapítás különösen vonatkozik azokra a közösségekre, amelyek az Arnhem-földön, a nyugati sivatagokban vagy az ország más, távoli területein élnek, ahol a természetes élelem néhány fajtája jelenleg is rendelkezésre áll, és ezért minden különösebb nehézség nélkül újra az étrend részévé tehető (Miers, G. 2004). A kontinens trópusi és sivatagi részein nem volt jellemző a bevándorlók letelepedése, és mezőgazdasági művelés sem alakult ki. Ezeken a középső és északi területeken a hagyományos táplálék nem csupán rendelkezésre áll, hanem akár gazdasági jelentőségre is szert tehet, különösen az őslakos közösségek számára. A gyógyító hatású növények alkalmazása továbbra is elterjedt az aboriginok körében. A hagyományos kezelések és hatóanyagok némelyike akár új gyógymódok kifejlesztésének alapjául is szolgálhat.

5.3.3. Gondozott környezet

Súlyos gazdasági és társadalmi érvek szólnak az aborigin emberek és természeti ismereteik bevonása mellett a belső területek és a tengerparti sáv gondozásába. A közeli múltban még vadászó-gyűjtögető életmódot folytató közösségek megtartották szoros kapcsolatukat a természettel, és komoly, tudományos érdeklődésre is számot tartó ökológiai ismeretekkel rendelkeznek saját földjükéről (Horstman, M. – Wightman, G. M. 2001). Sikeresnek tűnik a hagyományos égetéses – vagy ahhoz hasonló – rendszer újbóli alkalmazása a sivatagi és a trópusi nemzeti parkokban. A hajdani égetési rendszer sok elemét ugyanakkor máig sem ismerjük. Az elmúlt negyed században kezdődött meg az északi és a középső területeken még meglévő ismeretek összegyűjtése és összevetése. Meg kell azonban jegyezni, hogy az őslakosok természethez fűződő viszonya ezeken a távoli vidékeken is rendkívül sokat változott a gyarmatosítás megkezdése óta, ezért a mai ismeretek már nem feltétlenül felelnek meg a három évszázaddal korábban alkalmazott gyakorlatnak (Haynes, C. D. 1991).

A mérsékelt övben elvileg szintén alkalmazható az égetéses módszer az aljnövényzet túlzott elburjánzásának megakadályozására, különös nehézséget támaszt azonban, hogy a tűz szinte minden esetben anyagi értékeket veszélyeztet, ráadásul a betelepült ausztrálok közül alig érte valaki, hogy miért van erre szükség. A különféle élőhelyek rendszerének fenntartása az ott élő törzsek nagyon alapos helyismeretét feltételezi, mely sok esetben, különösen a déli részeken már feledésbe merült. Az őslakosok ma már nem folytatják azt a vándorló életmódot, és nem rendelkeznek azzal az egyenletesen szórt népsűrűséggel, amely a kontinens egyedüli vadászó-gyűjtögető birtokosaiként annak idején jellemezte őket. A települések infrastruktúrája és a gazdaság látványos bővülése nagymértékben meghatározza jelenlegi viszonyukat a természethez és földjükhöz (Young, E. A. 1992). Az aboriginek az ország sok részén már nem férnek hozzá közvetlenül és egyszerűen ahhoz a földhöz vagy annak egyes részeihez, amely azelőtt teljes mértékben hozzájuk tartozott.

5.4. Földművelés nélküli kultúrtájak

A kultúra határozza meg, hogy az emberek milyenek látják környezetüket. Eltérő kulturális háttérű emberek alapvetően másként tekintenek ugyanarra a vidékre. Az európai bevándorlók leszármazottai mindig is előszeretettel értelmezték európai fogalmakkal a körülöttük lévő világot, és meglehetősen keveset fogadtak be az őslakos kultúrtáj-elemeiből. Az aboriginek ugyanakkor kizárólag a saját kötődésük alapján tudták magyarázni a környezetüket (White, N. G. 2003). A távoli területeken akadnak olyan aborigin kultúrák, amelyek a gyarmatosítás és a modern Ausztrália kialakulása ellenére sok esetben megőrizték és ápolják ősi hagyományaikat és eljárásaikat.

A bevándorlók hasonló módon utasították el az őslakosok évszakokra épülő időszámításait. A múlt század hatvanas éveiben kezdték csak felismerni az elutasítás maradiságát. Rájöttek, hogy minden aborigin naptár az adott helyre érvényes, ott viszont megbízhatóan használható. A fehérek makacsul ragaszkodtak négyévszagos rendszerükhöz, és bárhová vetette őket a sors, karácsonykor fenyőfát akartak állítani és karácsonyi süteményt akartak enni. Tisztában voltak vele, hogy a világ számos részén mesterséges és gyakran ésszerűtlen időszámítást vezetnek be, de ez jó másfél

évszázadon át még csak nem is árnyalta a konzervativizmusukat Ausztráliában (Elkin, A. P. 1964). Mára szerencsére eltűnőben vannak az ellentétek, és egyre inkább tért hódítanak a reális kompromisszumok. Látványos jele ennek, hogy őshonos és nem feltétlenül tűlevelű fákat is elfogadnak karácsonyfának a hagyományos, európai fenyőfajták helyett (Stapleton, M. – McDonald, P. 1981). Az ausztrálok elkezdték a húsvéti csoki nyuszik lecserélését csoki bilbykre, a nyuszi fülű helyi bandikutokra. Ezek a fejlemények valójában erősítik, és a helyi természeti környezethez illesztik az ünnepi hagyományokat.

Az évszakok váltakozásán alapuló aborigin modellek elismerése és korlátozott átvétele a monszun éghajlaton kezdődött. A nemzeti parkok személyzete egyre nagyobb mértékben támaszkodik az őslakosok kifinomult ismereteire. Ausztrália területeinek egymástól gyökeresen eltérő éghajlati viszonyai nem is teszik lehetővé egységes időszámítás alkalmazását, illetve egy ilyen mesterségesen egységes rendszer csak rosszul működhet. Részben az őslakosok naptárainak tanulmányozása eredményezte az évszakai ciklusok beépülését a köztudatba, ami egyben annak a megértéséhez is hozzájárult, hogy az ember és a természet szoros kapcsolatban áll egymással helyi szinten. Az ausztrálok a mai napig igényt tartanak az északi félteke évszakokhoz köthető jelenségeinek déli féltekés megfelelőire: ők is akarják az őszi levélhullást, a medve téli időjárás jósolatát és a tavasz beköszöntét a fecskék érkezésével. Az ausztrál évszakok az eltérő éghajlati zónák miatt ennél sokkal összetettebb rendszerben váltják egymást, melynek megértése és elfogadása remélhetőleg hatékonyabb környezetgazdálkodásban is kifejezésre jut majd.

A tudomány az európai jellegű szervezett gazdálkodás hiánya miatt a múlt század utolsó harmadáig elmaradott ősemberekként kezelte az aboriginokat. Természeti és kulturális okokkal is magyarázták az elmaradottságot. Az éghajlati viszonyok és a természeti erőforrások feltétlenül befolyásolják, hogy egy közösség áttér-e a földművelésre. A környezet azonban önmagában még nem ad választ arra, hogy az őslakosok miért tartották meg vadászó-gyűjtögető életmódjukat egészen a XX. századig, sőt bizonyos elemeiben a mai napig. A gyarmatosítást megelőző kulturális elszigeteltség szintén nem elégséges magyarázat a mezőgazdaság hiányára.

Az Ausztráliához közel fekvő Pápua Új-Guineán sok ezer éve művelik a földeket. Egy szellemes meghatározás Ausztrália pleisztocén kori zöldségekertjének nevezte Pápua Új-Guineát (Beaton, J. M. 1982). Egyelőre nincs kimerítő válasz arra a kér-

désre, hogy a vadászó-gyűjtögető társadalmak miért nem tértek át a földművelésre. A kérdés úgy is megfogalmazható, hogy milyen kulturális, környezeti és demográfiai tényezők kellene ahhoz, hogy földművelésre serkentsenek egy ősi társadalmat.

5.5. A hagyományos táplálékok feldolgozó ipara

Az őshonos növényfajok kereskedelme elősegítheti a kontinens távoli, belső részein élő aborigin törzsek bevételeinek növelését, és enyhíthet kilátástalan szegénységi mutatóikon. Az őslakosok komoly ismeretekkel, gyakorlattal és hatalmas földterületekkel rendelkeznek, amelyek együttesen és a kiválasztott fajok termesztésére szakosodva akár biztonságosabb és tervezhetőbb megélhetést jelenthetnek. A nyilvánvaló lehetőség ellenére nagyon kevés aborigin vesz sikeresen részt a piaci élelmiszerkereskedelemben, mert sem termelőként, sem feldolgozóként, sem kereskedőként nem tudják leküzdeni az előttük tornyosuló akadályokat. A távoli törzsi közösségek nem rendelkeznek se infrastruktúrával, se üzleti jártassággal, valójában még az üzlet alapelveit és alapszabályait sem értik. Igazából még a megfelelő infrastruktúra biztosítása sem segít rajtuk, mert úgyszólván csak elenyésző hányaduk lenne képes az élelmiszer- és a gyógyászati ipar szigorú egészségügyi és élelmiszerbiztonsági rendelkezéseinek betartására. Ráadásul az aborigin ismeretek jelentős része közkinccsé vált az elmúlt évszázadban, és ez semlegesíti, vagy adott esetben visszajára is fordítja elvileg kedvező helyzetüket. Az is baj, hogy nem találkoznak egymással az isten háta mögötti helyeken élő aboriginek hagyományos táplálkozási és gyógyítási ismeretei és kereskedelmi értékesítésük feltételei. A fejezet később két növényfajta termesztési tapasztalatainak segítségével ismerteti az eldugott települések szegénységi problémáit, és bemutatja, hogy kereskedelmi értékesítésük hogyan gyarapíthatja a közösséget.

Sok természetes növényi termékre lenne piaci kereslet. Eladhatók az élelmiszerek, a gyógyszerek, az illóolajok, a vadvirágok és a fadisztárgyak. Néhány sivatagi élelmiszertermék kereskedelmi forgalma kifejezetten jelentős.⁵⁸ A természetből száрма-

⁵⁸ Ilyen az ausztrál köznyelvben bush tomatonak, „bozótparadicsomnak” nevezett *solanum centrale*, különféle akácfajták (*acacia victoriae*, *acacia colei*, *acacia coriacea*) és a quandong (*santalum acuminatum*).

zó élelmiszerek piaci értéke évi 10-15 millió ausztrál dollárra (2-3 milliárd forint) tehető. Jellemző és egyben szomorú, hogy a sivatagi aborigin Ausztrália részesedése ennek az összegnek az egy százalékát sem éri el. Az iparág meglehetősen fiatal, és joggal feltételezhető, hogy éves forgalma sokszorosára nő majd egy-két évtized alatt. Számos más termék is látványos felfutásra számíthat, amennyiben megfelelő kutatási, piaci, fejlesztési és termelési támogatást kap. A sivatagi termékek piacának kialakulása azonban még távolról sem jelenti azt, hogy az aboriginek bármilyen hasznot húznak a kereskedelemről. A termékek szinte kizárólag hagyományos aborigin eljárások felhasználásával készülnek, mégis a tényezők egész sora gátolja az őslakosokat abban, hogy számottevő szerepet vállaljanak a természetiparban. A természetes növényi termékek kereskedelme csökkentheti a szegénységet, egyben szorosan kapcsolódik az eldugott települések gazdasági kultúrájához és az országon belül elfoglalt helyzetükhöz. A szegénység enyhítése akkor lehet sikeres, amikor a bevételek pusztán növelésén túl maga a termelési folyamat is alapvetően befolyásolja az aboriginek részesedését a piaci haszonból.

Az Outback Bushfoods⁵⁹ vállalat azért jött létre, hogy jelentősen javítsa a távoli aborigin közösségek jövedelmi, egészségügyi és jóléti viszonyait. A vállalat egyik kiemelt célja, hogy képessé tegye az aborigineket a közvetlenül a földjeikhez kötődő gazdálkodás újratertésére, és ezzel újjáélessze a szunnyadó földművelési eljárásokat. Az égetés serkenti a legtöbb fogyasztható növény növekedését, ezért a hozam növelése érdekében ösztönözték a hagyományos területégetések visszaállítását, mely diverzifikálja a flórát, és javítja a természet ökológiai állapotát. A vállalat alapvetően egy szövetségi projektből nőtt ki, melynek célja az volt, hogy feltárja az aboriginek bevonásának leghatékonyabb módjait a kibontakozó iparágba. Végül azonban magánvállalat lett belőle.⁶⁰ A földtanács több aborigin szervezetet kért fel, de a nagy kockázatra és az iparág fejletlenségére hivatkozva legtöbbjük elutasította a vállalkozásban való részvételt.⁶¹ Az Outback Bushfoods piaci rést talált iparfinanszírozóként

⁵⁹ Outback Bushfoods: Alice Springs, NT 0871, Central Northern Territory, Red Centre, <http://www.outbackbushfoods.com.au>

⁶⁰ A vállalat egyik tulajdonosa annak idején az állami projektet vezette a Központi Földtanács munkatársaként.

⁶¹ Aboriginal and Torres Strait Islander Commission (ATSIC), Indigenous Land Corporation, CentreCorp

és közvetítőként vagy, ha úgy tetszik, tolmácsként. A távoli vidékek őslakosai egyszerűen nem tudtak, és nem is nagyon akartak kapcsolatba lépni a messze lévő élelmiszer-feldolgozókkal. A vállalat hozta létre és tartotta fenn a kapcsolatot az iparág egymástól földrajzilag és kulturálisan is távol eső pillérei között. Megszerezte az aboriginek bizalmát, és a helyszínen készpénzzel fizetett az átvett áruért. Adott kölcsön járműveket, fuvarozta az aboriginokat, és segített beindítani a lerobbant autókat a sivatag belsejében. A feldolgozók megbízhatóan kapták a nyersanyagot és később a részben feldolgozott alapanyagot. A vállalat felelősséget vállalt a minőségért, igény esetén tanácsot és szakértelmet nyújtott, és néhány esetben egy-két hónapon át tízezer dolláros nagyságrendben hitelbe szállított a feldolgozó cégeknek. Az első években szerencse kísérte a vállalat működését, mert az átlagosnál több csapadék hullott, és a központi területek számos törzse lelkesen vett részt a vállalkozásban. Gyorsan halmozódtak a „bozótparadicsom-” és az akácmag-készletek, hogy aztán az értékesítésük okozzon gondot. A feldolgozók túlbecsülték saját képességeiket, és az előzetes elképzeléseiknél jóval kevesebbet tudtak csak megvásárolni és feldolgozni. A vállalat szinte megbénult a forgótokehiánytól.

39. ábra: A „bozótparadicsom” (*solanum centrale*) ismertetése egy hagyományos táplálékokat népszerűsítő weboldalról

Forrás: http://bushtuckerrecipes.com/at_the_aussie_table/?page_id=27

A középső képen a részben még virágzó, részben már termést érlelő növény látható az Uluru (Ayers Rock) előterében. A gyümölcsöket hagyják a bokron megaszaladni begyűjtés előtt, melyet aborigin munkások végeznek.

Az iparág szereplői és a projektben érintett aborigin kutatóintézet⁶² munkatársai egyre határozottabban érveltek a fogyasztható növények kertészetekben való termesztése mellett, hogy biztosabbá tegyék a nyersanyagellátást, és munkahelyeket, illetve egyfajta szakmai gyakorlatot biztosítsanak az aborigineknek.⁶³ Számptalan kertészet létesült északtól délig, általában aborigin szervezetek partnereiként. Nem mindegyik volt sikeres. Az eladhatatlan terményhegyek alatt fuldokló vállalat nem örült a sivatagi kertkultúra mesterséges felvirágzásának. Az Outback Bushfoods a vadonban történő, természetes szüret megtartása mellett érvelt, mert csak az biztosítja a projekt, illetve az iparág két eredeti célját: a törzsek bevételehez juttatását és a hagyományos földművelési módok visszaállítását. Az is igaz ugyanakkor, hogy kezdtek egyre határozottabban kirajzolódni a vadon szedhető mennyiségek korlátai. A bozótparadicsom évi átlagos termésmennyisége húsz mázsa körül mozgott. Azzal a problémával kellett szembenézni, hogy ilyen csekély mennyiségek esetén senki nem jár jól a vállalkozással. Akadozva indult a projekt, csak szerény mértékben nőtt az eladott mennyiség.

Minden korábnál komolyabb gondot okozott a szárazság beköszönte, mely hamarosan „bozótparadicsom-válságot” okozott. Addigra az Outback Bushfoods kutatógazdasági körülmények között tesztelte a kertkultúras termesztést, és éppen az egyhektáros kísérleti gazdaság kibővítésén, illetve egy másik kertészet létrehozásán gondolkodott. Arra jutottak legfontosabb megállapításként, hogy a kertgazdasági művelés is hozhat hasznot az aborigineknek. A terméshozam növelésével és a gyümölcsárak csökkentésével kívánták átalakítani a rendszert. Az őslakosokat kérték volna fel a betakarításra, és úgy fizettek volna nekik, mintha a vadonban gyűjtötték volna össze a termést. Ezzel szüreti idénymunkához kívánták juttatni az aboriginet, és még száraz időben is bő termést remélhettek, mert helyben voltak a képzett szüretelők. A hivatalok csak rácsodálkoztak az elképzelésre, az őslakosok viszont nagyon kedvezőtlenül fogadták azt. A gazdaságba vitt szüretelőasszonyok a legcsekélyebb érdeklődést sem mutatták, és pár perc elteltével haza akartak menni. A kertgazdasági környezetnek is megvoltak a nehézségei. Kis fekete hangyák szaporodtak el, és rend-

⁶² Desert Knowledge Cooperative Research Centre (DKCRC),
<http://www.desertknowledgecrc.com.au/>

⁶³ Outback Pride volt a program neve. <http://www.outbackpride.com.au/about-the-project>

kívül kellemetlenül csípték a begyűjtő munkásokat. A szabadsághoz szokott embereknek nem tetszett a hivatalos kutatógazdaság a szabályok szerint zajló életével. De talán még ennél is mélyebben érintette és összezavarta őket, hogy a tangazdaság rendezett soraiban termett a gyümölcs. Nem csupán arról volt szó, hogy ilyet addig még nem láttak, hanem a telep ellentmondott a szertartásokra épülő hiedelemviláguknak. Törzsi szertartások készítik elő és hozzák létre a bozótparadicsom és bármilyen más növény bőséges termését vagy éppen a fogyasztható állatok szaporodását. Emberek ilyet nem végeznek a saját kezükkel. A fogságban termesztett növények a világ természetes rendjét borították fel az asszonyok szemében. Ezért el sem jutottak odáig, hogy felmérjék az új gazdálkodás előnyeit, és összevevessék azokat a régivel.

Az aborigin asszonyok elutasító magatartása az elképzelés kudarcát jelentette, és ez egy sor újabb kérdést vetett fel. A vállalat folytathatta volna az üzleti tevékenységet, ha növeli a terméshozamot, ez azonban további jelentős beruházásokat követelt volna, például az áttérést a gépi betakarításra. Az ésszerű piaci magatartás ugyanakkor eltérítette volna a céget eredeti céljaitól és értékeitől. A gyümölcsstermesztést gond nélkül sikerre lehetett volna vinni. A nemesített fajták akár egy kiló gyümölcsöt is hoztak volna fél éven belül, ami 50 mázsás évi termésátlaggal kecsegtetett hektáronként. Világos volt azonban, hogy a bozótparadicsom üzemi termesztése csak komoly háttérrel és szakmai tapasztalatokkal rendelkező farmereknek hozhat hasznot, és ebből az aboriginek nem részesülhetnek.

Látni kell azt is, hogy az egyes termények piaci értékesíthetősége jelentős különbségeket mutat. A feldolgozók hamar elfogadták a bozótparadicsomot, ezért rövid időn belül úgy felfutott a piaci kereslete, hogy azt csak kertészeti termeléssel lehetett kielégíteni. Az akácmagok esetében azonban az aboriginek legfeljebb töredék részét szedik össze a természetből begyűjthető mennyiségnek. A begyűjtött akácmagok mennyiségének növelése jelentős idényjellegű bevételekhez juttathatná a távoli települések lakóit. A magok esetében szerencsére nem is lép fel a kertművelés során tapasztalt kulturális sokk. Két korlátozó tényező van csupán: a munkaerő ára és a piac felvevőképessége, mely nem haladja meg az évi egy-két tonnát. Az Outback Bushfoods a piac növelése érdekében kitalálta az akácmagból készült kenyeret, melynek az országos piacon való széleskörű elterjesztése akár tíztonnás éves igényt is támaszthatna, és ez százezer dollár körüli bevételhez juttathatna ötven-száz begyűjtőt. Az értékesítési ár gondot jelent ugyan, mert a sütőipari nagyvállalatok csak

nagyon nyomott áron veszik át a magvakat. Ennél azonban sokkal nagyobb probléma a kis- és közepes pékségek vonakodása az újfajta termék bevezetésétől. Érdekesség csupán, hogy az akácmag élvezeti cikkek, például fagylaltok ízesítésére is alkalmas, bár ez nem bővíti érdemben a keresletet.

A természetből származó élelmiszerekre épülő ipar szükségképpen kultúrák közötti vállalkozás. A kulturális különbségek azonban meglepően mélyek tudnak lenni, és ez az egész vállalkozást veszélybe sodorhatja. Az aboriginek fel sem tudják fogni, hogy hagyományos eledelük egyszerű kereskedelmi árucikké váljanak. Számukra a táplálék összefonódik a teremtéstörténetekkel, az ősökkel, a személyes és közösségi emlékezet különféle szintjeivel, emberekre, földrajzi helyekre és eseményekre emlékeztet. Saját maguk egy darabjának tekintik a természetes táplálékot. A fehér ember általában nem így gondolkodik. Ha mégis szembesül az őslakosok felfogásával, akkor leginkább különösnek tartja azt, és piaci vagy piacot befolyásoló eszközként értelmezi. A feldolgozók sok időt és pénzt fektettek az üzemeikbe, a termékeikbe, a reklámba, a piacba, és alapjában véve csak az alapanyagok folyamatos szállítását várják el, mert a fogyasztók nincsenek tekintettel a természet és a kultúrák szeszélyeire. Ezek a hatalmas különbségek teszik egyszerre erőssé és gyengévé az iparágat, és ezek az ellentmondások jelennek meg a távoli vidékeken élő aboriginek támogatásakor. Ennek megértéséhez az aborigin szegénység vizsgálata vihet közelebb.

5.6. A természetes táplálékok értéke

A világvégi aborigin települések szegénységének csökkentése alapvetően új megközelítést kíván. Hozzá kell segíteni a közösségeket ahhoz, hogy a furcsán keveredő gazdaság minden szektorában növekedni, fejlődni tudjanak. A hibridgazdaság felöleli a hivatalos elemeket (az állami segélyeket, a foglalkoztatási programokat és a piaci foglalkoztatást), a hagyományos gazdaságot (a vadászatból és a gyűjtögetésből származó termékeket) és a kettő közötti gazdasági tevékenységeket (a természetes gyümölcsök leszedését és értékesítését, a festést és az egyéb művészeti tevékenységeket és a vidék rendben tartását) (Altman, J. 2007). Az átmeneti kategória kétszeresen, két különböző szinten is elősegíti az önfenntartást: bevételeket hoz és értelmet ad a cselekvésnek. Valójában ennél gyakran még sokkal többet is jelent, mert egészségesen

átmozgat, alkalmat kínál a vadászatra és a gyűjtögetésre, rajtuk keresztül az egészséges táplálkozásra, lehetőséget nyújt az ismeretek nemzedékek közti átadására és különleges szakértelem megszerzésére. Jól példázta az összetett hasznot egy 2002-es történet. Egy nagyobb család négy nemzedéke, körülbelül húsz ember, elment a vadonba közel három hétre akácmagot gyűjteni. Az akácmagnak ezt a fajtáját Dél-Ausztrália északi vidékén december végén – január elején szedik. Ilyenkor a közösségi hivatalok az ünnepek miatt zárva tartanak. A vakációs időszakra járó juttatásokat karácsony előtt egy összegben kifizették, és az aboriginek gyorsan el is verték a pénzt. Szűkösebb idők következtek, mert az idősek nyugdíjából kellett megélniük. A gyűjtögetésre induló család világosan megmondta, hogy milyen előnyöket remél a vállalkozástól. Kaptak készpénzt, tudtak bőven élelmet vásárolni, míg a többiek nem. Volt felszerelésük és okuk a vadonban való táborozáshoz, közben felkeresték az akácosokat. Mindannyian családként voltak együtt, valahogy úgy, ahogy annak idején az őseik élhettek. Egy kis időre ki tudtak szakadni a tágabb közösségük unalmából, és tetszett nekik, hogy közös céljuk van. Egy harmincas asszony elégedetten tette hozzá, hogy jól érzi magát a munkától, és sikerült pár kilót leadnia (Yates, P. 2009).

A „vörös központban”, Alice Springs-től északra a félreeső települések lakosságának jelentős része szívesen vesz részt az akácmag és a bozótparadicsom begyűjtésében. Az Outback Bushfoods minden települést felkeres a szüret előtti időszakban, és elmondja, hogy mely terményekre tart igényt. A begyűjtés idején már senki sem találta ott, mert a települések kísértetfalvakká válnak. Minden ember egész nap a vadonban kószál, gyakran napokra eltűnnek bővebb családi körben táborozni. A termények eladás előtti megtisztítása valóságos közösségi programmá vált. Az asszonyok körbeülik a vászonponyvát, szitálnak, rostálnak és beszélgetnek. A falun kívül maguk osztják be az idejüket, nincsenek kitéve az iszákos férfiak zaklatásának, és nem kell eleget tenniük a közösségi élet szabályainak. Az egészségügyi dolgozók fenntartásokkal kezelik a nyári szüreteket, amikor középkorú és idős asszonyok, akik gyakran túlsúlyosak és cukorbetegségeket, napokig gyűjtik a magvakat és a gyümölcsöket a negyvenfokos hőségben. Orvosi vizsgálatok azonban azt állapították meg, hogy a néhány hétig tartó szüreti időszak alatt jelentősen csökkent az asszonyok vérnyomása és vércukorszintje. A javulás valószínűleg együttesen tudható be a fizikai igénybevételnek, a szüret szeretetének, mely személyes örömet vált ki, és a változásnak, hogy kiszakadhatnak a stresszel terhelt mindennapokból.

A növekvő jövedelem ugyan nem feltétlenül vezet a távoli települések életkörülményeinek tetten érhető javulásához, de ettől az aboriginek még nagyra értékelhetik a pénzkereseti lehetőséget, és sokan közülük meg is ragadják az alkalmat, ahogy a természetes táplálékok begyűjtése is példázza. A félreeső vidékek őslakosainak évi átlagos jövedelme alig valamivel haladja meg a tízezer dollárt.⁶⁴ Ezért egyetlen vödör, azaz nagyjából tíz kilogramm mag vagy gyümölcs eladása máris 1%-os jövedelem-növekedést jelent.⁶⁵ Nem csoda, hogy ott, ahol tényleg csak le kell szedni a termést, az emberek gyakran több száz kilóval jelennek meg, és ez összességében több ezer dolláros bevételt eredményez nekik. Állandó készpénzszükében különösen nagyra becsülnék egy ilyen egyösszegű kifizetést. Az összegből futja komolyabb háztartási gépekre, de adott esetben akár olcsóbb gépjárművekre is. Ilyen összeg legfeljebb a bányavállalatok földjogi megállapodások alapján történő kifizetéseiből vagy szerencsejátékból adódik, de egyébként kilátás sincs hasonlóra. Érdekes megfigyelés, hogy a termények begyűjtői gyakran a Közép-Ausztrália központjának számító Alice Springs egy semleges helyét választják az üzlet lebonyolításához. A nagyváros óriási üzleteiben jobban szeretnek vásárolni, és a pénzüik is több, mielőtt a népes rokonság mindenféle igényt jelentene be az összegre. Azt is elkerülik ezzel a ravasz megoldással, hogy a pénzt a helyi kisboltban felhalmozott tartozásuk törlesztésére kelljen fordítani. A szüreti bevétel gyakran rossz célokat szolgál: nagy ivások szokták követni az üzletkötéseket. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az aboriginek jobban a magukénak érzik a természetes táplálékból származó jövedelmet a szociális juttatásokból származó összegeknél. Ez nemcsak az elköltésében juthat kifejezésre, hanem lehetnek kedvező hatásai is. Előfordul már az is, hogy a pénzt munkával megkereső aborigin nem ügyeskedéssel hárítja el a rokonság igényét, hanem élőszóban és büszkén utasítja vissza mihaszna rokonai követelődését.

⁶⁴ Tízezer dollár egy igen jónak mondható havi fizetés Ausztráliában; átlagos jövedelműek esetében két-három havi fizetésnek felel meg.

⁶⁵ Fiona Walsh – Josie Douglas: *Harvester-trader exchanges: a critical element of substantial bush harvest in 2006*. DKCRC (Desert Knowledge Cooperative Research Centre) Working Paper 2 2008, p.39, http://www.desertknowledgecrc.com.au/resource/DKCRC-Working-paper-31_Sustainable-Bush-Produce-Systems-Progress-Report-2004-2006.pdf

5.7. A természetes táplálék jövője

A sors keserű iróniája, hogy a természetes élelmiszerekre épülő ipar sikere a hátrányos helyzetű aboriginek ellen dolgozik. Minél sikeresebb az iparág, annál kevésbé hat a távoli vidékek őslakosainak helyzetére, és annál kevésbé részesülnek a hasznából. Ez nagyrészt annak tudható be, hogy az aborigin szüretelők és a feldolgozók szempontjai nem találkoznak egymással. A szállítmányok minősége, megbízhatósága és pontossága kívánnivalókat hagy maga után. Ezért a feldolgozók az elvárásaikat jobban teljesítő szállítók után néznek. A bozótparadicsom estében⁶⁶ elképzelhető, hogy a kertkultúra és a vadon szüretelés megfér egymás mellett egészen addig, ameddig az árak elég magasak maradnak ahhoz, hogy támogassák a munka-intenzív kézi szedést. Valós veszély jelent azonban, hogy a gépi betakarítás elterjedése és a piaci verseny túltermeléshez vezet, és ez jelentősen csökkenti majd az árakat az elkövetkező években.

Ha a piaci logika mellett a társadalmi szempontokat is vizsgáljuk, akkor fontos lenne, hogy az aboriginek akár tulajdonosként, akár egyszerű szüretelőként továbbra is szerepet vállaljanak az iparágban. Ehhez beruházások kellenek: gazdaságok kialakítása, gazdaságos fajták nemesítése, hatékony betakarítási technológia. Az aborigin tulajdonú és az általuk ellenőrzött feldolgozó létesítmények – esetleg a városi aborigin szervezetekkel közösen történő – fejlesztése talán közelebb hozhatná az őslakosok felfogását és magatartását a piaci követelményekhez. Az állam kénytelen lesz átvenni az Outback Bushfoods szerepét, és átvállalni tőle a felelősséget. Az állam ezzel szociális felzárkóztatási beruházást hajt végre, és nem iparágat támogat. Nem valószínű, hogy ezek a fejlesztések rövidtávon jelentősen növelnék az aboriginek foglalkoztatását vagy akár részvételét az iparágban. Sokkal inkább arról lenne szó, hogy az erőfeszítések fenntartsák az aboriginek jelenlegi érdekelttségét a termelési technológiákban és a piaci részesedésben. Az egyéni szerepvállalás akkor nyerhet nagyobb teret, ha a foglalkoztatáspolitikai ösztönözni fogja a termelőmunkások alkalmazását.

⁶⁶ http://www.desertknowledgecrc.com.au/resource/DKCRC-Working-paper-31_Sustainable-Bush-Produce-Systems-Progress-Report-2004-2006.pdf

A turizmus, a turisták által támasztott kereslet rejt magában olyan lehetőségeket, hogy az aboriginek viszonylag kevés termékkel, azaz nagyüzemi termelés nélkül is megtalálják a számításukat. A tömegtermelés kereskedelmi logikája ellenük dolgozik, mert elveszik benne a termék aborigin jellege. A turistapiac ezzel szemben éppen az aborigin sajátosságokat keresi a termékekben. Az őslakosok termékei, művészete és hiedelemvilága akár csomagban is eladható (Whitehead, P. –Gorman, J. –Griffith, A. 2006). Az erre épülő vállalkozások meglepően hatékonyak, mert kis mennyiségekkel is eredményesek tudnak lenni. A termékek az aboriginek hagyományos technológiáival készülnek, és szinte bármilyen hagyományos termék felvehető a kínálatba. Sikereik fellendíthetnek más vállalkozásokat, és fontos politikai és oktatási szerepet is betölthetnek. Összegyűjthetik és rendszerezhetik az őslakosok természeti ismereteit, és ezzel erősíthetik a szülőföldjükhöz tartozásukat. A termékek előállítására közösségi szempontból is hasznos, mert olyan gazdasági tevékenység, mely igényli a hagyományos ismereteket, lehetővé teszi az utazást és a vándorlást, és nem áll ellentétben az ősi hiedelmekkel.

Ausztrália belsejében egyre inkább teret nyer az a szemlélet, hogy a hagyományos földművelési gyakorlat komoly szerepet játszott, és játszik a mai napig a természet egészséges egyensúlyának fenntartásában. Egyre gyakrabban vonják be az aboriginákat a nemzeti parkok és a természetvédelmi területek gondozásába. Az ilyen kezdeményezések jelentik a hibridgazdaság lényegét. Akkor beszélhetünk majd a koncepció igazi sikeréről, ha a jelenleginél jóval szélesebb alapon valósul meg az őslakosok foglalkoztatása és ismereteik gazdasági alapon történő hasznosítása. A természetes táplálék vadonban való összegyűjtése – akár elfogyasztják, akár értékesítik – komoly gazdasági lehetőség és ösztönző, hogy egyéb módon is rendbe tegyék, karban tartsák földjeiket. A mozaikégetéshez hasonló, alapvető jelentőségű földművelési technikák könnyen feledésbe merülhetnek természetes táplálékforrások hiányában. A természetes táplálék kulturális értelemben is a hagyományos földművelési tevékenység folytatására ösztönöz, mert az aboriginek nem tudnak annál nagyobb igazságot elképzelni, hogy a föld ad élelmet és megélhetést az embereknek.

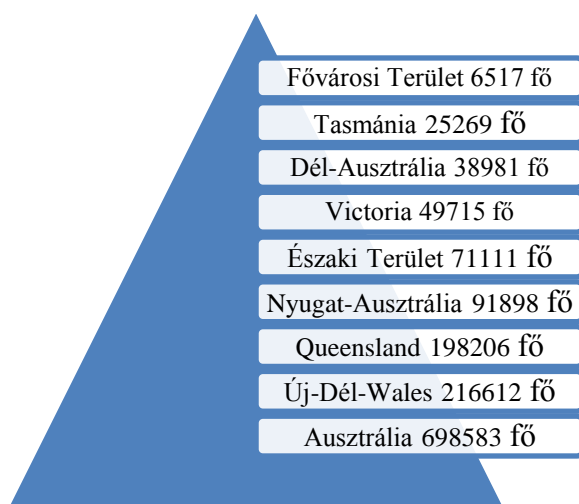
6. fejezet: A negyedik hipotézis vizsgálata

6.1. Aborigin szegénység és az ebből fakadó problémák

6.1.2. Népeségi adatok

Az ország huszonhárommillió jelenlegi népességéből az aboriginek körülbelül hét-száz ezer főt tesznek ki. Ebből harmincezer körül mozog a Torres-szoros szigeteken élők száma, húszezer pedig azoknak a száma, akik egyszerre vallják magukat Torres-szoros szigeti- és kontinentális őslakosnak. Ennél valamivel pontosabb és hivatalosan publikált becslés, hogy a 2011. évi népszámlálási adatok figyelembe vételével az Ausztrál Statisztikai Hivatal 698583 főre teszi 2013-ban az Ausztráliában élő aborigin és a Torres-szoros szigeteken élő őslakosok számát. 2011-ben az őslakosok 90%-a vallotta magát aboriginnek, 6%-a Torres-szoros szigeteken élőknek és 4%-a mindkét népcsoporthoz tartozónak.

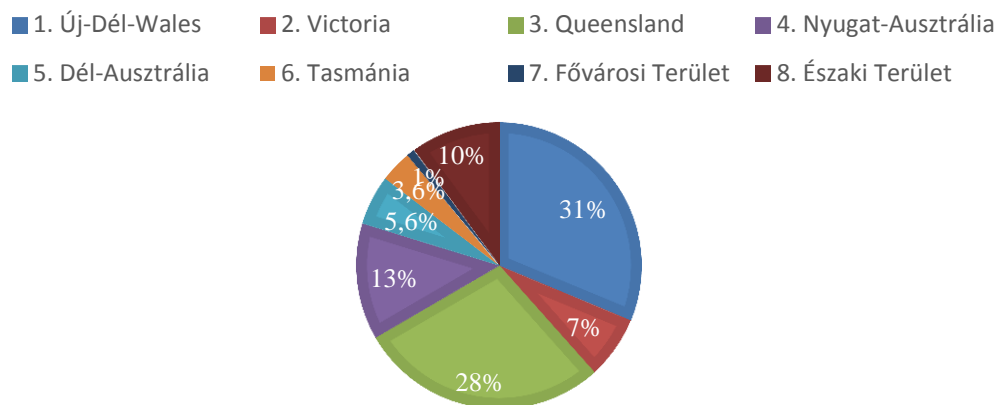
40. ábra: Ausztrália becsült aborigin lakossága államonkénti bontásban

Forrás: Australian Bureau of Statistics Estimates and projections, Aboriginal and Torres State Islander Australians, 2001 to 2026. Canberra 2014 adatai alapján (saját szerkesztés)

Szövetségi államokra lebontva Új-Dél-Wales-ben él a legtöbb őslakos, és az Északi Területen a legnagyobb a lakosságon belül az őslakosok százalékos aránya. 2013-ban a teljes ausztrál népesség körülbelül 3%-át alkották aboriginek. A 2011-es népszámlálási adatok több őslakost regisztráltak, mint a 2006. évi adatok. Ennek fő oka, hogy öt év alatt növekedett az őslakosok lélekszáma, és a megkérdezéskor jóval többen vallották magukat őslakosnak. Másrészt a népszámlálási technika fejlesztésével, pontosabbá tételével több őslakost sikerült számba venni, mint a megelőző alkalmakkor.

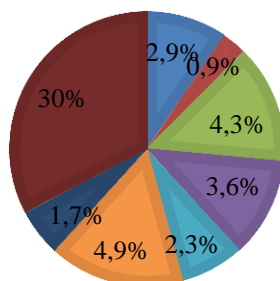
41. ábra: Aborigin lakosság becsült százalékos aránya az adott államban/területen a teljes aborigin lakossághoz viszonyítva 2013. június 30-án

Forrás: Australian Bureau of Statistics Estimates and projections, Aboriginal and Torres State Islander Australians, 2001 to 2026. Canberra 2014 adatai alapján (saját szerkesztés)

42. ábra: Az állam/terület aborigin lakosságának százalékos aránya az összlakossághoz viszonyítva

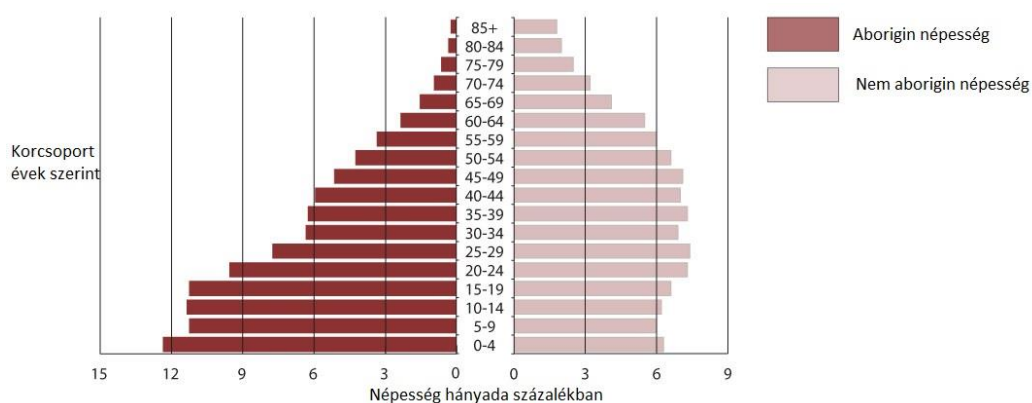
- 1. Új-Dél-Wales ■ 2. Victoria ■ 3. Queensland ■ 4. Nyugat-Ausztrália
- 5. Dél-Ausztrália ■ 6. Tasmania ■ 7. Fővárosi Terület ■ 8. Északi Terület

Forrás: Australian Bureau of Statistics Estimates and projections, Aboriginal and Torres State Islander Australians, 2001 to 2026. Canberra 2014 adatai alapján (saját szerkesztés)

Általánosságban megállapítható, hogy az őslakos népesség sokkal fiatalabb a nem őslakos népességnél. Az adatok azt mutatják, hogy az őslakos népességnek jó egy harmada 15 év alatti, míg a nem őslakos ausztrál népesség esetén ez az arány egy ötöd. Az őslakos népesség mindössze 4%-kát teszik ki a 65 évesek vagy annál idősebbek, míg a nem őslakos népesség esetén ez az érték eléri a 14%-ot.

43. ábra: Az aborigin és a nem aborigin népesség életkor szerinti megoszlása 2011-ben

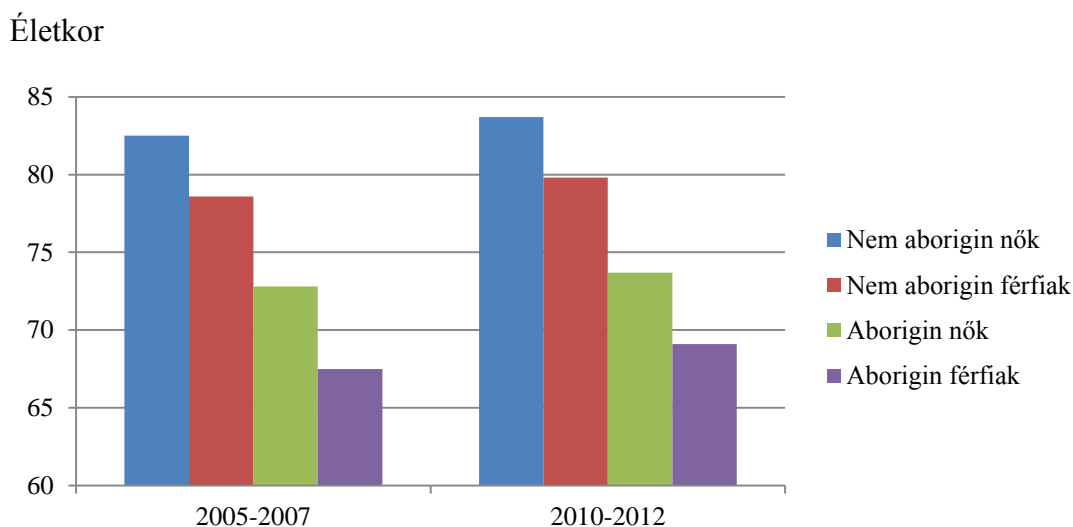

Forrás: Australian Bureau of Statistics (2012) Australian demographic statistics, March quarter 2012. Canberra adatai alapján (saját szerkesztés)

Érdeemes röviden megvizsgálni a születési és halálozási statisztikákat. 2012-ben 18295 olyan születést regisztráltak Ausztráliában, ahol az egyik vagy mindkét szülő őslakos volt. Az őslakos nők esetében elmondható, hogy általában fiatalabb korban szülnek és több gyermeket vállalnak nem őslakos társaiknál. 100 őslakosból körülbelül 19 ténédzser korban szül, míg a nem őslakosok esetében 100 szülő nőből min-dössze három tizenéves.

A halálozási arányszámok azt mutatják, hogy az őslakosok nagyobb valószínű-séggel haláloznak el még mielőtt elérnék az idős kort. Az adatsorok azt jelzik, hogy egy 2010-2012-ben született őslakos fiúgyermek várhatóan 69,1 évet fog élni, körül-belül 10 évvel kevesebbet nem őslakos társánál. Az ugyanebben az időszakban szüle-tett lány őslakosok esetében a várható életkor 73,7 év, és a nem őslakos lánygyerme-kek adataival összehasonlítva hasonlóképpen érvényes a 10 évvel rövidebb várható életkor. 2012-ben az őslakosok körében 2620 halálesetet regisztráltak. A vezető ha-lálokok közé tartoznak a szív- és érrendszeri betegségek, a rák, illetve a balesetekből és önkezűségtől származó sérülések.

44. ábra: A születéskor várható életkor az őslakosok és a nem őslakosok esetében nemenkénti bontásban 2005-2007-től 2010-2012-ig

Forrás: Australian Bureau of Statistics 2013b., reports in the Health and welfare of Australia's Aboriginal and Torres Strait Islander peoples adatai alapján (saját szerkesztés)

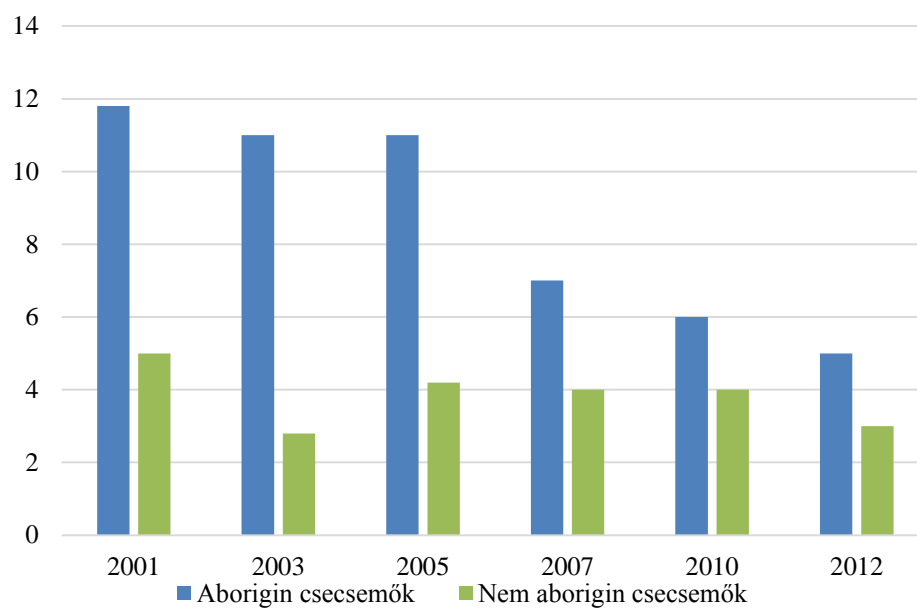
Az őslakos családba születő gyermekek kétszer nagyobb valószínűséggel halnak meg egy éves koruk előtt, mint a nem őslakos családba születettek. 2010-2012-ben a

csecsemő-halandóság aránya az Északi Területen volt a legmagasabb és Új-Dél-Wales-ben a legalacsonyabb.

45. ábra: *Aborigin és nem aborigin csecsemő- és gyermekhalálozási ráta 2001-2012*

(Új-Dél-Wales, Queensland, Nyugat-Ausztrália, Dél-Ausztrália és az Északi Terület adatai alapján)

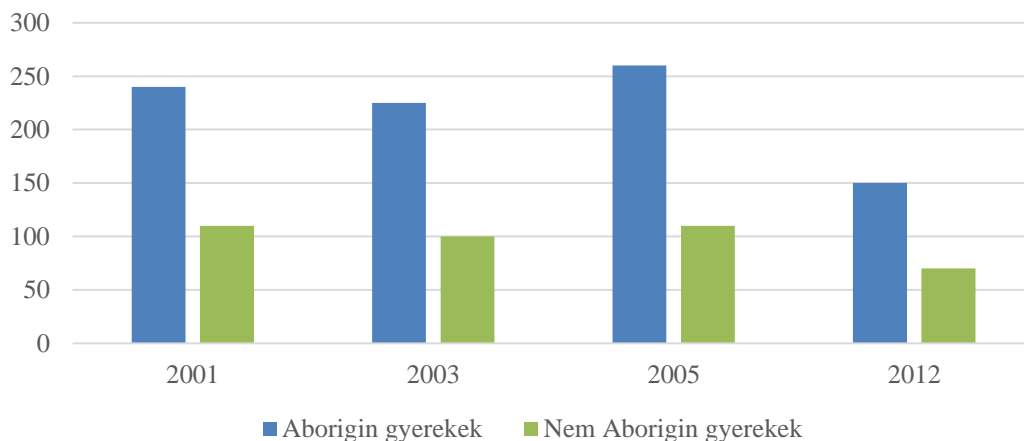
Ezer élveszületésre jutó csecsemőhalálozás

Forrás: Australian Bureau of Statistics 2013a., Australian Institute of Health and Welfare National Mortality Database alapján (saját szerkesztés)

46.ábra: Aborigin és nem aborigin csecsemő- és gyermekhalálozási ráta 2001-2012
(Új-Dél-Wales, Queensland, Nyugat-Ausztrália, Dél-Ausztrália és az Északi Terület adatai alapján)

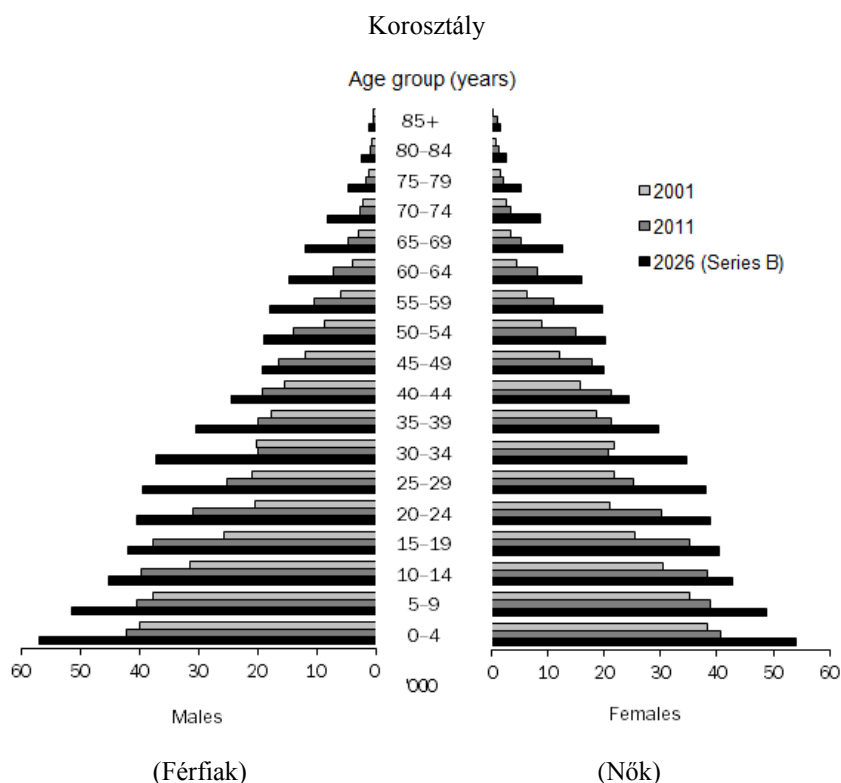
Százezer főre eső gyermekhalálozás

Forrás: Australian Bureau of Statistics 2013a., Australian Institute of Health and Welfare National Mortality Database alapján (saját szerkesztés)

Az előrejelzések szerint az őslakosok lélekszáma 2026-ra minden korosztályban növekedni fog. Erre az időpontra a 0-14 éves korosztály lélekszámát 315200 főre, a 15-64 éves korosztály lélekszámát 568500 főre, a 65 évesnél idősebb korosztályét 61900 főre teszik. Ebből adódóan az őslakos népességben belül néhány százalékos csökkenést prognosztizálnak a 0-14 éves korcsoport esetén. A 15-64 éves korcsoport aránya változatlan marad és növekedés várható a 65 évnél idősebb korcsoport esetében. A statisztikai adatok fényében az ausztrál szövetségi államok ellátó rendszerei további jelentős kihívások elé néznek a közeljövőben.

47. ábra: Az őslakosok és a Torres-szoros szigetein élők lélekszámának várható százalékos megoszlása 2001 és 2026 között a nemek és a korcsoportok szerint

Forrás: Australian Bureau of Statistics, 2014.06.30. (Cat. No.3222.0).

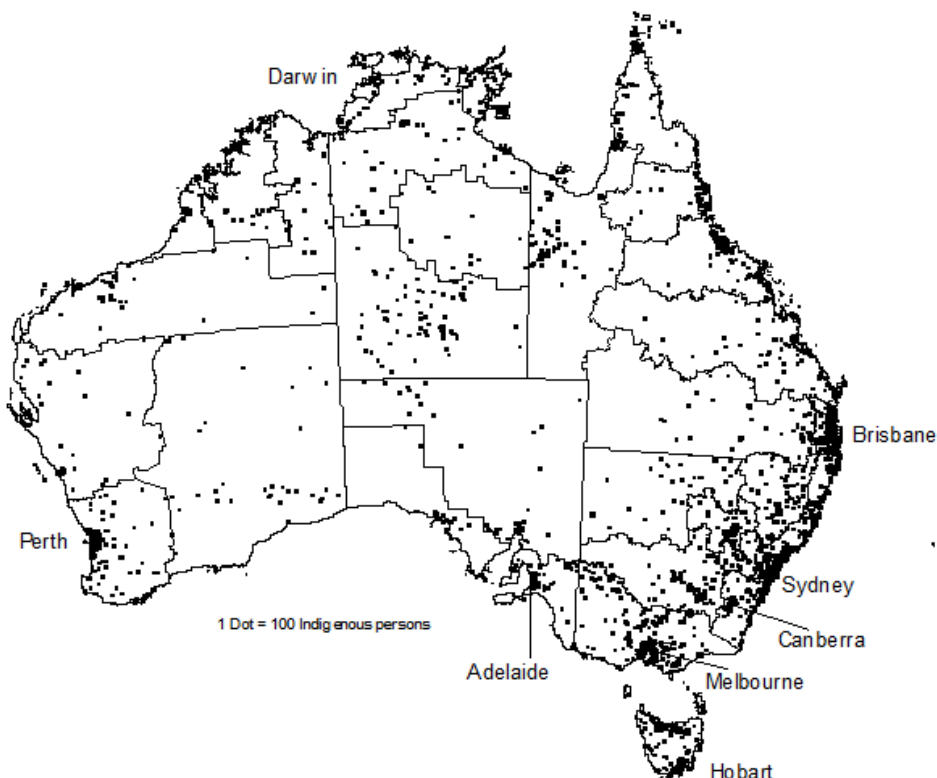
<http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/Products/31329946F1E095BACA257CC9001438BA?op=endocument>

6.1.3. Településszerkezet

Az 1970-es évek elején az őslakosok nagyobbik fele még távoli közösségekben élt, az ezredfordulóra azonban háromnegyed részük már valamilyen formában városlakóvá vált. A városlakó az európai értelmezéshez képest némi túlzással azt jelenti, hogy egy nem ritkán isten háta mögötti településen létezik alapszintű infrastruktúra. A mai őslakosok nagyjából ötöde él a keleti partvidék sűrűn lakott sávjában. Többségük tehát továbbra sem a bevándorlók által leginkább kedvelt területen telepedik le. Jelentős számban élnek viszont a trópusi éghajlatú északi területeken, illetve Új-Dél-Wales és Victoria állam belső, szárazabb részein. Az őslakosok teszik ki továbbá a

távoli területek lakosságának döntő többségét a Torres-szoros szigeteitől Nyugat-Ausztrália sivatagos területeiig. Arnhem-földön a népesség több mint 90%-át alkotják. A távoli területek elkülönült őslakos közösségei általában nem érik el a három ezer főt (Arthur, B. – Morphy, F. 2007).

48. ábra: Az aborigin népesség területi megoszlása 2006-ban

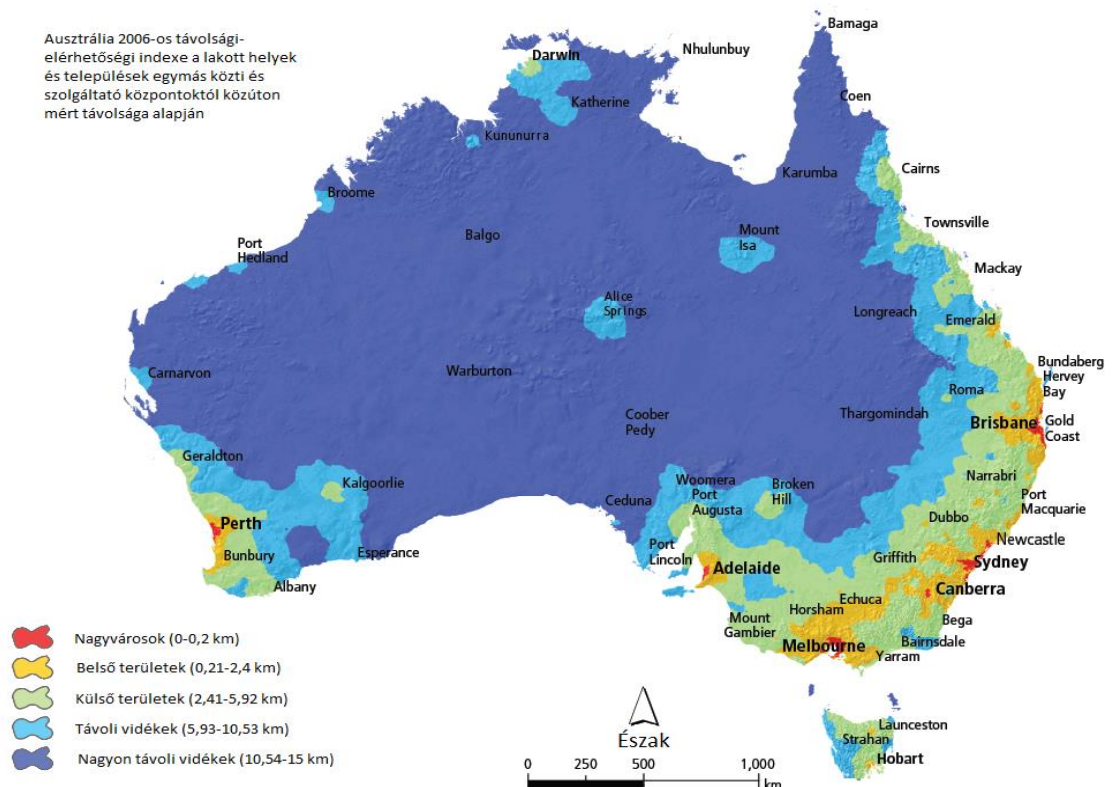
Forrás: Australian Bureau of Statistics, Population Characteristics, Aboriginal and Torres Strait Islander Australians, Australia, 2006 (cat. no.4713.0)

Jelmagyarázat: 1 pont 100 őslakosnak felel meg

A mai Ausztráliában az őslakosok két, egymástól – az életfeltételek szempontjából – alapvetően különböző lakóhelyen élnek: a nagyvárosokban és vonzáskörzeteikben, illetve a kontinensnyi ország kétharmadát kitevő outbacken. Az outback földrajzi értelemben a Nagy-Vízválasztó-hegység mögötti, közép-auztráliai területeket öleli fel, melyek jelentős távolságra fekszenek a tengerparti sáv városaitól, és ahol a települések között jelentősek a távolságok.

Általánosságban elmondható, hogy a szövetségi és az állami kormányzás működési zavarai jellemzik a messze fekvő területeket. Nincs megfelelő infrastruktúra, nem kielégítő a közigazgatás, a közrend és az igazságszolgáltatás, hiányok mutatkoznak a közellátásban és a szolgáltatásokban, nagyarányú a bűnözés. A közvélemény hátrányos helyzetűnek és elmaradottnak tartja ezeket a helyeket. Az ott élők csekély jövedelme és megtakarítási hajlandósága nem teszi lehetővé erős helyi gazdaság kialakulását és hatékony közigazgatás kiépítését. Ezek a viszonyok nem ösztönözik a magánszektor szolgáltatási beruházásait, a bankok se szívesen terjeszkednek arrafelé. Az elzárt területeken élők életkörülményei: orvosi ellátása, iskoláztatása sok kívánnivalót hagy maga után. Az állami kormányok főként a korábbi egyházi missziók és a rezervátumok környékén létesítenek kisebb ellátó központokat, általában egy benzinkúttal és néhány üzlettel. A turisták által látogatott helyek kivételt jelentenek: gyorsabban fejlődnek, és egyfajta kulturális rést ütnek az elzárt területek képzeletbeli falain.

49. ábra: Ausztrália 2006-os távolsági elérhetőségi indexe

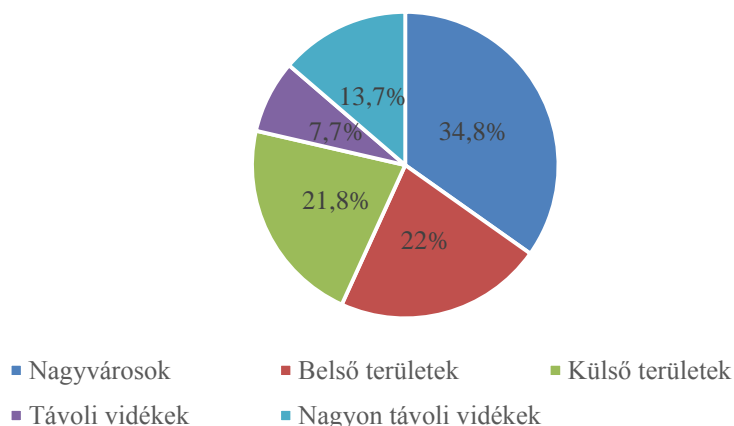

Forrás: http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/factsheets/2011/fs201103_fig1_large.png

Az ausztrál őslakosok kedvezőtlen körülmények között, alacsony színvonalú házakban és lakásokban élnek, melyek sok hasonlóságot mutatnak a világ más részein hátrányos társadalmi helyzetben, kiterjedt nyomornegyedekben tengődő szegény néprétegek viszonyaival (Carson, B.- Dunbar, T.- Chenhall, R.- Bailie, R. 2007). A gyarmatosítás óta eltelt időszak jelentős történelmi eseményei: az őslakosok jogfosztása, a „megmentésükre” életre hívott missziók, a bányák megnyitása, az állattartó farmergazdálkodás terjedése jelentős mértékben befolyásolták az őslakosok életmódját és azon belül változásokat eredményeztek szociális és egészségügyi viszonyaikban. A hagyományosan nomád életmódot folytató aboriginek a mostoha természeti viszonyok között menedéket nyújtó és jellemzően rövid, átmeneti időszakra szolgáló, egyszerű építményeket készítettek. A vadászat vagy a termények begyűjtése után tovább vonultak, elhagyták az átmeneti szállást, melyet átengedtek az enyészetnek, hogy máshol építsenek maguknak hasonlót. Előfordulhat, hogy vándorlásuk során visszatérnek egy korábban elhagyott táborhelyre, de a lényegen ez nem sokat változtat, hiszen a természet erői addigra úgy megtépázzák az elhagyott menedéket, hogy azt minden alkalommal újra kell építeni az egyes tartózkodások idejére. Számukra nem az építmény vagy a szűken értelmezett lakóhely, hanem a tágabb földterület volt a fontos. Ez a vegyes történelmi háttér egy meglehetősen kusza aborigin település-szerkezetet eredményezett a XXI. század elejére. Az aborigin települések két, egymástól többé-kevésbé elkülöníthető típusba sorolhatók. Az egyikbe a különálló és körbehatárolható, a másikba az elszórtan elhelyezkedő települések tartoznak⁶⁷.

⁶⁷ Az aborigin településtípusok a Queenslandi Egyetem Aborigin Környezet Kutatási Központjának kutatási eredményei alapján kerültek meghatározásra 2000-ben.

50. ábra: Az őslakos népesség becsült területi megoszlása az egyes településtípusok szerint 2011-ben

Forrás: Australian Bureau of Statistics 2013. Life tables for Aboriginal and Torres Strait Islander Australians 2010-2012. ABS cat.no. 3302.0.55.003. Canberra adatai alapján (saját szerkesztés)

6.1.4. Településfajták

A különálló és körbehatárolható települések három altípusba sorolhatók:

1.) *Önálló települések más központoktól különállóan*

Az önálló települések jellemzője, hogy földrajzi értelemben elkülönülnek, elhatárolódnak más települési központoktól. Az őslakosok körében ez a legelterjedtebb településtípus, becslések szerint csaknem harmaduk él ilyen településeken. Egy lakhatási és infrastruktúrális körülményekkel foglalkozó felmérés 1291 önálló települést azonosított, melynek össznépessége 110 000 főt tett ki. Az ebbe a kategóriába tartozó települések döntő többsége kis népességgel rendelkezik és 73%-ának népessége nem éri el az 50 főt. Az önálló települések mindössze 12%-ának népessége haladja meg a 200 főt (ABS 2000:11, Cat. No.4710.0.). Queenslandben és az Északi Területen nyolc önálló település (Palm Island, Yarrabak, Galiwin'ku, Maningrida, Port Keats, Cherbourg, Nguiu, Woorabinda) népessége meghaladja az 1000 főt, ezért ezeket már vidéki központokként tartják számon. A felmérés 179 olyan települést azonosított, melyek nem rendelkeznek állandó lakóházakkal. Az itt élők sátrakban, lakókocsikban, hagyományos menedékekben, kunyhókban vagy a szabad ég alatt laknak. Az

önálló települések döntő többsége távoli vidékeken található és jellemzően nehezen megközelíthető. Ez azt jelenti, hogy a legközelebbi város több órányi autózással érhető el. Sok esetben még repülőgéppel is nehezen biztosítható az ilyen területeken élők evakuációja, amennyiben arra áradások vagy bozóttüzek miatt szükség lenne.

2.) *Önálló városi telepek a városi vagy vidéki központok külső részein*

Az önálló városi telepek a vidéki városokban vagy a regionális központokon belül enklávészerűen különülnek el. Kezdetektől fogva külvárosi jellegük volt. A városvezetés általában felajánlotta az üres telkeket, egykori missziós épületeket, élelmiszer-raktárakat az őslakosoknak, hogy ezzel is próbáljon javítani szociális helyzetükön. Az őslakosok által birtokba vett területek a városok fejlődése során megtartották elszigeteltségüket, más városrészekről és a város többi lakójától való különállásukat. A felmérés 81 önálló városi telepet azonosított (ABS 1999:11). Legismertebb két Sydneyben található telep: a La Perouse és a Redfern városrész „Blockja”, melynek utolsó aborigin lakója 2011-ben költözött el, miután a város vezetése ellehetetlenítette az őslakosok telepének fennmaradását Sydney-nek ezen a központi fekvésű részén.

51. ábra: A „Block” Sydney Redfern városrészében 1996-ban

Forrás: Block politics in Redfern, The Sydney Morning Herald, NSW, (2014.04.26.)

fotó: Ben Rushton

<http://www.smh.com.au/nsw/block-politics-in-redfern-20140425-379y3.html>

Más ausztrál nagyvárosok és vidéki központok (Alice Springs, Tennant Creek, Katherine) vonzáskörzetei is rendelkeznek ilyen jellegű telepekkel. Ezek általában regionális központ szerepet töltenek be, melyeknek önálló városi telepeit a környéken élő aborigin csoportok és családok alapították. Alice Springsben 19 önálló városi telep vagy tábor működik, melyeken 1300 őslakos él. Eredetileg kilenc nyelvi csoport alapította őket, majd az idők folyamán számos kisebb csoport csatlakozott hozzájuk, és a természetes keveredés folytán lassan eltűnnek a nyelvi különbségek. Az elmúlt négy évtizedben teljesen átalakult a külvárosi tábor hajdani képe. A hagyományos kunyhókat, menedékeket tartósabb épületek váltották fel. Ezeken a telepeken az államszövetség vagy az adott állam vállalja a lakások és a szolgáltatások finanszírozását az ún. őslakos testületek közreműködésével.

3.) *Távol fekvő önálló települések*

Az őslakosok néhány fős családi telepei tartoznak ebbe a kategóriába, melyek az ősi földeken gyakoriak és spirituálisan kötődnek a szülőföld fogalmához. Ez a településfajta távol a nagyobb őslakos településektől, eldugott külterületeken fordul elő. Az itt élők sok esetben nem jutnak hozzá alapszolgáltatásokhoz, nem biztosított az ivóvízellátásuk, illetve különleges berendezések segítségével helyben kell biztosítani számukra a létfeltételeket. A távoli területek jellegzetes önálló települési formája a legelőkön kialakított lakóhelyek. Szövetségi- vagy állami kormányzati segítséggel az elmúlt két évtizedben számos őslakos ügynökség (Indigenous Land Corporation) vált tulajdonosává ezeknek a telepeknek.

52. ábra: A Carpentaria-öböl déli részén fekvő egyik telep

Forrás: Indigenous Settlements of Australia, Australia: State of the Environment Second Technical Paper Series, Dr Paul Memmott and Mark Moran, Department of the Environment and Heritage, 2001. ISBN 0642547904

Fotó: Mark Moran

Az elszórtan elhelyezkedő települések két altípusa különböztethető meg:

4.) *Regionális központok és nagyvárosok szórványtelepei*

A szigetszerűen elkülönülő városi enklávákat nem számítva az őslakosok mintegy 46%-a él nagyobb városokban és nagyobb regionális központokban. Főként a szegényebb és olcsóbb városrészekben bérelnek, ritkább esetben vásárolnak maguknak lakást. A városi életmód mellett szoros kapcsolatot ápolnak távolabb élő családtagjaikkal. Ennek következtében jelentős a migráció mind a városi lakosság, mind a távolabbi területeken élő családtagok esetében. Sajátos vonás, hogy a városokban élő őslakosok szegregációja jövedelmi viszonyuk alakulásától függetlenül meglehetősen magas értéket mutat (Hunter, 1999). Ez jelentős eltérés a külföldről érkező migránsokhoz képest.

5.) *Vidéki központok szórványtelepei*

A 4.) pontban leírt nagyvárosi szórványokhoz hasonlóan számos őslakos választja lakóhelyéül a kisebb vidéki városokat. Az itt élők az Őslakosok Lakhatási Szervezetének (Indigenous Housing Organization) közreműködésével és az adott állam kormányzati hivatalainak segítségével jutnak bérleményekhez.

6.) *Bányatelepek az outbacken*

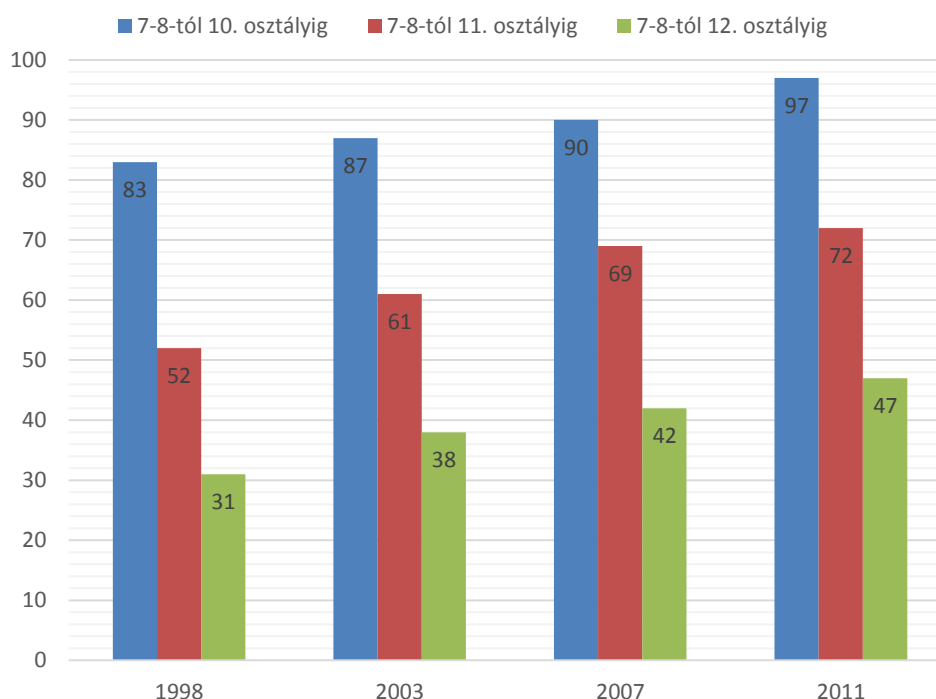
Településszerkezeti kuriózumot jelentenek a bányászati projektek keretében létesített ideiglenes települések, melyek ugyan nem sorolhatók az aborigin településfajták közé, azonban befolyásolják a terület őslakosainak életkörülményeit, ezért ésszerű róluk szót ejteni a felsorolás végén.

Jó fél millió ember él az outbacken. A döntően sivatagos vidékek demográfiai jellemzői a fejlődő országok dinamikáját idézik. A népesség egyik része a lélekszámban gyorsan gyarapodó, nagy mobilitású őslakosokból áll, másik része a bányászatban foglalkoztatott – ingadozó lélekszámú – nem aborigin lakosság. Az ausztrál outback ősi aborigin földeken megvalósított és megvalósításra váró bányászati projektjei olyan komplex beruházások, amelyek egyben a munkások életfeltételeit is megteremtik a mostoha természeti körülmények között. A beruházás méretétől és stádiumától függően általában néhány száz, esetleg néhány ezer fő elhelyezéséről és ellátásáról kell gondoskodni a jobbára sivatagi vagy félsivatagi éghajlat alatt. A bányatelepek a projekt részeként valósulnak meg, fejlődnek a bővülő kitermelés időszakában, és veszítenek jelentőségükből a lelőhelyek fokozatos kimerülésével. Hagyományos értelemben vett településszerkezet nem létezik ezeken a távoli vidékeken, a bányatelepek fejlődését és visszafejlődését szinte teljes mértékben az üzleti érdekek határozzák meg. A telepek semmiből való kiemelkedése a helyi őslakosok életkörülményeit is befolyásolja, jobbára némi vonzerőt gyakorol rájuk álláslehetőségeivel, és a közelben való letelepedésre ösztönzi őket.

6.1.5. Fizikai és mentális egészségi állapot

Az aboriginek egészségi állapotának vizsgálata során az egyik legsúlyosabb problémát az aborigin közösségek és a családok széthullása jelenti. Az őslakos közösségek nem képesek kezelni a kialakult helyzetet, melyet nagymértékben nehezít, hogy a szövetségi államok kormányai hosszú idő óta nem tudják számukra biztosítani az alapvető szolgáltatásokat és a szükséges infrastruktúrát. Nem rendelkeznek egészséges ivóvízzel, és nem megoldott a szennyvíztisztítás. Nem biztosított az oktatás, folyamatosan csökken a közösségeket támogató, velük foglalkozó állami alkalmazottak létszáma. Alig akadnak olyan kormányzati tisztviselők, segítők, akik aborigin származásúak vagy megfelelő ismeretekkel rendelkeznek az őslakosok életéről, szokásairól, kultúrájáról. Magas az aborigin munkanélküliség. A fiatalok körében magas a bűnözési ráta, mert nem tudnak értelmes elfoglaltságot találni. A közösségek elhagyottnak érzik magukat, életük kiüresedik.

53. ábra: Az oktatási rendszerben maradó aborigin gyerekek százalékos aránya 1998–2011 között

Százalék

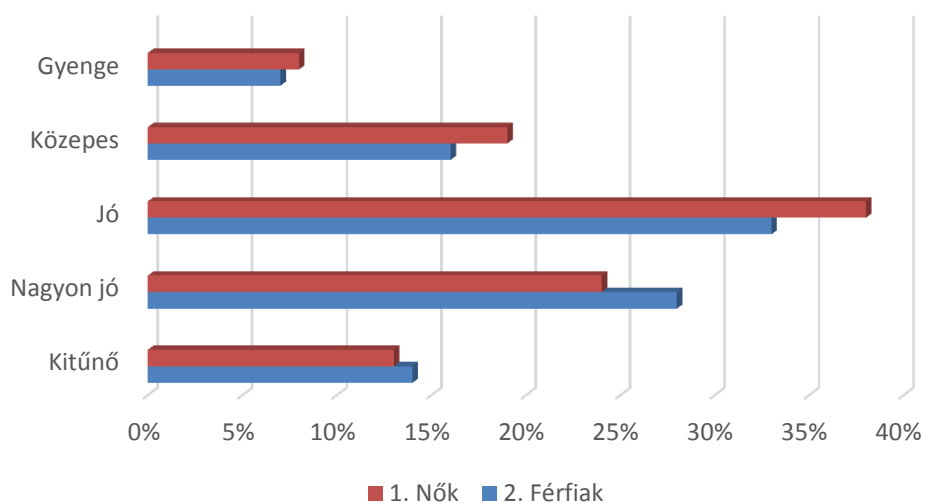
Forrás: Australian Institute of Health and Welfare 2013. Figure 7.

<http://www.aihw.gov.au/australias-health/2014/indigenous-health/> adatai alapján (saját szerkesztés)

Az idősebb generáció erőtlen, motiválatlan és kiábrándult. A közösség kegyelem kenyéréen él, bár a fiatalok folyamatos zaklatásának, nem ritkán megfélemlítésének van kitéve. Az idősebb korosztályok képviselőivel folytatott beszélgetésekből kiderült, hogy nagyon erős félelem munkál bennük, mert bármikor kiszakíthatják őket megszokott környezetükből, lakóhelyükről akár szociális, akár rendőrségi-bűnügyi okokból. Ezért jobbnak látják háttérbe húzódni, és inkább nem szólnak bele a közösség életébe.

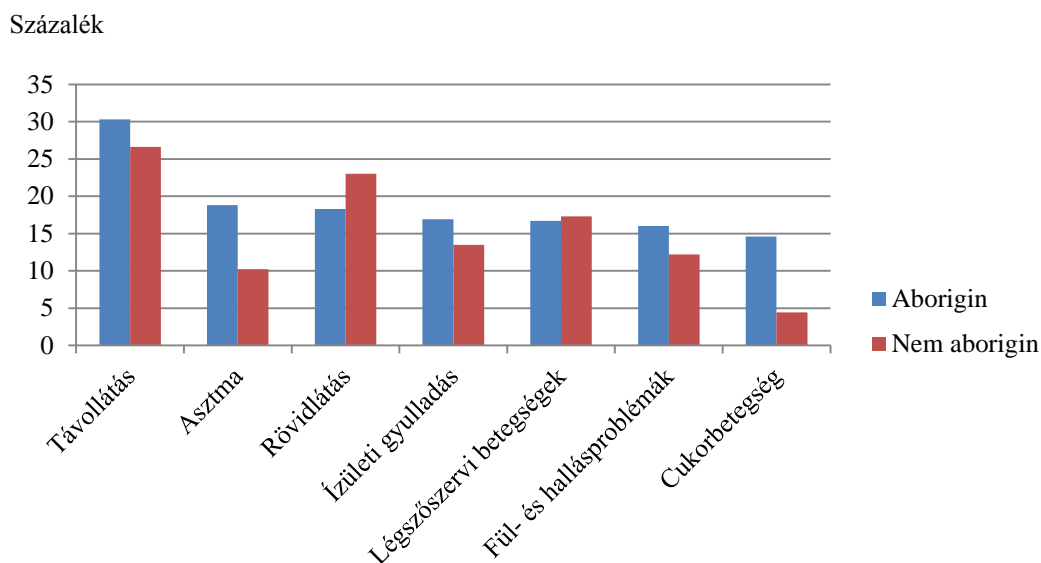
Az őslakosok körében végzett felmérésekből kitűnik, hogy mérsékelten elégedettek egészségi állapotukkal, és lényegesen rosszabbnak ítélik azt a nem aborigin ausztrálokénál. Az adatok szerint a 15 évnél idősebb őslakosok 14%-a kitűnőnek, 61%-a elfogadhatóan jónak és mintegy 25%-a közepesnek vagy gyengének értékelte egészségi állapotát.

54. ábra: Aborigin ausztrálok saját értékelés szerinti egészségi állapota nemek szerinti bontásban 2012–2013

Forrás: Australian Institute of Health and Welfare 2013. Aboriginal and Torres Strait Islander Health Performance Framework 2012: detailed analyses. Cat. no. IHW 94. Canberra adatai alapján (saját szerkesztés)

55. ábra: Legnagyobb számban előforduló betegségek/egészségi problémák százalékos megoszlása az aborigin ausztrálok körében 2012-13-ban és a nem aborigin ausztrálok hasonló adatai 2011-2012-ből

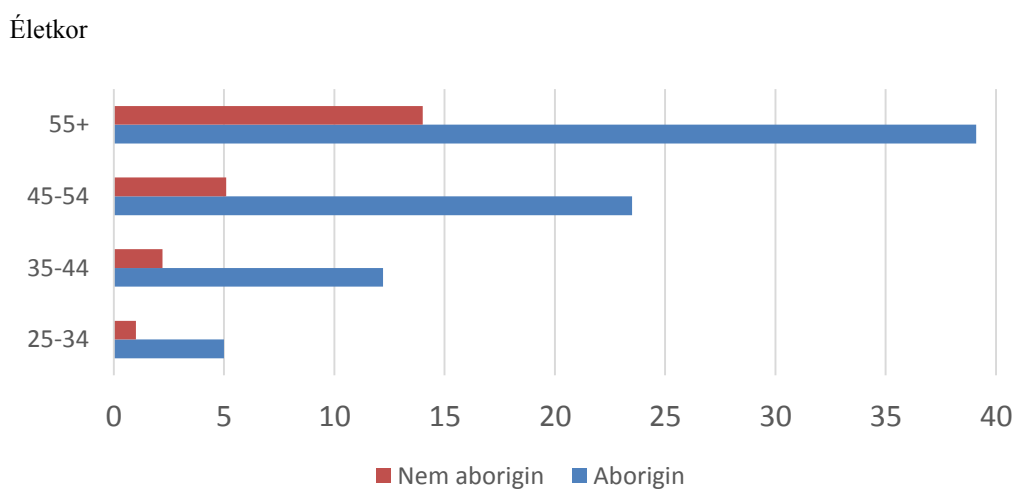
Forrás: Australian Bureau of Statistics 2013.,

<http://www.aihw.gov.au/australias-health/2014/indigenous-health/>

adatai alapján (saját szerkesztés)

A döntően segélyekből származó és folyamatosan érkező bevételek a magasabb zsír-, só- és cukortartalmú egészségtelen ételek fogyasztásához vezetnek az aborigin közösségekben, és ez hosszabb távon elősegíti az elhízást és a cukorbetegség kialakulását.

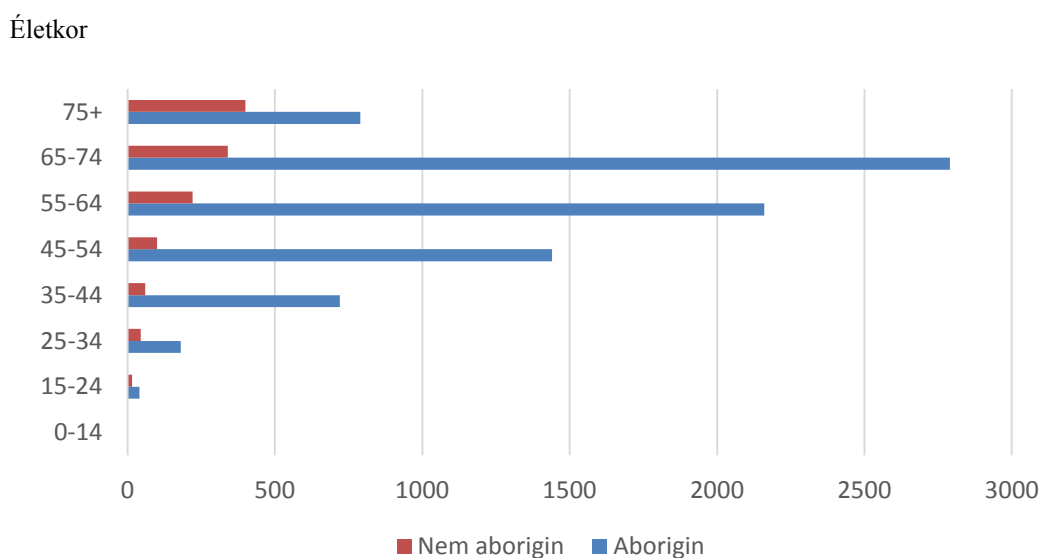
56. ábra: Tartósan cukorbeteg/magas vércukorszinttel élők százalékos aránya az aborigin és nem aborigin népesség körében korcsoportok szerint

Forrás: Australian Bureau of Statistics (2013) Australian Aboriginal and Torres Strait Islander health survey: first results, Australia, 2012-13, Canberra adatai alapján (saját szerkesztés)

Nagyon beszédes mutató a vesebetegségek már fiatal korban kiemelkedően magas aránya az őslakosok körében. Az alacsony napi folyadékbevitel és az egészségtelen életmód hatására hétszer gyakrabban fordul elő közöttük ilyen típusú megbetegedés, mint a nem aborigin lakosság körében. A helyzetet súlyosbítja, hogy a dialízis-kezelésre szoruló távoli területeken élő betegek ellátása nagyon nehezen megoldható.

57. ábra: Milliő főre eső végső stádiumban lévő vesebetegek száma az aborigin és nem aborigin lakosság körében korcsoportok szerint 2008–2012 között

Forrás: Australian and New Zealand Dialysis and Transplant Registry: End stage renal disease notifications, by indigenous status, age, jurisdiction and year (2008 to 2012, unpublished), adatai alapján (saját szerkesztés)

Mentális tekintetben talán még ennél is rosszabb a helyzet, melyet találóan festett le a Nemzeti Ellopott Nemzedékek Szövetségének (National Stolen Generations Alliance) aborigin társelnöke Jim Morrison⁶⁸, aki úgy ítélte meg, az őslakosok lelki eredetű megbetegedéseihez az is nagymértékben hozzájárul, hogy még nem voltak képesek önállóan feldolgozni és hatékonyan kezelni a generációkon átívelően elszennvedett traumákat.

- Az aboriginek első generációja átélte a kolonizációs időszak kegyetlenségeit. El kellett szenvedniük a férfiak és a fiúgyermek meggyilkolását, bebörtönzését, szolgasorba taszítását. A csonka családokban a nők egyedül nevelték a gyermekeket, akik közül sokan az erőszak és a prostitúció áldozataivá váltak.

⁶⁸ 'Discussions on the opposite of lateral love', Lateral Love Australia, lateralloveaustralia.com/social-determinants-of-indigenous-health-lateral-violence-paper-2012/, retrieved 20/6/2013, <http://www.creativespirits.info/aboriginalculture/people/aboriginal-communities-are-breaking-down>

- A második generációnak szembe kellett nézni azzal, hogy az őslakosokat összegyűjtötték és különböző elzárt területekre vagy missziós telepekre vitték, ahol nem tudtak dolgozni, éheztek és nélkülöztek. Elszakították őket az otthonuktól és nem biztosítottak számukra sem egészségügyi sem oktatási ellátást.
- A harmadik generáció elszenvedte, hogy a széthullott családokból a gyerekeket erőszakkal elvitték és olyan nem aborigin környezetbe kényszerítették, ahol mindennapos megaláztatásban és erőszakban volt részük hosszú éveken keresztül. Ez a generáció nem látott megfelelő szülői mintát maga előtt és nem alakult ki benne a helyes szülői magatartás.
- Végül elérkezünk az őslakosok negyedik generációjához, amikor is 2007 júniusában John Howard miniszterelnök szigorú intézkedéseket vezetett be az Északi Területen az aborigin gyermekek szexuális bántalmazásának megakadályozása érdekében a nélkül, hogy konzultált volna a helyi aborigin közösségek képviselőivel. Mint utóbb kiderült, tévesen gyanúsították meg egy őslakost pedofil hálózat üzemeltetésével. A tiltakozások ellenére a szigorú intézkedések 2022-ig maradnak életben. A pénzügyi támogatások megvonása jelentősen rontja az Északi Területen élő aborigin közösségek helyzetét.

6.1.6. Aborigin szegénység

A szegénység nem bonyolult fogalom. Azt jelenti, hogy valakinek kevesebb a jövedelme, mint amennyiből fedezhetné az alapszükségeit. A múlt század kilencvenes éveiben a nemzetközi fejlesztési nyelvezetben jelent meg a fenntartható megélhetés fogalma, mely összetettebb képpel dolgozik, és alkalmazható stratégiákat keres a szegénység csökkentésére. A kutatók rájöttek, hogy a szegénység sok tényezőtől tevődhet össze. Vizsgálni kell az erőforrásokhoz való hozzáférést, az éghajlatot, a politikai tényezőket, a bürokráciát, és ehhez járulnak még a kultúra és az identitás formálta megélhetési stratégiák. A szegénység enyhítése ezért mindig az adott helyzetre szabott megoldást kíván, mely tekintetbe veszi az emberek megélhetésére hatást gyakorló tényezők egész sorát.

Az aborigin-kérdés kemény dió. Három évtized aborigin-politikája és jelentős beruházásai semmilyen érzékelhető hatást nem gyakoroltak az őslakosok egészségi és

jóléti mutatóira. Felvetődik a kérdés, hogy megfelelőek voltak-e a fejlesztéspolitikai megfontolások. Ha az aborigin emberek úgy érzik, hogy függetlenek, és jogokat gyakorolnak a saját világukban, ugyanakkor elutasítják a másik társadalmi csoport részéről kínált anyagi előnyök legnagyobb részét, akkor nem is feltétlenül a szegénység jellemzi legjobban a helyzetüket. Első pillantásra sok a hasonlóság az aboriginek és a fejlődő világ szegényei között, melyet számos mutató alátámaszt. Például a magas termékenységi ráta és a születéskor várható alacsony életkor. A hivatalos foglalkoztatási szint rendkívül alacsony: mindössze 18%-uk rendelkezik állandó jövedelemmel fő megélhetési forrásként, és további 28%-uk azért vállal munkát, hogy segélyekben részesüljön. Alacsony a műveltségi szint: húszból egy ember szerez alapfokú iskolánál magasabb képzést az isten háta mögötti vidékeken. A háztartások bevételei csekélyek, a lakáskörülmények szegényesek, jellemző a rendkívüli zsúfoltság (Altma, J. 2007).

Társadalmi kirekesztő folyamatok is magyarázhatják az aboriginek szegénységét. Ezek a részmagyarázatok leginkább a földrajzi elzártságot és a nyugati mintájú oktatási és foglalkoztatási lehetőségek hiányát emelik ki. A hagyományos aborigin értékrend és gazdálkodási mód tartóssága azonban más magyarázatra szorul. Közép-Ausztrália hagyományos aborigin gazdálkodása végül sztochasztikus sivatagi gazdálkodássá idomult. A kölcsönös függőség állt az első helyen a társadalmi értékek közül: a felesleget elosztották a rászorulóknak között. Az embereket és a földet összekötő rokonsági hálózat jelentette a társadalmi élet központi rendezőelvét. Az egészség és az elégedettség hagyományosan legfontosabb mutatója az, ha valaki a saját családjában és a saját földjén él. Legfőbb érték a különleges szakrális tudás, melyet a közösségek az egészséges élet és a bőséges természetes táplálék kulcsának tartanak. A táplálék megszerzése igényelt ugyan emberi munkát, a lényegét tekintve azonban mágikus vallási folyamat volt, melyben az ember nem vállalhatott tevékeny részt (Rowse, T. 1998).

Ezek az elvek még mindig a társadalmi élet rendezőelveit jelentik az elszigetelt aborigin településeken, bár jelentősen torzultak az elmúlt évtizedek soha nem látott bősége következtében (Hunter, B. 2004). A településeken néhány év leforgása alatt viszonylagos jólét alakult ki ahhoz a mély szegénységhez képest, melyre már csak az ötven év feletti emlékezhetnek. Ezzel együtt siralmas állapotok uralkodnak az ausztrál társadalmi átlaghoz viszonyítva. Ennek fényében mosolygató, hogy a kü-

lönféle missziók és települések létrehozása éppen a sivatagi törzsek körében észlelt szegénység csökkentése jegyében történt. Amikor a bolt lépett a természet helyébe, és a jóléti segély felváltotta a létfenntartási munkát, akkor az aboriginek megszabadultak a sivatagi környezet bizonytalanságaitól. A kedvező változás ugyanakkor – tudtuk és akaratok ellenére – függő viszonyba hozta őket az ausztrál kormánytól. Az aboriginek gyorsan elfogadták és átvették a könnyebbéget és viszonylagos kényelmet nyújtó jóléti életformát, mert ez összhangban állt klasszikus értékeikkel. Felfogásuk szerint a jóléti gondoskodás és annak elfogadása nem más, mint a rokonság kifejezésre juttatása. Az aboriginek egyik alapelve, hogy társadalmi viszonyaik részeként – jelképes és kézzelfogható – javakat és szolgáltatásokat fogadnak el másoktól. Az elv működik a jelenkori törzsekben belül, és alkalmazzák kifelé is, az ausztrál társadalommal fennálló interkulturális kapcsolataikban (Martin, D. 2001).

Nem mindenki osztja ezt az egyszerű képletet. Egy másik érvelés szerint a szociális gondoskodás valójában tagadja a rokonságot. A hagyományos közösségi gazdálkodás és a piacgazdaság között az a hasonlóság, hogy a maga módján mind a kettő igényt tart a gazdasági és társadalmi ellenszolgáltatásra vagy viszonzásra. A viszonzás lehet munka, ötlet, vállalkozás, hozzájárulás, bármi. A jóléti gondoskodás azért problémás, mert nem igényel viszonzást (Pearson, N. 1999).

A lényeg talán nem is a viszonzás tartalma vagy az iránta érzett szükség. Sokkal inkább a mindennapi tevékenységek oldaláról közelíthető meg, melyekben a múltbeli és a jelenbeli társadalmi jelentések életre kelnek. A jólét felfogható jogként: az aboriginek joguk van a jobb élethez. Ennek a jognak a másik oldala az, hogy a jómódú entitás segít a rászorulókon, ahogy az állam igyekszik segíteni az aborigineken. A kizárólag kívülről kapott segélyekre épülő megélhetés azonban azzal a veszéllyel jár, hogy megszűnik az összhang az identitás nyelvi, kulturális és történelmi összetevői között. Amikor a mindennapi élet bővelkedett a környezet, a tágabb értelemben vett rokonság és a legendás ősidők fizikai megtapasztalásával és a tapasztalatból származó tudással, akkor ezek az elemek állandó és világos kapcsolatban álltak egymással, és ehhez képest eltörpült a jólét alapú élet. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az utóbbi jóval szegényebb és kiüresedett élet a hagyományoshoz képest.

Az aborigin szegénységben az a különös, hogy valójában nem a bevételek hiánya a fő gond. Igaz ugyan, hogy Közép-Ausztrália távoli vidékein az aboriginek jövedelme jóval a nemzeti átlag alatt marad, míg a megélhetési költségek jóval az átlagos

felett vannak, de a történet ennél bonyolultabb. A jövedelmi szegénység nem ad magyarázatot arra, hogy sok magas jövedelmű aborigin család ugyanannyi társadalmi-gazdasági hátrányt szenved el, mint az alacsony jövedelműek. Sajátos jelenség továbbá az is, hogy az aboriginek milyen elképesztő mértékű szegénységben élnek számos mutató alapján. Az élet különféle területein mérhető alacsony mutatók nem csak azokra érvényesek, akik megfelelnek a hagyományos szegénységfogalomnak, és alacsony bevételekkel rendelkeznek. A szegénységben élő őslakosok támogatására szánt összeg emelése önmagában még nem elegendő a különös szegénység enyhítésére (Hunter, B. 2001). Egész sor aborigin rokonsághoz köthető kulturális oka van annak, hogy a növekvő jövedelem nem hozza meg az elvárható gyarapodást a távoli településeken.

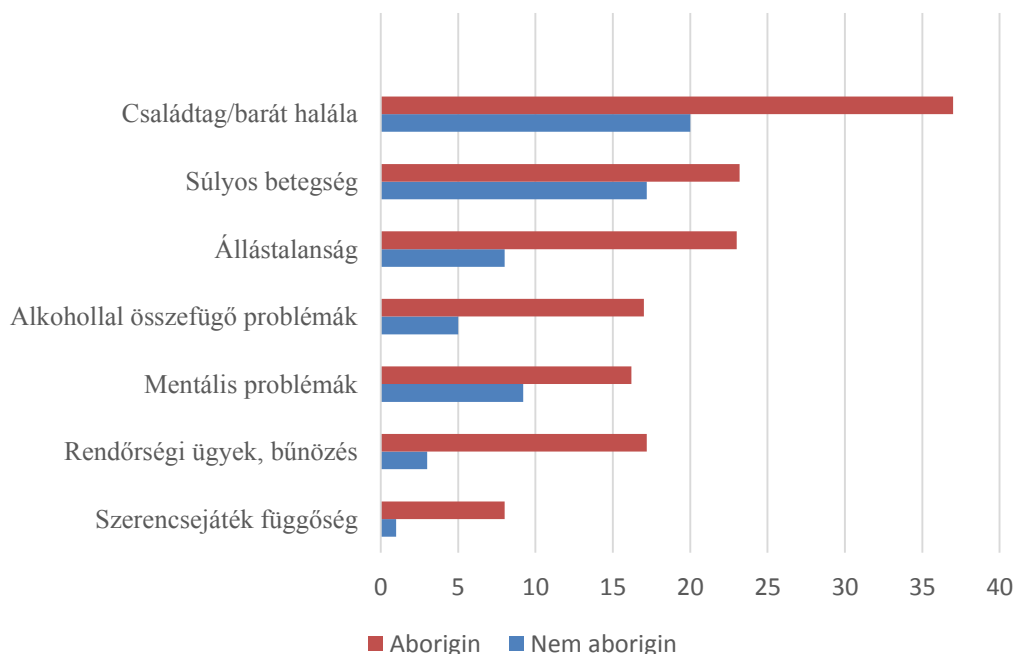
A javak szükségletek szerinti elosztása, a „közösségi kereslet” jelentősen behatárolja az egyénileg megtartható mennyiségeket, és kizárja a felhalmozás lehetőségét (Peterson, N. 1993). Gyakorlatilag semmi sem ösztönöz a pénzkeresetre, ha a jövedelem pillanatok alatt eltűnik a rokonság igényeinek megfelelően. Nem tartják nagy becsben, illetve csupán ideiglenes tulajdonnak tekintik a gépjárműveket, a ruhákat, az elektromos készülékeket és általában a használati tárgyakat. Nem nagyon értik, számukra túl elvont a pénz általános egyenérték szerepe. A megtakarítás és a beruházás idegen fogalom a közösség számára, sőt antiszociális magatartásként értékelik, amennyiben ellentmond a rokoni-közösségi megosztás elvének. Az is baj, hogy a jövedelmek jelentős részét alkoholra és kábítószerre költik. A mértéktelen fogyasztók és a függőbetegek a rokoni hálózat kihasználásával fedezik káros szenvedélyük költségeit, és pénzigényüket gyakran fenyegetésekkel és erőszakkal is alátámasztják. Nagy értéket tulajdonítanak a mobilitásnak, ezért aránytalanul sokat költenek autókra, melyeket vagyontárgyként egyébként nem értékelnek. Dugig tömött kocsikban furikáznak a végtelenségig a falvak és a városok között, hogy megnézzék a sporteseményeket, részt vegyenek temetéseken, „vadászni menjenek”, illegális alkohol- és kábítószer-kereskedelmet folytassanak, vagy meglátogassák a családjukat.

A fenntartható megélhetés nem csupán bevétel kérdése. Az is hozzátartozik, hogy mit miért tesznek az emberek. A fenntarthatóság megköveteli, hogy az eldugott aborigin települések szegénységi mutatóinak csökkentése olyan jövedelmi szinten történjen, amely kulturális szempontból értelmes tevékenységeket vált ki. Értelem hiányában feleslegesnek tűnhet bármiféle cselekvés, és teljesen megszűnik az ösz-

tönző erő. Ilyenkor depresszióhoz hasonló helyzet alakul ki, melynek következménye a nem megfelelő egészségi és higiénés állapot, a káros szenvedélyek és a krónikus betegségek kialakulása, az erőszak elterjedése.

58. ábra: Az aborigin és a nem aborigin lakosság stresszoroknak való százalékos kitettsége stresszorfajták szerint 2012–2013

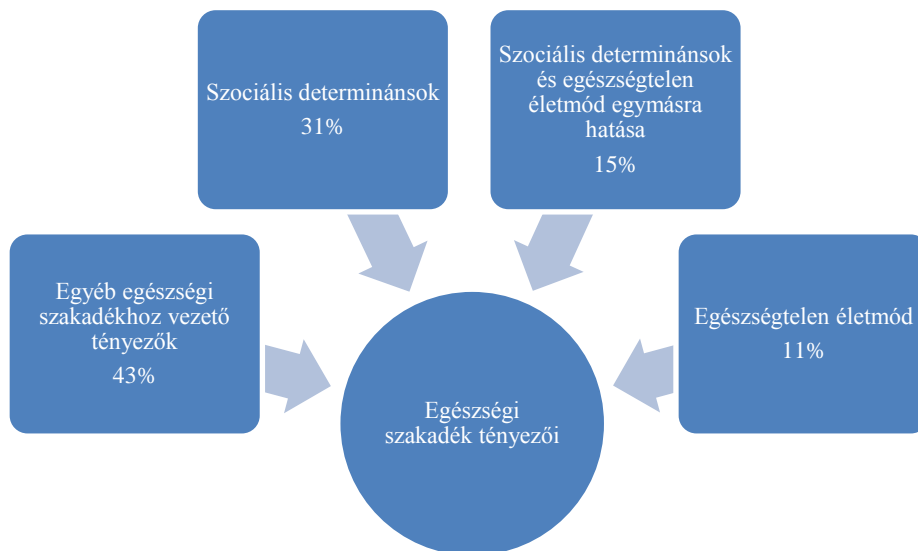
Stresszorfajták:

Forrás: Australian Bureau of Statistics (2013) Australian Aboriginal and Torres Strait Islander health survey: first results, Australia 2012-13: Table 7. Canberra adatai alapján (saját szerkesztés)

Az egészségi állapotról és a szegénységről szóló alfejezeteket jellemző módon kapcsolja össze az egészségi szakadék fogalma, mely az aboriginek és a nem aboriginiek egészségi mutatói közötti jelentős eltéréseket magyarázza. Az őslakosok esetében az egészségügyi szakadék döntő tényezői a szociális adottságok (családi jövedelem, magasabb iskolai végzettség, munkaviszony) és az egyénre lebontott viselkedési rizikófaktorok (dohányzás, alkoholfogyasztás mértéke, különféle stresszorok), illetve a kettő kombinációja és egymásra hatása. Ebből világosan adódik, hogy többlet anyagi források bevonása önmagában még nem elegendő az aborigin szegénység leküzdéséhez.

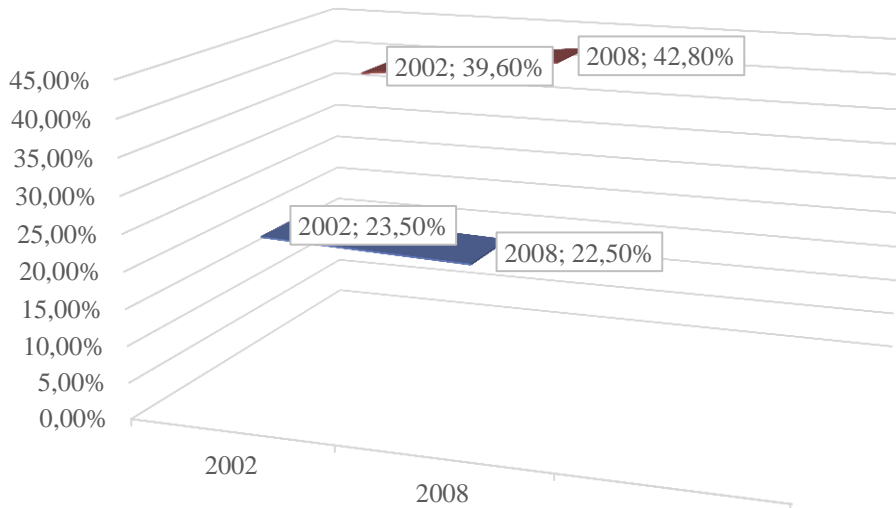
59. ábra: Az egészségi szakadék tényezői

Forrás: Australian Institute of Health and Welfare analysis of 2004-05 National Aboriginal and Torres Strait Islander Health Survey, <http://www.aihw.gov.au/australias-health/2014/indigenous-health/> adatai alapján (saját szerkesztés)

A távoli és nagyon távoli területek alacsony fejlettségi szintje viszonylagos módon kedvez az aborigin hagyományok túlélésének, mert az őslakosok nem szembeülnek minden pillanatban a többségi társadalom eltérő értékrendjével. A kedvezőtlen társadalmi jelenségek ugyanakkor már az outbacken is megjelentek. A segélyek és az alkalmi bevételek is elegendők ahhoz, hogy az őslakosok között egyre nagyobb méreteket öltjön az alkohol- és kábítószer-fogyasztás. Ez a kedvezőtlen tendencia főleg a fiatalok körében figyelhető meg, hiszen leggyakrabban ők szakadnak ki hosszabb rövidebb időszakra hagyományos környezetükből. A modern kábítószer fogyasztás megjelenése és elterjedése mellett továbbra is alkalmazzák a benzingőz belélegzését. A távoli területeken gyakori probléma a kőolajvezetékek rendszeres megcsapolása. Ugyanakkor kiütözkönek a kormányok helyi képviselőinek gyengeségei, bizonyos helyeken és esetekben nincsenek is képviselők. Az őslakosok bevonásával működtetett helyi hatóságok, rendőrségek a mindent behálózó rokoni szálak miatt nem működnek hatékonyan. Ezeket a területeket csak külön engedély birtokában lehet felkeresni.

60. ábra: Az illegális kábítószer használók százalékos megoszlása a 15 évesek és a 15 évesnél idősebb őslakosok körében 2002- ben és 2008-ban, a nem távoli területeken

■ 1. Kábítószerrel használt őslakos az elmúlt 12 hónapban ■ 2. Kábítószerrel valaha használt őslakos

Forrás: Australian Government, Australian Institute of Health and Welfare 2011, ISBN 978-1-74249-119-6

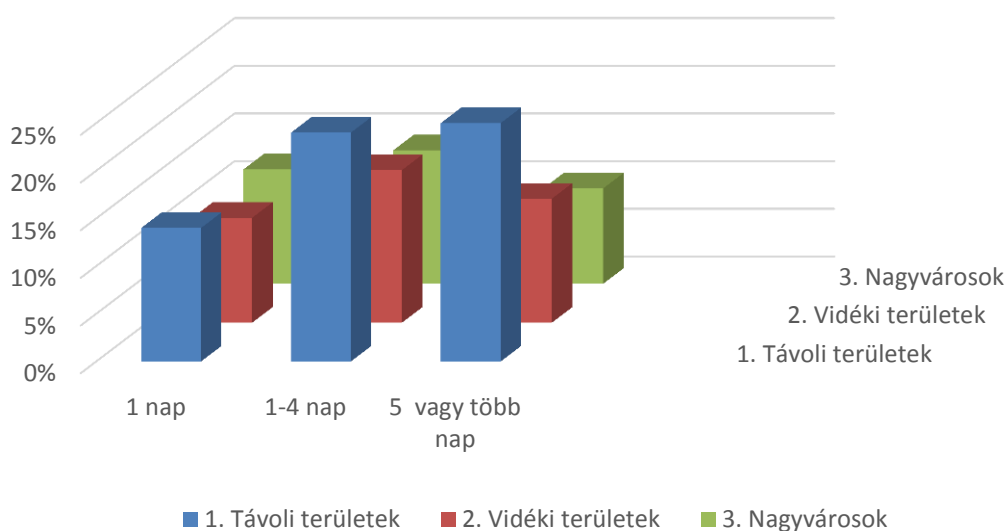
<http://www.aihw.gov.au/publication-detail/?id=10737418268> adatai alapján (saját szerkesztés)

6.1.7. Beilleszkedés a többségi társadalomba

A nagyvárosokban és vonzáskörzeteikben sokkal nehezebb az őslakosok számára a beilleszkedés és hagyományaik ápolása. A multikulturális ausztrál társadalom még mindig nehezen fogadja el az ősi hagyományokat, melyek egyik legismertebbje a walkabout, amikor az őslakosok hetekre-hónapokra visszatérnek a természetbe. Ilyenkor a gyerekek hosszú ideig kimaradnak az iskolából, a felnőttek gyakran minden előzetes bejelentés nélkül otthagyják munkahelyüket. Az eltérő kultúrák lassú összecsiszolódásának biztató jele, hogy a walkabout-hagyománynak kialakult egy újszerű alkalmazása, mely napjaink aborigin-társadalmi problémáit igyekszik csilapítani. Ha egy fiatal nem tud kiszakadni a – jellemzően, de nem kizárólag – nagy-

városi káros szenvedélyek, az alkohol vagy a kábítószer rabságából, akkor maguk az aboriginek küldik el őt rehabilitációs természeti kúrára. A többségi társadalomba történő beilleszkedést segíti, hogy az őslakos közösségek öregjei (elderek) igyekeznek minél több időt tölteni a fiatalabb korosztállyal, hogy megakadályozzák körükben az új veszélyforrások rohamos terjedését. A rendelkezésre álló adatok és a személyes beszélgetések is azt igazolják, hogy a közösségek vezetői főként a távolabbi területeken tudnak több időt szentelni a fiatalok tanítására, az ősi hagyományok átadására, ápolására.

61. ábra: Az aborigin és a Torres-szoros szigetein élő 3-14 éves korosztály hetente eltöltött napjai az őslakos csoportok vezetőivel, százalékos bontásban

Forrás: Australian Bureau of Statistics, 2008

National Aboriginal and Torres Strait Islander Social Survey

<http://www.abs.gov.au/AUSSTATS/abs@.nsf/lookup/29C2AA4C02F9660ACA257AD900098C96>

[?opendocument#education](#) adatai és a személyes beszélgetések alapján (saját szerkesztés)

Ha nem is az egyszerűen munkahelyi vagy iskolai lógásnak tűnő walkabout esetében, de azért a többségi társadalom is egyre elfogadóbb a kulturális „furcsaságok” iránt. A hétköznapi élet egyre több területén igyekeznek tekintettel lenni az őslakosok lassan változó hagyományaira. Ma már nem számít rendkívülinek, ha egy kórház biztosítja az aborigin hozzátartozók részére az elhunyt lelkének hazakísérését.

Az aborigin-kérdés még hosszú ideig a belpolitika napirendjén marad. Az elmúlt évek tapasztalatai bebizonyították, hogy az őslakosok helyzetét nem lehet az országba érkező bevándorlók esetében alkalmazott politikai, gazdasági és jogi eszközökkel rendezni. Reményekre jogosít, hogy a megbékélési folyamat kezdete óta az őslakosokkal szemben tanúsított elutasító magatartás az egyének szintjén az elfogadás felé mozdult el. A szövetségi és állami kormányok, a nem kormányzati szervezetek és más társadalmi szervezetek is igyekeznek erősíteni ezt a kedvező tendenciát. Olyan programok lehetnek sikeresek, amelyek még elfogadható beavatkozást jelentenek az őslakosok életvitelébe, ugyanakkor ösztönzik őket a célok elérésére. Például szolgálnak erre az outbacken létrehozott művészeti központok és a közösen üzemeltetett nemzeti parkok. Ígéretes jövő előtt áll az idegenforgalom, melynek következtében az elzárt területeken is kialakulnak kisebb-nagyobb központok. A távoli területeken összegyűjtött magvakból, növényekből, gyümölcsökből álló természetes táplálék felhasználható élelmiszeripari-, gyógyászati- és kozmetikai alapanyagként. A természetes alapanyagokból készült termékek piaca most van kialakulóban. A felzárkózási lehetőségek támogatása során fontos szempont, hogy a többségi társadalom az ország távoli vidékeit ne a bűnözéssel és a közbiztonság teljes hiányával kapcsolja össze.

6.2. Nemzetközi kitekintés, az Új-Zélandon élő maorik helyzete

Új-Zélandra érkezve még a felületes szemlélőnek is szembetűnő, hogy a középületek mindegyikén maori nyelvű feliratokkal találkozunk. A hírműsorok maori nyelven is köszöntik hallgatóikat. Sőt, ellentétben az ausztrál társadalmi viselkedésmóddal az új-zélandi kiwik nem nézik meg feltűnően az egész arcot beborító tattoo-t viselő őslakosokat. Így joggal vetődik fel a kérdés, mi lehet az oka annak, hogy a maorik sokkal eredményesebben tudták képviselni érdekeiket az új-zélandi társadalmon belül, mint az aboriginek az ausztrál kontinensen?

62. ábra: Maori harcos jellegzetes tattoo mintázattal a Maori skanzenben
(Új-Zéland, Rotorua)

Forrás: A szerző saját felvétele

A teljesség igénye nélkül, meg kell említeni néhány lényeges sajátosságot, a maorik és az aboriginek eltérő életkörülményeinek megítéléséhez. Becslések szerint a maorik körülbelül 1300 előtt érkeztek Új-Zéland területére kelet Polinéziából. Mivel Új-Zéland igen távol esik minden földrésztől, ez volt az egyik legutolsó terület, amit az európai ember meghódított.

Az aboriginekkel ellentétben, a maori törzseket hierarchikus társadalmi felépítés jellemzi, melynek következtében mindig is rendelkeztek a közösség által kijelölt vezetőikkel. Már Új-Zélandra érkezésükkor sem folytattak nomád gyűjtögető életmódot, hanem állandó településeket, falvakat hoztak létre.

63. ábra: Hagyományos maori épület Új-Zélandon

Forrás: A szerző saját felvétele

A férfiak intenzív kereskedelmi kapcsolatokat áptak a szigetekre látogató bálna és fókavadászokkal. A nők tetszetős szövésekkel díszítették ruházatukat. Az 1850-es évek elején kibontakozó politikai mozgalmak az egymással rivalizáló törzsek konszolidációjához vezetett és 1858-ban megválasztották a Maori Királyt (Meijl, T. V. 2003). A törzsi vezetők bevonásával, a Maori Királynak sikerült egységes fellépést tanusítani a brit gyarmatosítókkal szemben.

A maorik hierarchikus társadalmi berendezkedése megkönnyítette a britekkel folytatott tárgyalásokat, míg az aboriginek esetében nem létezett egységes érdekképviselet. 1840-ben került aláírásra a Waitangi Szerződés, amelynek eredményeként Új-Zéland brit gyarmattá vált. 1853-ban választójoggal, 1867-től pedig már parlamenti képvisellel is rendelkeztek. A maorik egységes fellépését a közös nyelv is segítette, ami az aboriginek esetében nem mondható el. Szinte, ahány aborigin törzs annyi különféle nyelvvel találkozhatunk. A kolonizációs időszakban ez a szám megközelíthette a 300-at. Mind a maorik, mind az aboriginek szenvedő alanyai voltak a brit gyarmatosításnak és elkeseredett küzdelmet folytattak kulturális identitásuk megőrzése érdekében. Lélekszámukat erősen megtizedelték a különböző betegségek

(influenza, bárányhimlő stb.), amelyeket a háziállatok terjesztettek. Mivel hagyományosan sem az aboriginek, sem a maorik nem tartottak háziállatokat nem voltak immunisak az új betegségekkel szemben. A rendelkezésre álló adatok tükrében az európaiak által behurcolt betegségek az aborigin közösségeket sokkal súlyosabban érintették, mint a maorikat. 1791-re a legsúlyosabb helyzet Új-Dél-Wales-ben alakult ki, ahol az aborigin lakosság mintegy 60%-kal csökkent. Az őslakosok drasztikus népességfogyása kedvezően hatott az ausztrál politikai életet - hosszú évtizedeken keresztül - meghatározó asszimilációs politika további térnyeréséhez.

Az európaiakkal folytatott fegyveres konfliktusok szempontjából az aboriginek sohasem jelentettek tényleges veszélyt az európai telepesekre, mert nem rendelkeztek megfelelő tudással és felszereltséggel. A maorik ezzel szemben, az egymás ellen folytatott törzsi küzdelmek során elsajátították a fegyverhasználatot és kiváló harcosokká váltak.

64. ábra: Új-Zéland

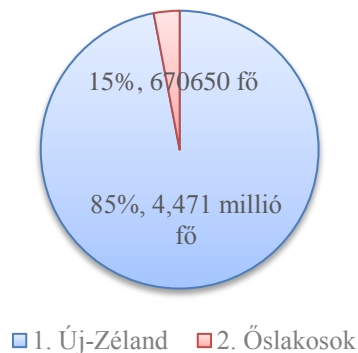
Forrás: (saját szerkesztés)

Az első földjogi megállapodást 1995-ben a Tainui törzs és Új-Zéland kormánya kötötte a brit Korona nevében (Meijl, T. 2003). Az erről szóló törvényt személyesen

II. Erzsébet látta el kézjegyével. A megállapodás – az ausztrál gyakorlathoz hasonlóan- egy formális bocsánat kérését is tartalmazott. A megállapodás értelmében a Tainui törzs korábbi földterületeinek körülbelül 3%-t kapta vissza. Becslések szerint, Új-Zélandon az őslakosok által benyújtott földjogi igények százalékos aránya lényegesen kisebb, és a földterületek gazdasági súlya is lényegesen csekélyebb, mint Ausztráliában. Új-Zélandon a földjogi megállapodások bonyolultságát az okozza, hogy napjainkra a maori népesség 80%-a városlakóvá vált (Bourassa, S. C.- Strong, A. L., 2002) és ilyen körülmények között a törzsi kapcsolatok, képviseltek elveszítették tradicionális jelentőségüket. Ennek ellenére a földjogi igények érvényesítése továbbra is törzsi keretek között zajlik, ami számos jogi problémát vet fel az egyes földterületek tulajdonjogával kapcsolatban, mivel nehezen igazolható, hogy ki jogosult az adott törzs képviselőjére és kit illet a föld tulajdonjoga. Napjainkban a maori közösségeket már nem jellemzik olyan erős családi kötelékek, mint az aborigin közösségeket, ahol a közösség tagjai teljes egymásrautaltságban élnek.

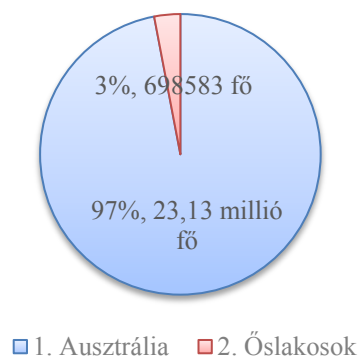
Jelentős különbségeket tükröznek a két ország népességi adatai is. Új-Zélandon a maorik a népesség 15%-t alkotják, míg Ausztráliában az őslakosok aránya mindösszesen 3%-t tesz ki.

65. ábra: A maorik százalékos aránya az új-zélandi népességben belül

Forrás: World Bank 2014. Szeptember, <https://www.data.worldbank.org>. adatai alapján
(saját szerkesztés)

66. ábra: Az aboriginek és a Torres-szoros szigetein élők százalékos aránya az ausztrál népességben belül

Forrás: World Bank 2014. Szeptember, <https://www.data.worldbank.org>. adatai alapján
(saját szerkesztés)

A maori kultúra kedvezőbb megítélését segítette a maori társadalom mono kulturális jellemvonása, ezért is válhatott hivatalos nyelvvé Új-Zélandon a maori, amit az iskolákban is tanítanak. Ezzel szemben az aborigin társadalomra a multi kulturalizmus jellemző. Az aborigin kulturális egység egyetlen emblemikus kifejezőeszköze a piros, sárga, fekete színekből álló zászló, melyet Harold Thomas tervezett 1971-ben. Ezzel szemben a maorik csak 2010 óta rendelkeznek hivatalos zászlóval, ugyanakkor kulturális identitásuk megőrzése és elfogadtatása szempontjából sokkal előbbre tartanak az aborigineknél.

A 2013. évi népszámlálási adatok azt mutatják, hogy a maori egy meglehetősen fiatal társadalom a kiwikhez képest, de a 2006. évi népszámlálási adatokkal összehasonlítva már megfigyelhető egy nagyon lassú öregedési folyamat is. A maori társadalmon belül a 15 évnél fiatalabb őslakosok aránya tovább növekszik. A legnagyobb mértékű növekedés a munkaképes 30-64 éves korosztályt érinti. Az aboriginek esetében a 15-64 éves korosztály lassú növekedést mutat, míg a 65 év felettek aránya a jelenlegi 3,4%-ról 2026-ra elérheti a 6,5%-ot. A népszámlálási adatokból az is kitűnik, hogy a kiwikhez képest az őslakosok még mindig jelentős hátránnyal indulnak az élet számos területén, de összességében kedvezőbb a helyzetük az Ausztráliában élő aborigineknél.

A rendelkezésre álló adatok alapján, az új-zélandi kormány statisztikusai⁶⁹ jelentősebb előrelépést az oktatás területén jeleztek. Az elemzések szerint, több mint 50%-kal növekedett a főiskolát végzett maorik száma a 2006-os felméréshez képest. Az ausztrál őslakosokhoz viszonyított kedvezőbb oktatási, szociális és egészségügyi mutatók részben azzal is magyarázhatók, hogy Új-Zéland természeti adottságai, településszerkezete, szociális ellátórendszere döntő mértékben különbözik az ausztráltól. Új-Zéland kedvezőbb adottságait erősíti, hogy a maorik döntő többsége városlakóvá vált, így számukra könnyebben és magasabb színvonalon biztosíthatóak az alapellátások.

67.ábra: Összehasonlító adatok

	Maori	Kiwi
Születéskor várható élettartam	71,13 év	78,84 év
Börtönbüntetésre ítélték	6-szor nagyobb valószínűséggel, mint a kiwik	nincs adat
Munkanélküliség	13,3%	7,3%
Szegénység	A szegénységben élő gyermekek 29,8%-a maori	13,25%

Forrás: Statistics New Zealand, 2013 Census adatai alapján (saját szerkesztés)

⁶⁹ Liz MacPherson vezetésével készült el az a 2013. december 3-án publikált jelentés, amely a 2013. évi népszámlálás során gyűjtött adatokat értékeli. 2013 Census, Statistics New Zealand

7. fejezet: Konklúziók

7.1. A hipotézisek értékelése

Az értekezés egy múltban gyökerező jelenkori társadalmi probléma bemutatását tűzte ki célul a világ másik feléről. A dolgozat megjeleníti a legfrissebb kutatási eredményeket és az ausztrál tudományos életben az elmúlt évtizedben tért hódító és fokozatosan uralkodóvá váló, tárgyilagosan őslakos-barát szemléletet. A szerző osztja ezt a megközelítést, bár kétségtelenül szerencsésnek mondhatja magát, hogy Ausztráliában töltött évei és a téma kidolgozása során, nem érték kellemetlen aborigin-élmények. Töretlen maradhatott lelkesedése az egzotikum iránt, és személyes vélekedése egy pillanatra se hajlott a pesszimizmus felé.

Vizsgálataim során a felállított négy hipotézissel kapcsolatban az alábbi eredményekre jutottam:

1. hipotézis:

A gyarmatosítás kezdetétől kétszáz éven át alkalmazott *terra nullius*-elv feladása az ausztrál politikai és gazdasági elit részéről a XX. század végén és az őslakosok földjogi értelemben vett elismerése egyfajta felemás kárpótlás, melynek következtében kialakult és elterjedt a *megállapodási kultúra*. Az ősi jog érvényesíthetősége azonban nem volt és a jelenlegi körülmények között nem is lehet az elmaradottságot csökkentő vagy megszüntető varázsszer.

A hipotézist a megállapodási kultúra árnyalt vizsgálatával igazoltam. A bányakonszernek és az aborigin törzsek közötti megállapodási kultúrát jogi kényszer hozta létre. A két évtizedes végrehajtási gyakorlat ezzel együtt azt mutatja, hogy a felek aktívan vettek részt a tárgyalásos rendszer kialakításában és formálásában. Egy alapvetően üzleti viszony keretein belül mérték fel egymás lehetőségeit, és igyekeztek kölcsönösen – tehát nem feltétlenül egymás rovására – érvényesíteni az érdekeiket.

Ez a valódi alkufolyamat és a mögötte mindkét oldalon felhalmozódó és folyamatosan bővülő szakértelem feltétlenül elismerésre méltó, és rendkívüli előrelépést jelent az őslakosok és a modern Ausztrália közti megbékélésben. Ennél több azonban nem történt, a megállapodási kultúra nem tudott érdemben segíteni az elmaradott térségek őslakosainak helyzetén.

A megállapodási kultúra azért nem alkalmas merészebb célok megvalósítására, mert az őslakosok nem segítséget kérnek, hanem „csupán” azt, hogy hagyják őket békében élni ősi földjeiken, melyeket azonban a modern kapitalizmus logikája szerint ki kell aknázni, és ezért nekik valamiféle kárpótlás jár. Az alkufolyamat érthető és természetes módon a modern Ausztrália játékszabályai szerint zajlik, melyekhez gyengébb félként az őslakosoknak igazodniuk kell. Ebből áll elő az a paradoxon, hogy az aborigin törzsek pénzbeli vagy egyéb nyeresége tulajdonképpen rájuk erőltetett „jótétemény”, melyet a saját viszonyaik között nem tudnak értelmesen kihasználni, illetve az „értelmes kihasználás” szükségképpen elmozdulást jelent részükről a modern kapitalizmus értékei és a többségi társadalomba való integráció felé, ami annak az ősi identitásnak – legalábbis részbeni – feladásával jár, melynek védelmére a megállapodási kultúrát létrehozták. Az aborigin elmaradottság csökkentése sajátosan a modern Ausztrália gondolkodását tükrözi, és a vitathatatlan jó szándék mellett is rákényszeríti az őslakosokat eredeti életmódjuk kisebb-nagyobb mértékben való feladására. A bányakonszernek által az őslakosoknak kvázi üzleti alapon juttatott előnyök (pénzösszeg, részesedés a projekt nyereségéből, állások a cégnél) nem alkalmasak, mert nem lehetnek alkalmasak a két kultúra közötti óriási távolság érdemi közelítésére.

2. hipotézis:

A XX. század végére az ősi gyökerekkel rendelkező aborigin művészet komolyan tekinthető iparrá nőtte ki magát, mely viszonylag jelentős bevételt könyvelhet el évente. Az aborigin művészeti ipar és a belőle származó jövedelmek azonban nem elégségesek arra, hogy érdemben változtassanak az elmaradott területeken élő őslakosok helyzetén.

A hipotézist az őslakosok művészetéről szóló fejezetben igazoltam. Az aboriginnek ősi gyökerekkel rendelkező és páratlan értékeket felvonultató művészete hosszú ideig

nem volt eladható a művészeti piacon. Viszonylag új keletű az a fordulat, mely az Ausztrália-kép részeként divatossá és keresetté tette az aborigin motívumokkal díszített tárgyakat, és keresletet gerjesztett az aborigin művészeti alkotások iránt. Az ősi művészet üzleti alapon történő népszerűsítése azonban drasztikus minőségromlással járt, és a vásárlók jelentős része valójában semmit sem tud a tárgyak és a díszítő elemek eredetéről, és nem is különösebben érdeklődik iránta. Az aborigin művészeti ipar bevételei ezzel együtt nem annyira számottevőek, hogy érdemben tudnának változtatni az őslakosok nyomorúságos helyzetén, ráadásul a bevételek jelentős része nem is az aborigin közösségekben csapódik le. Az aborigin művészeti központokban dolgozó művészek az őslakosok olyan elitrétegét alkotják, amely a magyarországi cigány hegedűművészekhez hasonlítható. A központokban foglalkoztatott kétféle munkások azonban már alantás munkára kényszerülnek a fejlődés és az előrelépés lehetősége nélkül. Az aborigin művésztől ráadásul távol áll az üzleti szellem, és amennyiben maguk vagy családtagjaik végzik az értékesítést, akkor ennek során jóval komolyabb hangsúlyt kapnak a személyes kapcsolatok és rokonszenvek, mint az alkotások pénzben kifejezett értéke, mely az őslakosok számára tulajdonképpen értelmezhetetlen. Az aborigin művészeti termékek iránti Ausztrália-érzés által generált keresletből jelentős bevételek valójában csak olcsó tömegtermeléssel realizálhatók, ami összeegyeztethetetlen az őslakosok művészetéről vallott nézeteivel. Ezért az aborigin művészeti iparból származó bevételek jelentős része az őslakos közösségeken kívül, gyakorta kínai bérmunkával képződik.

3. hipotézis:

Az aborigin közösségek a mai napig különleges viszonyban állnak a természettel. Ennek következtében komoly természeti és botanikai tudás birtokosai. Különösen fontos a táplálkozástudománnyal összefüggő ismeretanyag, mely egyre inkább beépül a modern tudományba (etnobotanika) és a mindennapi életbe (élelmiszerfeldolgozás, ételek). Az aborigin közösségek természeti ismeretei egyre nagyobb szerepet játszanak az ausztráliai természeti környezet gondozásában és a földművelés nélküli kultúrtájak karbantartásában. Az őslakosok azonban nem képesek arra, hogy piaci szempontok alapján értékesítsék ezt a hasznos és jelentős tudást, és ezzel javítsanak saját életkörülményeiken.

A hipotézist igazoltam, amikor az őslakosok természethez való viszonyát taglaló fejezetben sorra vettem az ősi gyökerű, különleges tudás elemeit és azok potenciális hasznosíthatóságát. Az átlagausztrál általában véve tudomásul veszi az aboriginek sokrétű és beható természeti ismereteit, de nem különösebben érdeklődik az egzotikumnak számító részletek iránt. Megelégszik azzal, ha nyaralásai során felkeres egy-két ilyen tárgyú kiállítást, esetleg aborigin kalauzolással barangol egy keveset az egyik nemzeti parkban. A piaci igény korlátozott erre a különleges tudásra, és ahogyan a művészet esetében is utaltam az alkotók elitjellegére, úgy a természeti ismeretekkel se egyformán magas színvonalon rendelkeznek az őslakosok.

Az igazi baj azonban nem a szűk piaci kereslet, hanem az, hogy az aborigin mentalitás hosszabb távon képtelen alkalmazkodni azokhoz a piaci elvárásokhoz, amelyek rendszeres és jelentős bevételeket tudnának termelni. Az őslakosok szívesen eladják a természetben összegyűjtött táplálékokat. Az ősközösségi gyűjtögetés azonban nem alkalmas arra, hogy szeszélyesen beszolgáltatott mennyiségeivel bármiféle feldolgozó-kapacitást lekössön, ezért ezeket eleve nem érdemes kiépíteni. A jelentősebb mennyiségeket biztosítani képes földművelés és általában a természet rendjébe történő mindenféle mesterséges beavatkozás viszont annyira távol áll az őslakosok gondolkodásától, hogy nem tudnak egy ültetvényen dolgozni, sőt még a gyümölcsöt is idegenkedve nézik, ha azt látják, hogy a növények szabályosan sorakoznak. A gazdasági motiváció egyszerűen nem működik az aboriginek esetében, a piaci modell csak aboriginek nélkül működne megbízhatóan.

4. hipotézis:

Az őslakosok hátrányos helyzetének csökkentésére tett erőfeszítések nem számolták fel az aborigin szegénységet. Sajátságos módon azt történt, hogy az aboriginek segítése, illetve csekély és rendszertelen bevételeik sokkal látványosabbá tették problémáikat, és világosan rámutattak a modern ausztrál társadalomba való beilleszkedési korlátaikra. Ennek oka az, hogy az aboriginek ősközösségi „szegénysége” alapvetően más jelenség, mint a kapitalista társadalomban csekély bevétellel és vagyonnal rendelkezők szegénysége, ezért azt nem is lehet a modern jóléti állam szociális intézkedéseivel hatékonyan kezelni.

A hipotézist az aborigin szegénység elemzésével igazoltam. Az őslakosok abban a rájuk erőszakolt modern ausztrál társadalomban váltak megfoghatóan szegénnyé, amelyhez voltaképpen nem sok közük van, csak elszenvedői a „gondoskodásának”. Az ősi közösségi felfogással összeegyeztethető ugyan az állami gondoskodás elfogadása, de ez az esetek többségében kimerül a segélyek felvételében. Az ősközösségi viszonyok közül túl nagy az ugrás egy modern városba, melyben az aboriginek leginkább hagyományos szabadságuk keresztbe-kasul történő korlátozását élik meg, és ezért nem tudnak sikeresen beilleszkedni lakókörnyezetükbe, iskolájukba és munkahelyükre, ha egyáltalán járnak iskolába vagy rendelkeznek munkahellyel. A többségi társadalom értékmérői (műveltség, vagyon, pénz, állás) nem jelentenek sokat a számukra. Nincsenek tisztában a pénz értékével, nem akarnak vagyont szerezni, nem tulajdonítanak jelentőséget a tartós fogyasztási cikkeknek, és általában véve elutasítják a modern, kapitalista társadalom ésszerűnek vélt magatartási formáit. A magántulajdon intézményét sem ismerik, a közösségek tagjai ősi szokás szerint megosztják egymással, amijük éppen van. Az ősi és a modern világ előkészítetlen és gyors keveredéséből egy veszélyesen és kezelhetetlenül zagyva keverék alakult ki, melyet a modern szóhasználat fokozottan hátrányos helyzetnek nevez, és melynek manapság egyre határozottabban része az erőszak, a bűnözés és a szenvedélybetegségek. A több pénz, a szociális alapon juttatott támogatások növelése nem megoldás erre a furcsa szegénységre, mert még erőteljesebb társadalmi devianciához, még zabolátlanabb életvitelhez vezet. Az ősi földeken még nagyobb szegénységben élő, a természettel szoros viszonyt ápoló őslakosok jóval kevésbé kitettek a hátrányos helyzetből fakadó veszélyeknek, mint a városokba költözött gyökértelen aboriginek. Talán ez nyújt némi reményt arra, hogy idővel hatékonyabban lehet kezelni az aborigin szegénység kérdését, de erre csak akkor nyílik esély, ha a többségi társadalom nem akarja feltétlenül rájuk erőszakolni az értékrendjét.

A modern ausztrál társadalom és az aborigin törzsek együttélése távolról sem zökkenőmentes. El kell azonban ismerni, hogy mindkét részről jelentős erőfeszítéseket tettek az elmúlt időszakban az együttélés megkönnyítésére. Ennek eredményeként a kormányzati politika kiemelt feladatává vált az aborigin kultúra elismerése, megismertetése és ápolásának elősegítése. Választásokat ezzel együtt egyelőre még nem lehet nyerni az aborigin kártyával, mert a többségi társadalom erőteljesen megosztlik az őslakosok támogatása ügyében. Általában véve azt lehet

mondani, hogy a munkáspárti kormányok megértőbbek, a konzervatív koalíciós kormányok szigorúbbak a kérdésben. A politikai széljárás befolyásolta a megbékélési politika alakulását az elmúlt három-négy évtizedben, de szerencsére nem ez a történet lényege. A megbékélés mára integráns része a politikai- és közgondolkodásnak, és az aborigin tudományok önálló diszciplínává fejlődtek a felsőoktatásban és a tudományos életben.

7.2. Egy lehetséges közép-európai párhuzam

Gyakran megesik, hogy az Ausztráliába látogató európaiak a XVIII. és a XIX. század felfedezőihez és telepeseihez hasonlóan saját világukat igyekeznek ráhúzni az ottani viszonyokra. Kifejezetten szórakoztató, amikor művelt politikusok az Európai Unió jelentőségét ecsetelik illusztris asztaltársaságban. A helyeslő egyetértés helyett azonban, inkább némi megrökönyödést és udvarias csendet váltanak ki. Tizenöt-húszezer kilométeres távolságból nem olyan fontos, hogy mi történik Európában, az Uniót pedig kereskedelmi és főleg mezőgazdasági versenytársnak tekintik. Csinján kell bánni a kisebbségi problémákkal is, mert az átlagausztrál értelmezni sem tudja a történelem letűnt századaiban gyökerező és gyakran gyűlölettől átítatott európai kisebbségi konfliktusokat. A demokratikus jogállam és a piacgazdaság alapértékei jelentik a közös nevezőt a két világ között, de ezen túllépve a különbségek olyan jelentősek, hogy mindenfajta összehasonlítást kétszer is meg kell gondolni. Merésznek tűnik az őslakosok helyzetének a cigányság sorsával történő összevetése is. Történelmi párhuzam nem vonható a két történet közé, honfoglaló elődeink nem igáztak le és nem vertek szét egy önmagában viszonylag jól működő cigány ősközösséget. A problémák jelenkori hasonlósága azonban megdöbbentő:

- Sem az aboriginek, sem a cigányok nem képesek és nem is különösebben akarnak beilleszkedni a nyugati mintájú társadalomba, melyet a többség megpróbál ráhúzni, ráerőltetni jóval szabadabb életvitelükre.
- Korábbi vándorló életmódjuk részben megmaradt, idegenül és jórészt értelmetlenül lézengenek a nagyvárosokban.

- A szociális piacgazdaság jóléti támogatásaira összpontosítanak, elfogadják az állami gondoskodást, de nem értik, és nem teszik magukévá a piacgazdaság általános szabályait.
- Hátrányos helyzetük csökkentése nem elsősorban pénzkérdés. A szociális támogatás növelése nem változtatna jelenlegi helyzetükön.
- Gazdasági tevékenységeken keresztül jövedelemhez juttatásuk nem könnyű, mert nem képesek piaci szereplőként viselkedni. Alkalmazhatók mezőgazdasági idénymunkára és szociális közmunkára.
- Hagyományaikhoz kötődő területeken különleges ismeretekkel és képességekkel rendelkezhetnek. Kifejeztem magas színvonalú művészi tehetségek akadnak közöttük. Művészi teljesítményük elérheti a világszínvonalat, és hozzájárulhat az ország-kép alakításához.
- Ismereteikhez és tehetségükhöz kapcsolódó, elsősorban művészeti területeken működhetnek a pénzügyi-gazdasági ösztönzők, bár a piaci rendszerek működtetéséhez általában menedzserek közreműködésére van szükség.
- A többségi társadalom – az időnként biztatónak tűnő megbékélési hullámok dacára – ellenérzésekkel és bizonyos lenézéssel tekint a problémás kisebbségre, és igyekszik elkerülni a vele való érintkezést a mindennapok során.
- Körükben magas a bűnözés és a szenvedélybetegségek aránya, ami súlyosbítja hátrányos helyzetüket.

A cigánysorssal vont párhuzam előnye, hogy egy európai, azon belül jellemzően magyar társadalmi problémához hasonlítja az ausztrál őslakosok helyzetét, és ezzel egyszerűbbé teszi egy távoli ország belső feszültségeinek megértését. Saját példán keresztül sokkal könnyebben ragadható meg az ismeretlen, ugyanakkor vakvágányra tévedünk, ha saját tapasztalatainkat akarjuk ráerőltetni az ismeretlenre. Különösen óvatos megfontolást igényel az összehasonlító lista két utolsó pontja: a lenézés és a bűnözés. Az aborigin-kérdésben kialakított érdemi véleményhez az ausztrál valóságot kell megélni, és nem a magyart.

7.3. A kutatás további irányai

Az ausztráliai őslakosok helyzete magyar nyelven lényegében feldolgozatlan téma. A doktori értekezés felvállalta azt az úttörő szerepet, hogy rövid összegzést és értékelést nyújt a távoli és romantikusnak tetsző világról, és megkísérli azt tudományos igényességgel bemutatni. Az újdonság erejének kihasználása segítette a kutatómunkát és a formálódó anyag kedvező fogadtatását. Munkám során a dolgozatom alap szerkezete egyre több részterülettel bővült, amelynek végül a disszertáció terjedelmi korlátja szabott éles határt.

Azt gondolom, hogy a turisztika lehet az egyik aspektusa az aborigin-kutatás további területekre való kiterjesztésének. A lényeg tulajdonképpen a dolgozatot átszövő alapgondolatnak: az ember és a természet szoros, egymástól elválaszthatatlan viszonyának megtapasztalása, megértése és ennek az első kézből származó természetélménynek a megosztása másokkal. Ausztráliában bushwalkernek nevezik a gyalogos túrázókat. Az elnevezés az Australian Bushra, egyszerűsítve arra a délkeletről patkó alakban észak felé húzódó kiterjedt sávra utal, mely a tengerpart és a sivatag között húzódik. A kifejezés általános értelmet nyert, a kontinens nagy részét kitevő sivatagi területen túrázókat is bushwalkernek hívják. A helyi időjárási körülmények, a nagyobb távolságok, a teljesen néptelen és infrastruktúra nélküli vidékek és a veszélyes állatok, leginkább mérgeskígyók miatt a kirándulás a magyarországi viszonyoknál nagyobb körültekintést igényel, de megvalósítható. A bushwalkerek dúskálnak az olyan tíz-húsz kilométeres kijelölt túraösvényekben, melyek aborigin emlékekhez, menedékekhez, sziklarajzokhoz vezetnek, vagy kifejezetten egy törzs hajdani területén vezetnek végig.

68. ábra: *Bingi Dreaming-gyalogtúra a Brinja-Yuin törzs ősi útvonala mentén*

Forrás: A szerző saját felvétele

Édesvíz és tenger találkozása Congo és Tuross Head között (Új-Dél-Wales)

Mindezt igazolják a disszertáció sziklarajzokról készített felvételei a Grampians és a Flinders-hegységekben. De a legjobb példát talán az ikonikus Uluru kínálja. A vörös monolit szerepének igazi megértéséhez, befogadásához meg kell nézni a turisták által nem látogatott részeit, fel kell keresni rejtett sziklarajzait, vízlelőit és kapcsolatot kell teremteni az ott élő őslakosokkal.

69. ábra: Uluru, a vörös monolit

Forrás: A szerző saját felvétele

További kiterjesztési irányt jelenthetnek a nemzetközi összehasonlítások. Bírálatként fogalmazódott meg egy érdekes felvetés az aboriginek és az új-zélandi maorik társadalmi integrációjának részletes elemzése, mely röviden már szerepel a jelenlegi anyagban. Az egymástól eltérő társadalmi, politikai, gazdasági adottságokkal rendelkező aborigin és maori őslakosok helyzetének vizsgálata és összehasonlítása kétségtelenül további lényeges információkkal szolgálna az aborigin szegénység jobb megértéséhez. A nemzetközi összehasonlításokat azonban jól át kell gondolni, mert ha túl nagyok a különbségek, akkor értelmetlenné válik az összevetés. A dolgozat végén szereplő, cigánysággal vont merész párhuzam azt a célt szolgálja, hogy közelebb hozza és megfoghatóbbá tegye a problémákat a magyar olvasó számára. Ezt a párhuzamot nem lenne szerencsés a kutatási irányok közé emelni.

Irodalomjegyzék

1. Könyvek és önálló kiadványok:

- Aboriginal Australia, Aboriginal people of Tasmania.* Commonwealth of Australia, Office of Indigenous Policy Coordination 2004
- Albert, Trish 2009: *Discovering Aboriginal Australia.* National Museum of Australia, Pearson Heinemann Library, Port Melbourne
- Albert, Trish 2009: *Keeping strong through art.* Pearson Heinemann Library, National Museum of Australia, Canberra 2009, Creation stories pp.4-7
- Albert, Trish 2009: *The travelling Yamani, a story from the Ngadjon-Jii people.* National Museum of Australia, Pearson Heinemann Library, Port Melbourne
- Allbrook, Malcolm – Jebb, Mary Anne 2004: *Implementation and resourcing of native title and related agreements.* NNTT (National Native Title Tribunal), Perth, pp.6-7
<http://www.nntt.gov.au/Publications-And-Research/Tribunal-Research/Documents/Implementation%20and%20resourcing%20of%20native%20title%20and%20related%20agreements.pdf>
- Allen, Jim – Golson, Jack – Jones, Rhys (edited by) 1977: *Sunda and Sahul: Prehistoric studies in Southeast Asia, Melanesia and Australia.* Academic Press, London
- Altman, Jon 2007: *Alleviating poverty in remote Indigenous Australia: The role of the hybrid economy.* CAEPR (Centre for Aboriginal Economic Policy Research) Topical Issue No.10/ 2007, p. 8
- Altman, Jon C. 1996: *Native title and the petroleum industry.* CAEPR (Centre for Aboriginal Economic Policy Research) Discussion Paper 125/1996
- Anderson, Kay J. – Gale, Fay (edited by) 1992: *Inventing places: Studies in cultural geography.* Longman Cheshire, Melbourne
- Arthur, Bill – Morphy, Frances (general editors) 2007: *Macquarie atlas of Indigenous Australia; Culture and society through space and time.* The Macquarie Library Pty Ltd, North Ryde NSW, p.217, p.229
- Attwood, Bain Munro 1989: *The making of the Aborigines.* Allen & Unwin, North Sydney
- Baglin, Douglass – Mullins, Barbara 2008: *Aboriginal art of Australia.* Gecko Books and Mulavon Press, Marlestone, p. 5, pp. 13-15, p. 22, p. 32
- Baglin, Douglass – Mullins, Barbara 2008: *Aboriginals of Australia.* Mulavon Press/Gecko Books publication, Marlestone, pp. 29-30, pp. 20-24

- Barlow, Alex – Hill, Marji 1997: *Aboriginal art; Rock art*. MacMillan Education Australia Ltd, South Melbourne, Rock engravings pp. 17-20
- Barlow, Alex –Hill, Marji 2001: *Bosses ourselves, the story of Aboriginal self-government*. Heinemann Library, Port Melbourne, pp. 20-22, p. 28
- Berkinshaw, Todd D. 1999: *The business of bushfoods: Ecological and socio-cultural implications*. Postgraduate thesis, University of Adelaide, Adelaide
- BHP Billiton: 2007 Reconciliation Action Plan.
- Bourke, Colin – Bourke, Eleanor – Edwards, Bill (edited by) 1994: *Aboriginal Australia: An introductory reader in Aboriginal studies*. University of Queensland Press, St Lucia
- Bowden, John 2008: *Didgeridoo, a complete guide to this ancient Aboriginal instrument*. John P. Bowden, Albany Creek, Second reprinted edition
- Bowler, Jim 2002: *Lake Mungo, window to Australia's past*. The University of Melbourne, Melbourne
- Brady, Maggie 1992: *Heavy metal: The social meaning of petrol sniffing in Australia*. Aboriginal Studies Press, Canberra
- Breeden, Stanley 2001: *Sharing culture; Uluru*. Steve Parish Publishing
- Brendt, Catherine Helen – Brendt, Ronald Murray 1985: *The Aboriginal Australians, the first pioneers*. Pitman Publishing, Second reprinted edition
- Broome, Richard 2010: *Aboriginal Australians; A history since 1788*. Allen & Unwin, Crows Nest, Fourth edition
- Broome, Richard 1994: *Aboriginal Australians; Black responses to white dominance 1788-1994*. Allen & Unwin, St. Leonards (Sydney), Second edition, p.8
- Bryce, Suzy (compiled by) 2006: *Women's gathering and hunting in the Pitjantjatjara Homelands*. Institute for Aboriginal Development (IAD) Press, Alice Springs, Reprint with revisions
- Burgess, Jacquelin A. – Gold, John R. (edited by) 1985: *Geography, the media and popular culture*. Croom Helm, London
- Burra, Laksar 2008: *Spirit of the night sky*. J.B. Books Australia, Marlestone
- Butler, Tom 2005: *Aboriginal signs and meanings*. Tom Butler, Mogo
- Carson, Bronwyn – Dunbar, Terry – Chenhall, Richard D. – Bailie, Ross (edited by) 2007: *Social determinants of Indigenous health*. Allen & Unwin, Crows Nest, pp.203-230
- Centre for Aboriginal Economic Policy Research 2010: *Indigenous community organisations and miners: Partnering sustainable regional development*. <http://www.anu.edu.au/caepr/mining.php>; Aden Ridgeway: „Addressing the economic exclusion of Indigenous Australians through native title” pp.287-301 in Lisa Strelein (ed.): *Dialogue about land justice, Papers from the National Native Title Conference*. Aboriginal Studies Press, Canberra
- Clark, Julia – Tasmanian Aboriginal Centre 2004: *Aboriginal people of Tasmania*. Office of Indigenous Policy Coordination, p. 7
- Clarke, Philip A. 2007: *Aboriginal people and their plants*. Rosenberg Publishing, Dural, pp. 145-146
- Commonwealth of Australia 1967: *The Australian Aborigines*. Halstead Press, Sydney
- Coombs, Herbert Cole 1993: *Issues in dispute; Aborigines working for autonomy*. North Australia Research Unit – Australian National University – The Age – The Canberra Times, Darwin

- Cowan, James 2002: *Aborigine Dreaming, an introduction to the wisdom and thought of the Aboriginal traditions of Australia*. Thorsons, Harper Collins Publishers, London, pp. 76-82
- Cowan, James 1992: *Mysteries of the Dreaming; The spiritual life of Australian Aborigines*. Unity Press, Lindfield, Revised edition
- Crowley, Francis Keble (edited by) 1974: *A new history of Australia*. William Heinemann, Melbourne
- Dampier, William 1937: *A new voyage round the world*. London, Third edition 1698 vol.1, p.462; modernebb kiadásban: Adam and Charles Black 4, 5 & 6 Soho Square, London W. 1. 1937: <http://gutenberg.net.au/ebooks05/0500461h.html>
- Douglas, Mary Tew 1982: *In the active voice*. Routledge & Kegan Paul, London
- Egan, Ted 2008: *Due inheritance: Reviving the cultural and economic wellbeing of first Australians*. Niblock Publishing, Nightcliff
- Egedy Gergely 2000: *Ausztrália története*. Aula, Budapest
- Elder, Bruce 2009: *Blood on the wattle: Massacres and maltreatment of Australian Aborigines since 1788*. New Holland Publishers Australia, Sydney, Third reprinted edition
- Elkin, Adolphus Peter 1964: *The Australian Aborigines: How to understand them*. Angus & Robertson, Sydney, Fourth edition, p. 51, p.34
- Ellis, Jean A. 2007: *Aboriginal Australians – Their journey*. Kaliarna Productions Pty Ltd, Penrith, p.117, p.123, pp. 83-84, The totem system pp. 69-70, Initiation pp. 46-47
- Fincher, Ruth – Saunders, Peter (edited by) 2001: *Creating unequal futures*. Allen & Unwin, Sydney
- Flood, Josephine 1988: *Archaeology of the Dreamtime, the story of prehistoric Australia and her people*. Harper Collin Publishers, Sydney, p.31, p.39
- Flood, Josephine 2010: *Archaeology of the Dreamtime, the story of prehistoric Australia and its people*. Gecko Books – Harper Collin Publishers, Marlestone, Revised edition 2010, p.32, p.280, p.15, p.274
- Flood, Josephine 1996: *Moth hunters of the Australian Capital Territory; Aboriginal traditional life in the Canberra region*. Josephine Flood (published and distributed by), Canberra
- Flood, Josephine 2010: *Moth hunters of the Australian Capital Territory; Aboriginal traditional life in the Canberra region*. Josephine Flood (published and distributed by), Canberra, Revised edition
- Flood, Josephine 2006: *The original Australians: Story of the Aboriginal People*. Allen & Unwin, Crows Nest, p. 39, p. 171, p. 204
- Flood, Josephine 1991: *The riches of ancient Australia*. University of Queensland Press, Brisbane
- Gib, Wettenhall 1999: *The People of Gariwerd: The Grampians' Aboriginal heritage*. Aboriginal Affairs Victoria, Melbourne
- Gibbs, Ronald Malcolm 2009: *The Aborigines*. Longman, Pearson Education Australia, Port Melbourne, Fourth edition reprinted 2009, p.12, p.14
- Goddard, Cliff – Kalotas, Arpad (compiled and edited by) 2002: *Punu, Yankunytjatjara plant use; Traditional methods of preparing foods, medicines, utensils and weapons from native plants*. Jukurrpa Books, Institute of Aboriginal Development (IAD) Press, Alice Springs
- Godden, Elaine – Malnic, Jutta 2008: *Rock paintings of Aboriginal Australia*. New Holland Publishers Australia, Sydney, Arnhem Land pp.48-49, Cape York pp. 45-46

- Goot, Murray – Rowse, Tim 2007: *Divided nation? Indigenous affairs and the imagined public*. Melbourne University Press Publishing, Carlton
- Gunningham, Neil – Kagan, Robert A. – Thornton, Dorothy 2002: *Social licence and environmental protection: Why businesses go beyond compliance*. London School of Economics Centre for Analysis of Risk and Regulation, Discussion Paper 8, October 2002, pp.6-7
- Gunstone, Andrew 2007: *Unfinished business: The Australian formal reconciliation process*. Australian Scholarly Publishing, North Melbourne, p.31, p.15, pp. 65-66
- Haagen, Claudia 1994: *Bush toys: Aboriginal children at play*. Aboriginal Studies Press, Canberra
- Hallam, Sylvia J. 1975: *Fire and hearth: A study of Aboriginal usage and European usurpation in south-western Australia*. Australian Institute of Aboriginal Studies, Canberra
- Harney, William Edward 1946: *North of 23 degrees: ramblings in Northern Australia*. Australian Publishing Company, Sydney, p.67
- Haynes, C.D. – Ridpath, M.G. – Williams, M.A.J. (edited by) 1991: *Monsoonal Australia: Landscape, ecology and man in the northern lowlands*. A.A. Balkema, Rotterdam
- Hiddins, Leslie James 1996: *Bushtucker man: Stories of exploration and survival*. ABC Books, Sydney
- Hillman, Robert 2001: *Aboriginal Australia; Towards reconciliation*. Echidna Books, Binara Publishing, Abbotsford
- Hodge, Robin 2005: *Aboriginal Australia*. Echidna Books – Harcourt Education, Port Melbourne, pp. 18-25, pp.22-23; *részletesebben: Lisa Strelein: Compromised jurisprudence, Native title cases since Mabo*. Aboriginal Studies Press, Canberra 2009, *Recognizing native title in Australian law: Mabo v Queensland (No.2)* pp.9-22
- Holding up the sky; Aboriginal women speak*. Magabala Books Aboriginal Cooperation, Broome 1999
- Hunter, Boyd 2004: *Taming the social capital hydra? Indigenous poverty, social capital theory and measurement*. CAEPR (Centre for Aboriginal Economic Policy Research) Discussion Paper No.261, 2004, p. 21
- Isaacs, Jennifer (edited by) 1980: *Australian Dreaming: 40,000 years of Aboriginal history*. Lansdowne Press, Sydney
- Isaacs, Jennifer (compiled and edited by) 2009: *Australian Dreaming. 40,000 years of Aboriginal history*. New Holland Publishers Australia, Sydney, *The sky heroes of South-Eastern Australia* pp. 51-56, *Designs from the Dreamin* pp. 239-242
- Isaacs, Jennifer 2007: *Australia's living heritage; Arts of the Dreaming*. New Holland Publishers Australia, Sydney, *Bark painting, Major collections in Australia* pp. 183-186, *Regional styles of bark painting* pp. 189-205, *Rock engraving, The Sydney- Hawkesbury area* pp. 143-144, *Sculpture, Carved trees of the Sout-East* p. 257, *Body ornaments* p. 80, pp. 250-251, pp. 124-127
- Isaacs, Jennifer 2002: *Bush food; Aboriginal food and herbal medicine*. New Holland Publishers Australia, p. 11
- Johnston, Susan 1981: *Aboriginal civilisation*. Methuen Australia

- Kabaila, Peter Rimas 1997: *Belconnen's Aboriginal past, a glimpse into the archaeology of the Australian Capital Territory*. Black Mountain Projects, Australian Capital Territory (ACT)
- Kabaila, Peter Rimas 2005: *High country footprints, Aboriginal pathways and movement in the high country of Southeastern Australia, recognising the ancient paths beside modern highways*. Pirion Publishing, Canberra
- Kauffman, Paul 2000: *Travelling Aboriginal Australia; Discovery and reconciliation*. Hyland House Publishing, Flemington
- King, Ian 2007: *The boomerang information book*. Gecko Books, Marlestone
- Kirk, Robert Lewis – Thorne, Alan G. (edited by) 1976: *The origin of the Australians*. Australian Institute of Aboriginal Studies, Canberra
- Latz, Peter Kenneth 2004: *Bushfires and bushtucker: Aboriginal plant use in Central Australia*. Institute of Aboriginal Development (IAD) Press, Alice Springs
- Lewis, R. 2009: *The beginner's guide to Australian Aboriginal art*. Gecko Books, Marlestone
- Maddock, Kenneth 1972: *The Australian Aborigines, a portrait of their society*. Penguin Books Australia Ltd, Ringwood
- Martin, David 2001: *Is welfare dependency 'welfare position'? An assessment of Noel Pearson's proposal for Aboriginal welfare reform*. CAEPR (Centre for Aboriginal Economic Policy Research) Working Papers No.213, 2001
- McCloy, Peter 1995: *The survival Dreaming*. Management Interface, Lindfield
- Meyers, Gary D. (edited by) 1996: *Implementing the Native Title Act: The next step: Facilitating negotiated agreements*. NNTT (National Native Title Tribunal), Perth
- Miers, Geoff 2004: *Cultivation and sustainable wild harvest of bushfoods by Aboriginal communities in Central Australia*. Research paper No.W03/124, Rural Industries Research and Development Corporation, Canberra
- Morgan, Marlo 1994: *Mutant message Down Under*. Harper Collins Publishers, New York
- Mountford, Charles 1965: *Ayers Rock, its people, their beliefs, and their art*. Angus & Robertson, Sydney
- Mudrooroo 1995: *Us mob; History, culture, struggle: An introduction to Indigenous Australia*. Angus & Robertson, Harper Collins Publishers, Sydney
- Muecke, Stephen – Shoemaker, Adam 2009: *Aboriginal Australians; First nations of an ancient Continent*. Thames & Hudson, London, p.72, p.74, Chapter 4 pp.84-86
- Mulvaney, Derek John 1975: *The prehistory of Australia*. Penguin, Ringwood, plate 78
- Murdoch, Walter (1915): *The making of Australia: an introductory history*. Whitcomb & Tombs, Melbourne, p.9
- National Indigenous Working Group 1997: *Development agreements on native title lands – 'Win-win' solutions*. NIWG Fact Sheet 6, <http://www.faira.org.au/niwg>
- National Indigenous Working Group 1996: *Native title and Indigenous development*. NIWD Fact Sheet 5, <http://www.faira.org.au/niwg>
- Native Title Act 1993 Section 33(I): *Negotiations to include certain things*, http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/nta1993147/

- Neate, Greame 2007: *Native title? Is it a means of overcoming Indigenous disadvantage?* Rotary District 9820 Conference, Phillip Island, Victoria, 24 March 2007, p.23
- Nyunyu, Nyinkka 2003: *Mayi: Bush tucker recipes*. Nyinkka Nyunyu Information Series No.3 Booklet, Nyinkka Nyunyu Art and Culture Centre, Tennant Creek
- O’Faircheallaigh, Ciaran 1985: *Negotiations between mining companies and Aboriginal communities: Process and structure*. CAEPR Discussion Paper No.86, Centre for Aboriginal Economic Policy Research, Canberra, p.2
- Orchard, Anthony E. (edited by) 1999: *Australian biological resources study: Flora of Australia*. Bureau of Fauna and Flora, Canberra, Second edition
- Parker, Adrian 2003: *Didjeridu Dreaming*. J.B. Books Pty Ltd, Marlestone, pp. 5-6
- Pascoe, Bruce 2009: *The little red yellow black book, an introduction to Indigenous Australia*. Aboriginal Studies Press, p.5, p.6
- Perkins, Rachel – Langton, Marcia (edited by) 2010: *First Australians*. The Miegunyah Press, Carlton
- Prance, Ghilleen T. – Chadwick, Derek J. – Marsh, Joan (edited by) 1994: *Ethnobotany and the search for new drugs*. Ciba Foundation Symposium 185, John Wiley & Sons, Chichester and New York
- Prentis, Malcolm David 2008: *A concise companion to Aboriginal history*. Rosenberg Publishing, Dural
- Prentis, Malcolm David 2009: *A study in black & white, the Aborigines in Australian history*. Rosenberg Publishing, Dural, Third edition 2009, p.67, p.72
- Reynolds, Henry (compiled by) 1989: *Dispossession; Black Australians and white invaders*. Allen & Unwin, St Leonards
- Reynolds, Henry 2006: *The other side of the frontier: Aboriginal resistance to the European invasion of Australia*. University of New South Wales (UNSW) Press, Sydney
- Ritter, David Laurence 2009: *Contesting native title: From controversy to consensus in the struggle over Indigenous land rights*. Allen & Unwin, Crows Nest, pp. 27-29, The ‘Indigenous position’ pp. 33-39, The state as ‘government party’ in the future act system pp.75-83
- Ritter, David Laurence 2009: *The native title market*. University of Western Australia Press, Crawley, p. 15, pp. 174-175, pp. 9-11, pp. 31-32, Talking about secrets pp. 38-42, pp. 52-53
- Robinson, Michael 1994: *Compensation for loss and land*. Paper presented at Symposium on valuation for compensation under the Native Title Act, Perth 3 November 1994, p.17
- Rose, Frederick George Godfrey 1987: *The traditional mode of production of the Australian Aborigines*. Angus & Robertson Publishers, North Ryde
- Rowse, Tim 1998: *White flour, white power: From rations to citizenship in Central Australia*. Cambridge University Press, Melbourne
- Ryan, Lyndall 1996: *The Aboriginal Tasmanians*. Allen & Unwin, Crows Nest, Second edition
- Sharma, Kamlesh 2005: *Indigenous governance*. KP’s Publications, Canberra
- Stanner, W.E.H. – Martin, John Hilary 2001: *People from the dawn: Religion, homeland, and privacy in Australian Aboriginal culture*. Solas Press, Antioch USA

- Stapleton, Maisy – McDonald, Patricia 1981: *Christmas in the colonies*. David Ell Press & Historic Houses Trust of New South Wales, Sydney
- Steinberg, Rebecca 2007: *Towards reconciliation*. Echidna Books – Binara Publishing, Carlton, p.7
- Stewart, David (edited by) 1988: *Burnum Burnum's Aboriginal Australia, a traveller's guide*. Angus & Robertson Publishers, North Ride
- Strelein, Lisa 2009: *Compromised jurisprudence, Native title cases since Mabo*. Aboriginal Studies Press, Canberra, Second edition 2009, p.2, pp.6-7
- Strelein, Lisa (edited by) 2010: *Dialogue about land justice; Papers from the National Native Title Conference*. Aboriginal Studies Press, Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Islander Studies, Canberra
- 'Teaching the teachers: Indigenous Australian Studies'; Project of national significance. Aboriginal Education Consultative Groups
- The Australian Aborigines*. Department of Territories, Halstead Press, Sydney 1967
- Thompson, Liz (compiled by) 1990: *Aboriginal voices; Contemporary Aboriginal artists, writers and performers*. J.B. Books Australia, Marlestone
- Thompson, Liz 1998: *Fighting for survival, the Ngaanyatjarra of the Gibson Desert*. J.B. Books Australia, Marlestone
- Thomson, Donald Fergusson 2005: *Donald Thomson in Arnhem Land*. Melbourne University Publishing Ltd, Carlton
- Thorne, Alan – Raymond, Robert 1989: *Man on the rim: the peopling of the Pacific*. Angus & Robertson, Sydney, pp.39-45
- Trigger, David Samuel – Griffiths, Gareth (edited by) 2003: *Disputed territories: Land, culture and identity in settler societies*. Hong Kong University Press, Hong Kong
- Turner, Margaret Kemarre – Henderson, John 2005: *Bush foods; Arrernte foods from Central Australia*. Institute for Aboriginal Development (IAD) Press, Alice Springs
- Walsh, Fiona – Douglas, Josie 2008: *Harvester-trader exchanges: a critical element of substantial bush harvest in 2006*. DKCRC (Desert Knowledge Cooperative Research Centre) Working Paper 2 2008, p. 39
- Welcome to Aboriginal land; Uluru – Kata Tjuta National Park. Australian Government Director of National Parks 2009
- Westgarth, William 1846: *Report on the condition, capabilities and prospects of the Australian Aborigines*. William Clarke, Herald Office, Melbourne
- White, Harold F. – Hicks, Cedric Stanton 1953: *Life from the soil*. Longmans Green, London, p. 281
- Whitehead, Peter – Gorman, Julian – Griffiths, Anthony – Wightman, Glenn – Massarella, Honorlea – Altman, Jon (edited by) 2006: *Feasibility of small scale commercial native plant harvests by Indigenous communities: Final report to the JVAP (Joint Venture Agroforestry Program)*. RIRDC (Rural Industries Research and Development Corporation), the Forest and Wood Products Research and Development Corporation, NHT (National Heritage Trust); Key Centre for Tropical Wildlife Management and RIRDC, Darwin

- Wightman, Glenn Mitchell – Mills, Lynette 1991: *Bush medicine identikit: Common medicinal plants of Australia's Top End*. Conservation Commission of the Northern Territory, Darwin
- Wightman, Glenn Mitchell – Andrews, Milton 1991: *Bush tucker identikit: Common native food plants of Australia's Top End*. Conservation Commission of the Northern Territory, Darwin
- Wild, Stephen A. (edited by) 1986: *Rom: An Aboriginal ritual of diplomacy*. Australian Institute of Aboriginal Studies, Canberra, pp.55-61
- Williams, Nancy M. – Hunn, Eugen S. (edited by) 1986: *Resource managers: North American and Australian hunter-gatherers*. Australian Institute of Aboriginal Studies, Canberra
- Woods, James D. (edited by) 1879: *The native tribes of South Australia*. E.S. Wigg & Son, Adelaide, pp. vii-viii
- Worms, Ernest Ailred – Petri, Helmut 1998: *Australian Aboriginal religions*. Nelen Yubu Missiological Series No.5, Kensington
- Wreck Bay Community – Renwick, Cath 2000: *Geebungs and snake whistles: Koori people and plants of Wreck Bay*. Aboriginal Studies Press, Canberra

2. Tanulmányok:

- Aiston, George 1937: „The Aboriginals narcotic pitcher” pp.372-377 in *Oceania vol.7 1937*.
- Arndt, Heinz Wolfgang 1962: „The Nargokun-Narlinji cult” pp.298-320 in *Oceania vol. 32(4) 1962*.
- Arndt, Heinz Wolfgang 1966: „Seventy year old records and new information on the Nargokun-Narlinji cult” pp.231-239 in *Oceania vol.36(3) 1966*.
- Australian Biological Resources Study 1981-2002: *Flora of Australia*. Volume 1-58A, Bureau of Fauna and Flora, Canberra
- Barton, John H. 1994: „Ethnobotany and intellectual property rights” pp.214-227 in Prance, Ghillean T. – Chadwick, Derek J. – Marsh, Joan (edited by): *Ethnobotany and the search for new drugs*. Ciba Foundation Symposium 185, John Wiley & Sons, Chichester and New York
- Beaton, John M. 1982: „Fire and water: Aspects of Australian Aboriginal management of cycads” pp.51-58 in *Archaeology in Oceania vol.17 1982*. p.57
- Bednarik, Robert G. 1997: „The origins of navigation and language” in *The Artefact vol.20 1997*. p.20
- Birdsell, Joseph B.1957: „Some population problems involving Pleistocene man” in *Cold Spring Harbor Symposia on Quantitative Biology vol.22 1957*. pp. 47-69
- Birdsell, Joseph B.1977: „The recalibration of a paradigm for the first peopling of Greater Australia” pp.113-167 in Allen, Jim – Golson, Jack – Jones, Rhys (edited by): *Sunda and Sahul: Prehistoric studies in Southeast Asia, Melanesia and Australia*. Academic Press, London, pp.113-167
- Bowdler, Sandra 1977: „The coastal colonisation of Australia” pp.205-246 in Allen, Jim – Golson, Jack – Jones, Rhys (edited by): *Sunda and Sahul: Prehistoric studies in Southeast Asia, Melanesia and Australia*. Academic Press, London, pp.205-246

- Bourassa, Steven C. – Strong, Ann Loise 2002: „Restitution of Land to New Zealand Maori: The Role of Social Structure” in *Pacific Affairs vol.75 no.2 (Summer, 2002)* University of British Columbia, pp. 227-260
- Bradfield, Stuart 2004: Agreeing to terms: „What is a comprehensive agreement” in *Land, Rights, Laws: Issue of the Native Title vol.2, no.26 2004*.
- Bradfield, Stuart 2003: „Treaties and agreements: Towards decolonisation” in *Australian Review of Public Affairs, 20 October 2003*.
- Calaby, John Henry 1976: „Some biogeographical factors relevant to the Pleistocene movement of man in Australasia” in Kirk, Robert Lewis – Thorne, Alan G. (edited by): *The origin of the Australians*. Australian Institute of Aboriginal Studies, Canberra, p.23
- Chaney, Fred 2002: *Eddie Mabo memorial lecture*. 3 June 2002, p.5
- Clarke, Philip A. 2003: „Australian ethnobotany – an overview” pp.21-38 in *Australian Aboriginal Studies no.2/2003*.
- Clarke, Philip A. 2003: „Twentieth century Aboriginal hunting and gathering practices in the rural landscape of the Lower Murray, South Australia” pp.83-107 in *Records of the South Australian Museum vol.36, pt1 2003*.
- Cruz, Christine Zuni 2010: „Self-determination and Indigenous nations in the United States” pp.159-169 in Strelein, Lisa (edited by): *Dialogue about land justice, Papers from the National Native Title Conference*. Aboriginal Studies Press, Canberra
- Csapó Endre 2011: „Magyarok a Dél Keresztje alatt” p.11 in *Magyar Élet 2011. január 13/20*.
- Davis, Leon 2002: „The corporate sector and social and community commitment” pp.37-41 in *Journal of Indigenous Policy issue 2. 2002*.
- Dortch, Charles E. – Muir, B.G. 1980: „Long range sightings of bush fires as possible incentive for Pleistocene voyagers to Greater Australia” in *Western Australian Naturalist, vol.14 (7) 1980*. pp. 194-198
- Hale, H. H. – Tindale, N. B. 1930: „Notes on some human remains in the Lower Murray Valley, South Australia” in *Records of the South Australian Museum vol.4 1930*. pp. 145-218
- Haynes, C.D. 1991: „Use and impact of fire” pp.61-71 in Haynes, C.D. – Ridpath, M.G. – Williams, M.A.J. (edited by): *Monsoonal Australia: Landscape, ecology and man in the northern lowlands*. A.A. Balkema, Rotterdam
- Horstman, Mark – Wightman, Glenn Mitchell 2001: „Kartpart ecology: Recognition of Aboriginal ecological knowledge and its application to management in north-western Australia” pp.99-109 in *Ecological Management and Restoration vol.2, pt 2 2001*.
- Horton, David R.1981: „Water and woodland: the peopling of Australia” in *Australian Institute of Aboriginal Studies Newsletter vol.16 1981*. pp.21-27
- Howitt, Richie 1998: „Recognition, respect and reconciliation: Steps towards decolonisation?” pp.28-34 in *Australian Aboriginal Studies no.1*
- Hunter, Boyd 2001: „Tackling poverty among Indigenous Australian.” in Ruth Fincher – Peter Saunders (edited by): *Creating unequal futures*. Allen & Unwin, Sydney

- Irving, Terence H. 1974: „1850-70” in Francis Keble Crowley (edited by): *A new history of Australia*. William Heinemann, Melbourne, p.154
- Kocsis Károly 2004: *Az etnikai térszerkezet átalakulása a Kárpát-pannon régióban (1989-2002)*. II. Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei. Szeged: SZTE-TTK, 2004
- McIntyre, Greg 2010: „Native title is property” pp.52-68 in Strelein, Lisa (edited by): *Dialogue about land justice, Papers from the National Native Title Conference*. Aboriginal Studies Press, Canberra, pp.61-63; részletesebben: Lisa Strelein: *Compromised jurisprudence, Native title cases since Mabo*. Aboriginal Studies Press, Canberra 2009, Coexistence and necessary inconsistency: Wik Peoples v Queensland, pp.22-36
- Meijl, Toon Van 2003: „Conflicts of Redistribution in Contemporary Maori Society: Leadership and the Tainui settlement” *The Journal of the Polynesian Society*, vol. 112, no.3. pp. 260-279
- Mulvaney, Derek John 1979: „Blood from stones and bones” in *Search vol.10 1979*. pp. 214-218
- Neate, Graeme 2010: „Achieving real outcomes from native title claims, Meeting the challenges head on” pp.198-252 in Strelein, Lisa (edited by): *Dialogue about land justice, Papers from the National Native Title Conference*. Aboriginal Studies Press, Canberra, Meeting the challenges: claimants pp. 209-210, Meeting the challenges: governments pp. 218-219, Interest-based approach pp.234-235
- O’Faircheallaigh, Ciaran 2002: „Implementation: The forgotten dimension of agreement-making in Australia and Canada” in *Indigenous Law Bulletin no.20 2002*, p. 14-16
- O’Faircheallaigh, Ciaran 2004: „Native title and agreement making: Focusing on outcomes for Indigenous peoples” in *Land, Rights, Laws: Issues of Native Title vol.2, no.25 2004*, pp.7-9 <http://www.aiatsis.gov.au/ntru/docs/publications/issues/ip04v2n25.pdf>
- Orchard, Anthony E. – Wilson, A.J.G. 1999: „Utilisation of the Australian flora” pp.437-466 in Orchard, Anthony E. (edited by): *Australian biological resources study: Flora of Australia*. Bureau of Fauna and Flora, Canberra, Second edition
- Oster, John 2009: „Movements in Aboriginal art” in *Dialogue vol.28 2/2009*. Academy of Social Sciences in Australia, p. 69
- Osvát Krisztina 2013: “Kísérletek az ausztrál őslakosok bevonására a modern piacgazdaságba”. *A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei IV*. pp. 263-273
- Osvát Krisztina 2013: “A teremtésmitoszoktól a művészet-iparig. Ausztrália őslakosainak művészete a kezdetektől napjainkig”. *Modern Geográfia*, pp. 93-118, ISSN 2062-1655
- Osvát Krisztina 2014: “Egy megkésett igazságtétel ellentmondásos végrehajtása - viták az ausztráliai őslakosok földjogi helyzetéről”. *Taylor: Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Folyóirat: Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei: (I-II)* pp. 581-590
- Osvát Krisztina – Osvát Szabolcs 2010: „Magyarok a Dél Keresztje alatt. Az ausztráliai magyarság jelene dióhéjban” pp.113-128 in *Regio 2010/2.*; Krisztina and Szabolcs Osvát: „Down Under” pp.125-132 in *Hungarian Quarterly 201 Spring 2011*.
- Osvát Szabolcs 2010: „A világ „alulnézetből” Ausztrália biztonságpolitikája”. *Nemzet és Biztonság III. évfolyam 7. szám* pp. 29-42

- Papp Z. Attila (szerk.) 2008: „Beszédből világ. Elemzések, adatok amerikai magyarokról”. *Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet*, Budapest, http://www.mtaki.hu/uj_intezeti_kiadvanyok/papp_z_attila_amerikai_magyarok.html
- Pearson, Noel 1999: „Positive and negative welfare and Australia’s Indigenous communities” in *Family Matters* 54 1999.
- Peterson, Nicolas 1993: „Demand sharing: Reciprocity and pressure for generosity among foragers” pp.860-874 in *American Anthropologist* vol.95, issue.4, December
- Reynolds, Henry – Loos, Noel 1976: „Aboriginal resistance in Queensland” in *Australian Journal of Politics and History* vol.22, no.2 1976. p.226
- Ridgeway, Aden 2010: „Addressing the economic exclusion of Indigenous Australians through native title” pp.287-301 in Strelein, Lisa (edited by): *Dialogue about land justice, Papers from the National Native Title Conference*. Aboriginal Studies Press, Canberra, Communal ownership of land and alienability pp.294-296
- Riley, Michelle 2002: „Winning native title: The experience of the Nharnuwangga, Wajarri and Ngarla People” in *Land, Rights, Laws: Issue of Native Title* vol.2, no.19 2002.pp. 4-5
- Roberts, Richard G. – Jones, Rhys – Spooner, Nigel A. – Head, M. J. – Murray, Andrew S. – Smith, M. A. 1994: „The human colonisation of Australia: optical dates of 53,000 and 60,000 years bracket human arrival at Deaf Adder Gorge, Northern Territory” in *Quaternary Science Reviews* vol.13, issues 5-7 1994. p.575
- Rothwell, Nicholas 2009: „Indigenous art market enters era of Code” in *The Australian*, 12 October 2009.
- Senior, Clive 1998: „The Yandicoogina process: A model for negotiating land use agreements” in *Land, Rights, Laws: Issues of Native Title, February 1998*. Regional Agreements Paper No.6
- Simpson, George Gaylord 1977: „Too many lines; The limits of the Oriental and Australian zoogeographic regions” in *Proceedings of the American Philosophical Society* vol. 121(2) 1977. p. 107-120
- Smith, Moya – Kalotas, Arpad C. 1985: „An annotated list of plants and their use by the Bardi Aborigines of Dampierland, in north-western Australia” pp.317-339 in *Records of the Western Australian Museum* vol. 12 pt. 3 1985.
- White, Neville G. 2003: „Meaning and metaphor in Yolngu landscapes, Arnhem Land, northern Australia” pp.187-205 in Trigger, David Samuel – Griffiths, Gareth (edited by): *Disputed territories: Land, culture and identity in settler societies*. Hong Kong University Press, Hong Kong
- Wishart, David A. 2005: „Contract, oppression and agreements with Indigenous peoples” in *UNSW (University of New South Wales) Law Journal* no.3 2005, p. 820
- Wootten, Hal 1996: „Mediating between Aboriginal communities and industry” in Meyers, Gary D. (edited by): *Implementing the native title act: The next step: Facilitating negotiated agreements*. NNTT (National Native Title Tribunal), Perth, p. 170
- Wootten, Hal 2004: „Self-Determination after ATSIC (Aboriginal and Torres Strait Islander Commission)” in *Dialogue/Academy of the Social Sciences* vol.23, no.2 2004, pp.18-19

- Yates, Peter 2009: „The bush foods industry and poverty alleviation in Central Australia” pp.47-56 in *Dialogue* vol.28 2/2009. Academy of the Social Sciences in Australia, p. 53
- Young, Elspeth Anna 1992: „Hunter-gatherer concepts of land and its ownership in remote Australia and North America” pp.255-272 in Anderson, Kay J. – Gale, Fay (edited by): *Inventing places: Studies in cultural geography*. Longman Cheshire, Melbourne
- Youngs, Martin J. 1985: „The English television landscape documentary: A look at Granada” pp.144-164 in Burgess, Jacquelin A. – Gold, John R. (edited by): *Geography, the media and popular culture*. Croom Helm, London, pp. 145-163

3. Honlapok:

<http://www.abs.gov.au>

<http://www.aecg.nsw.edu.au>

<http://www.aiatsis.gov.au>; <http://www.aiatsis.gov.au/ntru>

<http://www.aifs.gov.au>

<http://www.aihw.gov.au>

<http://www.ankaaa.org.au>

<http://www.anu.edu.au/caepr>

<http://www.aph.gov.au>

<http://www.assa.edu.au>

<http://www.austlii.edu.au>

<http://www.australianreview.net>

<http://www.brambuk.com.au>

<http://www.centrelink.gov.au/internet/internet.nsf/services/cdep.htm>

<http://www.comlaw.gov.au>

<http://www.creativespirits.info/aboriginalculture/people/aboriginal-communities-are-breaking-down>

<http://www.data.worldbank.org>

<http://www.desart.com.au>

<http://www.desertknowledgecrc.com.au>

<http://www.environment.gov.au>

<http://www.faira.org.au/niwg>

<http://foundingdocs.gov.au>

<http://www.igawarta.com.au>

<http://www.indigenousartcode.org>

<http://www.indigenousrights.net.au>

<http://www.kooriweb.org>

<http://www.naa.gov.au>

<http://nla.gov.au>

<http://www.nntt.gov.au>

<http://www.nyinkanyunyu.com.au>

<http://www.nzhistory.net.nz/classroom>

<http://www.outbackbushfoods.com.au>

<http://www.outbackpride.com.au>

<http://www.reconciliation.org.au>

<https://rirdc.infoservices.com.au>

Függelék

70. kép: Alkonyi fények a vörös központban: Kata Tjuta/Olgas (Északi Terület)

Forrás: A szerző saját felvétele

71. kép: Állatábrázolások: Yankee Hat, Namadgi Nemzeti Park
(Ausztrál Fővárosi Terület)

Forrás: A szerző saját felvétele

72. kép: Yidinji, a queenslandi Yidinji törzs képviselője a szerző lányával

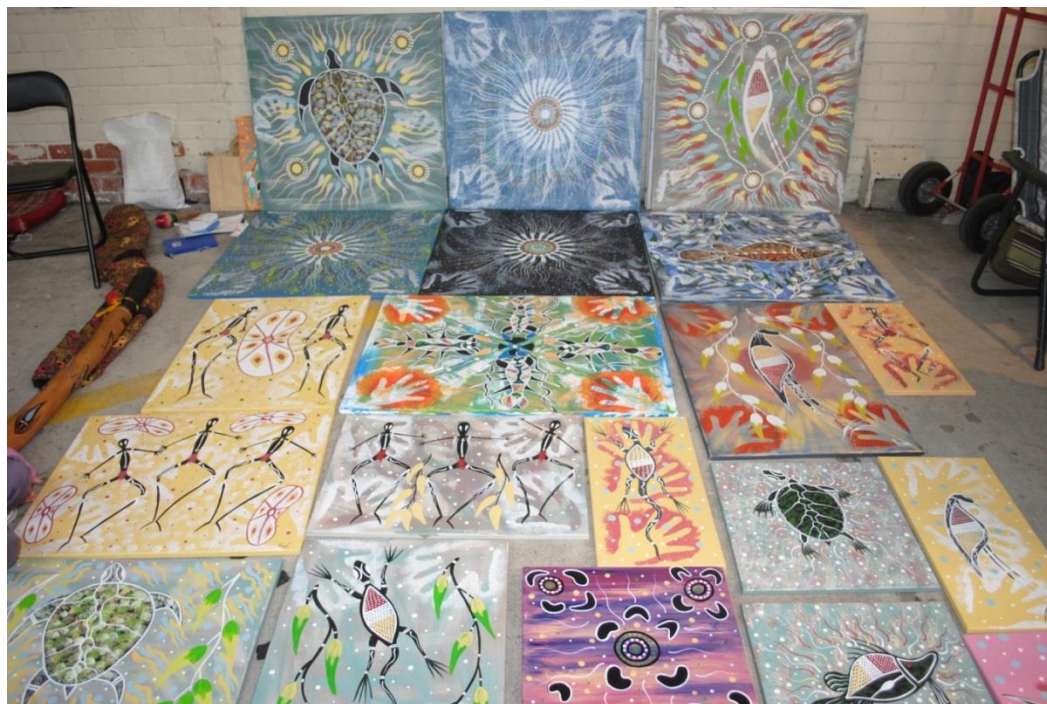
Forrás: A szerző saját felvétele

73. kép: Barlangrajzok: Arkaroo Rock, Flinders-hegység (Dél-Ausztrália)

Forrás: A szerző saját felvétele

74. kép: A queenslandi Yidinji törzs festményei a canberrai vásáron

Forrás: A szerző saját felvétele

75. kép: Julie Paige: „Gyíkvadászat” és „A teremő őskígyók története”
(Északi Terület)

Forrás: A szerző saját felvétele

76. kép: Szelleműző szertartás a melbourni botanikus kertben

Forrás: A szerző saját felvétele

77.ábra: Maori csónak (Új-Zéland)

Forrás: A szerző saját felvétele

78. ábra: Maori harcos és faragott dísz tárgyak (Új-Zéland)

Forrás: A szerző saját felvétele